76

İTİRAFLAR I J. J. Rousseau

Batı Klasikleri

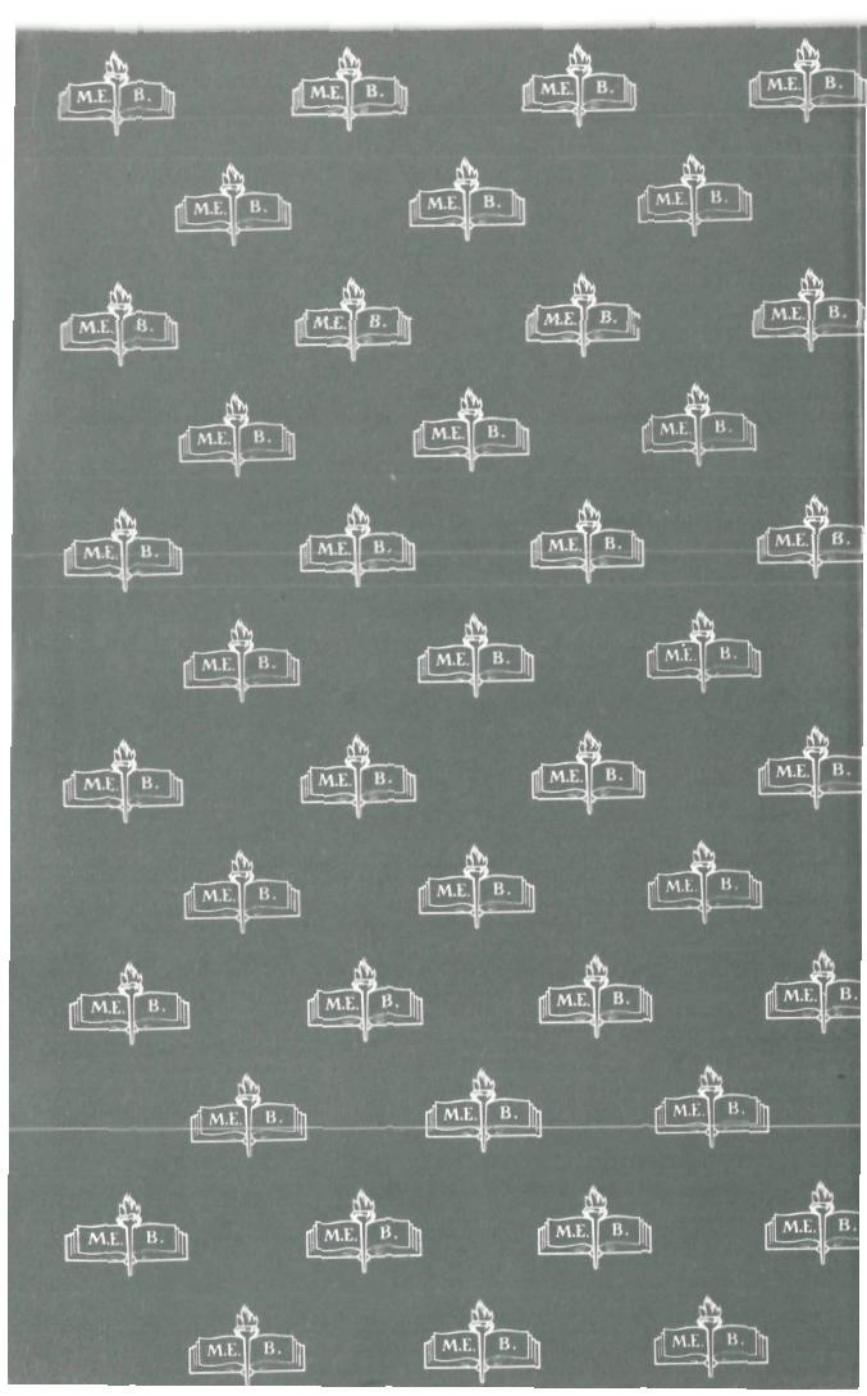
İTİRAFLAR

I

J. J. Rousseau

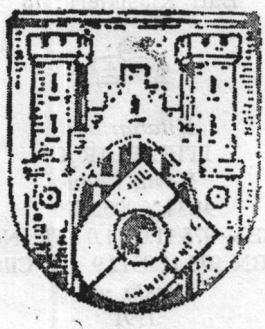

M.E.B.

M.E. B.

1907009

MEB YAYINLARI

BATI KLASİKLERİ

CATVLLVS

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI: 2194
BİLİM VE KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 505
Batı Klasikleri : 76

Kitabın adı
İTİRAFLAR I
Yayın kodu
91.34.Y.0002.799
ISBN 975.11.0511.0 (Tk. No.)
ISBN 975.11.0512.9 (1. Cilt)
Baskı yılı
1991
Baskı adedi
20.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
13.7.1990 tarih ve 5711 sayılı yazıları ile
üçüncü defa 20.000 adet basılmıştır.

CATVLLVS

Batı Klasikleri

İTİRAFLAR
I

J. J. Rousseau

Çeviren
REŞAT NURİ GÜNTEKİN

İstanbul, 1991

Dün Kitaplıkları

İTİRAFLAR

I

J. J. ROUSSEAU

Çeviren

KEMAL NURİ ÖZNİTELİN

İstanbul 1961

Jean-Jacques Rousseau Kronolojisi

1712

28 Haziran: Cenevre'de, o zaman Boulangerie Caddesi olan ve sonraki adiyle Jean-Jacques Rousseau Caddesinin 40 sayılı evinde, vatandaş Isaac Rousseau ile vatandaş Suzanne Bernard'ın oğlu olarak doğuyor.

4 Temmuz: Saint-Pierre Protestan kilisesinde vaftiz ediliyor.

7 Temmuz: Annesi lohusa hummasından ölüyor. Jean-Jacques, Susanne Rousseau adındaki halası eliyle büyütülecektir.

1718

Isaac Rousseau Coutance şehrinde Saint-Gervais mahallesine yerleşiyor.

1719

Jean-Jacques, babasiyle romanlar okuyor.

1720

Kış: Jean-Jacques tarihçilerin ve moralistlerin yazılarını, özellikle Plutarkus'u okuyor.

1722

11 Ekim: Bir emekli subayla kavga eden Isaac Rousseau, Cenevre kantonundan ayrılarak Nyons'a yerleşiyor. Artık hep bu şehirde kalacaktır.

21 Ekim: Jean-Jacques, dayısının oğlu Abraham Bernard ile birlikte, Bossy' (Cenevrenin birkaç kilo-

metre ötesinde) de oturan Protestan papazı Lambercier'nin evine pansiyon veriliyor.

1724 — 25

Kış: Cenevreye dönen Jean-Jacques, dayısı Gabriel Bernard'ın yanında oturuyor. Zabıt kâtibi Masseron onu, iş öğretmek için yanına alıyor; fakat çocuk bu işten hoşlanmıyor.

1725

26 Nisan: Hakkâk Abel Du Commun ustanın yanına beş yıllık bir mukavele ile çırak veriliyor.

1726

5 Mart: Isaac Rousseau yeniden evleniyor.

1728

14 Mart: Bir gezintiden dönen Rousseau, şehir kapılarını kapalı buluyor. Ustasının yanına dönmemeye karar veriyor, ertesi gün de Cenevreden uzaklaşıyor.

21 Mart: Rousseau, Annecy'ye geliyor; Confignon papazının bir tavsiye mektubu ile Madam de Warens'in evine gidiyor.

24 Mart: Rousseau yaya olarak Torino'ya gidiyor ve oradaki Saint-Esprit imaretine alınıyor (12 Nisan).

21 Nisan: Rousseau katolikliği kabul ediyor, iki gün sonra da vaftiz ediliyor.

Yaz — Sonbahar: Rousseau, Torino'da kapı kapı gezer. Üç ay Madam de Vercellis'in konağında uşaklık eder. Marion'a yüklenen kurdele hırsızlığı. Sonra, Kont de Gouvon'un hizmetine girer ve Kontun oğlu Rahip de Gouvon'un kâtibi olur.

1729

Haziran (günü belli değil): Rousseau vazifesinden kovulur. Annecy'ye dönerek Madam de Warens'in evine yerleşir.

Ağustos — Ekim: Lazarist papazlarının mekte-

binde iki ay geçirdikten sonra kilise korosuna gedikli girer.

1730

Nisan: Rousseau, koro şefini Lyon'a kadar götürür ve orada sar'a krizleri içinde bırakır, döner. Annecy'ye dönüşünde Madam de Warens'i bulamaz: Parise gitmiştir.

Temmuz: Rousseau, Madam de Warens'in oda hizmetçisini Fribourg'a kadar götürür. Lausanne'da bir müddet kalarak kendisini Vaussore de Villeneuve adında Parisli bir müzik hocası olarak tanıtır.

1730 — 31 Kışı: Rousseau, Neuchâtel'de müzik dersleri vermektedir.

1731

Nisan: Rousseau, bir Rum manastırı baş papası unvanı altında İsâ'nın mezarının onarımı bahanesiyle iane toplıyan bir düzmeciye yardakçılık eder. Soleure' de Fransız elçisi Rousseau'yu bu adamdan ayırır.

Mayıs: Neuchâtel'de yeniden kısa bir süre kaldıktan sonra, elinde tavsiye mektuplariyle Parise gider.

Haziran — Ağustos: Pariste, İsviçreli bir albayın yeğeninin hizmetine girer ise de Madam de Warens'in Paristen ayrıldığını duyunca yine Savoie'nın yolunu tutar.

Eylül: Rousseau Lyon'da birkaç hafta kaldıktan sonra Chambéry'ye Madam de Warens'in yanına gider.

Ekim: Rousseau, Savoie kadastrosunda çalışmaya başlar.

1732

Haziran: Sekiz ay sonunda kadastrodaki vazifesini bırakarak müzik hocalığına başlar.

1733 (?)

Haziran — Temmuz: Rousseau'nun Besançon'a kısa süreli seyahati.

IV

1734

13 Mart: Claude Anet'nin ölümü

1735 yahut 1736

Yaz sonu — Sonbahar: Jean Jacques Rousseau ile Madam de Warens'in Noëray çiftliğinde, Charmettes'te ilk kalışları.

1737

27 Haziran: Lâboratuvarda geçirdiği bir kaza sonucunda kör olma tehlikesiyle karşılaşan Rousseau vasiyetnamesini hazırlıyor.

28 Haziran: Rousseau, Cenevre kanunlarına göre erginlik çağına ulaşmıştır.

Temmuz sonu: Rousseau, bazı miras işlerini halletmek üzere, kimliğini gizli tutarak, Cenevreye gider.

11 Eylül: Rousseau, Montpellier'ye gidip Dr. Fizes'e görünmek üzere Chambéry'den ayrılır. Madam de Larnage ile karşılaşma ve kısa süren macera. Rousseau, kendini Dudding adında bir İngiliz Jakobiti olarak tanıtır.

15 Eylül: Madam de Warens, Charmettes'te, belki de ilk bahardan beri oturduğu Revil köşkü için bir kira mukavelesi imzalıyor.

22 Eylül: Rousseau'nun Montpellier'ye varışı.

1738

Şubat — Mart: Rousseau, Chambéry'ye dönüyor. fakat soğuk karşılanıyor. Madam de Warens'in geçen yazdan beri kâhyalığını yapan Wintzenried onun yerini almıştır.

6 Temmuz: Charmettes'teki Noëray çiftliğinin kesenekçilikle işletilmesi için gerekli mukavelenin imzalanması.

1739

Mart: Charmettes'te yalnız kalan Rousseau, ken-

di kendini yetiştirmek için okuyup bilgisini artırmaktadır.

1740

Nisan: Rousseau, Chambéry'den ayrılarak Lyon'a gider ve Lyonnais eyaleti umumi nazırı M. de Malby'nin iki oğluna eğitmen olur.

Kasım — Aralık: Rousseau: *Projet pour l'éducation de M. de Sainte-Marie* adındaki eserini yazar.

1741

(?) Mayıs: M. de Mably'nin konağındaki eğitmenlik vazifesine son verilen Rousseau Chambéry'ye döner.

Yaz ve Sonbahar: Rousseau gene Lyon'da bir süre kalır.

1742

(?) Ocak: Rousseau, Charmettes'te hastadır; ama çalışmakta devam eder; yeni bir müzik notası yazma sistemi üzerinde incelemeler yapmaktadır.

Temmuz: Özel işaretli notalama metodu ile Rousseau Paris'in yolunu tutar. Lyon'da, rahip de Mably kendisine tavsiye mektupları verir.

22 Ağustos: Réaumur tarafından Akademiye takdim edilen Rousseau, *Yeni müzik işaretleri hakkındaki teklif*'ini Paris İlimler Akademisi huzurunda okur.

8 Eylül: Teklifi incelemiş olan komisyonun verdiği rapor üzerine Akademi Rousseau'ya bir tasdikname verir.

Eylül — Ekim: Rousseau, muhtırasını halk oyuna sunmak üzere yeniden elden geçirir.

1743

Ocak: Modern müzik üzerinde düşünceler, Quillau yayımevi tarafından çıkarılır. *Mösyö Bordes'a Manzum Mektup*'un yayınlanması.

VI

İlkbahar: Rousseau, Madam Dupin'in evine kabul olunur.

Mayıs: Madam Dupin'in damadı Francueil ile dostluk kurar ve birlikte kimya ile uğraşırlar. *Muses Galantes* operasını yazmaya başlamıştır.

Haziran: Venedik elçiliğine tâyin olunan kont de Montaigu bir sekreter aramaktadır. Bu vazifeyi Rousseau'ya teklif ederler, o da kabul eder.

10 Temmuz: Rousseau Paristen ayrılır. Lyon, Marsilya üzerinden Cenova'ya varır; bu şehirde karantina bekledikten sonra Milano ve Padua üzerinden 4 eylülde Venedik'e varır. Rousseau, elçilik binası olan Toma Quirini konağında oturacaktır.

1744

6 Ağustos: Elçi ile sert çatışmalardan sonra Rousseau elçilikten ayrılır.

22 Ağustos: Rousseau, Venedik'ten hareket eder; Simplon, Valais ve Cenevre yoliyle Ekim ayında Paris'e varır.

1744 — 45 kışı: Gauffecourt, Rousseau'yu umum vergiler mültezimi La Pouplinière'in konağına kapılar.

1745

Mart: Rousseau, yirmi üç yaşındaki Orleanlı çamaşırcı Thérèse Levasseur ile yakın dostluk kurar.

9 Temmuz: Muses Galantes operası tamamlanmıştır.

Eylül: Eser, La Pouplinière'in konağında kısmen, M. de Bonneval'in konağında da Dük de Richelieu'nün huzuriyle tamamen icra edilir. Richelieu, besteciye, Tasso ile ilgili perdeyi kaldırarak yerine üç haftada bestelenmiş olan Hesiode perdesini koymasını tavsiye eder. Rousseau, Diderot ve Condillac ile görüşmektedir.

Ekim — Kasım: Rousseau, Voltaire ile besteci Rameau'nun hazırladıkları *Fêtes de Ramire (Ramire Şenlikleri)* operasını düzeltir.

Aralık: Bu vesile ile Voltaire ile Rousseau arasında nezaket ve saygı ifadeleriyle dolu yazışmalar olur.

1746

Sonbahar: Rousseau, Chenonceaux' da Dupin'lerde kalır. Orada *Allée de Sylvie* operasını besteler. Madam Dupin ile Francueil'ün özel sekreteri olmuştur.

Kış: Rousseau'nun ilk çocuğunun doğumu: bu çocuk, Kimsesiz Çocuklar Yurduna bırakılır.

1747

9 Mayıs: Isaac Rousseau'nun ölümü. Anasının mirasından kalanlar Rousseau'ya geçer.

Sonbahar: Rousseau yeniden Chenonceaux'da misafir olur ve orada *L'Engagement Téméraire* adlı bir komedi yazar.

1748

Şubat: Madam d'Epinay, geçen yıl tanıştığı Rousseau'yu, Kont d'Houdetot ile evlenmek üzere bulunan baldızı Matmazel de Bellegarde'a takdim eder. Bu yıl, Rousseau'nun ikinci çocuğu da doğar ve o da yetimhaneye bırakılır.

1749

D'Alembert, *Encyclopédie* için müzik hakkında makaleler hazırlamakla Rousseau'yu görevlendirir.

Ocak — Mart: Rousseau bu makaleleri hazırlar.

24 Temmuz: Diderot'nun tevkifi ve Vincennes Kulesine hapsedilmesi.

20 - 22 Ağustos: Rousseau Grimm ile tanışır.

Ekim: Vincennes'e giderken yolda Rousseau, Dijon Akademisinin 1750 ahlâk ödülü için teklif ettiği konuyu *Mercure de France* gazetesinde okur. Konu şudur: *Güzel sanatlarla bilimleri kalkındırmanın ahlâkın düzelmesine yardımı oldu mu?* Rousseau, Fabricius pro-

sopopesini[1] oracıkta kaleme alır ve Vincennes'de Diderot'ya okur. O günden itibaren de hitabesini hazırlamaya başlar.

1740 sonu — 1750 başı : Rousseau ile Thérèse Levasseur müşterek hayat sürmeye başlarlar.

1750

30 Ocak: Voltaire'e yazdığı mektubu, Rousseau: Cenevre atvandaşı *j.-j. Rousseau* adiyle imzalar.

9 Temmuz: Dijon Akademisi, Rousseau'nun hitabesi *(Discours)* ni mükâfatlandırır.

1750 sonu — 1751 başı: Premier Discours (Birinci Hitabe) un yayımlanması.

1751

Ocak: Discours'un *Mercure de France* gazetesinde tahlili.

Şubat - Mart : Rousseau, Francueil hizmetinde çalışmayı bırakır ve hayatını kazanmak için müzik notası kopye etmeye başlar.

İlkbahar: Rosseau'nun üçüncü çocuğu dünyaya gelir.

20 Nisan: Madam de Francueil'e yazdığı ve bir kopyasını şifreli olarak hazırladığı mektupta Rousseau, çocuklarını niçin Kimsesiz Çocuklar Yurduna bıraktığını açıklar.

Eylül: Rousseau'nun Discours'unu çürüten imzasız bir yazı *Mercure de France* gazetesinde çıkar (yazar Polonya kıralıdır).

Ekim: Rahip Gautier'den gelen ve gene *Mercure*'de yayımlanan ikinci çürütme yazısı. Rousseau, Polonya kıralına cevap verir.

Kasım: Rousseau: *Hitabesinin M. Gautier tarafından çürütülmesi üzerine Grimm'e Mektup* adlı ya-

[1] Ölüleri ya da eşyayı dile getirerek yazılan yazı. (Prosopopée)

zısını yayımlar. *(Lettre à Grimm, sur la réfutation de son Discours par M. Gautier).*

Aralık: 22 haziranda Lyon Akademisi huzurunda Bordes tarafından okunan *Discours sur les avantages des sciences et des arts* (Bilimlerle Güzel Sanatların Faydaları Hakkında Hitabe) *Mercure*'de yayımlanır.

1752

Nisan: Rousseau, *Réponse à M. Borde* (M. Bordes'a cevap) ı yayımlar.

İlkbahar — Yaz: Rousseau, *Devin du village* (Köyün Ermişi) operasını besteler.

12 Ağustos: Rousseau, *Chevrette*'te Madam *d'Epinay*'in misafiridir.

18 Ekim: Devin du Village Fontainebleau şatosunda kıralın huzuriyle temsil edilir ve parlak bir başarı kazanır.

19 Ekim: Rousseau, kıralın huzuruna davet olunduğu halde gitmeden Fontainebleau'dan ayrılır.

21 Ekim: Diderot, kıralın bağlıyacağı aylığı kaçırdığından dolayı Rousseau'yu kınamsar.

18 Aralık: Fransız Tiyatrosunda *Narcisse ou l'Amant de lui-même* (Narcis, Ya da Kendi Kendisinin Âşığı) oynanır. Bu gençlik eserine Rousseau o zaman bir önsöz yazar.

1753

1 Mart: Devin du village'ın Paris operasında ilk temsili.

Kasım: Dijon Akademisinin teklif ettiği yarışma konusu *Mercure*'de yayımlanır: *Quelle est l'origine de l'inégalité parmi les hommes, et si elle est autorisée par la loi naturelle?* (İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı nedir, ve tabiat kanununa uygun mudur?). Rousseau, sekiz gün Saint-Germain'de kalıp ormanda dolaşarak bu konu üzerinde fikir yürütecektir.

Lettre sur la musique française (Fransız müziği üzerine mektup) 1752 de yazıldığı halde 1753'te yayımlanır.

Kasım sonu — Aralık başı: Opera orkestrası Rousseau'nun resmini asar.

15 - 16 Aralık: Rousseau, operaya girmekten menedilir.

1754

6 Mart: Rousseau, d'Argenson'a verdiği bir muhtıra ile, *Devin du village* notalarının opera tarafından kendisine geri verilmesini ister.

1 Haziran: Rousseau ile Thérèse, beraberlerinde Gauffecourt olduğu halde Cenevreye gitmek üzere yola çıkarlar. Rousseau ile Thérèse Lyon'dan Chambéry'ye Madam de Warens'i görmeye giderler.

12 Haziran: Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı Üzerine Hitabe (Discours sur l'origine de l'Inégalité parmi les hommes)* si için kaleme aldığı *Cenevre Cumhuriyetine İthaf (Dédicace à la République de Genève)* yazısına: Chambéry, 12 haziran 1754 tarihini atıyor.

Haziran: Rousseau, Cenevreye varıyor.

1 Ağustos: Rousseau yeniden Cenevre Kilisesine bağlanıyor, bu kilise hükümlerine göre *Communion* yapıyor ve Cenevre vatandaşı sıfatını kazanıyor.

22 - 27 Eylül: Yanında dostları Deluc'ler ve Thérèse olduğu halde Leman gölü çevresini vapurla dolaşıyor. Cenevrede bulunduğu müddetçe *Siyasal Kurumlar (Institutions Politiques)* adlı eseri üzerinde çalışıyor.

Bir *Valais Tarihi (Histoire du Valais)* ve *Lucrèce* adında mensur bir tragedya kaleme almak fikri üzerinde düşünüyor. Tacite'in birinci kitabını tercüme ediyor.

Ekim: Parise dönerek Amsterdamlı kitapçı Marc Michel Rey'e *Eşitsizlik Üzerine Hitabe*'sinin müsveddelerini teslim ediyor.

Sonbahar: Rousseau, müteveffa Rahip de Saint-Pierre'in eserlerine ait müsveddelerden seçmeler hazırlamakla görevlendiriliyor.

1755

11 Şubat: Voltaire, Cenevre dışında bir ev kiralıyarak adını *Délices* (safâ) koyuyor.

24 Nisan: Kitapçı Rey, *Eşitsizlik Üzerine Hitabe*'nin baskısını tamamlamıştır.

Haziran: Rousseau, belediye başkanı Saladin'e Eşitsizlik Üzerine Hitabe'sinden bir nüshayı Cenevre Konseyi için tevdi ediyor.

30 Ağustos: Voltaire'in Rousseau'ya mektubu: *Sayın Bay, insan türüne karşı olan yeni kitabınızı aldım, teşekkür ederim.*

10 Eylül: Rousseau'nun çok nazik cevabı.

Eylül: Rousseau'nun *La Chevrette*'te misafirliği. Madam d'Epinay'in bahçesinde kendisi için yeniden tanzim ettirdiği *Ermitage* adındaki küçük eve bahara yerleşeceğini Madama va'dediyor.

1756

Şubat: Doktor Théodore Tronchin, Rousseau'ya bir mektup yazarak kendisine Cenevre Kütüphanesi muhafızlığını teklif ediyor.

9 Nisan: Rousseau, Thérèse ve Madam Le Vasseur *Hermitage'a* yerleşiyorlar.

Mayıs: Rousseau, Rahip Saint-Pierre'in müsvedde halindeki eserlerini elden geçirmiş ve içlerinden şu yazıları ayırmıştır: *Ebedî Barış Teklifinden Seçme (Extrait du projet de paix perpétuelle), Polysynodie*[1]

[1] Her bakanın işini bir kurula gördürme seklindeki devlet idaresi. Rahip de Saint-Pierre'in eserinde istibdat idaresinin (Fransada) son durumunda iktidarın fiilen müsteşarların elinde bulunduğu realist bir dille açıklanmaktadır. *(Çeviren)*

(La Polysynodie). Ebedî Barış Üzerine Düşünceler (Jugement sur la paix perpétuelle) ile *Polysynodie Üzerine Düşünceler (Jugement sur la Polysynodie)* Rousseau'nun kendi görüşlerini kapsamaktadır.

Haziran: Rousseau, Montmorency ormanlarında hayale dalar. "İşte ağırbaşlı Jean-Jacques birden deli fişek bir çoban olup çıktı."

18 Ağustos: Rousseau, Voltaire'in *Sur la Loi Naturelle* (Tabiat Kuralı Üzerine) ve *Sur le Désastre de Lisbonne* (Lisbon Faciası Üzerine) adlı şiirlerine cevap olarak *Lettre sur la Providence* (Allahın Takdiri Üzerine Mektup) başlıklı yazısını Voltaire'e gönderiyor.

Yaz ve Sonbahar: Rousseau, Nouvelle Héloïse'in kişilerini yaratmaktadır. Birbirinden ayrı mektuplar yazdıktan sonra bunları, "bir roman haline getirmek üzere düzene sokmaya" çalışmaktadır. Kışı Ermitage'da geçirmeye kararlıdır.

1757

Ocak sonu: Madam d'Houdetot'nun Ermitage'ı ilk ziyareti.

Mart: Rousseau, *le Fils Naturel* (Nikâh-dışı Çocuk) adlı romanında "ancak kötü insan yalnızdır" diye yazdığı için Diderot'ya kızar.

Nisan: Rousseau ile Diderot barışırlar.

İlkbahar - Yaz: Rousseau'nun Kontes d'Houdetot'ya tutulması.

31 Ağustos: Rousseau, Madam d'Epinay'i, kendisini kullanarak Madam d'Houdetot ile Saint-Lambert'in arasını açmak istemekle itham eder.

1 Eylül: Madam d'Epinay ile barışma.

6 (?) Ekim: Rousseau, Grimm ile barışır; öpüşürler.

10 Ekim: Encyclopédie'nin VII. nci cildinin yayımlanması. Bu ciltte, d'Alembert'in *Genève* (Cenevre) adlı yazısiyle Rousseau'nun *Génie* (Dehâ) başlıklı yazısı vardır.

22 - 23 Ekim: Diderot'nun, Madam d'Epinay ile Cenevreye gelmesi için ısrar eden mektubu ve Rousseau'nun bu isteği geri çevirme sebeplerini bildiren cevabı.

25 Ekim: Madam d'Epinay Cenevreye gider.

26 Ekim: Rousseau, Madam d'Houdetot'yu suçlandırmadan Grimm'e kabahatli olmadığını anlatmaya çalışır.

28 Ekim: Rousseau, Saint-Lambert'e suçsuzluğunu ispat etmek için yazar.

Ekim sonu — Kasım başı: Grimm'in Rousseau'ya bozuşma mektubu.

Kasım: Rousseau, *Lettres Morales* (Ahlâki Mektuplar) üzerinde çalışmaya başlar. Madam d'Houdetot, Hermitage'dan ayrılmaması için ona dil döker.

5 Aralık: Diderot'nun *Hermitage*'da Rousseau'yu ziyareti.

10 Aralık: Madam d'Epinay, Rousseau'nun Ermitage'dan çıkmasını ister.

15 Aralık: Rousseau, Thérèse ile beraber Montmorency'de Montlouis bahçesine yerleşir; madam Le Vasseur'ü Parise gönderir.

Aralık: Encyclopédie'nin VII. nci cildi Rousseau'nun eline geçer; *Genève* yazısına cevap vermeyi kararlaştırır.

1758

2 Mart: Rousseau, Diderot'nun gönlünü almak için teşebbüste bulunur.

9 Mart: Lettre à d'Alembert sur les spectacles (Tiyatrolar Üzerine d'Alembert'e Mektup) tamamlanmıştır.

6 Mayıs: Madam d'Houdetot, Rousseau ile bütün münasebetlerini keser.

21 Haziran: Rousseau. *Préface de la Lettre sur les Spectacles* (Tiyatrolar Üzerine Mektubun Önsözü)

yazısına *Ecclésiastique*'ten aldığı bir notu ilâve etmiştir. Bu hareketi Diderot ile büsbütün arasını açar.

22 Temmuz: Lettre sur les Spectacles, kırallık sansürü d'Alembert tarafından kabul edilmiştir.

13 Eylül: Rousseau, altı bölümden ibaret olan *Julie*'nin tamamlandığını kitapçı Rey'e bildirir.

29 Ekim: Rousseau, Mösyö d'Epinay'in davetlisi olarak *la Chevrette*'te Mösyö ve Madam Dupin, Francueil, Mösyö ve Madam d'Houdetot ve Saint-Lambert ile birlikte öğle yemeği yer.

Ocak: Candide (Saf oğlan), Rousseau'nun *Allahın Takdiri Üzerine Mektup*'una Voltaire'in alttan alta cevabıdır.

Nisan: Pak yortusu sebebiyle Montmorency'de bulunan Mareşal de Luremboug, Rousseau'yu ziyaret eder; Montlouis onarılıncaya kadar kendisine Montmorency'deki Petit-Château'da bir daire ayırttığını söyler; Rousseau 6 mayısta buraya taşınır.

Mayıs: "Peri masallarını andıran bu köşkte" Rousseau, *Emile*'in beşinci kitabını yazar.

Temmuz (ikinci yarısı): Rousseau, Luxembourg ailesini her gün ziyaret eder; onarımı tamamlanmış olan Montlouis parkındaki eski evine göçer. Birçok dostları onu yoklamaya gelir.

15 Aralık: Malesherbes'in teşvikiyle Margency, Rousseau'ya *Journal des Savans*'da yazarlık teklif eder; Rousseau reddeder.

1760

Ocak: Rousseau, *Emile* ve *Contrat Social* (İçtimai Mukavele) üzerinde çalışır.

Eylül — Ekim: Prens de Conti, Rousseau'nun ziyaretine gelir.

22 Kasım: Kitapçı Rey, *Nouvelle Héloïse*'in Robin'e verilecek olan nüshalarını gönderir.

20 Aralık: Nouvelle Héloïse Londrada satılmaktadır.

1761

Ocak sonu: (Rey basısı) *Nouvelle Héloïse* Pariste satışa çıkarılmış ve çok geniş bir iltifat görmüştür. Cenevrede ise, tersine, eser "bir sürü tenkitçi" ile karşılaşır.

16 Şubat: Préface de la Nouvelle Héloïse, ou Entretien sur les Romans (Nouvelle Héloïse Önsözü, yahut Romanlar Üzerine Söyleşi) adlı eserin yayımlanması.

12 Haziran: Ölümünün pek yakın olduğunu sanan Rousseau, Thérèse'i Madam de Luxembourg'a emanet eder; Madam o zaman Rousseau'nun büyük oğlunu Kimsesiz Çocuklar Yurdunda aratır, fakat bulduramaz.

9 Ağustos: Contrat Social'in müsveddeleri temize çekilmiştir.

Eylül sonu: Rousseau, *Essai Sur l'Origine des Langues* (Dillerin Kaynağı Üzerine Deneme) adlı eserini Malesherbes'in incelemesine sunar.

Ekim: Kitapçı Duchesne *Emile*'i Pariste basmaya başlar.

6 Kasım: Rousseau, *Contrat Social*'in müsveddeleri ile yeniden basılmak üzere *Nouvelle Héloïse*'in açıklamalı bir nüshasını kitapçı Rey'e yollar.

16 Kasım: Rousseau, *Emile* müsveddelerinin Cizvitlerin eline geçtiğini ve tahrif edileceğini sanarak sinir nöbetleri geçirir.

31 Aralık: Rey, Rousseau'dan, *Oeuvres Diverses* (Çeşitli Eserleri) in baş tarafına konulmak üzere, hayatını yazmasını ister. Rousseau, Thérèse'e bir gelir bırakmak ister. *Emile*, Amsterdam'da kitapçı Néaulme tarafından basılmaktadır.

1762

Ocak: Geçen sonbaharda geçirdiği kriz neticesinde düştüğü derin bir bitkinlik içinde bulunan Rousseau, Malesherbes'e hayatından bahseden dört önemli

mektup yazar. Hal tercümesinin yayımlanmasında pek çok güçlükler görmektedir.

Nisan başı: Contrat Social baskıdan çıkmıştır.

13 Nisan: Rey, bu eserden bir miktar Parise gönderir.

12 Mayıs: Rey, *Contrat Social*'in Parise sokulmasına Malesherbes'in razı olmadığını haber alır.

22 Mayıs: Duchesne, Luxembourg'lara *Emile*'den birçok nüsha gönderir.

27 Mayıs: El altından alınan bir izinle *Emile* satışa çıkarılmıştır.

3 Haziran: Emile polisçe toplattırılır.

5 Haziran: Emile ile *Contrat Social* Cenevreden tedarik edilmektedir.

7 Haziran: Emile, Sorbonne üniversitesi tarafından zararlı olarak damgalanmıştır.

9 Haziran: Eser, Parlâmento tarafından da mahkûm edilir. Rousseau'nun tevkifi emredilir. Rousseau, öğleden sonra Paristen kaçar.

11 Haziran: Emile Pariste yakılır. Cenevrede, hükûmet emriyle *Emile* ve *Contrat Social* resmen mühürlenir.

14 Haziran: Rousseau, Bern kantonu hudutları içindeki Yverdon'a gelir; orada dostu Daniel Roguin'e misafir olur.

19 Haziran: Cenevrede, Rousseau'nun tevkifine hükmedilir. *Emile* ile *Contrat Social* ateşe verilir.

1 Temmuz: Bern hükûmeti kararıyle Yverdon şehri valisine Rousseau'yu Bern hudutları dışına çıkarması emredilir.

2 Temmuz: Hume, Londrada dostluk ve yardım göreceğini ümidettiğini Rousseau'ya yazar.

10 Temmuz: Prusyanın Neuchâtel Prensliği toprakları içinde bulunan Val-de-Travers'in Môtier kasabasına gelen Rousseau Yverdon'dan kovulmuştur. Ge-

lişinden Vali Georges Keith'i haberdar eder. Vali de Prusya Kıralı II. Frederic'e yazarak ülkesinde Rousseau için sığınma müsaadesi ister.

20 Temmuz: Thérèse, Môtiers'ye gelir.

29 Temmuz: Madam de Warens, Chambéry'de vefat eder.

16 Ağustos: Rousseau, II. Frederic'in prenslik topraklarında oturmasına izin verdiğini haber alır.

24 Ağustos: Rousseau, Protestan papazı de Montmollin'e Protestanlığa bağlılığını ifade eder.

28 Ağustos: Paris Başpiskoposu Christophe de Beaumont'un *Emile*'i takbih eden emirnamesi yayımlanmıştır.

Eylül: Rousseau, Ermeni kıyafetine girer.

21 Eylül: Jacob Vernes adında Cenevreli bir Protestan papazı, *Profession de Foi du Vicaire Savoyard* (Savoie'lı Papaz Çömezinin İmanını Açıklaması) adındaki yazısından caydığını ilân etmesini Rousseau'dan ister.

14 Kasım: Sorbonne Üniversitesi, *Censure de l'Emile* (Emile Tenkidi) ni yayımlar.

18 Kasım: Rousseau, *Lettre à Christophe de Beaumont* (Christophe de Beaumont'a Mektup) adlı yazısını tamamlamıştır.

14 Aralık: Rey, Rousseau'nun hal tercümesini istemekte devam eder.

1763

6 Şubat: Rousseau, *Dictionnaire de Musique* (Müzik Sözlüğü) in baskısını kitapçı Duchesne'e teklif eder.

Mart: Lettre à Christophe de Beaumont yayımlanır.

16 Nisan: Rousseau, Neuchâtel vatandaşlığını elde eder.

30 Nisan: Mareşal de Luxembourg'un Potsdam'a hareketi.

12 Mayıs: Rousseau'nun Cenevre vatandaşlığını bırakması.

18 Haziran: Cenevrede bir vatandaş topluluğunun ilk *Repésentant* (aynen: Temsilciler) ları meydana getirmesi[1].

Eylül — Ekim: Başsavcı Tronchin'in *Lettres Écrites de la Campagne* (Taşradan Yazılan Mektuplar) adlı eserinin yayımı.

1764

13 Mayıs: Rousseau, bütün eserlerinden bir toplu bası yapmasını kitapçı Rey'den istiyor.

18 Mayıs: Mareşal de Luxembourg'un ölümü.

9 Haziran: Rousseau, Tronchin'e cevabının *Lettres Écrites de la Montagne* (Dağdan Yazılan Mektuplar) adı altında yayımını Rey'e teklif ediyor.

Temmuz: Rousseau, botaniğe merak sarıyor.

5 — 14 Ağustos: Rousseau Savoie'ya gidiyor ve Petit-Conseil'e[2] muhalif olan Cenevreli *Temsilciler Partisinin* ileri gelenleriyle Thonon'da görüşüyor. 18 ağustosta Môtiers'ye dönüyor.

31 Ağustos: Buttafoco, Rousseau'ya yazdığı bir mektupta kendisinden Korsika için bir anayasa teklifi istiyor.

25 Eylül — 1 Ekim: Rousseau, Du Peyrou'nun misafiri olarak Cressier'de kalıyor.

14 Kasım: Duclos, Rousseau'yu hayatını yazmaya teşvik ediyor.

---

[1] On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında toplum hürriyetlerine bağlı Cenevre vatandaşlarına "Représentants". kurdukları partiye de *Parti des Représentants* (Temsilciler Partisi) denilmisti.

[2] İsviçre kantonlarını iki kurul idare ederdi: *Petit-Conseil* (Küçük Kurul) ve Grand-Conseil *(Büyük Kurul).*

29 Kasım: Neuchâtel'li kitapçı Fauche, Rousseau'nun bütün eserlerinin yayımcılığını istiyor.

3 Aralık: Boswell, Rousseau'nun ziyaretine geliyor.

18 Aralık: Dağdan Yazılmış Mektuplar Cenevrede

27 Aralık: Cenevrede, yazarının adı verilmiyen bir taşlama yayımlanıyor ve içinde Rousseau'nun çocuklarını Kimsesizler Evine bıraktığı herkese ilân ediliyor.

31 Aralık: Sentiment des Citoyens (Vatandaşların Duygusu) adını taşıyan bu kitap Rousseau'ya da geliyor. Rousseau, taşlamanın Protestan papazı Vernes tarafından yazılmış olduğunu sanmakla aldanıyor; bu yazı Voltaire'in kaleminden çıkmıştır. Jean-Jacques, *İtiraflar*'ını yazmaya karar veriyor.

1764 sonu — 1765 başı: Rousseau, *İtiraflar*'ının ilk önsözünü yazıyor.

1765

22 Ocak: Dağdan yazılmış Mektuplar La Haye'de ateşe veriliyor.

23 Şubat: Müzik Sözlüğü'nün müsveddeleri kitapçı Duchesne'e ulaşıyor.

18 Mart: Rousseau, *Hâtıralar (Mémoires)* ını yazmaya başlamıştır.

19 Mart: Dağdan Yazılmış Mektuplar Pariste yakılıyor.

İlkbahar: Rousseau'nun Protestan papazı de Montmollin ve Meclis-i Ruhani ile çatışması.

Temmuz başı: Rousseau, Bienna gölündeki Saint-Pierre adasında on gün kadar kalıyor.

1 Eylül: de Montmollin kilisede Rousseau aleyhinde vaız veriyor.

1 — 3 Eylül: Madam de Verdelin Rousseau'yu

görmeye geliyor ve İngiltereye Hume'un yanına gitmeye onu teşvik ediyor.

6 Eylül: Môtiers panayırı. Gece Rousseau'nun evi taşlanıyor.

12 Eylül: Rousseau, Saint-Pierre adasındadır: sandalında, ya da kıyıda kumlar üstünde hayale dalar, kimi zaman da koleksiyonu için bitki toplar. 29 Eylülde Thérèse de yanına gelir.

16 Ekim: Küçük-Kurul Rousseau'nun Berne'den çıkarılmasına karar verir.

22 Ekim: Hume'dan kendisini İngiltereye davet eden bir mektup alır.

25 Ekim: Rousseau adadan ayrılır; geçici olarak Thérèse'i orada bırakır. Birkaç gün Bienna'da kalır.

29 Ekim: Rousseau Berlin'e yolcu olur. Bâle üzerinden 2 kasımda Strasburg'a varır. Burada şerefine *Köyün Ermişi* oynanır ve şenlik yapılır.

14 Kasım: Rousseau Fransa için pasaport alır.

30 Kasım: İngiltereye geçmeye karar verir.

9 Aralık: Rousseau, Strasburg'tan ayrılır.

16 Aralık: Akşam üstü Parise varır ve Prens Conti'nin misafiri olur. Bütün Paris onu görmeye gelir.

24 Aralık: Rousseau, *İtiraflar*'ının hazırlanması için lüzumlu belgeleri göndermesini Du Peyrou'dan rica eder.

1766

4 Ocak: Rousseau, yanında Hume ve Luze olduğu halde Paristen ayrılır.

13 Ocak: Londraya gelirler.

28 Ocak: Rousseau, Chiswick'te yerleşir.

13 Şubat: Thérèse, Rousseau'nun arkasından gelir.

19 Mart: Rousseau ile Thérèse Wootton'a giderler.

Nisan: Lettre de M. de Voltaire au Dr. J.-J. Pansophe (Mösyö de Voltaire'in Dr. J.-J. Pansophe'a Mektubu) adındaki eserin yayımlanması.

10 Temmuz: Rousseau, Hume'a uzun bir mektup yazarak dostluklarının hikâyesini özetler ve birçok serzenişlerde bulunur.

21 Temmuz: Parisli filozoflar Hume'u, Rousseau ile aralarındaki anlaşmazlığı açıklamaya davet ederler.

20 Ekim: Hume ile diğer filozofların bu konuda hazırladıkları *Exposé Succinct* (Kısa Açıklama) Parise ulaşmıştır.

Kasım: Exposé Succinct'in İngilizcesi olan *Concise and Genuine Account* yayımlanmıştır.

Kasım — Aralık: İngiliz gazetelerinde Rousseau lehinde yazılar çıkar. Rousseau, *İtiraflar*'ının birinci kitabını Wooton'da kaleme alır.

1767

7 Şubat: Rousseau, Madam de Latour de Franqueville'in yazdığı *Précis pour M. J. J. Rousseau* (Mösyö J.-J. Rousseau, Özet Olarak) adlı eseri alır. Bu yazı, Hume'a bir cevaptır.

18 Mart: Kıral III. George, Rousseau'ya yüz Sterlin tutarında yıllık bağlar.

Nisan: Rousseau, *İtiraflar*'ın ilk kitaplarını Cerjat'ya emanet ederek Dr. Peyrou'ya yollar.

1 Mayıs: Rousseau, Thérèse ile birlikte Wootton'dan ayrılır.

21 Mayıs: Calais'ye geçmek üzere Douvres'dan gemiye biner.

25 Mayıs: Amiens'e varır; orada on gün kadar kalacaktır.

5 Haziran: Fleury-sous-Meudon'da Marki de Mirabeau'ya misafir olur.

XXII

21 Haziran: Trye'a giderek Prens de Conti'nin evine yerleşir. Orada kendini Jean-Joseph Renou adiyle ve Thérèse'i de kızkardeşi olarak tanıtır.

16 Ağustos: Rousseau, Trye'dan ayrılmak arzusunu gösterir.

Eylül: Çeşitli rahatsızlıklardan şikâyet etmektedir: baş ağrıları, bulantılar gibi.

Ekim sonu — Kasım başı: Du Peyrou, Trye'a gelir ve orada hastalanır. Hastalığı ağırdır. Rousseau, dostunun, kendisi tarafından zehirlendiğini sandığı fikrine saplanır. Araları fena halde açılır.

26 Kasım: Müzik Sözlüğü Pariste satılıyor.

1768

3 Ocak: Du Peydou Trye'den ayrılır.

13 Mart: Pariste Rousseau'nun *Hâtıralar*'ı söz konusudur. Bu kitabın yayımlanmasından korkulmaktadır

28 Mart: Ivernois'ya yazdığı bir mektupta, Rousseau, hastalık haline gelen şüpheciliğinin az çok farkında olduğunu belli eder.

İlkbahar: Rousseau çeşitli yazılarını, bu arada *İtiraflar*'ının bir kısmını Gomer-Fontaine Manastırı baş rahibesi Madam de Nadaillac'a saklatır.

14 Haziran: Rousseau, bitki koleksiyoniyle kitaplığını alarak Lyon'a gider.

18 Haziran: Rousseau Lyon'a varır.

7 Temmuz: Botanik araştırmaları yapmak üzere Grande-Chartreuse'e gidiş.

11 Temmuz: Rousseau, Grenoble'a varır.

25 Temmuz: Chambéry'de Madam de Warens'ın kabrini ziyaret eder.

13 Ağustos: Rousseau, Bourgoin (Dauphiné) de yerleşir. 26 Ağustosta Thérèse de peşinden oraya gelir.

30 Ağustos: Rousseau ile Thérèse'in Bourgoin Belediye başkanı tarafından nikâhları kıyılır.

Ekim — Kasım: Rousseau, Yunanistana, yahut Kıbrısa, yahut Minorka adasına çekilme, ya da Wootton'a dönme imkânları üzerinde düşünür.

1769

Ocak sonu: Rousseau, Bourgoin civarındaki Monquin'de bir çiftliğe yerleşir.

27 Nisan: Rousseau, birçok belâları üzerine çeken *İtiraflar*'ını yazmaya devam etmek istemediğini kitapçı Rey'e bildirir.

1 Mayıs: Rey, son bastığı *Rousseau Külliyatı* (Oeuvres Complètes) nı Du Peyrou'ya ithaf eder.

15 Temmuz: Rousseau, Nevers yakınındaki Pougues'da bulunan Prens de Conti'yi ziyaret eder.

Ağustos: Rousseau, Vivarais topraklarında bitki toplamaktadır.

15 Ekim: Rousseau, *İtiraflar*'ı tekrar ele alır: VII den XI e kadar olan kitapları ve XII. nci kitabın bir kısmını ya da tamamını Monquin'de yazar.

23 Kasım: Rousseau, bitki koleksiyonu ile botanik kitaplarına müşteri aramaktadır.

1770

22 Ocak: Rousseau, takma adını bırakarak gene J. J. Rousseau diye imza eder.

26 Şubat: Rousseau'nun, Mösyö de Saint-Germain'e yazdığı kendi hayatını anlatan mektubu.

10 Nisan: Rousseau, Monquin'den ayrılarak Lyon'a gider.

19 Nisan: Lyon esnaf kâhyası, Rousseau'nun huzuriyle *Köyün Ermişi* ile *Pygmalion*'u temsil ettirir. Pygmalion, Rousseau'nun manzum bir piyesidir. Sahne müziği birkaç gün önce Coignet tarafından bestelenmiştir.

2 Haziran: Rousseau, Voltaire heykeli için para yardımında bulunur.

Haziran: Rousseau Parise döner ve gene Plâtrière sokağında oturur. Yeniden müzik notası kopyacılığına başlar, bir yandan da bitki koleksiyonu yapar.

20 Temmuz: Rousseau, Madam de Nadaillac'tan *İtiraflar*'ın müsveddelerini geri ister.

9 Eylül: Rousseau, kendisine eserlerinin Külliyatını ve rakiplerinin yazılarını gönderen Rey'e teşekkür eder.

23 Kasım: M. L. D. M. (Malesherbes?) yazdığı hayat hikâyesini anlatan bir mektupta Rousseau, kendisine karşı hazırlanan komplo hakkındaki düşüncelerini açıklıyarak bunun sebebolduğu ruhî buhranı belirtir.

Sonbahar: Rousseau, Plâtrière sokağında bir evin beşinci katındaki daireyi kiralıyarak yerleşir.

Aralık: Rousseau muhtemelen *İtiraflar*'ı tamamlamıştır. Eserini, Marki de Pezay'in ve şair Dorat'nın evlerinde tertiplediği gizli oturumlarda okur.

1771

Şubat: *İtiraflar*'ın İsveç veliahdi huzurunda okunması.

4 — 8 Mayıs: Rousseau, İtiraflar'ın ikinci kısmını Kontes d'Egmont'a okur.

10 Mayıs: Madam d'Epinay, İtiraflar'ın Rousseau tarafından okunmasına mâni olunmasını Polis müdüründen ister.

Temmuz: Rousseau'nun Bernardin de Saint-Pierre ile ahbaplıkları başlar.

Sonbahar — Kış: Rousseau, Considérations sur le Gouvernement de Pologne (Polonya Hükûmeti Üzerine Düşünceler) adlı eseri üzerinde çalışır. Eser, 1772 de tamamlanacaktır.

1772

1 Nisan: Rousseau, müzik notalarından yaptığı kopyaların bir listesini hazırlamaya başlar.

Rousseau, *Dialogues de Rousseau Juge de Jean*

Jacques (Rousseau İle Jean Jacques'ın Karşılıklı Konuşmaları) ı bu sene içinde yazmaya başlar.

1773

Rousseau, zamanını, nota kopyacılığı ile botanik çalışmaları arasında bölüştürür. Karşılıklı Konuşmalar'ı yapmakta devam eder. Bu eser onu çok üzmektedir: "Zahmetli bir iştir" bu.

1774

Şubat: Besteci Gluck, Rousseau'dan *Pari de ed Elena* (Paris İle Helena) adlı operasının bazı parçalarının örneklerini ister.

19 Nisan: Rousseau, Gluck'un *Iphigénie* (İphigenia) sinin ilk temsilinde operada hazır bulunur.

Mayıs: Rousseau, *Dictionnaire des Termes d'Usage en Botanique* (Botanik Terimleri Sözlüğü) için bir önsöz yazar.

Haziran: Rousseau, Corancez'in hazırladığı sözler üzerine *Daphnis et Chloé* operasını bestelemiştir.

2 Ağustos: Rousseau, Gluck'un *Orphée et Eurydice* operasının ilk temsilinde bulunur.

19 Kasım: Köyün Ermişi için Rousseau yeni bir müzik hazırlamaktadır.

Aralık: Rousseau, Plâtrière sokağında başka bir eve taşınır.

1775

31 Ekim: Pygmalion, Rousseau'nun izni alınmaksızın Comédie-Française'de temsil edilir ve büyük başarı kazanır.

1776

24 Şubat: Karşılıklı Konuşmalar'a ait müsveddeleri Notre-Dame kilisesinin büyük mihrabı üzerine bırakmak istiyen Rousseau, Kilisenin Koro kısmını kapalı bulur. Önce bu olaydan çok üzülen Rousseau, sonradan bunu "Tanrının bir lûtfu" sayar.

25 Şubat: Rousseau, müsveddeleri Condillac rahibine emanet eder.

6 Nisan: Birinci Konuşma'nın müsveddesini Rousseau, Brooke Boothby'ye saklatır.

Nisan: Rousseau, *A Tout François Aimant Encor La Justice Et La Vérité* (Adalet ve Hakikati Hâlâ Seven Her Fransıza) başlıklı mesajını sokakta dağıtır.

Mayıs: Bu genelgenin örneklerini, yazıştığı kimselere de gönderir.

Yaz: Histoire du Précédent Écrit (Önceki Yazının Hikâyesi) başlıklı ayzının kalme alınması.

Sonbahar: Rousseau, *Yalnızgezerin Hayalleri*'ne ait *Birinci Gezinti*'yi yazıyor.

24 Ekim: Ménilmontant'da (Parisin dış mahallelerinden biri) bir gezinti dönüşü, bir köpeğin saldırışı ile devrilen Rousseau bayılır. Bu kazadan birkaç incik ve çürükle kurtulur.

Aralık: Le Courrier d'Avignon (Avignon Postası "Gazete") Rousseau'nun öldüğüne dair uydurma bir haber yayımlar.

Aralık sonu — 1777 başı: Rousseau, İkinci Gezinti'yi yazmaktadır.

1777

Şubat: Rousseau bir muhtırda, ailesinin geçim durumundaki sıkıntıyı açıklar. Thérèse uzun zamandan beri hastadır, bir hizmetçi tutmak zorunda kalmışlardır.

İlkbahar — Yaz: Rousseau, 3-7 nci *Gezintiler*'i yazar.

22 Ağustos: Rousseau, nota kopyacılığı yapmaktan vazgeçer.

31 Aralık: Rousseau, kendisine Lyon ile Clermont arasında bir barınak sağlıyan Kont Duprat'ya teşekkür eder; fakat kış sonundan önce taşınması mümükün olmıyacağını bildirir.

1778

Kış sonu: Sekizinci Gezinti tamamlanmıştır.

Mart: Dokuzuncu Gezinti bitmiştir.

12 Nisan: (*Rameaux* yortusu pazarı) *Onuncu Gezinti* yarım kalır.

2 Mayıs: Rousseau, yazılarından bazılarını ve bu arada *Karşılıklı Konuşmalar* ile *İtiraflar*'ın birer örneğini Cenevreden eski dostu Paul Moultou'ya, bunun oğlu Pierre Moultou'nun yanında, emanet eder.

20 Mayıs: Rousseau, Marki René de Girardin'in teklifi üzerine bu zatın Ermenoville'deki konağında misafir olmayı kabul eder.

26 Mayıs: Thérèse de peşinden gelir.

Haziran: Rousseau, Ermenonville civarında bitkiler toplar; çoğu zaman Markinin ikinci oğlu da yanındadır.

2 Temmuz: Parkta bir gezintiden sonra Thérèse ve hizmetçisi ile öğle yemeğini yer. Çeşitli krizler, özellikle şiddetli başağrıları sonunda saat onbirde (sabah) ölür.

3 Temmuz: Heykelci Houdon ölünün yüz kalıbını alır. Otopsi yapılır.

4 Temmuz: Rousseau, gecenin saat on birinde İle des Peupliers (Kavaklar Adası) ye defnedilir.

1794

9, 10 ve 11 Ekim: Rousseau'nun kemikleri *Panthéon*'a[1] nakledilir.

---

[1] Fransa büyüklerinin gömüldüğü Paristeki Anıt-kabir.

Not: Bu Kronolojiye, *Annales J.-J. Rousseau*'nun 15 inci cildindeki bilgiler esas teşkil etmiştir.

ÖNSÖZ

İşte tam aslına uygun, bütün gerçekliğiyle çizilmiş bir insan portresi ki ne bir eşi yapılmıştır, ne de belki bundan sonra yapılacaktır. Bu kitabın alınyazısını belirtmeniz için kaderimin ya da güvenimin hakemliğe seçtiği sizler, her kim olursanız olunuz, çektiğim çileler hakkı için, vicdanınız hakkı için ve bütün insanlık adına yalvarırım size: elbette bir gün ele alınacak olan insanoğlunun incelenmesi konusunda ilk kıyaslama belgesi vazifesini görebilecek bu biricik ve faydalı eseri yok etmeyiniz; düşmanlarımın bozamadığı kişiliğimin bu tek güvenilir anıtını hâtıraımın şerefi için koruyunuz. Ve nihayet, o amansız düşmanlardan biri dahi olsanız, toprağıma karşı düşmanlık göstermeyin ve o gaddar adaletsizliğinizi ne sizin ne de benim hayatta bulunmıyacağımız günlere kadar sürdürmeyin; böylece bir kere de iyi yürekli ve âlicenap olabilme asaletini gösterdiğinizi kendi kendinize ispat edin, siz ki ömrünüz boyunca kötülükten, intikamcılıktan ayrılmadınız; ne var ki hayatında hiç kötülük etmemiş, ya da istiyerek etmemiş bir kimseye karşı edilen kötülüğe intikam adı verilebilir mi, bilmem.[1]

[1] Gelişigüzel ve metindekinden daha iri bir el yazısiyle kaleme alınmış olan bu başlıksız not, yalnız Ce-

nevre nüshasında vardır. Bu not, 1780 yılında Du Peyrou'nun kalemiyle Moultou nüshasından çekilmiş bir kopyası örnek tutularak, ilk defa, *Revue Suisse*'in 1850 yayımlarının 638 inci sayfasında F. Bovet imzasiyle yayımlanmıştır. Ondan sonra da 1908 de Th. Dufour adı altında *Annales J.-J. Rousseau*'nun IV. üncü cildinde (S. 245-246) çıkmıştır. Aslında on iki satır kadar daha uzun olduğu kalan izlerden anlaşılan bu notun yazılı bulunduğu kâğıt ortasına yakın bir yerden eğri büğrü koparılmış.

Birinci kitabın ilk cümlesini hatırlatan notun birinci satırındaki fikir, Neuchâtel nüshasının önsözünde de, daha yumuşak bir dille ifade edilmişti (1764): "Evet ben, ancak ben... çünkü benim kalkıştığım işi yapmak cesaretini göstermiş hiç kimseyi hatırlamıyorum" (S. 1149). Emile'in basıldığı sıralardan itibaren. özellikle İngiltere dönüşünden sonra Rousseau, yazılarının yok edileceği, ya da değiştirileceği korkusuna kapılmıştı. 24 şubat 1776 da Karşılıklı Konuşmalar (Dialogues) ın müsveddelerini Notre-Dame kilisesi mihrabına bırakırken, yazar, başlık sayfasının arkasına, buna çok benziyen bir ifadede ve gene vicdan hakkı için sözleriyle karışık meçhul okuyucuya bir hitabe yazmıştı.

Notun son satırlarındaki sözlere gelince, Rousseau'nun her zaman için pek benimsediği bir fikirdir bu: ancak niyetin, içimizden gelen duygunun bir kıymeti vardır. 1735 sonlarına doğru babasına yazdığı bir mektupta: eğitimi altına verilecek gençlerin, "her zaman kendisi (yani Rousseau) kadar kötülükten nefret eden ve fazilete âşık kimselerin eline düşerlerse kendilerini bahtiyar sayabileceği" yazılıdır. M. de Saint-Germain'e yazdığı uzun mektubunda ise (Genel Mektuplaşmalar, Cilt XIX, S. 260): "büyük hatalar işledim, cezasını da çektim; ama cinayet hiçbir zaman yüreğimden geçmedi. Kendimi, dünya üzerinde bir insanın olabileceği kadar doğru, iyi yürekli, erdemli bir

kişi olarak tanıyorum." der. Rousseau, başkalarına da aynı ölçüyü uygulıyabileceğini ve kendisine karşı besledikleri niyetler hakkında yekten hüküm verebileceğini iddia eder. III. üncü Kitapta Rahip Gaime için söylediklerine bakınız: "Ben insanları, bana yaptıklarr iyiliklerden ziyade, yapmak istediklerine bakarak severim..." Anlaşıp sevişmek için yaradılmış olanlar birbirlerini tanırlar.

İTİRAFLAR

I

I

BİRİNCİ KİTAP

Öyle bir iş tasarlıyorum ki şimdiye kadar ne eşi görülmüştür, ne de kimse onu bu şekilde gerçekleştirmeyi aklından geçirecektir. Benzerlerime, tabiatın bütün gerçeği içinde bir insan göstermek istiyorum, bu insan da, ben kendim olacağım.

Yalnız ben. Duygularımı biliyorum, insanların da ne olduklarını tasavvur ediyorum. Gördüklerimden hiçbiri gibi yaratılmış değilim. Yaşıyanlardan hiçbirine benzemediğimi cesaretle söyliyebilirim. Onlardan daha iyi olmasam bile hiç değilse başkayım. Tabiat, beni içine döktüğü kalıbı kırmakta iyi mi fena mı etti; ancak yazdıklarım okunduktan sonra bu hususta bir hükme varmak mümkün olabilecektir.

Kıyamet borusu istediği zaman çalsın. Ben elimde bu kitapla Büyük Yargıcın karşısına çıkacağım. Yüksek sesle diyeceğim ki: ben işte bunu yaptım, bunu düşündüm; bu oldum. İyiyi ve kötüyü aynı açıklıkla söyledim. Hiçbir kötü şeyi saklamadım; hiçbir iyi şey eklemedim. Eğer ne iyi ne kötü olmıyan bazı süsler kullandımsa bu ancak benim hâfıza kusurumdan ileri gelme bir boşluğu doldurmak içindir. Doğru olabileceğini mümkün gördüğüm şeyi doğru farz ettim; yanlış olduğunu bildiğim şeyi asla. Kendimi olduğum gibi gösterdim; düşkün ve alçak olduğum zaman düşkün ve alçak, iyi, asîl, yüksek ruhlu olduğum zaman yine

öyle: içyüzümü tıpkı senin görmüş olduğun gibi açığa koydum. Ey Ebedî varlık! Benzerlerimi sayılmaz kalabalığını etrafımda topla, itiraflarımı dinlesinler, alçaklıklarım karşısında inlesinler, felâketlerim karşısında utanıp kızarsınlar. Senin tahtının ayakları altında her biri kendi kalbini aynı samimilikle açsın ve sonra bir tanesi, cesareti varsa: "Ben bu adamdan daha iyi oldum" desin.

Ben 1712(1) de Cenevrede, vatandaş İsaak Rousseau(2) ile vatandaş Suzanne Bernard'dan(3) doğdum. On beş(4) çocuk arasında paylaştırılacak pek ufak bir servet babamın payını hemen hemen hiçe indirdiğinden yaşamak için elinde, gerçekten çok ustası olduğu saatçilik sanatından başka bir şeyi yoktu. Bernard adında bir Protestan rahibinin kızı olan annem daha zengindi. Sonra zekâsı ve güzelliği vardı. Babam onu kolay elde edememişti. Aşkları hemen hemen hayatlariyle beraber başlıyordu. Sekiz dokuz yaşından beri her akşam Treille üzerinde beraber gezip koşmakta idiler. On yaşında artık birbirlerinden ayrılmaz olmuşlardı. Sempatileri ve ruhlarının birbirine uygunluğu, onlarda alışkanlıktan ilerigelen bu duyguyu daha fazla kuvvetlendirmişti. Nazik ruhlu ve duygulu yaratılmış oldukları için ikisi de aynı istidadı başka birisinde bulacakları ânı bekliyorlardı, yahut daha doğrusu o an kendilerini bekliyordu, ve böylece her biri kalbini, kendisine kucak açan ilk kalbin içine attı. Aşklariyle zıt gidiyor gibi görünen kader o aşkı şiddetlendirmekten başka bir şey yapmadı. Genç âşık sevgilisini elde edemediği için derdinden eriyordu. Kız ona kendisini unutması için seyahate çıkmasını tavsiye etti. O hiçbir fayda görme-

den gezip dolaştı ve eskisinden daha âşık döndü. Sevdiği kızı yine eskisi gibi ince duygulu ve sadık buldu. Bu tecrübeden sonra ömürleri boyunca birbirlerini sevmekten başka yapılacak işleri kalmıyordu. Buna yemin ettiler ve Tanrı yeminlerini takdis etti.

Annemin erkek kardeşi Gabriel Bernard, babamın kızkardeşlerinden birini sevdi. Fakat kız ancak kendi erkek kardeşinin de Gabrielin kızkardeşiyle evlendirilmesi şartiyle ona varmaya razı oldu. Böylece aşk her şeyi yoluna koydu ve iki düğün bir günde yapıldı(5). Dayım halamın kocası, onların çocukları da benim hem dayımın, hem de halamın çocukları oluyorlardı. Bir yıl sonra her iki tarafın da birer çocukları doğdu, sonra da yine araya ayrılık girdi.

Dayım Bernard mühendisti: İmparatorluk ülkelerinde ve Macaristan'da Prens Eugène'in kumandası altında hizmet etmeye gitti. Belgrat muhasara ve muharebesinde kendini gösterdi(6). Babam tek kardeşimin doğuşundan sonra İstanbul'a çağrıldı ve Sarayın saatçisi oldu. O yokken annemin güzelliği, zekâsı ve hünerleri[1] birçok kimselerin takdir ve iltifatlarını celbet-

---

[1] Kızına âdeta tapan babası, tahsil ve terbiyesine çok ehemmiyet vermiş olduğu için annemin, haline göre parlak hünerleri vardı: resim yapar, şarkı söyler ve lâvta ile bu şarkılara refakat ederdi. Kitap okur ve zararsız şiirler yazardı. İşte kardeşinin ve kocasının bulunmadıkları sırada bir gün yengesi ve çocuklariyle beraber gezerken, birisinin söylediği bir söze karşı irticalen söylediği birkaç mısra:

"Şimdi burada olmıyan bu iki bey!
"Birçok noktadan sevdiğimiz insanlardır!

ti. Fransa orta elçisi mösyö Cloure bunları ona sunanların en ateşlilerinden biri oldu. Aşkı epeyce kuvvetli olmalıydı, çünkü otuz yıl sonra bana ondan bahsederken rikkate geldiğini gördüm. Annemde, kendini koruyabilmesi için faziletten de daha fazla bir şey vardı; kocasını candan seviyordu; geri dönmesi için onu sıkıştırdı; babam da her şeyi bırakarak geldi. Ben bu dönüşün hazin mahsulü oldum. On ay sonra sakat ve hasta olarak doğuyordum. Sonra da annemin hayatına mal oldum. Böylece doğuşum felâketlerimin ilk numarası oldu.

Babamın bu kayba nasıl dayandığını bilmiyorum, fakat hiçbir zaman avunamamış olduğunu çok iyi biliyorum. Karısını elinden alan ben olduğumu unutmamakla beraber onu hâlâ bende gördüğünü zannediyordu. Beni öptüğü hiçbir an yoktu ki göğüs geçirmelerinden, ihtilâçlı kolları arasında sıkmalarından, bana olan sevgisine acı bir hasretin karıştığını hissetmeyim. Bu teessür o akşamlardaki şefkat ve rikkati daha fazla artırıyordu. Bana "Jean - Jaques, annenden söz açalım" dediği zaman! "Demek yine ağlaşma var baba" derdim ve bu söz onun göz yaşlarını akıtmaya yeterdi. Zavallı adam inliyerek: "onu bana geri ver, derdi, beni teselli et, içimde bıraktığı boşluğu doldur. Sen sade benim oğlum olsaydın böyle severmiydim seni ben?" Babam onu kaybettikten kırk yıl sonra bir ikinci

---

"Onlar dostlarımız, âşıklarımızdır!
"Kocalarımız ve kardeşlerimizdir
"Ve bu çocukların babalarıdırlar.
(Rousseau'nun notu)

kadının kollarında öldü, fakat birincinin adı dudaklarında, hayali yüreğinin içinde olarak.

Beni dünyaya getirenlerin halleri bunlar olmuştur. Tanrının kendilerine üleştirdiği vergilerden bana yalnız duygulu bir kalb bırakmışlardır. Ancak bu kalb onlara saadet vermişti, benim ise hayatımın bütün bedbahtlıklarının sebebi oldu.

Ben hemen hemen ölecek halde, doğmuştum(7). Yaşıyacağımı pek ummuyorlardı. Kendimle beraber bir huzursuzluğun tohumunu getirdim ki yıllar onu gitgide kuvvetlendirmiştir. Şimdi ise arada bir bana göz açtırması, ancak başka bir şekilde daha zalim ıstıraplar çektirmek içindir. Babamın sevimli ve akıllı uslu bir kızkardeşi(8) bana çok iyi baktı ve hayatımı kurtardı. Ben bu satırları yazarken henüz sağdır; seksen yaşında olduğu halde kendisinden daha genç fakat içkiden yıpranmış bir kocaya bakmaktadır. Sevgili halam; beni yaşattığınız için sizi affediyorum. Hayatımın ilk günlerinde benden esirgemediğiniz şefkatli ihtimamları ben son günlerinizde size iade edemediğim için çok üzülmekteyim. Bir de yine bir sevgili Jacqueline'im vardır ki o da sağdır; sıhhattedir; gücü kuvveti yerindedir. Doğuşumda gözlerimi açan elleri, ölümümde onları tekrar kapıyabileceklerdir.

Ben düşünmeden önce duymaya başladım. Bu, insanlığın müşterek kaderidir. Fakat acısını ben herkesten fazla çektim. Beş altı yaşıma kadar ne yaptığımdan haberim yoktur. Okumayı nasıl öğrendiğimi bilmiyorum. Ancak ilk okuduğum şeyleri ve onların üzerimdeki tesirlerini hatırlıyorum: kendi hakkımdaki şuurum fasılasız bu zamandan başlar.

Annem romanlar bırakmıştı. Babamla ben akşam yemeğinden sonra onları okumaya koyulduk. Mesele ilkin eğlenceli kitaplarla beni okumaya alıştırmaktan ibaretti. Fakat az bir zaman sonra ilgimiz o kadar kuvvetlendi ki onları hiç ara vermeden sıra ile okuyor ve gecelerimizi bu meşguliyetle geçiriyorduk. Kitabı bitirmeden önce elimizden bırakamaz olmuştuk. Arasıra babam, sabah kırlangıçlarının ötüşlerini işiterek mahçup bir sesle: "Haydi yatmaya gidelim. Ben senden daha fazla çocuğum" derdi.

Bu tehlikeli usul ile az zamanda yalnız son derece büyük bir okuma ve anlama kolaylığı değil, aynı zamanda da insan ihtirasları üzerinde, ben yaşta bir çocukta görülmemiş bir anlayış kabiliyeti elde ettim. Eşya hakkında henüz hiçbir fikir edinmeden bütün duyguları tanıyordum. Hiçbir şey anlamamış, fakat her şeyi duymuştum. Üst üste duyduğum bu karmakarışık heyecanlar bende henüz mevcut bulunmıyan akıl ve mantıkı asla bozmuyordu, fakat bende başka metanette bir akıl ve mantık meydana getirdiler ve bana insan hayatı üzerine acayip ve romanesk birtakım bilgiler verdiler ki sonradan ne tecrübe, ne de düşünce beni bir türlü bunlardan kurtaramamışlardır.

1719 yaziyle beraber romanlar da sona erdi. Ertesi kış başka şey yaptık. Annemin kendi kitaplığı tükendiğinden babasının kitaplarından bize düşen paya el attık. Çok şükür ki onların arasından da güzel kitaplar çıktı ve zaten başka türlü de olamazdı. Çünkü o zamanın modasına göre yapılmış olan bu kitaplık gerçi bilgin denebilecek bir rahip elinden çıkmıştı; fakat bu rahip aynı zamanda zekâ ve zevk sahibi bir

adamdı. Le Sueur tarafından yazılmış *Kitlenin ve İmparatorluğun Tarihi;* Boussuet'nin *Umumi Tarih Üzerine Nutuk;* Plutarque'nin *Meşhur Adamlar*'ı; Nani'nin *Venedik Tarihi;* Ovide'in *Değişişler'i;* La Bruyère; Fontenelle'in *Dünyalar'ı, Ölülerin Diyalogları* ve Molière'den birkaç cilt babamın odasına taşındı. Her gün, o çalışırken ben bu kitapları kendisine okuyordum. Bunlardan, ben yaştaki bir çocukta nadir görülen ve belki de hiç görülmiyen bir zevk duymaya başladım. Bilhassa Plutarque'ı severek okumaya başladım. Onu durmadan tekrarlamaktan duyduğum tat roman hastalığından beni bir parça kurtardı ve az sonra Angésilas, Brutus ve Aristide'i, Orondate'a, Artamène ve Julia'ya tercih eder oldum. Bu enteresan kitaplardan ve onların babamla açılmasına fırsat verdiği sohbetlerden bende o hür ve cumhuriyetçi kafa, o boyunduruğa, köleliğe tahammülü olmıyan gem almaz gururlu karakter meydana geldi ki hayatım boyunca ve ona tam hızını vermeye en az elverişli şartlar içinde beni daima azap içinde yaşatmıştır.

Durmadan Roma ve Atina ile uğraştığım, onların büyük adamlariyle âdeta yüzyüze yaşadığım, ben kendim de bir cumhuriyet vatandaşından doğduğum ve en kuvvetli ihtirası vatan sevgisi olan bir babanın oğlu bulunduğum için onun gibi ben de alevlenmekteydim. Kendimi Grek yahut Romalı sanıyordum. Hayatını okuduğum insanın kendisi oluyordum: bana kuvvetle tesir etmiş olan sebat ve cesaret hareketlerinin hikâyesi gözlerimi kıvılcımlarla dolduruyor, sesimi kuvvetlendiriyordu. Sofrada çolak Scaevola'nın macerasını anlattığım bir gün onun hareketini taklit için ilerledi-

ğimi, elimi bir mangala uzatıp tuttuğumu görerek dehşete düştüler.

Benden yedi yaş büyük bir erkek kardeşim vardı (9) ki babamın zenaatini öğreniyordu. Babamın bana olan aşırı sevgisi onu bir parça ihmal ettirmekteydi ve ben bunu doğru bulmuyordum. Onun terbiyesi üzerinde bu ihmalin epeyce tesiri oldu. Kardeşim hattâ gerçek bir haylaz olmak yaşına girmeden haylazlığın yolunu tuttu. Kendisini başka bir ustanın yanına koydular. Baba evinde olduğu gibi orada da kaçamaklar yapıyordu. Onu hemen hiç görmüyordum. Diyebilirim ki kendisini ancak şöyle böyle tanıdım. Fakat onu candan sevmekten geri durmuyordum ve o da beni bir çapkının bir şeyi ne kadar sevmesi mümkünse o kadar seviyordu. Hatırımdadır ki bir gün babam kardeşimi öfke ile ve sert bir şekilde cezalandırırken şiddetle aralarına atıldım ve onu sımsıkı kucakladım. Böylece vücudunu vücudumla örttüm, ona gelen yumrukları kendim yedim ve bu durumda o kadar inadettim ki babam gerek haykırışlar ve göz yaşlarım karşısında hızını kaybettiği, gerek ondan fazla benim canımı yakmak istemediği için suçluyu affetmek zorunda kaldı. Nihayet kardeşim tuttuğu yolda o kadar ilerilere gitti ki evden kaçtı ve büsbütün kayboldu. Bir zaman sonra Almanya'da olduğunu öğreniyorduk. Bir defa bile mektup yazmadı. O zamandan sonra kendisinden haber gelmedi ve böylelikle ailenin tek çocuğu kalmış oldum.

Bu zavallı çocuk ihmal içinde büyütülmüşse de küçük kardeşi için iş öyle olmamıştır. İlk senelerimde benim gördüğüm ihtimamın fazlasını kıral çocukları bile görmüş olamazlardı. Etrafımdaki bütün insanlar

bana put gibi tapıyorlar ve bundan daha da az görülmüş bir hal olarak şımarık bir çocuk değil, sevilen bir çocuk muamelesi ediyorlardı. Baba evinden çıkıncıya kadar bir kere bile beni başka çocuklarla sokakta koşmaya bırakmadılar, bir kere bile bende, yaratılışa yüklenilen fakat hepsinin terbiyeden doğduğuna şüphe olmıyan acayip huylardan birini cezalandırmak yahut tatmin etmek zorunda kalmadılar. Yaşımın kusurları hiç şüphesiz bende de vardı. Geveze idim; pisboğazdım; arasıra da yalan söylerdim. Yemişler, şekerler, yiyecek şeyler çalabilirdim. Fakat hiçbir zaman kötülük ve zarar yapmaktan, suçlarımı başkalarına yüklemekten, biçare hayvanlara işkence etmekten zevk duymadım. Bununla beraber bir kere madam Clot isminde bir komşumuzun vaaz dinlemeye gittiği bir zamanda tenceresine işediğimi hatırlarım. Hattâ itiraf ederim ki bu hâtıra beni hâlâ da güldürmektedir. Çünkü bu madam Clot, aslında iyi bir kadın olmakla beraber hayatımda tanıdığım kocakarıların en dırdırcısı idi. İşte benim bütün çocuk yaramazlıklarımın kısa ve gerçek hikâyesi bundan ibarettir.

Gözlerimin önünde tatlılık ve yumuşaklık misalleri, etrafımda dünyanın en iyi insanları bulunurken ben nasıl fena bir çocuk olabilirdim? Babam, halam, sevgilim Jacqueline, öteki akrabalarım, dostlarımız, komşularımız, hâsılı etrafımı saran bütün insanlar gerçekte bana itaat etmiyorlar, sadece beni seviyorlardı ve ben de kendilerini sevmekteydim. Arzularım o kadar az tahrik edilir ve o kadar az kırılırdı ki bir şey istemek aklıma gelmezdi. Yemin edebilirim ki bir ustanın kölesi olmak durumuna düşünciye kadar olur olmaz şey-

lere heves etmenin ne olduğunu anlamış değilimdir. Babamın yanında okuyup yazmakla geçirdiğim ve sevgilim Jacqueline ile gezmeye gittiğim zamanlar dışında ben daima halamla beraber bulunur, onun elişi yapmasını seyreder, şarkı söylemesini dinler, yanında otururum yahut ayakta dururdum ve bunlardan memnundum. Onun şenliği, tatlılığı, güzel çehresi bende o kadar kuvvetli tesirler bırakmıştır ki, halini, bakışını, duruşunu hâlâ görürüm, ufak tefek okşayıcı konuşmalarını hatırlarım; o zamanın modasına göre siyah saçlarının şakakları üzerinde meydana getirdiği iki kıvrımı da unutmamak üzere nasıl giyinmiş ve başını nasıl yapmış olduğunu söyliyebilirim.

Bende çok sonraları gelişmiş olan müzik zevkini yahut daha doğrusu ihtirasını kendisine borçlu olduğuma şüphem yoktur. O şaşılacak kadar çok sayıda havalar, şarkılar bilir ve bunları çok tatlı ve pürüzsüz bir sesle söylerdi. Bu son derece iyi insanın ruh sükûneti kendisinden ve etrafındakilerden hayal ve hüzün denen şeyleri uzaklaştırırdı. Şarkılarının benim üzerimdeki tesiri o kadar büyük oldu ki birçoğu sadece bir daha çıkmamak üzere hâfızamda yerleşmekle kalmamışlardır. Bu şarkıların çocukluğumdan beri tamamiyle unutulmuş öyleleri vardır ki o hâfızayı kaybetmiş olduğum bu zamanda tekrar uyanıyorlar ve ihtiyarladığım nispette ifade edemiyeceğim bir tatlılıkla zihnimde beliriyorlar. Türlü kaygılar ve dertlerle yüreği delik deşik olmuş benim gibi bir ihtiyar zevzeğin arasıra kırık ve titrek bir sesle bu küçük havaları bir çocuk gibi mırıldanarak ağladığını fark etmesi inanılacak şey midir? Hele bir tanesi var ki havasını ta-

mamiyle bulmuştur. Fakat sözlerinin ikinci yarısı, kafiyeleri bulanık bir surette aklıma gelmekle beraber, hatırlamak için sarfettiğim bütün gayretlere ısrarla karşı koymuştur. İşte başlangıcı ve öte tarafından hatırlıyabildiğim kısımlar:

Tircis, ben cesaret edemiyorum
kavalını dinlemeye
karaağaçlar altında;
Çünkü dile düştü
Şimdiden bizim küçük köyümüzde
. . . . . .
. . . . . bir çoban
. . . . . bağlanınağa
. . . . . tehlikesiz
Ve her vakit diken gülün altındadır(14).

Kalbimin bu şarkıda bulduğu rikkat verici güzelliğin nerede olduğunu arıyorum. Bu benim hiçbir şey anlamadığım bir kapristir. Fakat göz yaşlarım beni durdurmadan onu sonuna kadar söylememe aslâ imkân olmuyor.

Sözlerin öte tarafını aratmak için, belki hâlâ onları bilen biri vardır diye, yüz kere Paris'e yazmayı düşündüm. Fakat hemen hemen eminim ki benim biçare halam Süzan'dan başkalarının da bu havayı söylediklerini gösteren bir delil elde edersem hatırlamaktan duyduğum zevkin bir kısmı sönecektir.

Hayata girişimin ilk sevgileri bunlar olmuşlardır! O hem bu kadar gururlu, hem bu kadar nazik olan kalb; o âdeta kadınlaşmış denebilecek fakat yine de ele avuca sığmıyan karakter bende böyle teşekkül etmeye yahut kendini göstermeye başlıyordu. O karakter ki daima zaaf ile cesaret, gevşeklik ile fazilet arasında dalgalanarak beni sonuna kadar kendimle tenakuz halinde yaşatmış; perhiz ile hazzın, usluluk ile zevkın aynı zamanda elimden kaçmalarına sebebolmuştur.

Tahsil ve terbiyemin bu gidiş tarzı bir kaza üzerine sekteye uğramış ve neticeleri bütün hayatıma tesir etmiştir. Babamın Fransa'da yüzbaşı olan ve Cenevre Meclisinde akrabaları bulunan Gautier diye bir adamla bir vazgeçtisi oldu. Küstah ve alçak bir insan olan Gautier'nin burnu kanadı ve intikam için babamı şehirde kılıç çekmekle suçlandırdı. Hapse sokulmak istenen babam kanun gereğince dâvacının da kendisiyle beraber hapse girmesini istemekte inadetti. Buna muvaffak olamayınca da Cenevre'den çıkmayı ve namusu da, hürriyeti de tehlikeye atıyor gördüğü bir nokta üzerinde baş eğmektense bütün ömrünce vatanının dışında yaşamayı tercih etti(11). Ben o tarihte Cenevre istihkâmlarında çalışmakta olan dayım Bernard'ın vasiliği altına girdim. Büyük kızı ölmüştü; fakat ben yaşta bir oğlu vardı. İkimizi de tahsil ve terbiye adı altında lâtince ile beraber okutulan ufak tefek mânasızlıkları öğrenmek üzere Bossey'de(12) rahip Lambercier'nin yanına pansiyoner gönderdiler.

Köyde geçirdiğim iki yıl bendeki Romalı sertliğini haylı yatıştırdı ve beni tekrar çocuk haline getirdi.

Cenevre'de bana hiçbir şeyi zorla öğrenmeye kalkmadıkları için dikkatle çalışmayı ve okumayı seviyordum. Bunlar benim hemen hemen biricik eğlencelerimdi. Bossey'de ise sınıf çalışmaları bana, tam tersine, derslerin molaları demek olan oyunları sevdirdi. Kır hayatı benim için o kadar yeni idi ki onun bol bol keyfini çıkarmaktan bıkıp usanmıyordum. Bu hayata karşı bende o kadar şiddetli bir zevk uyandı ki bir daha artık sönmek bilmedi. Orada geçirdiğim mesut günlerin hâtırası bana her zaman o yaşayışın ve o zevk ve eğlencelerin hasretini çektirmiştir. Bu hasretin beni tekrar oralara götürdüğü zamana kadar.

Mösyö Lambercier çok aklı başında bir adamdı. Derslerimizi ihmal etmemekle beraber bize pek ağır vazifeler de yüklemiyordu. İyi hareket ettiğinin bir delili de şudur ki, baskıya asla yüzüm olmadığı halde ders saatlerimi hiçbir zaman nefretle hatırlamamışımdır ve kendisinden çok şey öğrenmedimse de öğrendiklerimi zahmetsizce öğrenmiş ve bir daha unutmamışımdır.

Bu kır hayatının sadeliği, kalbimi dostluk duygularına açınakla bana baha biçilmez bir iyilik yapmıştır. O zamana kadar ancak yüksek fakat hayali duyguları tanıyabilmiştim. Başbaşa sakin bir hayat yaşamak alışkanlığı beni dayımın oğlu Bernard'a sıkı sıkıya bağladı. Az zamanda içimde bu çocuğa karşı, kendi kardeşim için duymuş olduklarımdan daha muhabbetli duygular uyandı ve hiçbir zaman silinmedi. O, çok cılız, çok narin, vücutça ne kadar zayıfsa ruhça o kadar yumuşak olan upuzun bir çocuktu vasimin oğlu ola-

rak bana üstün tutulmasını fazla kötüye kullanmıyordu. Çalışmalarımız, eğlencelerimiz, zevklerimiz aynı idi: yalnızdık, bir yaşta idik, ikimizin de bir dosta ihtiyacı vardı. Birbirimizden ayrılmak âdeta yok olmak demekti,birbirimize olan bağlılığımızı ispat edecek pek az fırsat çıkmakla beraber bu bağlılık son dereceye varmıştı. Bir lâhza birbirimizden ayrı yaşıyabilmek şöyle dursun böyle bir imkânı tasavvur bile edemezdik. İkimiz de tatlı muamelelere karşı yüzü yumuşak, zorlanmadıkları müddetçe uysal ve hatırşinas çocuklar olduğumuz için her noktada daima birbirimizle anlaşıyorduk. Gerçi bizi idare edenlerin iltimasları sebebiyle göz önünde bulunduğumuz müddetçe, onun bana bir üstünlüğü vardı. Fakat yalnız kaldığımız zaman da benim ona karşı bir üstünlüğüm vardı ki muvazeneyi sağlıyordu. Derslerimizde o durakladığı zaman ben ona bilmediklerini fısıldayıveriyordum. Tercüme vazifemi bitirdiğim zaman onunkine yardım ediyordum. Eğlencelerimizde ise benim daha işlek olan zevkim ona daima kılavuzluk ediyordu. Hâsılı karakterlerimiz birbirine o kadar uygun ve dostluğumuz o kadar kuvvetli idi ki birbirimizden Cenevrede olduğu kadar Bossey'de de hemen hiç ayrılmadığımız beş yıl içinde gerçi birbirimizle döğüştüğümüz oldu, bunu saklamıyacağım, fakat kimsenin bizi ayırmasına ihtiyaç olmamıştır; hiçbir zaman bir kavgamız bir çeyrek saatten fazla sürmedi; hiçbir zaman birbirimizi şikâyet etmedik. Bu işaretlere, isterseniz çocukça diyebilirsiniz. Fakat onlardan bir ibret misâli de çıkıyor ki çocuk denen mahlûk yaratılalı beri eşi belki görülmemiştir. Bossey'deki yaşayış tarzım bana o kadar uymakta idi ki karakterimi

kesin olarak tesbit için, biraz daha uzun sürmesinden başka eksiği olmamıştır. Nazik, sakin ve sevgi dolu birtakım duygular bu karakterin temelini teşkil ediyorlardı. Sanırım ki insanlar arasında yaratılıştan benim kadar kendini az beğenen kimse bulunamaz. Zaman zaman sert atılışlarla ulvi hareketlere yükseldiğim oluyordu. Fakat hemencecik eski uyuşukluğuma düşüveriyordum. Bana yaklaşan herkes tarafından sevilmek, arzularımın en şiddetlisiydi. Yumuşak bir çocuktum, dayımın oğlu da öyleydi; beni idare edenlerde yine öyle idiler. İki uzun yılda hiçbir şiddetli duygunun ne şahidi, ne de kurbanı oldum. Her şey kalbimde tabiattan aldığı meyilleri beslemekteydi. Herkesin benden ve her şeyden hoşnut görmekten daha güzel bir şey bilmiyordum. Daima hatırlıyacağım ki mâbette, din bilgisi sorularına cevap verirken durakladığım zamanlarda hiçbir şey matmazel Lambercier'nin yüzündeki kaygı ıstırap izleri görmek kadar zihnimi altüst etmemiştir. Onun bu hali beni, herkesin önünde bir hata yapmak utancından ziyade üzerdi. Bununla beraber o utanç da bence asla yabana atılacak bir şey değildi. Çünkü övünmelere karşı pek az duygulu olduğum halde utanca karşı pek öyle olmadım. Fakat burada söyliyebilirim ki matmazel Lambercier'nin azarlarını beklemek onu kederlendirmek korkusundan daha az telâşa düşürürdü. Bununla beraber matmazel Lambercier'de lüzumunda sertlik yapmakta kardeşinden aşağı kalmazdı. Ancak hemen daima âdil olan bu sertlik hiçbir zaman taşkın bir öfke şeklini almadığı için sadece üzülürdüm, fakat kafa tutmak içimden gelmezdi. Benim asıl canımı sıkan şey ceza görmekten ziyade hoşa git-

memekti ve herhangi bir hoşnutsuzluk alâmeti bana korkutucu cezalardan ziyade tesir ederdi. Bir noktayı açıklamak benim için biraz sıkıntılı olacaktır ama bunu lüzumlu görüyorum. Çocukların terbiyesinde iyi düşünmeden ve çok kere de edep duygularını hesaba katmadan kullandığımız usulün, uzak neticelerini daha iyi görebilseydik bu usulü ne kadar çabuk değiştirirdik. Zararlı olduğu kadar da umumi olan bir misalden çıkarılabilecek büyük ders bana onu olduğu gibi yazmak kararını verdirmiştir.

Matmazel Lambercier bize karşı bir ana sevgisi beslediğinden bu sevginin gerektirdiği otoriteyi de kullanıyor ve bu otoriteyi kabahat yapan çocuklara uygulanan malûm cezayı, hak ettiğimiz zaman bize de uygulama raddesine götürüyordu. Kendisi uzun zaman bizi tehdit ile yetinmiş ve bu yepyeni ceza bana çok korkunç görünmüştü. Fakat korktuğum başıma geldikten sonra onu beklediğimden daha az ürkütücü buldum ve asıl garibi şu ki bu ceza, onu uygulıyan insanı bana daha fazla sevdirdi. Hattâ diyebilirim ki cezaya hak kazanarak bir kere daha tatbikini aramaktan beni alıkoyan şey ancak bu sevginin gerçekliği ve yaratılışımdaki yumuşaklık olmuştur. Çünkü duyduğum acı, hattâ utanç bende şehvetle karışık bir şey uyandırmış ve korkudan ziyade bu acıyı aynı elden tekrar tatmak arzusu bırakmıştır. Bu duyguya hiç şüphesiz bir cinsiyet içgüdüsü karışmış olduğu için cezayı bana erkek kardeşinin tatbik etmesi aslâ hoşuma gitmiyecekti. Fakat mösyö Lambercier'nin mizacına göre böyle bir şeyden korkmaya sebep yoktu ve cezayı hak etmekten kaçınışım da sırf matmazel Lambercier'yi darıltmak korku-

sundandı. Çünkü iyiliğin; hattâ cinsiyet duygularından doğan iyiliğin tesiri bende o kadar büyüktür ki yüreğimde ona daima bir kanun kuvveti sağlamıştır.

Korkmadığım halde tekrarından çekindiğim bu suç, kendi kabahatim olmadan yani iradem dışında bir kere daha başıma geldi ve diyebilirim ki ondan vicdan huzuru ile faydalandım. Ancak bu ikinci vaka benim son sabıkam oldu. Çünkü matmazel Lambercier; cezanın istediği hedefe gitmediğini bazı alâmetlerden fark etmiş olacak ki vazgeçtiğini ve bu cezanın kendisini fazla yorduğunu bildirdi. O zaman kadar onun odasında ve hattâ kışın birkaç kere kendi yatağında yatmıştık. İki gün sonra bizi başka bir odada yatırdılar ve artık onun tarafından bir büyük çocuk muamelesi görmek şerefine erdim ki bundan seve seve vazgeçeceğime şüphe yoktu. Kim inanırdı ki sekiz yaşımda iken otuz yaşında bir kızın elleriyle yapılmış bir ceza hayatım boyunca zevklerime, arzularıma, ihtiraslarıma ve hattâ bütün benliğime damgasını vuracak ve beni istenen neticenin tam tersi olan bir yola yöneltecektir. Şehvet duygularımın tutuşmasiyle beraber arzularım o şekilde bir iğfale uğramışlardır ki artık bir daha duydukları şeyin dışına çıkamamışlar ve başka bir şey aramaya savaşmamışlardır. Hemen hemen doğuşumdan beri şehvetten tutuşan bir kanım olduğu halde en donuk ve en geç uyanan mizaçların geliştikleri yaşa kadar kendimi her türlü kirden korumuş ve temiz kalmışımdır. Uzun zaman neden ileri geldiğini bilmediğim bir azap ile kıvranarak güzel kadınları ateşli gözlerle âdeta yemekte idim; bu kadınlardan sırf kendi anladığım şekilde zevk duymak ve hepsini ayrı ayrı birer matmazel

Lambercier haline getirmek için hayalim durmadan onları bana hatırlatıyordu.

Hiç yakamı bırakmıyan ve cinsî sapıklığa kadar, cinnete kadar giden bu zevk, hattâ bulûğ çağından sonra da, bendeki iffetli huylar ve itiyatları korumuştur, oysa ki tam tersine onları kökünden söküp atması lâzım gelir gibi görünürdü. Eğer dünyada herhangi bir çocuğa bir itidal ve iffet terbiyesi vermek mümkün olmuşsa o hiç şüphesiz bana verilmiş olan terbiyedir. Benim üç hala ve teyzem yalnız örnek olacak derecede akıllı uslu değil, aynı zamanda da kadınların çoktan beri unuttukları bir ağır başlılık ve ihtiyata sahip insanlardı. Zevkine düşkün fakat eski tertip ve eski terbiye bir zendost olan babam en hoşlandığı kadınların yanında bile bir bâkir kızın yüzünü kızartacak sözler sarfetmemiştir, ve çocuklara karşı bir nevi borç demek olan hürmet, hiçbir yerde benim ailemin içinde ve benim önümde olduğu kadar ileri götürülmemiştir. Aynı şeylere mösyö Lambercier'nin evinde de daha az ihtimam gösteriliyor değildi. Çok iyi bir hizmetçi kadının bizim önümüzde sarfettiği bir parça açık bir kelime için kapı dışarı edildiğini gözümle görmüşümdür. Bülûğ çağıma kadar yalnız cinsî münasebetler üzerine hiçbir açık fikir edinmemiş olmakla kalmadım fakat bu bulanık fikir hiçbir zaman çirkin ve iğrenç olmıyan bir hayal şeklinde gözümüzün önüne gelmedi. Genel kadınlara bir dehşet ve tiksintim vardı ki hiçbir zaman silinmemiştir. Zamparalara küçümsemeden hattâ ürkmeden bakamazdım. Çünkü çukur bir yoldan küçük Saccanex'e giderken kenarda gördüğüm oyuklar içinde birtakım insanların çiftleştiklerini bana söyle-

dikleri günden beri zamparalığa karşı nefretim bu dereceye kadar çıkmıştı. Onları düşünürken köpeklerde gördüğüm çiftleşmeler gözümün önüne gelir ve yalnız bu hâtıra midemi bulandırmaya yeterdi. Çabuk ateşlenmek istidadında bir mizacın ilk infilâklarını geçiktirmek hassasını taşıyan bu terbiye peşin hükümleri, yukarda da anlatmış olduğum ilk şehvet belirtilerinin bende yaptığı değişik tesirden de ayrıca yardım görmüşlerdir. Beni çok rahatsız eden kan coşkunluklarına rağmen ancak vaktiyle duymuş olduğum şeyi tahayyül edebildiğim için arzularımı, tanıdığım şehvet çeşidinden başkasına yöneltemiyor, bana iğrenç diye bellettikleri gerçek şehvete bir türlü gidemiyor ve öteki şehvetin bunun kapı komşusu olduğunu asla fark edemiyordum. Abdalca fantazilerimde, şehvetten doğma kudurganlıklarımda, bu hallerin arasıra bana yaptırdığı abuk sabuk işlerde hayal kuvvetiyle öteki cinsin iğreti yardımına başvuruyor ve o cinsin benim arzusuyla yanıp tutuştuğum şeyden başka işe yaramıyacağını asla aklımdan geçirmiyordum.

Böylece çok ateşli, çok duygulu ve çok erken uyanmış bir mizaca rağmen yalnız matmazel Lambercier'nin bilmeden bana telkin ettiği şehvet zevklerinden başkasını istemeden, tanımadan bülûğ çağımı geçirmekle kalmadım, fakat yılların ilerlemesiyle bir tam erkek haline geldiğim zamanda beni mahvetmesi gereken şeyin tam tersine her türlü tehlikelerden koruduğunu gördüm. Eski çocukluk zevkim sönüp gideceği yere sonraki gerçek zevkimle o kadar kaynaşıp birleşti ki onu şehvet duygularımın alevlendirdiği arzulardan hiçbir zaman ayırdedemedim ve bu deliliğin yaratılışımdaki

çekingenlikle birleşmesi beni kadınlara karşı pek az atılgan bir insan yaptı. Her şeyi söylemeye cesaret edememek yahut her şeyi yapamamak yüzünden, benim aradığımı zevk çeşidi, ki bence öteki onun bir son haddinden fazla bir şey değildi, ne bu zevki istiyen erkek tarafından zorla alınabilniiş, ne de onu verebilecek kadın tarafından keşfedilmesi mümkün olmuştur. Böylece hayatımı en çok sevdiğim kadınların yanında arzudan yanmak ve susmakla geçirdim. Zevkimi, hiçbir zaman açıktan açığa cesaret edemediğim için; onu hiç değilse fikir halinde muhafaza eden birtakım münasebetlerle eğlendirip oyalanıyordum. Müstebit bir sevgilinin dizlerine kapanmak, emirlerine itaat etmek, ona bağışlatılacak suçları olmak benim için gayet tatlı zevklerdi ve azgın hayalim kanımı ne kadar coşturursa kendimde o kadar şaşkın ve bitkin bir âşık halini alıyordum. Kolayca tasavvur edilebilir ki bu tarzda aşk yapmak insanı pek çabuk ileriye götürmez ve peşinden koşulan kadının fazileti için fazla tehlikeli olmaz. Bu yüzden gerçekte pek az kadın elde edebildim fakat kendi usulüme göre de, yani hayalimle onların epeyce keyfini çıkarmaktan geri kalmadım. Böylece şehvet duygularım, çekingen mizacım ve romanesk ruhumla elele vererek bende birçok temiz hisler ve iffetli itiyatlar muhafaza etmişlerdir ki bir parça daha yüzyüze olaydım aynı zevklerin beni en hayvanca şehvetlere sürüklemeleri pek mümkündü.

İtiraflarımın karanlık ve çamurlu lâbirentinde ilk ve en zahmetli adımı atmış bulunuyorum. İnsana itirafı en zor gelen şey cinayetler değil gülünç ve ayıp olan hareketlerdir. Bundan böyle kendimden eminim.

Söylemeye cesaret ettiğim şeylerden sonra hiçbir şey beni artık yolumdan alıkoyamaz. Bu türlü itirafların bana neye mal oldukları şununla da anlaşılabilir ki zaman zaman bende görmek ve işitmek hassasını yok eden bir ihtirasın kudurganlıklariyle kendimden geçmiş ve baştan ayağa bir ihtilâç titremesine tutulmuş halde sevdiklerimin yanına sürüklenmiş fakat hiçbir defasında onlara deliliğimi söylemek ve en mahrem teklifsizlik ânında, onların bütün lûtuflarının bir tek eksiği olan o biricik lûtfu rica etmek kudretini kendimde bulmamışımdır. Böyle bir şey ancak bir kere çocukken kendi yaşımda bir kız çocuğu ile başımdan geçmiş, hattâ bunda da ilk teklifi yapan onun kendisi olmuştur.

Bu suretle duygu varlığımın ilk izlerine çıktığım zaman öyle birtakım unsurlar buluyorum ki, birbirleriyle uzlaşmaz göründükleri halde yine de kuvvetle birleşerek basit ve tek şekilli bir netice meydana getirmekten geri durmamışlardır; fakat yine öylelerini de buluyorum ki görünüşte aynı şeyler oldukları halde, birtakım şartların işbirliğiyle, birbirinde o kadar farklı terkipler meydana getirmişlerdir ki aralarında bir münasebet bulunabileceği asla tasavvur edilemez. Kim meselâ düşünebilir ki ruhumun en sıkı zembereklerinden biri kanıma hem şehvet, hem de rehavet zehrini akıtan bir aynı kaynakta tavlanmış bulunsun? Bahsettiğim konuyu bırakmadan onun içinden büsbütün ayrı bir intibaın çıktığı görülecektir.

Bir gün mutfağa bitişik odada kendi kendime derse çalışıyordum. Hizmetçi kız matmazel Lambercier'nin traklarını, kurumak üzere ocağın kaplaması üstüne koymuştu. Onları almaya geldiği zaman bir tanesinin

bir tarafındaki bütün dişlerin kırılmış olduğunu gördü. Bunun için kimin yakasına yapışmalı? Odaya benden başka kimse girmemişti. Beni sorguya çektiler. Tarağa el sürmediğimi söyledim. Mösyö ve matmazel Lambercier bir araya geldiler, beni doğru söylemeye zorladılar, sıkıştırdılar, tehdit ettiler. İnkârda ısrarla ayak diredim. Fakat kanaatleri çok kuvvetli idi; benim bu kadar küstahça yalan söylemem ilk defa görülmüş bir şey olmasına rağmen inkârlarıma galebe çaldı. İşi çok ciddiye aldılar; öyle olması da doğru idi. Yaptığım kötülük de, söylediğim yalan da, inat da aynı derecede cezaya lâyık görüldü. Fakat bu defa ceza bana matmazel Lambercier eliyle verilmedi. Dayım Bernard'a mektup yazdılar; geldi. Dayımın zavallı oğlu da benimkinden daha az ağır olmıyan başka bir fenalıkla suçlandırılıyordu. İkimiz de aynı cezaya çarpıldık ve bu ceza korkunç oldu. İlâcı hastalığın kendi içinde arıyarak benim fesada uğramış duygularımı bir daha canlanamamak üzere öldürmek istemiş olsalardı bundan daha iyisini yapamazlardı. Bunun için uzun müddet beni rahat bıraktılar.

İstedikleri itirafı ağzımdan almak kabil olmadı. Tekrar tekrar üstüme düştüler, beni en korkunç bir hale soktular fakat sarsılmadım. Ölüme dayanacaktım ve buna azmetmiştim. Bir çocuktaki şeytan inadına kuvvet denen şeyin bile baş eğmesi lâzım geldi; çünkü benim sebatıma başka bir isim vermediler. Nihayet bu zâlim tecrübeden paramparça bir halde, fakat zaferi kazanmış olarak çıktım.

Şimdi bu macera üzerinden elli yıla yakın bir zaman geçmiştir. Aynı olay için bugün tekrar ceza gör-

mekten korkum kalmamıştır. Fakat Tanrıya yemin ederim ki ben bu işde suçsuzdum; tarağı ne kırmış, ne ona el sürmüştüm. Ocağın üstündeki kaplamaya yaklaşmamıştım; bunu hattâ aklıma da getirmemiştim... Bu tahribin nasıl yapıldığı bana sorulmasın; bilmiyorum ve anlamaya muktedir değilim. Çok muhakkak olarak bildiğim şudur ki ben suçsuzdum.

Gündelik hayatta ürkek ve yumuşak başlı fakat ihtiraslarında ateşli, gururlu ve ele avuca sığmaz bir karakter; daima akıl ve mantığın sesiyle idare edilmiş, daima tatlılıkla, adaletle, hatırşinaslıkla muamele görmüş, haksızlık hakkında hattâ fikri olmıyan bir çocuk tasavvur edilsin ki en sevdiği ve saydığı insanlar tarafından ilk defa haksızlığın en korkunç bir şekline hedef oluyor. Böyle bir çocuğun fikirlerinde nasıl bir sarsıntı; duygularında nasıl bir kargaşalık; kalbinde, beyninde ve mânevi küçük varlığında nasıl bir çöküntü olacağı kolayca anlaşılır. Bütün bunlar, aksine, tasavvur edilsin diyorum. Çünkü ben kendi hesabıma, o zaman benliğimde geçen şeyin en küçük izini çözmeye, takibetmeye muktedir değilim.

Görünüşlerin beni ne kadar mahkûm ettiğini hissetmek ve kendimi başkalarının yerine koymak için benim henüz yeter derecede akıl ve mantığım yoktu. Ben ancak kendi mantığıma dayanıyordum ve bütün hissettiğim şey işlediğim bir cinayet için çektiğim korkunç cezanın şiddeti oluyordu. Vücut acısı şiddetli olmakla beraber, bana pek o kadar tesir etmemişti. Ben ancak isyanı, kudurganlığı, ümitsizliği hissediyordum. Hemen hemen benim durumumda bulunan ve istemeden yaptığı bir suç için, düşünüp taşınarak işlenmiş bir suç

için gibi ceza görmüş olan dayımın oğlu da bana bakarak heyecanlanıyor ve kızıp köpürmekte âdeta benimle baş koşuyordu. İkimiz de aynı yatağın içinde ihtilâçlı coşkunluklarla birbirimizi kucaklıyor, tıkanıp boğuluyor ve bir parça yatışan çocuk yüreklerimiz öfkelerini dışarı atabilecek hale geldikleri zaman yatağımızda doğruluyor ve yüz defa bütün kuvvetimizle "cellât, cellât, cellât" diye haykırıyorduk.

Bunları yazarken nabızlarımın hâlâ attığını duyuyorum: yüz bin yıl yaşasam bu dakikaları hâlâ yaşıyormuşum gibi olacağım. Bu ilk şiddet ve haksızlık duygusu ruhumun içine o kadar kuvvetle hâk olmuştur ki onunla ilgili bütün düşünceler bana ilk heyecanımı iade ediyorlar. Kaynağı bakımından sırf benim kendi benliğime ait olmakla beraber bu duygu bende öyle koyulup katılmış ve şahsi menfaatlerden o kadar ayrılmıştır ki herhangi bir haksızlık manzara veya hikâyesi karşısında, konusu ne olursa olsun ve nerede yapılmış bulunursa bulunsun, neticeleri benim üstüme devriliyormuş gibi yüreğim ateş içinde kalır. Gaddar bir müstebidin zulümlerini, desiseci bir papazın ince ve ustalıklı şenaatlerini okuduğum zaman, yüz defa ölecek olsam, bu sefilleri hançerlemeye güle oynaya giderdim. Başka bir benzerine zulmettiğini gördüğüm bir horozu, bir ineği, bir köpeği koşarak yahut taş atarak kovalayıp kan ter içinde kaldığım çok olmuştur ve bu sırf onun kendisini ötekinden kuvvetli hissettiği içindir. Bu hareket benim için tabiî olabilir ve sanırım ki öyledir de. Fakat uğradığım ilk haksızlığın derin hâtırası bu duyguya fazla uzun ve fazla kuvvetle bağlı kalmış bulunduğu için onu çok kuvvetlendirmiştir.

Çocukluk hayatımın huzuru işte burada sona ermiştir. O zamandan sonra sâf bir saadetten nasip alamaz oldum ve bugün de hissediyorum ki çocukluğumun büyülü zevklerine ait hâtıralarım burada durmaktadır. Bossey'de birkaç ay daha kaldık. Oradaki halimiz bir zaman daha yeryüzü cennetinde kalan, fakat artık onun tadını duymıyan İlk İnsan için bize yapılan tasvirdeki hale benzerdi. Görünüşte hal aynı haldi, fakat gerçekte tamamiyle başka bir şeydi. Eski bağlar, eski saygı, eski yakınlık ve güven artık öğrencileri kılavuzlarına bağlamıyordu. Şimdiden sonra onlara yüreklerimizin içini okuyan Tanrılar gibi bakamazdık. Biz kötülük yapmaktan daha az utanıyor, suçlandırılmaktan daha fazla korkuyorduk. Kendimizi saklamaya, türlü fenalıklar yapmaya, yalan söylemeye başlıyorduk. Yaşımıza has bütün kötü huylar masumluğumuzu bozuyor, oyunlarımızı çirkinleştirmeye başlıyordu. Kırlar bile gözümüzde o yüreklerimize işliyen tatlı ve sade cazibelerini kaybetmişlerdi. Onlar artık bize boş ve karanlık görünüyorlardı. Kırlar bizden güzelliklerini saklıyan örtülere bürünmüş gibiydiler. Küçük bahçelerimizi, otlarımızı, çiçeklerimizi ekmeğe son verdik. Artık hafifçe toprağı kazmaya ve ektiğimiz tohumun yeşerdiğini görerek keyfimizden haykırmaya gitmiyorduk. Bu yaşayıştan bıkmaya başladık. Böyle olunca büyüklerimiz de bizden bıktılar. Dayım bizi geri aldı. Mösyö Lambercier ile kızkardeşinden, birbirimize karıksamış olarak ve birbirimizi bırakmamıza pek az üzülerek ayrıldık.

Bossey'dan çıkışım üzerinden otuz yıla yakın bir zaman geçinciye kadar oradaki yaşayışımı bir parça

birbirine bağlı hâtıralarla hoş bir şekilde hatırlamadım. Fakat olgunluk yaşını geçerek ihtiyarlığa doğru inmeye başladığım zamandan beri, sonrakilerin sönüp silinmelerine mukabil bu aynı hâtıraların tekrar doğduklarını, güzellik ve kuvvetleri günden güne artan çizgilerle hafızama nakşolunduklarını görüyorum. Âdeta hayatın kaçmakta olduğunu şimdiden hissederek onu ilk köklerinden tekrar yakalamak istiyor gibiyim. Bu zamanların en küçük olayları, sırf bu zamanlara ait oldukları için hoşuma gidiyorlar. Yerler, insanlar ve saatlerin bütün özelliklerini hatırlıyorum. Odada iş gören hizmetçi kız veya uşağı, pencereden giren bir kırlangıcı, dersime çalışırken elime bir sineğin konduğunu görüyorum. Bulunduğumuz odanın bütün düzeni gözümün önündedir. Sağ tarafımda mösyö Lambercier'nin çalışma odası, bütün papaları gösteren bir basma resim, bir barometre, büyük bir takvim; evin arka kısmının gömülü bulunduğu çok yüksek bir bahçeden penceremizi gölgelemeye gelen ve arasıra da içeri giren ağaç çileği dalları... Biliyorum ki okuyucunun bunları bilmeye pek ihtiyacı yoktur. Fakat benim ona söylemeye ihtiyacım vardır. Bu mesut çağımın, hatırladıkça beni hâlâ zevkimden titreten ufak tefek vakalarını da böylece anlatmaya niçin cesaret edemiyorum. Hele beş yahut altı tanesini. Gelin anlaşalım. Beş tekini mutlaka istiyorum. Elverir ki zevkimi uzatmak için verilsin.

Yalnız sizin zevkinizi aramış olsaydım. Sardenya Kıralı geçtiği gün aksi bir tesadüfle çayırın alt başında yere kapaklanan Matmazel Lambercier'nin Kıralı karşı tabak gibi açılan arkasına ait hikâyeyi seçer-

dim. Fakat seddin üstündeki ceviz ağacının hikâyesi benim için daha eğlencelidir. Ben bu vakanın aktörü olduğum halde öteki düşme hikâyesinin sadece seyircisi kalmış ve itiraf ederim ki, aslında komik olmakla beraber, bir ana gibi ve hattâ belki de daha fazla sevdiğim bir insan hesabına beni telâşa düşüren o kazaya gülmek için en küçük bir kelime bulamamışımdır.

Siz, ey sed üstündeki ceviz ağacının büyük hikâyesini merak eden okuyucularım! Bu korkunç faciayı dinleyin ve elinizden gelirse kendinizi titremekten menediniz.

Avlu kapısı dışında, içeri girerken sol tarafta bir sed vardı. Öğlelerden sonra çok kere bu seddin üstünde oturmaya giderdik. Ancak gölgesi yoktu. Bunu sağlamak için mösyö Lambercier bir ceviz ağacı diktirdi; bu ağacın dikilmesi törenle yapıldı: biz iki pansiyoner cevizin vaftiz babaları olduk. Çukuru doldururlarken biz zafer şarkıları ile ağacı iki tarafından tutuyorduk. Onu sulamak için kökün etrafında bir nevi havuz meydana getirdiler. Dayımın oğlu ile ben, bu sulama işinin ateşli seyircileri, her gün gayet tabiî bir hisle seddin üzerine bir ağaç dikmenin bir kale gediğine bayrak dikmekten daha güzel bir şey olduğunu birbirimize teyit ediyorduk ve sonunda herhangi bir kimse ile paylaşmadan bu zaferi yalnız kendimize mal etmeye karar verdik. Bunun için taze bir söğüt ağacından bir dal kestik ve onu seddin üstünde asılı ceviz ağacının sekiz adım ötesine diktik. Biz de kendi ağacımızın etrafına bir çukur kazmayı unutmadık. Asıl zorluk bu çukuru dolduracak şeyi elde etmekte idi. Çünkü su uzaktan geliyordu ve onu taşımak için koşmamıza izin vermiyor-

lardı. Bununla beraber söğüdümüz için ona mutlaka ihtiyacımız vardı. Birkaç gün su tedariki için her çeşit hileye başvurduk ve bu işi o kadar iyi becerdik ki söğüdün nihayet tomurcuklandığını ve küçük küçük yapraklar verdiğini gördük. Ağacımızın saatten saate ne kadar büyüdüğünü ölçüyor ve henüz topraktan bir ayak yüksekte olmadığı halde bizi gölgelendirmekte gecikmiyeceğine inanıyorduk. Söğüdümüz bütün vaktimizi aldığı, bizi başka hiçbir şeye dikkat edemez, çalışamaz hale getirdiği, âdeta bir cezbe halinde yaşattığı, sonra da nereden estiğini bilmediğimiz bir rüzgârla bizi eskisinden daha sıkı bir göz hapsine soktukları için suyun tükeneceği uğursuz dakikayı gördük ve ağacımızın susuzluktan kuruduğunu görmeyi bekliyerek kendimizi yemeye başladık. Fakat, bütün sanatların anası olan ihtiyaç ağacımızı da, kendimizi de muhakkak bir ölümden korumak için bize bir icat telkin etti. Bu icat, ceviz ağacını suladıkları suyun bir kısmını gizlice bizim söğüde götürmek için toprağın altında bir kanal açmaktı. Gayretle meydana getirmeye uğraştığımız bu teşebbüs ilk önce muvaffak olamadı. Kanalın meylini o kadar fena hesep etmiştik ki, su akmıyordu. Çöken topraklar kanalı tıkamakta, suyun ağzı çerçöple dolmakta idi. Hâsılı her iş tersine gidiyordu. Fakat, hiç bir şey bizi yıldırmadı: Omnia vincit labor imprombus (inatçı bir çalışma her şeyi alt eder.) Suyun akmasını sağlamak için hem toprağı, hem havuzu daha fazla kazdık. Sonra kutu diplerini küçük ve dar dilimleri şeklinde kestik. Bunlardan bir kısmını enliliklerine sıraladık; ötekileri bunların iki kenarına yerleştirdik ve üçgen biçiminde bir su yolu meydana getirdik. Daha

sonra kanalın ağzına iplikle, gayet ince tahta parçaları diktik. Aralıklı olan bu tahta parçaları bir nevi parmaklık yahut süzgeç meydana getiriyorlar ve suyun yolunu tıkamaktan çamur ve taşları tutuyorlardı. Eserimizi gayet iyi ezilmiş toprakla pek dikkatli bir şekilde örttük ve işimiz tamamına erdiği gün, ümit ve korku sancıları içinde, sulama saatini bekledik. Birçok yüzyıllık bir beklemeden sonra bu saat geliyordu. Mösyö Lambercier'de âdeti üzere sulama töreninde hazır bulunmaya geldi. Bu işin devamı müddetince biz ikimiz kendi ağacımızı saklamak için onun arkasında duruyorduk ve çok şükür ki kendisi de o tarafa arkasını dönüyordu. Onlar ilk kovayı döker dökmez bizim havuzumuza su akmaya başladığını gördük. Bunu görünce de ihtiyatımızı unutarak mösyö Lambercier'yi geri döndüren sevinç çığlıkları koparmaya başladık ve çok yazık oldu. Çünkü mösyö Lambercier cevizinin toprağının ne kadar iyi olduğunu ve suyu ne kadar hırsla içtiğini görmekten büyük bir zevk duymakta idi. Onun iki havuza taksim olduğunu görünce şaşırarak kendisi de bağırdı; baktı ve desisemizi gördü. Bunun üzerine hemen bir kazma getirtti; şiddetle vurdu; tahtalarımızın iki üç parçasını havaya uçurdu ve avazı çıktığı kadar "bir su kemeri, bir su kemeri" diye bağırdı. İnsafsız vuruşlarla kazmasını etrafa savuruyor ve bu vuruşlardan her biri sanki bizim yüreklerimize iniyordu. Bir anda tahtalar, su yolu, havuz, söğüt hep birden harab oldular ve bu korkunç seferin devamı müddetince durmadan tekrar ettiği o hayret sözünden başka bir ses duyulmadan her şeyin altı üstüne geldi. O rasgele her şeyi kırıp ezerken: "bir su kemeri, bir su ke-

meri" diye bağırıyordu.

Küçük mimarlar için maceranın sonu fena geldiğini sanacaksınız; yanılıyorsunuz; her şey orada bitip gitti. Mösyö Lambercier bizi tek bir kelime ile azarlamadı; surat asmadı ve bir daha bu meselenin lâkırdısını etmedi. Hattâ biraz sonra kızkardeşinin yanında gerdanını şişire şişire güldüğünü işittik. Çünkü mösyö Lambercier'nin kahkahaları uzaktan işitiliyordu ve daha garibi, ilk şaşkınlık geçtikten sonra biz de pek fazla keder duymadık. Başka yere başka bir ağaç diktik. İlk ağacın başına gelen felâketi sık sık hatırlıyor, "bir su kemeri, bir su kemeri" sözünü ağızlarımızı yaya yaya aramızda tekrar ediyorduk. O zamana kadar Aristide yahut Brutus rolünü oynadığım zaman gurur nöbetlerine tutulmuştum. Fakat bu seferki benim iyice göze çarpan ilk böbürlenme hareketim oldu. Ellerimizle su kemeri yapmış ve bir dal parçasını bir büyük ağaçla rakip durumuna sokmuş olmak bana şan ve şerefin en yüksek derecesi gibi görünüyordu. On yaşında iken otuz yaşında Cesar'dan daha iyi muhakeme yürütüyordum.

Bu ceviz ağacı fikri ve onun küçük macerası bende o kadar yer etmiş yahut sık sık aklıma gelmiştir ki 1754 te Cenevre'ye yaptığım seyahatte en güzel projelerimden biri Bossey'e gitmek, çocukluk oyunlarımın anıtlarını ve bir yüzyılın üçte birine yakın bir yaşa erişmiş olması lâzım gelen sevgili ceviz ağacını görmek olmuştu. Fakat üst üste o kadar tâciz edildim, kendime o kadar az hâkim oldum ki bu arzumu gidermeye vakit bulamadım. Benim için böyle bir fırsat bir daha da ele geçeceğe pek az benzer. Bununla beraber

ümidimi de, arzumu da kaybetmiş değilim. Hemen hemen eminim ki eğer bir gün bu sevgili yerlere dönerek sevgili cevizimi bulursam onu göz yaşlarımla sulıyacağım.

Cenevre'ye dönüşümden sonra, beni ne yapacaklarına karar verilinciye kadar iki üç yıl[13] dayımın yanında kaldım. Oğlunu istihkâm mühendisi yapmak istediği için ona bir parça resim ile Euclide'in Elements'larını öğretti. Yanlarında bulunduğum için bunları ben de öğreniyordum ve hele resimden çok zevk duyuyordum. Bununla beraber beni saatçi mi, hâkim veya protestan rahibi mi yapacaklarını aralarında uzun uzun konuşuyorlardı. Ben rahip olmayı daha fazla istiyordum; çünkü vaaz vermeyi çok güzel buluyordum. Fakat annemden kalan malın kardeşimle bölüşülmesi gereken pek küçük geliri tahsilimi ileri götürmeme yetmiyordu. Yaşımın küçüklüğüne göre böyle bir seçimin pek acelesi olmadığından şimdilik dayımın evinde kalarak hemen bütün zamanımı kaybediyor ve haklı da olarak kendim için yüksekçe bir pansiyon parası ödemekten geri durmuyordum.

Dayım da babam gibi zevk ve keyfine düşkün bir adam olmakla beraber onun gibi vazifelerinin kulu, kölesi olmayı bilmiyor ve bizimle az meşgul oluyordu. Teyzemin bir parça Priétisme[1]'e kaçan bir sofuluğu vardı; bizim terbiyemize gözcülük etmekten ziyade ilâhiler okumayı severdi. Bize tam denecek bir hürriyet veriyorlardı ve biz bunu hiçbir zaman kötüye kullan-

1 Priétisme: Protestanlığın ibadet ve riyâzata fazla yer veren bir kolu.

madık. Dayımın oğlu ile yine eskisi gibi birbirimizden ayrılmıyor ve birbirimize yetiyorduk. Kendi yaşımızdaki çapkınlarla düşüp kalkmak arzusunu duymadığımız için aylaklığın telkin edebileceği çapkınlık itiyatlarından hiçbirini almadık. Ben hattâ aylak kaldığımızı farz etmekte de haksızım. Çünkü hayatımızın hiçbir zamanında bu kadar az aylak olmadık ve daha iyisi şu idi ki birbiri ardınca merak sardığımız bütün eğlenceler evde ikimizi bir arada meşgul ediyor, bize sokağa inmek arzusunu duyurmuyordu. Kuş kafesleri, düdükler, uçurtmalar, davullar, evler, patlangaçlar, oklar yapıyorduk. Büyük babamı taklit ederek saatler yapmak için adamcağızın aletlerini bozuyorduk. Hele kâğıt kirletmek, resim yapmak, resim boyamak, boyaları birbirine katıp ziyan etmek en büyük zevkimizdi.

Cenevre'ye Gamla Corta diye bir İtalyalı şarlatan gelmişti. Bir kere onu görmeye gittik; fakat bir daha gitmek istemedik. Bu adamın kuklaları vardı. Biz de kuklalar yapmaya koyulduk. Onun kuklaları komedyalar oynuyorlardı; biz de kendimizinkiler için komedyalar yaptık. Pratiğimiz olmadığı için kuklanın sesini gırtlağımızla taklit ederek bu güzel komedyaları oynatıyorduk ve zavallı ailemiz dişlerini sıkıp bunları seyrediyorlar ve dinliyorlardı. Fakat dayım Bernard kendi yaptığı bir güzel hutbeyi bir gün aile arasında okuduğu için komedyaları bir tarafa attık ve hutbeler tertibine başladık. İtiraf ederim ki bu tafsilât pek enteresan değildir. Fakat bu kadar nazik bir çağda hemen hemen bütün zamanımıza sahibolduğumuz halde bunu kötüye kullanmak meylini duymayışımıza göre ilk terbiyemizin ne kadar iyi idare edilmiş olduğunu pek

güzel gösterirler. Arkadaş edinmeye o kadar az ihtiyacımız vardı ki hattâ arada bir çıkan fırsatları bile ihmâl ediyorduk. Gezmeye çıktığımız zaman yolda onların oyunlarına imrenmeden bakıyor ve bu oyunlara katılmayı hattâ aklımızdan geçirmiyorduk. Dostluk kalblerimizi o kadar iyi doldurmakta idi ki en basit eğlencelerin bize tatlı görünmesi için bir arada bulunmamız kâfi geliyordu.

Birbirimizden hiç ayrılmadığımızı göre göre halimize dikkat etmeye başladılar; hele ki arkadaşımın çok iri, benim çok ufak tefek oluşum pek tuhaf ve hoş bir şekilde birbirine uyan bir çift meydana getiriyordu. Onun uzun sivri çehresi, ufacık pişmiş armut yüzü, gevşek hali ve sallapati yürüyüşü çocukları onunla alay etmeye teşvik ederdi.

Memleket ağzıyla ona *Barnâ Bredanna* (yularlı eşek) diye ad taktılar ve sokağa çıktığımız zaman etrafımızda Barnâ Bredanna'dan başka ses işitilmez oldu. Kızdım, döğüşmeye kalktım. Küçük yumurcakların istedikleri de zaten bu idi. Döğdüm, dayak yedim. Zavallı çocuk bana elinden geldiği kadar yardım ediyordu. Fakat zayıftı, bir yumrukta onu yere yıkıyorlardı. O zaman kurt gibi oluyordum. Yumrukları yiyen ben olmakla beraber kimsenin benimle bir alıp vereceği yoktu, hedef, Barnâ Bredanna idi; fakat saldırgan öfkemle felâketi o kadar büyütmüştüm ki, okul çocuklarının bize yuha çekmeleri ve peşimize takılmaları korkusu ile ancak onların derste bulundukları saatlerde sokağa çıkmaya cesaret edebiliyorduk.

Demek ben o yaşta haksızlıkların öcünü alan bir

şövalye kesilmiştim. Tam tertip bir şövalye olmam için de yanımda bir kadınım eksikti. Halbuki ben iki tanesini birden buldum. Zaman zaman babamı, yerleştiği Noyon'da görmeye gidiyordum. Burası Vaud memleketinin küçük bir kasabası idi. Kendisini orada çok seviyorlardı ve oğlu da bu sevgiden faydalanıyordu. Yanında geçirdiğim birkaç gün içinde onun dostları beni âdeta paylaşamıyorlardı. Hele bir madam de Vulson vardı ki durmadan beni sevip okşardı; üstelik de kızı beni sevgilisi olarak kabul etmişti. Yirmi iki yaşında bir kız için on bir yaşında bir sevgilinin ne olacağı malûmdur. Fakat bu hain kızlar küçük bebekleri öne sürerek büyük bebekleri saklamak yahut da çekici bir kılığa sokmayı gayet iyi bildikleri bir oyunun hayali ile onların iştahlarını kabartmaktan pek hoşlanırlar. Ben kendi hesabıma bu kız ile aramda asla yakışıksız bir taraf görmediğim için işi ciddiye aldım. Bütün kalbimle yahut daha doğrusu bütün kafamla ona âşık oldum. Çünkü ben bu kızı çıldırırcasına sevmek ve türlü coşkunluklar, taşkınlıklar, kudurganlıklar yaparak görenleri gülmeden katılacak hale getirmekle beraber ona ancak kafamla âşıktım.

Ben birbirinden çok ayrı, çok gerçek iki türlü aşk bilirim. Her ikisi de çok şiddetli ve dostluk sevgisinden çok farklı olmakla beraber aralarında hemen hemen hiçbir iştirak yoktur. Bütün hayatım birbirinden çok ayrı mahiyette olan bu iki aşk arasında ikiye bölünmüştür ve hattâ ikisini bir arada duyduğum zamanlar da olmuştur. Çünkü meselâ şimdi bahsetmekte olduğum matmazel de Vulson'u herkesin gözü önünde ve hiçbir erkeğin kendisine yaklaşmasına tahammül edemiyecek

kadar müstebitçe kendime mal ettiğim halde Goton isminde bir küçük matmazel ile de başbaşa fakat oldukça heyecanlı konuşmalarım oluyor, bu konuşmalar esnasında o okul öğretmeni rolü oynamaya tenezzül ediyor ve her şey bundan ibaret kalıyordu. Fakat benim için gerçekten her şey olan bu her şey bana en yüksek saadet gibi görünmekteydi. Pek çocukça bir şekilde faydalanmakla beraber daha o zamandan sır denen şeyin kıymetini hissediyor ve hiçbir şeyden şüphe etmiyen matmazel Vulson'un başka aşklarını benden saklamak için gösterdiği ihtimamı ben de aynen kendisine iade ediyordum. Fakat yazık ki sırrım meydana çıktı, yahut da benden ziyade küçük öğretmenim onu benim kadar iyi saklıyamadı. Çünkü bizi ayırmakta gecikmediler ve bir zaman sonra Cenevre'ye dönüşümde Coutance'dan geçerken küçük kızların alçak sesle bana "Goton tic tac Rousseau" diye seslendiklerini işittim.

Bu matmazel Goton gerçekten acayip bir kızdı. Güzel olmakla beraber zor unutulur bir çehresi vardı ve bu çehreyi bir ihtiyar deli için çok fazla denecek kadar sık sık gözümün önüne getiririm. Hele gözleri, boyu ve endamı yaşına göre değildi. Oynadığı öğretmenlik rolüne çok uyan hâkim ve gururlu bir edası vardı ve zaten bu oyunu düşünmemize ilk önce bu sebep olmuştu. Fakat bu kızda bundan daha da acayip olan şey cüret ile ihtiyatın tasavvur edilemiyecek bir şekilde birbirine karışmış olmasıydı. Kendisi bana en büyük teklifsizlikleri yapmaktan çekinmiyor fakat benim böyle bir şey yapmama aslâ izin vermiyordu. Bana tamamiyle çocuk muamelesi etmekte idi: zannettiğime göre ya kendisi artık çocuk olmaktan çıkmıştı; yahut

da tam tersine, kendisini maruz bıraktığı tehlikede bir oyundan başka bir şey göremiyecek kadar çocuk kalmıştı.

Diyebilirim ki bu iki kızın her birine kendimi tamamiyle vermiştim. O kadar tamamı tamamına ki birisiyle beraber bulunurken ötekini düşündüğüm hiç olmuyordu. Zaten bende uyandırdıkları duygularda da hiçbir benzerlik yoktu. Kendisini bırakmayı düşünmeden bütün hayatımı matmazel Vulson ile geçirebilirdim. Fakat ona yaklaşırken sevincim sakin bir sevinçti ve heyecan derecesine yükselmiyordu. Onu daha ziyade başkalarının yanında seviyordum. Şakalar, takılmalar, kıskançlıklar beni bağlıyor ve ilgilendiriyorlardı. Fena muamele ediyor gibi yaptığı büyük rakipler yanında beni tercih ettiğini gördükçe gururdan koltuklarım kabarıyordu. Azap çekmiyor değildim; fakat bu azabı seviyordum. Alkışlar, teşciler, gülmeler beni kızıştırıyorlar, canlandırıyorlardı. Öfkelerim, iğneli sözlerim vardı. Bir kalabalığın içinde aşkımdan coşup taşıyordum. Halbuki başbaşa kalırsak çekinecek ve soğuk duracaktım; belki de hattâ canım sıkılacaktı. Bununla beraber kendisine derin bir sevgi ile ilgileniyordum; hasta olduğu zaman ıstırap çekiyordum; sıhhatinin yerine gelmesi için kendi sıhhatimi verirdim ve dikkat ediniz ki gerek hastalığın, gerek sıhhatin ne olduğunu tecrübelerimle pek iyi biliyordum. Uzak bulundukça onu düşünüyordum; eksikliğini hissediyordum; yanımda oldukça okşayışları kalbime tatlı geliyor, fakat duygularıma bir şey söylemiyordu. Onunla teklifsiz olmamda hiçbir tehlike yoktu; hayalim bana onun verdiğinden fazla hiçbir şey istemiyordu. Bununla beraber bana

yaptığı şeyi başkalarına da yaptığını görmeye dayanamazdım. Onu kardeş gibi seviyordum. Fakat âşık gibi kıskançtım.

Matmazel Goton'un bana yaptığı muamelenin aynını bir başkasına yapabilmesini sadece hayalimden geçirmiş bulunsaydım bir Türk gibi, azgın bir deli gibi, bir kaplan gibi kıskanç olurdum; çünkü onun böyle bir muamelesi bile kendisinden diz üstü istenecek bir lûtuftu. Matmazel de Vulson'a pek ateşli fakat heyecansız bir zevkle yaklaşıyordum. Halbuki matmazel Goton'u sadece görmekle artık başka hiçbir şeyi göremez oluyordum; bütün duygularımın altı üstüne geliyordu. Birincisi ile bir teklifsizliğim olmaksızın teklifsizdim. İkincisinin karşısında bulunduğum zaman ise, tam tersine, en büyük teklifsizlikler esnasında bile heyecana düşer, tir tir titrerdim. Sanıyorum ki onunla çok uzun zaman beraber kalsaydım yaşıyamazdım; yürek çarpıntılarından tıkanırdım. İkisinin de hoşuna gitmemekten aynı derecede korkuyordum. Fakat birisine karşı daha gönül alıcı, ötekine karşı daha itaatli idim. Ne pahasına olursa olsun matmazel de Vulson'u darıltmak istemezdim. Fakat matmazel Goton kendimi alevlerin içine atmamı emretseydi zannederim ki saniyesinde o işi yapardım.

Matmazel Goton ile aşklarımı yahut daha iyisi randevularım, onun için de benim için de çok hayırlı olarak, az sürdü. Matmazel de Vulson ile münasebetlerim aynı derecede tehlikeli olmamakla beraber, bir parça daha devam ettikten sonra, onların da sonu iyi gelmedi. Bütün bu şeylerin sonları daima biraz romanesk oluyor ve türlü türlü şaşılacak şeylere meydan

açıyordu. Matmazel de Vulson ile alışverişim daha az canlı olmakla beraber belki daha bağlayıcı idi. Ayrılışlarımız göz yaşsız olmuyordu. Onu terk ettikten sonra kendimi bunaltıcı bir boşluğa dalmış hissetmemem çok garipti. Bir zaman onu konuşmak ve onu düşünmekten başka bir şey yapamıyordum. Hasretlerim gerçek ve şiddetli idi. Fakat sanırım ki bu kahramanca hasretlerin hepsi onun için değildi ve farkında olmadığım halde, matmazel Vulson'un merkezini teşkil ettiği başka birtakım eğlencelerin de bunda kuvvetlice bir payları vardı. Ayrılık acılarını hafifletmek için birbirimize taşları, kayaları parçalıyacak kadar acıklı mektuplar yazardık.

En sonra onun artık dayanamadığını ve Cenevre'de beni aramaya geldiğini görmek zaferine eriyordum. Birdenbire başım döndü; onun Cenevre'de kaldığı iki gün içinde âdeta sarhoş ve deli oldum. Gittiği zaman arkasından kendimi dereye atmak istiyordum ve uzun zaman havayı haykırışlarımın yankılariyle inlettim. Sekiz gün sonra bana şekerler ve eldivenler gönderdi. Bu hareket bana çok âşıkane bir şey gibi görünecekti; fakat hediyelerle beraber onun evlendiği ve benim hatırım için göze alınmış gibi göstermekten hoşlandığı bu seyahati kendisine düğün elbiseleri satın almak için yaptığı havadisini de almış bulunuyordum. Öfkemi tasvir etmiyeceğim. Çünkü kolay anlaşılır. Asîl gazabım içinde bir daha bu vefasız kızın yüzüne bakmamaya yemin ettim. Onun için bundan korkunç bir ceza tasavvur edemiyordum. Böyle olmakla beraber benim bu cezam onu öldürmedi. Çünkü yirmi yıl sonra babamı görmeye gittiğim zaman onunla beraber gölde

gezerken bizimkinden pek az uzaktaki bir sandalda gördüğüm kadınların kim olduğunu sordum. Babam gülümsiyerek: "Nasıl, dedi, kalbin sana söylemiyor mu? O senin eski aşklarındır; madam Cristin yani matmazel de Vulson'dur." Hemen hemen unuttuğum bu ismi işitince titredim. Fakat sandalcılara da rotayı değiştirmelerini söyledim. Öcümü almak için elime hoşça bir fırsat geçmiş olmakla beraber bunun yeminimi bozmak zahmetine değmiyeceğini, kırk yaşında bir kadınla yirmi yıllık bir kavgayı tazelemenin mânasız olacağını düşündüm.

Hâsılı çocukluğumun, kaderini tâyine karar verecekleri güne kadar geçen en kıymetli zaman böyle saçma sapan şeylerle kayboldu. Tabiî meyillerimi keşif için yapılan uzun görüşmelerden sonra nihayet en az istidadım olan bir meslekte karar kıldılar ve beni dayım Bernard'ın tâbirince faydalı bir zanaat olan çene kavaflığını öğrenmek üzere şehrin mukavelât muharriri mösyö Masseron'un yanına koydular. Bu çene kavafı tâbiri benim pek fenama gidiyordu. Aşağılık bir vasıta ile yığın yığın paracıklar kazanmak ümidi benim gururlu mizacımı pek az okşamakta idi. İşin kendisi de bana dayanılmaz ve can sıkıcı geliyordu. Devam mecburiyeti ve emir kulluğu beni büsbütün bu işten soğuttu. Kalem odasına günden güne artan bir tiksinti duymadan giremez oldum. Benden pek az memnun olan mösyö Masseron da beni hor görüyor, durmadan uyuşukluğumu, budalalığımı başıma kakıyor, Tanrı'nın günü dayımın "çok şeyler bilir o; çok şeyler bilir o" diye kendisine teminat vermiş olduğunu, halbuki gerçekte hiçbir şey bilmediğimi, kendisine güzel bir çocuk va'di

ile bir eşek teslim edildiğini tekrar ediyordu. Nihayet işe yaramazlığımdan dolayı rezaletle kalemden kovuldum ve mösyö Masseron'un yazıcıları tarafından eye kullanmaktan başka bir işe yaramıyacağıma hüküm verildi. İstidadım bu şekilde belli olduktan sonra beni bir saatçi yanına da değil de bir hakkâk yanına çırak verdiler. Mukavelât kâtibinin küçümsemeleri pek haysiyetime dokunmuştu; onun için ağzımı açmadan itaat ettim. Mösyö Ducommun adındaki ustam asla yontulmamış çok sert bir genç adamdı. Az bir zaman içinde çocukluğumun bütün parlaklığını söndürmeye, canlı ve sevgi dolu karakterimi hödükleştirmeye, kaderim gibi ruh ve fikrimi de çırak menzilesine indirmeye muvaffak oldu. Lâtincem, eski zamana ait meraklarım, tarihim uzun müddet unutulup bir köşeye atıldı. Vaktiyle dünyada Romalılar diye birtakım insanlar yaşamış olduğunu bile hatırlamaz oldum. Kendisini görmeye gittiğim zaman babam bende artık eski mâbudunu bulamıyordu. Kadınlar için eski pırıl pırıl Jean Jecques değildim. Mösyö Lambercier ile kızkardeşinin bende eski öğrencilerini tanıyamıyacaklarını o kadar iyi hissediyordum ki karşılarına çıkmaktan utandım ve o zamandan sonra kendilerini görmedim. En aşağılık zevkler ve en bayağı haşarılıklar benim sevimli eğlencelerimin yerini aldılar ve onlar için bende en küçük bir fikir bile bırakmadılar. Çok namuslu bir terbiye görmüş olmama rağmen bende herhalde büyük bir soysuzlaşma istidadı olacaktı. Çünkü bu değişme çok çabuk, çok zahmetsiz oldu ve hiçbir zaman bu kadar mevsimsiz bir Cesar'dan bu kadar aceleci bir Laridon çıkmadı.

Zenaatin kendisi hoşuma gitmiyor değildi. Resme çok hevesim vardı. Hakkâk kalemini işletmek beni oldukça eğlendiriyordu. Saat hakkâkliği çok mahdut bir sanat olduğundan onu kemal mertebesine çıkaracağımı umuyordum. Ustamın kabalığı ve aşırı baskısı beni çalışmadan iğrendirmiş olmasaydı belki de muvaffak olacaktım. Çalışmalarımdan çaldığım vakti, yine aynı cinsten olan; fakat benim için bir hürriyet cazibesi taşıyan bazı işlere sarfetmekteydim. Kendim ve arkadaşlarım için şövalye nişanı gibi kullanılacak birtakım madalyalar hakkediyordum. Ustam benim bu kaçak işlerimi yakaladı ve madalyalar üzerinde cumhuriyet armaları bulunduğundan kalpazanlık talimi yaptığımı söyliyerek beni adamakıllı dövdü. Yemin edebilirim ki kalp paranın ne olduğunu bilmediğim gibi sahicisi hakkında bile pek az fikrim vardı. Eski Roma paralarının nasıl yapıldığını bizim üç sols kıymetindeki paralardan daha iyi bilirdim. Ustamın zulmü belki de sevebileceğim bu işi benim için çekilmez bir hale getirdi ve bana yalan, tembellik, hırsızlık gibi nefret edeceğim birtakım kötü huylar kaptırdı. Evlâdın babaya bağlılığı ile âdi kölelik arasındaki farkı hiçbir şey bana bu zamanın ruhumda yaptığı değişikliklerin hâtırası derecesinde iyi öğretmemiştir. Ürkek ve utangaç yaratılmış olduğum için arsızlık ve yüzsüzlüğe karşı duyduğum uzaklığı başka hiçbir kusura karşı duymadım. Ancak çocukluğumda temiz bir hürriyetten faydalanmıştım ki o zamana kadar ancak derece derece kısılmıştı ve sonradan büsbütün söndü. Babamın evinde cesur, mösyö Lambercier'nin yanında hür, dayımın yanında saygılı idim; halbuki ustamın yanında korkak

oldum ve ondan sonra da baştan çıkmış bir çocuk haline geldim. Yaşayış bakımından büyüklerimle tam bir eşitliğe, elimin erişemiyeceği yerde olmıyan bir zevk tanımamaya, içinde kendi payım bulunmıyan bir yemek görmemeye, açıkça göstermekten çekineceğim bir arzu duymamaya ve nihayet kalbimin bütün hareketlerini dudaklarıma koymaya alışmıştım. Şimdi ise bir ev göz önüne getirilsin ki orada ağzımı açmaya cesaret edemiyordum; yemeğin üçte ikisinde sofrayı, işimi bitirir bitirmez odayı bırakmak zorunda kalıyordum; durmadan işime zincirlenmiş olarak çalıştığım bu yerde başkaları için çeşit çeşit zevk ve haz konuları, yalnız kendim için mahrumluklar görüyordum; ustamda ve arkadaşlarımdaki hürriyetin hayali kendi köleliğimin ağırlığını artırıyordu; en iyi bildiğim şeyler üzerine yapılan tartışmalarda bile ağzımı açmaya cesaret edemiyordum; nihayet sırf her şeyden mahrum olduğum için bütün gördüğüm şeyler benim için bir hırs ve tamah konusu oluyordu. Böyle bir evde ne hale gelmiş olacağım kolayca anlaşılır. Eskiden işlediğim suçlarda çok kere beni cezadan kurtarmış olan serbestliğe, neşeye, hoş nüktelere artık "uğurlar olsun" demek lâzımdı. Gülmeden hatırlıyamadığım bir vaka vardır. Bir akşam babamın evinde bir yaramazlık yüzünden yemek yemeden yatmaya mahkûm edilmiştim. Elimde nazin kuru ekmeğimle mutfaktan geçerken şişe çevrilen kebabı gördüm ve kokladım. Hepsi ocağın etrafındaydılar. Gerçekten herkese ayrı ayrı selâm vermek lâzımdı. Devir tamamlandıktan sonra çok iyi görünen ve nihayet güzel kokan kebaba göz ucu ile baktım ve ona da bir reverans yapmaktan kendimi ala-

mıyarak acınacak bir sesle: "Allaha ısmarladık, kebap" dedim. Bu mâsum nükte o kadar hoşa gitti ki beni yemeğe alıkoydular. Bu söz belki ustamın evinde de aynı başarıyı kazanırdı. Fakat orada böyle bir şeyin aklıma gelmiyeceğine şüphe yoktu; yahut gelse de söylemeye cesaret edemezdim.

İşte ben ağzımı açmadan birçok şeyleri hırsla arzulamayı, duygularımı saklamayı, yalan söylemeyi ve nihayet öteberi çalmayı böyle öğrendim. Bu çalma işi bana o zamana kadar gelmemiş bir fantezidir ki sonradan kendimi tamamiyle kurtaramamışımdır. Bir şeyi şiddetle istemek ve elde edememek insanı daima buraya götürür. İşte bunun içindir ki bütün uşaklar hırsızdır ve bütün çıraklar çaresiz öyle olurlar. Fakat çıraklar başkaları ile eşit ve ruh huzuruna kavuşmuş bir hale geldikleri ve her şeyi ellerinin erişeceği yerde gördükleri zaman bu utanılacak meyli yavaş yavaş kaybederler. Ben kendim böyle bir talihten faydalanmamış olduğum için aynı başarıyı elde edemedim. Hemen her zaman fena idare edilmiş iyi duygulardır ki çocuklara fenalık yolunda ilk adımı attırırlar. Devamlı mahrumluklara ve arzulara rağmen ustamın evinde bir seneden fazla bir zaman hiçbir şeye, hattâ yenecek şeylere el sürmeye karar verememiştim.

Benim ilk hırsızlığım birisinin hatırını hoş etmek için yapılmış bir iş oldu; fakat bu hırsızlık sonradan böyle öğülecek bir amacı olmıyan daha başka hırsızlıklara kapıyı açtı. Ustamın yanında çalışan mösyö Verrat isimli bir kalfa ve bu kalfanın civardaki evinin çok güzel kuşkonmazlar yetiştiren oldukça uzak bir bahçesi vardı. Çok parası olmıyan mösyö Verrat na-

sılsa annesinden birkaç turfanda kuşkonmaz çalmak ve bunları satarak kendine bir iki yemek ziyafeti çekmek arzusuna kapıldı. Kendini ortaya koymak istemediği gibi pek ayağına çabuk da olmadığından bu iş için beni seçti. Maksadını birdenbire kavrıyamadığım için düzumundan daha da fazla gönlümü alan birtakım iltifatlardan sonra hemen oracıkta aklına gelivermiş gibi bu işi bana teklif etti. Çok direndim; ısrar etti. Oldum olası okşanmalara yüzüm olmadığı için teslim oldum. Her sabah bahçenin en güzel kuşkonmazlarını toplamaya gidiyor ve onları Molard'a götürüyordum. Kuşkonmazları çaldığımı anlıyan bir kadıncağız onları daha ucuza elimden almak için bunu benim yüzüme vuruyordu. Ben korkumdan ne verirse alarak mösyö Verrad'ya götürüyordum. Para çabucak bir öğle yemişi oluveriyor ve mösyö Verrat benim sayemde elde ettiği bu yemeği başka bir arkadaşı ile paylaşıyordu. Ben kendi hesabıma bu ziyafetten bana da birkaç kırıntı düşmesini cana minnet bildiğimden, onların şaraplarına bile el dokundurmuyordum.

Hırsızdan para çalmak, mösyö Verrat'nin kuşkonmazlarının hasılatı üzerinden bir ondalık kırpmak düşüncesi zihnime bile uğramadan bu küçük oyun birkaç gün devam etti. Ahlâksızlığımı büyük bir sadakatle yapıyordum. Tek maksadım bana bunu yaptıranın hatırını hoş etmekti. Fakat yakamı ele vermiş olaydım ne dayaklar yiyecek, ne küfürlere, ne zalim muamelelere uğrıyacaktım; oysa ki o sefil beni yalancı çıkaracak, kendisi kalfa, ben çırak olduğum için pek tabiî onun sözüne inanacaklar ve suçu ona yüklemeye cesaret ettiğim için bana iki kat ceza vereceklerdi. Her

meslekte kuvvetli olan suçlu, zayıf olan mâsumu yere vurarak işte böyle kendini temize çıkarır. Bu suretle hırsızlık etmenin zannettiğim kadar korkunç bir iş olmadığını öğrendim ve az zaman içinde bilgimden o kadar faydalandım ki elimin erişebileceği yerde, göz diktiğim hiçbir şey artık emniyette sayılamaz oldu. Ustamın evinde bana pek fena yiyecek veriliyor denemezdi ve az yemek bana ancak onun kendisinin öyle yapmadığını gördüğüm zaman güç geliyordu. Çok hoşlarına giden bir yemek geleceği zaman çocukları sofradan kaldırmak âdeti bana onları açgözlü olduğu kadar da hilekâr yapmak için birebir görünür. Kendim de az zaman içinde hem açgözlü, hem hilekâr oldum. Bunların ikisi de çok kere adamakıllı işime yarıyor fakat arasıra yakayı ele verdiğim zaman hiç öyle olmuyordu.

Bana pek pahalıya mal olmuş bir elma avcılığı hâtıram vardır ki hâlâ hem tüylerimi ürpertir, hem de beni güldürür. Bu elmalar yüksek bir tahta panjur vasıtasiyle mutfaktan ışık alan bir kilerin dibinde idi. Evde yalnız bulunduğum bir gün Hesperides'lerin bahçesindeki bu erişilmez kıymetli meyvaya bakmak için, taş zeytinyağı teknesinin üstüne çıktım. Sonra yetişip yetişemiyeceğini anlamak için kebap şişini getirdim. Ok kısa geliyordu. Avı çok seven ustamın küçük av hayvanları için kullandığı bir başka şişi de ekliyerek onu uzattım. Hiçbir başarı elde edemeden birkaç kere elmaları şişledim; nihayet elmalardan birini çekip getirmekte olduğumu coşkun bir sevinçle gördüm. Şişi yavaş yavaş çektim. Elma âdeta panjura değiyordu. Onu yakalamak üzere idim. Istırabımı nasıl anlatmalı? Elma çok büyüktü; panjurun aralığından geçmedi. O-

nu çıkarmak için neler icat etmedim. Şişi o vaziyette tutmak için destekler, elmayı yarmak için uzunca bir bıçak, yere düşmemesi için bir tahta parçası bulmak lâzımdı. Ustalıklı bir çalışma ile uzun bir zaman sarf ederek elmayı ikiye böldüm. Bundan sonra parçaları birbiri ardınca çıkaracağımı umuyordum. Fakat birbirinden ayrılır ayrılmaz ikisi de kilerin içine düştüler. Merhametli okuyucum kederimi paylaşacaktır sanırım.

Bununla beraber cesaretim asla kırılmadı. Fakat çok vakit kaybetmiştim. Yakalanmaktan korkuyordum. Daha başarılı bir teşebbüsü ertesi güne bıraktım ve hiçbir şey olmamış gibi sükûnetle yeniden işime başladım. Kilerin içindeki iki tanığın beni ele vereceklerini hiç aklıma getirmemiştim. Ertesi gün güzel bir fırsat bularak yeni bir tecrübeye giriştim. Tezgâhlarımın üzerine çıktım; şişi uzattım, ayarladım; batırmak üzereydim. Ne yazık ki ejderha uyumuyordu. Birdenbire kilerin kapısı açıldı: ustam dışarı çıktı; kollarını kavuşturdu, yüzüme bakarak "cesaret!" dedi... Kalem ellerimden düşüyor.

Kötü muamelelere uğraya uğraya az zaman içinde onları eskisi kadar duymaz oldum. İşin sonunda bunlar bana yaptığım hırsızlığa devam hakkını veren bir nevi tavizler gibi görünür oldular. Gözlerimi arkaya çevirip cezaya bakacağım yere, ileri çevirip intikama bakmakta idim. Hırsız diye beni dövmenin bana öyle olmak iznini vermek demek olacağına hükmediyordum. Gözümde çalmak ve dayak yemek bir arada gidiyor ve âdeta bir meslek şeklini alıyordu. Bu mesleğin kendi elimde olan kısmını kendim başarır, ötesini yapmak zahmetini ustama bırakabilirdim. Bu düşünce

üzerine eskisinden fazla gönül rahatiyle hırsızlık etmeye başladım. Kendi kendime: "Ne olacakmış sanki; yiyeceğim bir dayak değil mi? Varsın olsun. Ben zaten dövülmek için yaratılmışım." diyordum.

Açıkgözlü olmamakla beraber boğazımı severdim: vücut zevklerine düşkünüm; fakat obur değilim. Bana bu zevki unutturan pek çok başka zevklerim vardır. Ben ancak kalbim işsiz kaldığı zaman boğazımla uğraştım ve bu, hayatımda o kadar nâdir oldu ki hiçbir zaman güzel yemekler düşünmeye vakit bulamadım. Bunun içindir ki hırsızlığımı uzun müddet yalnız yiyecek şeylere hasretmedim; az bir zaman sonra onu bütün içimin çektiği şeylere doğru genişlettim ve eğer tam mânasiyle hırsız olmadımsa para denen şeyin beni hiçbir zaman fazla çekmemiş olmasındandır. Müşterek odamızda ustamın kendine mahsus kilitli bir bölmesi vardı. Kimseye sezdirmeden bu bölmenin kapısını açıp kapamak çaresini buldum. Böylece onun en iyi aletlerini, en güzel resimlerini, damgalarını, hâsılı benim içimin çektiği ve onun benden uzaklaştırıyor göründüğü her şeyi talan ediyordum. Aslında bu hırsızlıklar çok mâsum şeylerdi; çünkü bunları sırf onun işlerinde kullanmak için yapıyordum. Fakat bu ufak tefek günahları yapabilmek kudretini elimde tuttuğum için sevincimden uçuyor; ustamın hünerini, eserleri ile beraber çaldığımı zannediyordum. Sonra birtakım kutuların içinde altın ve gümüş parçalarının işlenmesinden artakalmış kırıntılar, küçük mücevherler, para edecek şeyler vardı. Cebimde beş altı sol b ulunduğu zaman bana yetip de artıyordu. Bu şeylerin hiçbirine dokunmak şöyle dursun hayatım boyunca bir hırs ve arzu gözüyle

baktığımı bile hatırlamam. Sanırım ki para ve para getirecek şeyler çalmaya karşı duyduğum dehşetin çoğu ilk terbiyemden ileri geliyordu. Buna birtakım gizli alçaklık, hapis, ceza ve darağacı fikirleri karışıyordu ki eğer gerçekten bir çalma arzusu duymuş olsaydım bunlar benim tüylerimi ürpertirdi. Halbuki oyunlarım bana çocuk yaramazlıkları gibi görünüyorlardı ve gerçekten de başka şey değillerdi. Bütün bunların bana ustamdan iyi bir dayak yedirmekten başka bir değeri olamazdı. Bunun için ise önceden tedbirlerimi almakta kusur etmiyordum. Fakat bir daha söyliyeyim ki çalmaktan kendimi menetmek için çaldığım şeyleri yeter derecede hırsla istemiyor, içimde yenmeye çalışılacak hiçbir şey duymuyordum. Bir tek güzel resim kâğıdı beni bir top kâğıt almaya yetecek bir paradan daha fazla iştahlandırıyordu. Bu hal benim karakterimdeki acayipliklerden biriyle ilgilidir. Hal ve hareketlerim üzerine o kadar tesiri olmuştur ki onu burada açıklamam yerinde olur. Çok ateşli ihtiraslarım vardır. Onlar bende esip savurdukları müddetçe taşkınlıklarıma son yoktur. O zaman ne hatır, ne saygı, ne korku, ne nezaket tanımam; sinik, yüzsüz, sert, küstah bir insan olurum; beni durduracak bir utanç, korkutacak bir tehlike tasavvur olunamaz. Gözümde olan tek şey dışında bütün kâinat benim için bir hiçtir. Fakat bu hal ancak bir an devam eder ve onu takibeden an beni âdeta bir yokluk içine atar.

Beni sakin zamanımda alınız; gevşekliğin ve korkaklığın ta kendisiyim: her şey beni gocundurur ve ürkütür. Uçan bir sineğin uçmasından korkarım; söylenecek bir kelime, yapılacak bir hareket tembelliğimi

dehşete getirir. Korku ve utanç beni o kadar boyunduruğu altına alır ki bütün insanların gözünden silinip kaybolmak isterim. Bir şey yapmak gerekiyorsa ne yapacağımı bilmem. Konuşmak gerekiyorsa ne söyliyeceğimi bilmem. Yüzüme bakılırsa elimi ayağını şaşırırım. Heyecanlandığım zaman söyliyeceğim şeyi arasıra bulurum; fakat âdi konuşmalarda hiçbir şey, ama hiçbir şey bulamam; sırf söz söylemeye mecbur olduğum için bu konuşmalara tahammül edemem.

Şunu da ilâve ediniz ki hâkim zevklerimden hiçbirisi para ile satın alınır şeylerden değildir. Bana sâf zevkler lâzımdır; para ise onların hepsini zehirler. Meselâ sofra zevklerinden hoşlanırım. Fakat ne kibar sosyetelerin baskısına, ne meyhanelerin aşağılık insanına tahammül edemediğim için bu zevki ancak bir dost ile beraber tadabilirim. Çünkü yalnız bulunduğumzaman bu benim için imkânsızdır. Hayalim başka şeylerle meşgul olur ve yemek zevkini duymaz hale gelirim. Tutuşan kanım benden kadınlar istediği vakit heyecanlı yüreğim aşkı daha fazla ister. Para ile elde edilen kadınlar benim için bütün güzelliklerini kaybederler. Hattâ onlardan faydalanmak elimde olup olmadığından şüpheliyim. Elimin erişeceği yerlerdeki bütün zevkler için bu böyledir. Bedava olmazlarsa tatsız bulurum. Ben yalnız o iyi şeyleri severim ki tatlarını duymasını bilecek ilk insandan başka kimsenin malı değildirler. Para hiçbir zaman bana başkalarının zannettiği kadar kıymetli görünmemiştir. Daha iyisi o bana hattâ fazla elverişli de görünmedi. Para kendiliğinden hiçbir şeydir. Ondan faydalanmak için onu başka şekle sokmak lâzımdır. Bir şey satın almak, pazarlık

etmek, çok kere aldatılmak, iyi ödeyip fena mal almak lâzımdır. İyi cins bir şey satın almak ne kadar isterdim; fakat elimde paramla en fenasını alacağımdan şüphem yoktur. Yüksek fiyatla bir yumurta alırım bayattır; bir güzel yemiş alırım, hamdır; bir kız alırım; bozuktur. İyi şarabı severim; fakat nereden almalı? Bir şarapçıdan mı? Ne yapsam beni zehirliyecektir. Mutlaka bana iyi şey vermelerini mi istiyorum? Ne uğraşmalar, ne sıkıntılar! Dostlarımız olacak; mektuplar yazacaksınız; komisyonlar vereceksiniz; gideceksiniz; bekliyeceksiniz; sonunda da çok kere yine aldanacaksınız. Görüyor musunuz param beni ne sıkıntılara sokuyor. Ona karşı olan korkum iyi şaraba olan sevgimden çok daha büyüktür. Çıraklığımın devamı müddetince ve o zamandan sonra kendime çerez kabilinden bir şeyler satın almak için belki bin defa sokağa çıktım. Bir pastacı dükkânına yaklaşırım; tezgâhta birtakım kadınlar görürüm; derhal onların kendi aralarında gülüştüklerini ve küçük pisboğaz ile alay ettiklerini görür gibi olurum. Bir yemişçi kadının önünden geçerim; göz kuyruğumla güzel armutları dikiz ederim; kokuları beni iştahlandırır; çok yakınımda iki üç genç adam bana bakarlar. Beni tanıyan bir adam dükkân kapısı önündedir. Uzaktan bir kızın geldiğini görürüm; sakın evin hizmetçisi olmasın; uzağı iyi görmiyen gözlerim beni bin türlü hayal ile aldatır. Bütün geçenleri tanıdık insanlar sanırım. Her yerde ürkerim; bir engel yolumu keser. Arzum utancımla beraber artar. Nihayet bu arzuyu giderecek para cebimde olduğu halde hiçbir şey almaya cesaret edememiş olarak aptal gibi, yana tutuşa eve dönerim.

Paramı kendi elimle yahut başkalarının eliyle kullanırken daima duymuş olduğum sıkıntıyı, utancı, nefreti, engelleri, çeşit çeşit tiksintileri anlatmaya kalksam pek tatsız teferruata girerdim. Okuyucum hayatımı takibe devam ettikçe mizacımı anlıyacak ve benim kendisine zahmet vermeme hacet kalmadan bütün bunları hissedecektir.

Bu taraf anlaşıldıktan sonra bende bulunduğu iddia edilen tenakuzlardan birini anlamak da güç olmıyacaktır: bu tenakuz iğrenç denebilecek bir hasisliğin bende paraya karşı çok büyük bir küçümseme ile birleşmiş olmasıdır. Para benim için o kadar az kullanışlı bir nevi oda eşyasıdır ki bende yoksa istemeyi aklımdan bile geçirmem ve olduğu zaman da onu kendi keyif ve hevesime göre kullanmayı bilmemek yüzünden bir türlü harcıyamıyarak uzun zaman bekçiliğini yaparım. Fakat elverişli ve tatlı bir fırsat çıktı mı ondan o derece faydalanırım ki kendim de farkında olmadan kesem boşalır. Zaten bende bazı hislerin gösteriş yapmak maksadı ile arasıra ellerini açmak meraklarını asla aramamalısınız. Tam tersine ben parayı kendi zevkim için gizli harcarım. Para sarfı ile böbürlenmek şöyle dursun âdeta herkesten saklanırım. Paranın bana yarıyacak bir şey olmadığını o kadar iyi hissederim ki âdeta cebimdeki paradan ve daha fazla olarak da onu kullanmaktan utanırım. Eğer rahatça yaşamama yetecek bir gelirim olaydı hasisliğe aslâ bir meyil duymazdım; buna hiç şüphem yoktur. Gelirimi artırmayı düşünmeden olduğu gibi harcadım. Fakat kararsız durumum beni korku içinde yaşatıyor. Hürriyete tapıyorum. Baskıdan, zahmetten, emir kulluğundan şiddetle

tiksiniyorum. Cebimdeki para, devam ettiği müddetçe benim bağımsızlığımı sağlıyor; para bulmak için türlü entrikalar çevirmek zaruretinden beni kurtarıyor. Bu zaruretten ben her zaman iğrenmişimdir. Paramın bittiğini görmek korkusu ile onun üstüne titriyorum. Eldeki para hürriyetin aletidir. Fakat peşi kovalanan para, tam tersine kölelik aletidir. İşte bunun içindir ki ben parayı sıkı tutarım. Fakat onu fazla bir hırsla istemem. Demek ki benim paraya ilgisizliğim tembellikten başka bir şey değildir. Paraya sahibolmak zevki onu elde etmek için çekilecek zahmete değmez. Parayı çarçur edişim de yine tembelliktendir. Hoş bir şekilde para sarfetmek fırsatı çıktığı zaman ondan pek fazla faydalanmak kabil olmaz. Para beni eşyadan daha az çeker; çünkü para ile sahibolmak istediğim şey arasında daima bir aracı vardır; halbuki o şeyin kendisi ile duyacağı zevk arasında asla böyle bir şey tasavvur olunamaz. Bir şey görüyorum; bende hırs uyandırıyor. Yalnız ona sahibolmak vasıtasını görürsem o şey bana artık bir şey söylemiyor. Bu sebepten ben hırsız oldum. Beni tahrik eden ve istemekten ziyade almaktan hoşlandığım ufak tefek şeyleri yine de çalıyorum. Fakat çocukken de, büyükken de kimseden bir tek liyar çaldığımı hatırlamıyorum. Yalnız on beş yıla yakın bir zaman evvel bir defa yedi frank on sol çaldım. Bu macera anlatılmak zahmetine değer. Çünkü içinde yüzsüzlük ile budalalık o kadar emsalsiz bir şekilde elele vermişlerdir ki kendime değil de bir başkasına ait olsa âdeta inanmakta güçlük çekerdim.

Paris'te idim. Saat beş sularında mösyö de Francueil ile beraber Palais - Royal'da geziniyordum. Saati-

mi çıkardı, baktı ve bana "haydi Operaya gidelim" dedi: "Pekâlâ gidelim." Gittik. İki amfi bileti aldı, birini bana verdi; öteki ile önümden yürüdü. Ben de arkasından gidiyordum. Kendisi içeri girdi. Ben ondan sonra girerken kapıyı kalabalık buldum. Baktım ve herkesi ayakta gördüm. Bu kalabalıkta kaybolabileceğimi yahut hiç değilse mösyö de Francueil'e kendimi öyle farz ettirebileceğimi düşündüm. Dışarı çıktım. Biletimi, sonra da parayı geri aldım. Ben kapıya varır varmaz herkesin oturduğunu ve mösyö de Francucil'in benim orada olmadığımı apaçık gördüğünü düşünmeden yoluma gittim.

Hiçbir şey benim mizacıma bu hareketten daha fazla yabancı olmadığı için onu olduğu gibi kaydediyor ve insanların bazı anlarda bir nevi hezeyan nöbetine tutulduklarını ve o anlardaki hareketlerine göre kendileri için, hüküm vermek doğru olmıyacağını göstermek istiyorum. Benim bu hareketim doğrudan doğruya bu parayı çalmak değildi; onun kullanılış tarzını çalmaktı. Fakat buna ne kadar az hırsızlık denirse o kadar fazla ahlâksızlık, şenaat demek lâzımdı.

Çıraklığım esnasında; kahramanlığın ulviliğinden bir sokak çapkınının aşağılıklarına düşerken geçtiğim bütün yolları takibe kalkarsam bu teferruatın içinden çıkamam. Bununla beraber mesleğime has bütün kötü huyları kapmakla beraber ona has zevkleri tamamiyle almam kabil olmadı. Arkadaşlarımın eğlenceleri benim canımı sıkıyordu. Üzerimdeki çok büyük baskı beni işten de tedirgin edince her şeyden sıkılır oldum. Bu hal bende uzun zamandan beri kaybettiğim okuma hevesimi yeniden uyandırdı. İşimden çaldığım bu okumalar

beni yeni cezalara uğratan bir yeni cinayet oldu. Baskının büsbütün arttırdığı bu zevk bir ihtiras, sonra da bir kudurganlık halini aldı. Meşhur kitap kiralayıcısı La Tribu bana her çeşitten kitaplar veriyordu. İyi, fena hepsi gidiyordu. Hiçbirini seçmiyor, hepsini aynı hırsla okuyordum. Tezgâh başında okuyor, bana havale edilen işleri yapmaya giderken okuyor, gardropta okuyor ve orada kendimi saatlerce unutuyordum. Okumadan başım dönüyordu ve artık okumaktan başka bir iş yapmıyordum. Ustam beni gözetliyor, yakalıyor, dövüyor, kitaplarımı alıyordu. Ciltler yırtıldı, yakıldı, pencerelerden atıldı; birçok eser Tribu'nun kitaplığına geri gidemedi. Ödiyecek param bulunmadığı zaman kadına gömleklerimi, gravatlarımı, eski püsküllerimi veriyordum. Harçlık olarak pazardan pazara elime geçen üç sol olduğu gibi ona gidiyordu

Bana "Bak para insana nasıl lâzım oluyor" denecek. Doğrudur. Fakat bu hal okumanın bende her türlü faaliyeti durdurduğu zaman başıma geldi. Kendimi tamamiyle yeni zevkime kapıp koyuverdiğim için okumaktan başka bir şey yapmıyor, hırsızlık etmiyordum. Bendeki karakteristik farklardan birini burada görüyoruz. Herhangi bir alışkanlık bende adamakıllı alıp yürüdüğü zaman bir hiç beni avare eder, değiştirir, nihayet heyecanlandırır. O zaman her şeyi unuturum; yalnız beni meşgul eden yeni şeyi düşünürüm. Cebimdeki yeni kitabın sahifelerini karıştırmak için yüreğim sabırsızlıkla çarpıyordu. Yalnız kalır kalmaz onu çıkarıyor ve artık ustamın bölmesini karıştırmayı düşünüyordum. Bu zamanlarda daha masraflı ihtiraslarım da olsa hırsızlık edebileceğimi pek güçlükle ta-

savvur ediyordum. İçinde bulunduğum ana kapanıp kaldığımdan ilerisi için tertibat almak benim düşünüş tarzıma uymamakta idi. La Tribu bana veresiye kitap veriyordu. Verdiğim avanslar çok küçük şeylerdi. Kitabı cebime koyduğum zaman artık hiçbir şey düşünmüyordum. Bana gelen bütün para bu kadına gidiyordu. Kadın beni sıkıştırdığı zaman ise kendi öte berilerimden daha çabuk elime geçen bir şey bulunamazdı. Önceden çalmak benim için ileriyi fazla düşünmekti. Borcumu ödemek için hırsızlık etmek ise benim için bir arzu bile değildi.

Kavgalar, dayaklar, hırsızlamadan okuduğum fena seçilmiş kitaplar zoruyla mizacım değişti; artık ağzını açmıyan vahşi bir çocuk oldum. Kafam bozulmağa başlıyordu; insandan kaçan bir mahlûk oldum. Ancak zevkim beni âdi ve yavan kitaplardan korumamakla beraber şansım açık ve müstehcen yazılardan korudu. Bunun sebebi, her cihetçe uysal bir kadın olan La Tribu'nun böyle kitapları bana vermeye vicdanının razı olmaması değildi. Tam tersine o malını değerlendirmek için bu çeşit kitapların isimlerini esrarlı bir tavırla bana söylüyor ve bu tavır beni, tiksintim kadar da utancımdan onları reddetmeğe zorluyordu. Tesadüf benim utangaç mizacıma o kadar yardım etti ki, güzel bir sosyete kadınının! "İnsan onlara şöyle bir göz atıp geçemiyor" diye elverişsiz bulduğu bu tehlikeli kitapları gördüğüm zaman yaşım otuzu geçmiş bulunuyordu.

La Tribu'nun pek fakir kitaplığını bir seneden az zir zaman içinde tamamiyle tükettim ve boş zamanlarımda kendimi korkunç bir surette işsiz gördüm. Ki-

tap okuma sayesinde hattâ iyi seçilmedikleri ve çok kere fena oldukları halde kalbimi bir dereceye kadar durumumun verdiği duygulardan daha asîl duygulara yükselten kitaplar sayesinde — çocuk ve sokak çapkını zevklerimden kurtuldum; elimin erişebileceği bütün şeyler kendimden çok uzakta hissetmeğe başlamış olarak artık beni oyalayıp eğlendirecek hiçbir şeyi mümkün göremez oldum. Uzun zamandan beri uyanmış bulunan erkeklik duygularım benden, konusunu bile hayal edemediğim bir zevk istiyorlardı. Cinsiyeti olmıyan bir insanmışım gibi bu zevkin gerçek mahiyetini anlamaktan çok uzaktayım. Büluğa ermiş ve birşeyler duymağa başlamış olduğum için arasıra deliliklerimi düşünüyor; faat onların ötesinde hiçbir şey göremiyordum. Bu acayip durumda huzursuz hayalim beni kendi kendimden kurtaran ve doğmakta olan şehvetimi az çok sakinleştiren bir yol tuttu: bu yol kitaplarımda beni az çok ilgilindirmiş olan durumlar ile beslenmek, onları hatırlamak, çeşitlendirmek, birbirine karıştırmak ve o şekilde benim kendime mal etmekti ki tahayyül ettiğim kitap kahramanlarından biri olayım, kendi zevk ve keyfime göre kendimi daima en güzel durumlarda göreyim ve böylece kendim için yaratmağa muvaffak olduğum hayalî durum bana asla hoşnut bulunmadığım gerçek durumumu unuttursun. Bu hayalî şeyler aşkı ve onlarla kendimi oyalayıp avutmak kolaylığı beni etrafımı saran bütün şeylerden iğrendirdi ve o zaman sonra bir daha çıkmamak üzere içimde yerleşmiş olan yalnızlık zevkinin doğmasına sebep oldu. Görünüşte çok fazla merdümgiriz, çok karanlık fakat gerçekten, kendine benzer kalpler bulamadığı için uydurma ha-

yaller ile gıdalanmak zorunda kalmış ve sevgi, muhabbet ve rikkat dolu bir kalpten gelen bu meylin acayip neticeleri daha ilerilerde birçok defalar görülecektir. Ben şimdilik burada içimdeki bir meylin kaynağı ve ilk sebebini işaretle yetiniyorum: bir meyil ki bütün ihtiraslarıma şekil değiştirmiş ve onları birbirlerinin eliyle yatıştırarak beni daima çok fazla şiddetle istemek yüzünden pek az şey yapan bir tembel durumuna düşürmüştür.

Böylece huzursuz, her şeyden ve kendi kendisinden hoşnutsuz, mesleğinden tat duymıyan, yaşının gerektirdiği zevklerden mahrum, konusunu bilmediği arzularla içi içine sığmıyan, sebepsiz ağlıyan, neden olduğunu bilmeden gögüs geçiren ve nihayet etrafında kendi hayallerine değecek gerçekler göremediği için onları muhabbetle okşıyan bir çocuk olarak on altı yaşıma bastım.

Pazar günleri arkadaşlarım, vaazdan sonra beni kendileriyle beraber kırlarda gezip koşmaya götürüyorlardı. Elimden gelseydi seve seve onlardan kaçardım. Fakat bir kere onların eğlencelerine yakayı kaptırınca hepsinden daha ateşli oluyor ve daha ileri gidiyordum. İlk önce yerinden kımıldatılması fakat sonradan da durdurulması zor bir çocuktum. Zaten her zaman benim devamlı meylim bu olmuştur. Şehir dışındaki gezintilerimde daima başımı alıp ileri gider, dönüşü aklımdan geçirmezdim. Meğer ki bunu benim hesabıma başkaları düşünsünler. Bu yüzden iki defa başım derde girdi; ben varmadan şehir kapılarını kapadılar. Ertesi gün tasavvur edilecek şekilde muamele

gördüm ve ikinci defasında üçüncüsü için öyle bir karşılama va'di aldım ki bir daha böyle bir şeye meydan vermemeye kuvvetle azmettim. Bununla beraber o kadar korktuğum bu üçüncü defa da gelip çattı. Nöbetçisi bulunduğu kapıyı ötekilerden daima yarım saat evvel kaplıyan Minutoli isminde malûn bir yüzbaşı benim gayretimi boşa çıkardı. İki arkadaşla geliyordum. Şehre yarım fersah mesafede boru sesini işittim. Adımlarımı çabuklaştırdım; trampetinin çaldığını da duyunca bacaklarımın bütün kuvvetiyle koştum. Kan ter içinde, soluk soluğa geldim, askerleri uzaktan vazife başında gördüm. Koştum; boğuk bir sesle haykırdım. Çok geçmedi. Yirmi adım ötemde birinci köprünün kalktığını gördüm. Bu anda benim için başlamakta olan önüne geçilmez kaderin uğursuz bir habercisi olan o korkunç boynuzları havada görerek titredim. İlk ıstırap taşkınlığı içinde tabyaya doğru atıldım ve toprağı ısırdım. Arkadaşlarım başlarına gelen felâkete gülerek hemen kararlarını verdiler. Ben de verdim. Fakat benimki büsbütün başka bir karadı. Oracıkta artık bir daha ustamın yanına dönmemeye yemin ettim. Ertesi sabah, kapının açılış saatinde onlar şehire girdiler. Ben bir daha birbirimizi görmemek üzere onlara veda ettim; yalnız aldığım kararı ve son bir defa beni görebileceği yeri dayımın oğlu Bernard'a haber vermelerini söyledim.

Çıraklığa girdikten sonra Bernard'dan daha fazla ayrılmış bulunduğum için onu daha az gördüm. Bununla beraber birkaç zaman pazar günleri birleşiyorduk. Fakat farkında olmadan ikimizde de başka başka alışkanlıklar meydana geldi ve birbirimizi daha seyrek

görür olduk. Bu değişiklikte annesinin büyük rolü olduğuna inanıyorum. O yukarı mahallenin çocuğu idi. Küçük bir çırak parçası olan ben ise artık bir Saint-Gervais çocuğundan(14) başka bir şey değildim. Aynı ailenin tek çocuğu olmamıza rağmen artık aramızda eşitlik kalmamıştı. Benimle düşüp kalkması onun haysiyetini kırardı. Bununla beraber aramızdaki bağlar büsbütün kopmadı ve o iyi ruhlu bir çocuk olduğu için, annesinin nasihatlerine rağmen arasıra kalbinin seslerine itaat ediyordu. Kararımı öğrenince hemen koşup geldi; fakat bu, beni bu karardan döndürmek yahut ona iştirak etmek için değil, ufak tefek hediyeler ile kaçışımı bir parça daha hoş bir şekle sokmak içindi. Çünkü kendi vasıtalarım beni pek uzaklara götürecek gibi değildi. Getirdiği hediyeler arasında hoşuma giden bir kılıç vardı ki Torino'ya kadar götürdüm ve orada ihtiyaç yüzünden elden çıkardım; yahut denildiği gibi vücudumun bir yanından sokup öbür yanından çıkardım. Bu nazik dakikada Bernard'ın bana karşı hareket tarzını sonradan ne kadar çok düşündümse bu meselede annesinin, hattâ belki de babasının tembihlerini yaptığına o kadar fazla kanaat getirdim. Çünkü kendisine kalsaydı beni alıkoymak için az çok bir gayret sarfetmemesi yahut peşimden gelmek hevesini duymaması mümkün olmazdı. Fakat o bunların ikisini de yapmadı. Beni fikrimden caydırmaktan ziyade teşvik etti; sonra kararımdan dönmiyeceğimi görünce de pek fazla göz yaşı dökmeden beni bıraktı. Ondan sonra ne mektuplaştık; ne de birbirimizi gördük. Çok yazık: Bernard aslında iyi ahlâklı bir çocuktu; biz birbirimizi sevmek için yaratılmıştık.

Kendimi kaderimin çizdiği yola terk etmeden önce, daha iyi bir usta eline düştüğüm takdirde çok tabiî olarak beni bekliyen başka kadere bir an gözlerimi çevirmeme izin verilsin. İşinin eri bir zenaat sahibinin sakin ve alâyişsiz mesleği, hele Cenevre'deki hakkâklar sınıfınınkine benziyen bir meslek kadar benim mizacıma uyacak ve aynı zamanda da beni mesut edecek bir şey tasavvur edilemezdi. Sağladığı kazanç insanı rahat yaşatmaya yeten fakat zengin etmeye yetmiyen böyle bir meslek bendeki yükselme hırsını hayatım boyunca sınırlandırır, aşırı bir tarafı olmıyan birtakım zevkleri işleyip geliştirmeme yetecek bir zaman bırakarak beni kendi âleminde yaşatır ve dışına çıkmama imkân bırakmazdı. Kendi vehimleri ile bütün meslekleri süslemeye yetecek kadar zengin ve beni âdeta kendi keyfime göre mesleklerin birinden ötekine götürecek kadar kudretli bir hayalim olduğu için herhangi bir mesleğin bence pek farkı olmazdı. İlk İspanya Şatosu bulunduğum yerin ne kadar uzağında olursa olsun ben oraya kolayca yerleşebilirdim. Bundan şu çıkar ki gürültüsü patırtısı en az olan, insandan en az ihtimam istiyen ve zihni en çok serbest bırakan meslek benim için en elverişli olan meslekti ve bu da tamamı tamamına kendiminki idi. Dinimin, vatanımın, ailemin ve dostlarımın kucağında, zevkime göre bir iş ve gönlüme göre bir cemiyetin yeknesaklığı içinde, karakterime çok uyan sâkin ve tatlı bir hayat geçirebilirdim. İyi hıristiyan, iyi vatandaş, iyi aile babası, iyi dost, iyi işçi ve her işte iyi insan olurdum. Mesleğimi severdim; ona belki şeref verirdim ve karanlık, basit fakat bütün günleri birbirine benziyen tatlı bir hayat

geçirir; ailemin kucağında huzur ile ölürdüm. Hiç şüphe yok ki az zamanda beni unuturlardı, fakat hiç değilse hatırlandığım müddetçe aranırdım.

Halbuki bunun yerine... nasıl bir tablo çizeceğim? Fakat hayatının sefaletlerine şimdiden el atmıyalım. Okuyucularımı bu hazin konu ile lüzumundan fazla yoracağım.

İKİNCİ KİTAP

1728

Korkunun kaçma tasavvurunu zihnime soktuğu an, bana ne kadar hazin göründü ise bu tasavvuru gerçekleştirdiğim an da o kadar güzel göründü. Henüz çocuk denecek yaşta memleketimi, ailemi, hâmilerimi, imkânlarımı terketmek; zenaatimi beni yaşatmaya yetecek derecede öğrenmeden yarıda kalmış bir çıraklığı bırakmak; hiçbir kurtuluş çaresi görmeden kendimi sefaletin dehşetine teslim etmek; âcizlik iğfallerine kendimi açık bırakmak; tahammül edememiş olduğum boyunduruğun çok daha bir eğilip bükülmezi altında da uzaklarda felâketleri, hataları, tuzakları, esirliği ve ölümü aramaya gitmek; işte yapmak üzere olduğum şey, gözümün önüne getirmem lâzımgelen manzara bu idi. Ele geçirdiğimi sandığım bağımsızlık bana tesir eden tek duygu idi. Hür ve kendi kendimin efendisi olduğum için her şeyi yapabileceğimi, her şeye erişebileceğimi sanıyordum. Yükselmek ve havalarda uçmak için kendimi ileriye doğru fırlatmaktan başka yapacak şeyim yoktu. Dünyanın geniş mesafeleri içine güvenle giriyordum. Benim değerim bu mesafeleri dolduracaktı. Her adımda, ziyafetler, hazineler, maceralar, hizmetime koşmaya hazır dostlar, bana kendilerini beğendir-

meye can atan sevgililer; sadece yüzümü göstermekle kâinatı kendimle meşgul edecektim. Kâinat diyorsam tabiî hepsini birden değil. Onun bir kısmını kendisine bağışlıyordum. Benim o kadarına ihtiyacım yoktu. Güzel ve sevimli bir cemiyet bana yeterdi; geri kalanı için kendimi sıkıntıya sokmaya sebep yoktu. Gözümün pek yükseklerde olmaması benim için dar fakat çok hoş seçilmiş bir âlem çiziyordu; bu âlemin içinde keyfimce saltanat süreceğime hiç şüphem yoktu. Bir tek şato ikbal hırsımın son hırsını teşkil ediyordu. Orada Derebeyi ile karısının gözdesi, kızlarının âşıkı, onun erkek kardeşinin dostu ve komşularının koruyucusu olmak bana yeter de artardı bile, Bundan fazlasının bana lüzümu yoktu.

Bu mütevazi istikbali bekliyerek birkaç gün şehrin etrafında başıboş dolaştım; hepsi beni şehirlilerden çok daha iyi bir çehre ile karşılıyan tanıdık köylülerin evlerinde yatıp kalktım. Onlar yaptıkları şeye bir iyilik dedirtmiyecek kadar fazla bir sâflıkla beni kabul ediyorlar, yedirip yatırıyorlardı. Buna sadaka denemezdi. Çünkü bana karşı kâfi bir üstünlük tavrı takınmıyorlardı.

Kona göçe ve dünyayı döne dolaşa Cenevre'den iki fersah uzaktaki Savoi topraklarında Confignon'a kadar uzandım. Confignon papazının ismi Mösyö de Pontverre idi. Savoi cumhuriyeti tarihinde şöhreti olan bu isim çok dikkatime çarptı. Cuiller derebeyleri[15] torunlarının ne çeşit insanlar olduklarını görmeyi merak ediyorum. Mösyö de Pontverre'i görmeye gittim. Beni iyi karşıladı; Cenevre'deki itizal hareketinden, kutsal kilise ananın otoritesinden bahsetti ve bana yiyecek ver-

di. Bu şekilde sona eren muhakemeler ve delillere verilecek pek az cevap buldum ve evlerinde bu kadar iyi yemek yenen papazların hiç değilse bizim Protestan rahipleri derecesinde değer sahibi olmaları gerekeceğine hükmettim. Asilzade olmasına rağmen, ben muhakkak Mösyö de Pontverre'den daha bilgindim. Fakat benim iyi misafir vasıflarım iyi ilâhiyat bilgini vasıflarımdan daha yüksekti ve bana çok mükemmel görünen Frangy şarabı, papazın adına o kadar başarılı delillerle konuşuyordu ki bu derece iyi bir ev sahibinin ağzını tıkamaktan utanmam lâzım gelirdi. Bunun için Mösyö de Pontverre'in söylediklerine kafa sallıyordum yahut hiç değilse açıktan açığa karşı koymuyordum. Papazı ne derecede kolladığımı görenler beni sahtekâr sanırlardı. Fakat yanılmış olurlardı. Ben sadece namuslu idim; bu muhakkaktır. Dalkavukluk yahut daha iyisi kafa sallayıcılık daima bir kötülük değildir. O, hele gençlerde çok kere bir fazilettir. Bir kimsenin bize ettiği iyi muamele kalbimizi ona bağlar: sözlerine baş eğişimiz onu aldatmak için değil mahzun etmemek, yaptığı iyiliği kötülükle karşılamamak içindir. Mösyö de Pontverre'in beni evine almakta, iyi muamele etmekte ve inandırmak istemekte ne menfaati vardı? Benim kendi menfaatimden başka hiçbir şey. Genç kalbim böyle konuşuyordu. Bu iyi kalbli papaza karşı minnet ve hürmet duymaktaydım. Kendi üstünlüğümü hissediyordum. Yaptığı ikram karşılığı olarak onu bu üstünlükle ezmek istemiyordum. Bu hareketimde asla dalkavukluk maksadı yoktu. Din değiştirmeyi asla aklımdan geçirmiyordum. Bu fikir çabucak ısınmak şöyle dursun, onu bilâkis dehşetle görüyordum ki yalnız bu dehşetin

böyle bir şeyi uzun zaman benden uzaklaştırması lâzım gelirdi. Bütün istediğim bu maksatla başımı okşıyanları kızdırmamaktan ibaretti. Sadece onlardaki hayırseverlik duygusunu beslemek ve kendimi olduğumdan daha az tedarikli göstererek kalplerinde bir başarı ümidi bırakmayı istiyordum. Benim bu işteki suçum namuslu kadınların koketliğine benziyordu ki arasıra maksatlarına ermek için, hiçbir şeye müsaade etmeden ve hiçbir şey vaat etmeden, vermek istediklerinden çok fazlasını ümit ettirmesini gayet iyi bilirler.

Akıl, merhamet ve cemiyet düzeni sevgisi hiç şüphesiz onu gerektirirdi ki insanlar benim çılgınlığımı hoş görmek şöyle dursun tam tersine beni kolumdan tutup aileme göndersinler, içine atılmak üzere bulunduğum uçurumdan kurtarsınlar. Gerçekten faziletli bir adamın yapacağı yahut yapmağa çalışacağı şey bu olmalıydı.

Fakat Mösyö de Pontverre iyi bir adam olmakla beraber hiç şüphesiz faziletli bir adam değildi. Tam tersine o bir kaba sofu idi ki resimlere tapmaktan ve tesbih çekmekten başka bir fazilet tanımazdı. Bir nevi misyonerdi ki dine hizmet için Cenevre'deki Protestan rahiplerine karşı hicviyeler düzenlemekten daha iyi bir şey tasavur edemezdi.

Beni kendi evime göndermeyi düşünmek şöyle dursun bu evden uzaklaşmak için duyduğum arzudan faydalandı ve sonradan ailemin yanına dönmek istesem bile bunu yapmıyacak hale getirmeğe çalıştı. Ne üzerine olursa olsun bahse girebilir ki Mösyö de Pontverre beni sefaletten ölmeğe yahut bir sokak serserisi olmağa gönderiyordu. Fakat o bunu göremiyordu; onun

gördüğü sadece itizalden kurtarılacak ve katolik kilisesine geri çevrilecek bir ruhtu. Namuslu bir adam veya sokak serserisi olmamdan ne çıkardı? elverir ki Pazar günleri Mes âyinine giden bir insan olayım. Bununla beraber bu tarzda bir düşüncenin yalnız katoliklere has bir şey olduğu zannedilmemelidir. İnsanlarda fiili değil itikadı esas sayan her doğmatik için bu böyledir.

Mösyö de Pontverre bana: "Tanrı sizi çağırıyor," dedi, Anncy'e gidiniz. Orada çok hayır sahibi bir iyi kadın bulacaksınız. Kıralın ihsanları onu, daha evvel kendinin çıktığı sapkınlık batağından şimdi başka birtakım ruhları çekip çıkaracak hale getirmiştir.

Mösyö de Pontverre'in bahsettiği kadın yeni ihtide etmiş olan madam Warens idi ki Sardenya kıralının kendisine vermekte olduğu iki bin franklık bir ödeneği, imanını satmağa gelen birtakım aşağılık kimselerle paylaşmaya papazlar tarafından zorlanmaktaydı. Hayır sahibi bir iyi kadına el açacağım için kendimi çok küçülmüş hisediyordum. Bana lâzım olan şeyi vermelerini anlardım; fakat sadaka vermelerini asla. Bir sofu kadına benim için pek öyle çekici bir şey değildi. Bununla beraber beni mahmuzluyan açlığın tesiri altında Mösyö de Pontverre'in zariyle, aynı zamanda da bir seyahat yapmak ve bir belli hedefim bulunmak keyfiyle, fakat yine de güçlükle kararımı verdim ve Anncy yolunu tuttum. Bir günde oraya ferah ferah varabilirdim; fakat acele etmiyordum. Onun için üç günde gittim. Sağda solda tek bir şato görmüyordum ki orada beni beklediğine emin olduğum macerayı aramak istemeyim. Şatoya girmeye, kapısını vurmaya cesaretim yoktu. Çünkü sıkılgandım. Fakat en gösterişli pencere

altında şarkı söylüyor ve uzun zaman ciğerlerimi söktükten sonra sesimin güzelliğine yahut şarkılarının tadına tuzuna kapılan bir kadın veya kızın görünmemesine ziyadesiyle şaşıyordum. Oysa ki arkadaşlarımdan öğrendiğim ve dinliyenleri hayran edecek kadar iyi söylediğim ne güzel şarkılar bilmekteydim.

Nihayet Annecy'ye varıyor ve madam Warens'i görüyorum. Hayatımın bu devresi karakterimin teşekkülünde en büyük rolü oynamıştır. Onun için bu bahsi hafif geçmeye razı olamıyorum. On altı yaşımın ortasındaydım. Güzel çocuk denecek bir insan olmamakla beraber küçük vücudüm çok biçimli idi. Ayaklarım güzel, bacaklarım ince, tavırlarım serbest, çehrem canlı; ağzım mini mini, kaşlar ve saçlarım kara idi. Gözlerim ufak ve hattâ çöküktü. Fakat kanımı tutuşturan ateşi kuvvetle etrafa dağıtıyordu. Ne yazık ki hiçbirinin farkında değildim ve hayatımda çehremi ancak, onun bir işe yarıyabileceği zaman geçtikten sonra düşünmüşümdür. Böylece bende yaşıma has ürkeklik ile çok sevmeye istidatlı ve daima beğenilmemek korkusiyle perişan bir yaratılışın ürkekliği bir araya gelmişti. Zekâm oldukça işlenmiş olmakla beraber hiç insan içine çıkmamış olduğum için tavır ve hareketlerimi nasıl idare edeceğimi hiç bilmiyordum ve bilgilerim bunu telâfi etmek şöyle dursun bana eksikliğimin derecesini daha fazla hissettirmekten ve ürkekliğimi çoğaltmaktan başka bir şeye yaramıyordu.

Bu sebepten ilk karşılaşmamızın benim için iyi bir fikir vermemesinden korkarak başka marifetlerimi göstermeyi düşündüm ve hatip üslûbiyle güzel bir mektup yazdım. Madam de Warens'i teşhir etmek için bu mek-

tuba kitaplardan alınmış cümleleri birtakım çırak edebiyatı deyimleriyle yamalamak suretiyle bütün belâgatimi ortaya koyuyordum. Mösyö de Pontverren'in mektubunu kendiminkinin içine kapadım ve bu korkunç mülâkata gittim. Fakat Madam de Warens'i evde bulamadım; kiliseye gitmek üzere pek az evvel sokağa çıktığını söylediler. 1728 yılı Büyük Pehrizinin son Pazarı idi. Arkasından koştum. Kendisini gördüm. Yetiştim ve konuştum... Bu yeri unutmam mümkün değildir. O günden sonra onu sık sık göz yaşlariyle ıslatmış ve öpüşlerimle örtmüşümdür. Ne yazık ki bu mesut yeri altın parmaklıkla çevirmek ve bütün dünyanın hürmetlerini oraya toplamak elimden gelmiyor. İnsanların kurtuluş anıtlarını takdisinden hoşlanan her insan ona dizüstü yaklaşmalıdır.

Burası Madam de Warens'in evinin arkasında bir geçitti ki sağında binayı bahçeden ayıran bir derecik, solunda avlu duvarı vardı ve takma bir kapıdan Cordeliers'lerin kilisesine götürüyordu. Bu kapıyı geçmeye hazırlanan Madam de Warens sesimi işitince başını çevirdi. Kendisini görünce ne olduğumu anlıyamadım. Çatık çehreli bir sofu kocakarı tasavvur etmiştim. Mösyö de Pontverre'in iyi kadıncağızı bence başka türlü olamazdı. Türlü güzelliklerden meydana gelmiş bir yüz, tatlılıkla dolu güzel mavi gözler, göz kamaştırıcı bir ten, büyüleyici bir boyun çizgisi görüyordum. Genç mühtedinin süratli bir bakışından hiçbir şey kaçmadı, kendim için mühtedi diyorum, çünkü bir lâhzada onun dinini kabul etmiştim. Bu çehrede bir misyonerin telkin edeceği bir dinin insanı cennete götüreceğinden asla şüphe edemezdim. Titrek bir elle uzattığım mek-

tubu gülümsiyerek aldı, açtı, Mösyö de Pontverre'in kâğıdına bir göz gezdirdi sonra benimkine dönerek başlanbaşa okudu ve uşağı kiliseye girme zamanı geldiğini haber vermeseydi tekrar da okuyacaktı.

Madam de Warens beni ürperten bir sesle "iyi ama çocuğum siz pek küçük yaşta bu yollara düşmüşsünüz, doğrusu istenirse çok yazık" dedi, sonra cevabımı beklemeden ilâve etti:

— Gidin de beni evde bekleyin. Size yiyecek vermelerini söylersiniz. Mesten sonra sizinle konuşacağım.

Louise Eléonore de Warens, Vaux memleketi şehirlerinden Vevey'ın asîl ve eski bir ailesi olan Tour de Pil'lerin bir kızı idi. Çok genç yaşta Lausanne'daki Loys ailesinden Mösyö de Villard'ın büyük oğlu Mösyö de Warens ile evlenmişti. Çocukları olmadığı gibi zaten de bu evlenme pek fazla başarılı olmadığı için Madam de Warens, evine ait bazı sıkıntılar yüzünden, Kıral Victor—Amedé'nin Evian'da bulunduğu bir zamanda gölü geçerek bu prensin ayaklarına kapanmış ve böylece aşağı yukarı benim yaptığıma benziyen ve sonradan kendisini durmadan ağlatmış olan bir düşüncesizlikle kocasını, ailesini ve memleketini terk etmişti.

Gayretli bir Katolik rolü oynamaktan hoşlanan kıral onu himayesine aldı ve kendisine beş yüz Piémont lirası ödenek bağlatırken pek eli açık olmıyan bu prens için çok para idi. Fakat bu hareketi üzerine kendisini Madam de Warens'e âşık oldu sandıklarını görerek onu kendi muhafızlarından bir müfreze ile Annecy'ye gönderdi ve kadın oradaki Visitation manastırında Cenevre Piskoposu Michel de Bernex'in idaresi altında dinini değiştirdi.

Ben Annecy'ye gittiğim zaman Madam de Warens altı seneden beri[16] oraya yerleşmiş bulunuyordu. 17 nci yüzyıl başında doğmuş olmasına göre yirmi sekiz yaşında idi. Madam de Warens uzun zaman muhafaza edilebilir cinsten bir güzelliğe sahipti. Çünkü böyleleri çizgilerden ziyade çehrenin mânasında yaşarlar. Bu sebepten onun güzelliği henüz ilk parlaklığı içinde idi. Okşayıcı ve şefkatli bir hali, çok canlı bir bakışı, melek gibi bir gülümsemesi, benimki ölçüsünde bir ağzı, pek az kimsede görülecek kadar güzel kül rengine çalan kumral saçları vardı ve bu saçlara insanı tahrik eden bir ihmal havası verirdi. Vücudü ufak tefekti. Hattâ kısa idi. Bir kusuru olmamakla beraber endamına bir parça kısık denebilirdi. Fakat dünyada onunkinden daha güzel bir baş ve daha güzel bir göğüs, daha güzel eller ve kollar görmek mümkün değildi.

Tahsil ve terbiyesi çok karışıktı. O da benim gibi doğar doğmaz anasını kaybetmişti ve bu yüzden bilgi diye ne verildiyse gelişigüzel onu almıştı. Mürebbiyesinden, babasından, hocalarından bir parça bir şeyler, âşıklardan pek çok şeyler öğrenmişti. Hele bunlar arasında bir Mösyö de Tavel vardı ki zevk ve bilgi sahibi bir adam olduğu için sevdiği kadının başını adamakıllı süslemişti. Ancak bu ayrı ayrı bilgilerin birbirlerine zararı dokunmuş ve kendisinin onlara pek iyi düzen verememesi öğrendiği çeşitli şeylerin zekâsındaki Tanrı vergisi doğruluğu fazla geliştirmesine engel olmuştur. Böylece bazı felsefe ve fizik ilkelerine sahip bulunmakla beraber babasının ampirik tıp ve simyaya olan merakı az çok ona da geçmiş bulunuyordu. Madam de Warens iksirler, boyalar, merhemler, majister-

ler yapıyor ve birtakım sırlara sahip olduğunu iddia ediyordu. Şarlatanlar Madam de Warens'in bu zayıf damarından faydalanarak kendisini avuçları içine aldılar; zihnine olmıyacak şeyler soktular; iflâsa sürüklediler; en parlak sosyeteleri zevk ve neşeye boğabilecek zekâsını, hünerlerini büyüleyici güzelliklerini ocaklar ve ilâçlar arasında yakıp kül ettiler.

Fakat bu sefil madrabazların, onun fena idare edilmiş tahsil ve terbiyesini kötüye kullanarak aklının ışıklarını karartmış olmalarına bedel mücevher gibi kalbi bütün tecrübelere dayandı ve her zaman olduğu gibi kaldı. Yumuşak ve sevgi dolu, karakteri, bedbahtlara karşı duygululuğu, bitip tükenmez şefkati, neşeli, açık ve halis mizacı asla değişmedi. Hattâ ihtiyarlığın yaklaştığı ve yoksulluk, felâket ve çeşit çeşit belâlar içinde bunaldığı zamanlarda bile güzel ruhunun huzuru onda en iyi günlerinin bütün neşesini ölünceye kadar korudu.

Madam de Warens'in hataları, içindeki durmadan yapılacak bir iş arıyan tükenmez bir faaliyet kaynağından gelmiştir. Onun muhtaç bulunduğu şey kadın entrikaları değil tasarlanacak ve idare edilecek birtakım erkek teşebbüsleri idi. O büyük işler için yaratılmıştı. Madam de Longueville onun yerinde olsaydı bir sürü gürültüden başka bir şey olmazdı. Fakat kendisi Madam de Longueville'in yerinde olsaydı devleti idare ederdi .

Ondaki hünerler yerlerini bulamamışlardır. Daha yüksek bir mevkide kendisini şan ve şerefe götürebilecek olan şeyler yaşamak zorunda bulunduğu hayat içinde onu felâkete sürüklemişlerdir. Pekâlâ becerebi-

leceği birtakım işlerde plânını daima genişletir ve ölçülerini daima büyük tutardı. Netice şu olurdu ki kendi gerçek kuvvetlerinden ziyade hedeflerine göre ayarlanmış vasıtalar kullandığı için ötekinin berikinin hatası yüzünden başarısızlığa uğrar ve projesi gerçekleşemediği için, başkalarının hemen hiçbir şey kaybetmiyecekleri bir işte o iflâsa sürüklenmiş bulunurdu.

Madam de Warens'i pek çok zararlara sokan bu iş yapma sevdasının ona hiç değilse bir büyük iyiliği dokunmuştur ki o da bir çeşit manastır demek olan sığınağında yerleşip kökleşmeyi ve hayatının geri kalan kısmını orada geçirmeyi gönlünden geçirdiği halde bunu yapmamış bulunmasıdır.

Rahibelerin yeknesak ve basit hayatı, incir çekirdeği doldurmıyan boş gevezelikleri, daima hareket halinde bulunan ve durmadan yarattığı yeni sistemlere kendini vermek için hürriyete muhtaç olan bir zekâyı avutup eğlendiremezdi. İyi bir adamcağız olan Piskopos Bernex, Saint François de Sales'den daha az zeki olmakla beraber birçok noktalarda ona benzerdi. Piskopos tarafından "kızım" diye çağırılan ve başka birçok noktalarda Madam de Chantal'e benziyen Madam de Warens ise geçirdiği inziva hayatı bakımından ona benziyebilirdi. Ancak onun zevki manastırın aylak hayatiyle bağdaşmasına engel oluyordu. Bu sevimli kadının, bir Piskoposun idaresi altında yaşıyan bir mühtediye daha fazla yakışacak ufak tefek sofuluk pratiklerine kendini vermemesi ondaki hulûs yokluğundan ileri gelmemiştir. Din değiştirmesinin sebebi ne olursa olsun onun kabul ettiği dine bağlılığı samimî idi.

Bu hatayı işlediğine pişman olmuş bulunması mümkündür. Fakat tekrar eski dinine dönmeyi istiyemezdi. O sadece iyi katolik olarak ölmemiştir, tam bir iman sahibi olarak öyle de yaşamıştır ve ben onun ruhunun dibini okuduğunu sanan bir insan olarak iddiaya cesaret edebilirim ki bu kadının halk karşısında sofuluk taslamaması sırf riyalı gösterişlere duyduğu nefretten ileri gelmiştir. Madam de Warens'in, sofuluk taslamasına mâni olacak kadar sağlam bir dindarlığı vardı. Fakat onun prensipleri üzerinde duracağım yer burası değildir. Bundan bahsetmek için ilerde başka fırsatlar bulacağım.

Ruhların karşılıklı sempatisini inkâr edenler, ilk karşılaşmamızda ilk kelimede, ilk bakışta Madam de Warens'in nasıl olup da bana yalnız çok şiddetli bir bağlılık duygusu değil aynı zamanda da asla beni aldatmamış, tam bir güven ilham etmiş olduğunu, ellerinden gelirse izah etsinler! Farzedelim ki ona karşı duyduğum şey gerçekten bir aşk olsun (münasebetlerimizin hikâyesini takip edecek olanlara bu nokta hiç değilse şüpheli görünecektir) nasıl oluyordu da bu aşk doğduğu andan itibaren gönül rahatlığı gibi, sükûnet, huzur, emniyet gibi, bir aşkın insana en az ilham etmesi gereken duygularla bir arada yaşıyabiliyordu? Nasıl oluyordu da sevimli, nazik, göz kamaştırıcı bir kadına, o zamana kadar bir eşine raslamadığım benden çok yüksek tabakadan ve bana göstereceği az veya çok ilgiye göre kaderime hükmedecek yüksek bir hanımefendiye ilk yaklaştığım anda, hoşuna gideceğine tamamiyle eminmişim gibi, kendimi bu derece serbest, bu derece rahat buluyordum? Nasıl oldu da karşısında

bir saniyelik bir şaşkınlığım, ürkekliğim, sıkıntım olmadı? Doğuştan utangaç, ne yapacağını bilmez bir çocuk olduğum, hiç insan içine girmemiş bulunduğum halde nasıl oldu da ilk günde, ilk anda ona karşı (ancak on yıl sonra en büyük bir yakınlığın her şeyi tabii bir hale getirdiği bir zamanda alabilmiş olduğum o ser-best tavırları, o muhabetli konuşma edasını, o teklifsiz sesi almağa cesaret ettim. Arzusuz aşk olur mu demiyeceğim, çünkü arzum vardı, fakat endişesiz, kıskançlıksız aşk olur mu? İnsan sevdiğinden, hiç değilse onun da kendisini sevip sevmediğini öğrenmek istemez mi? Bu bir sualdir ki hayatımda bir defa bile ona sormayı aklımdan geçirmedim. Nasıl ki onu sevip sevmediğimi kendi kendime de sormamışımdır. Madam de Warens'e gelince o da bu meseleyi benden fazla merak ediyor görünmedi. Hiç şüphe yok ki bu sevimli kadına karşı duygularımda acayip bir şeyler olmuştur. Daha ilerde hiç beklenmiyen daha birtakım acayipliklere raslanacaktır.

O gün ne olacağım meselesi ortaya atıldı ve bunu daha rahat konuşmak için Madam Warens beni yemeğe alıkoydu. Bu yemek hayatımda iştahsız yediğim ilk yemek olmuştur. Nasıl ki bize hizmet eden oda hizmetçisi de ben yaşta ve ben halde iştahsız sofraya oturduğunu gördüğü ilk yolcunun ben olduğumu söyledi.

Hizmetçinin beni hanımının gözünden düşürecek bir tarafı olmıyan bu işareti bizimle beraber sofraya oturan ve altı kişiyi ferah ferah doyuracak namuslu bir yemeği tek başına silip süpüren şişman bir dışarlıklının başına kaya gibi iniyordu. Ben kendi hesabıma

yemek yememe meydan bırakmıyan bir hayranlık içindeydim. Kalbim bütün varlığını kaplıyan yepyeni bir duygudan gıdasını alıyor ve bende başka hiçbir işe kuvvet bırakmıyordu.

Madam de Warens küçük sergüzeştimin tafsilâtını öğrenmek istedi. Bunu kendisine anlatmak için eski ustamın yanında kaybettiğim bütün ateşi tekrar buldum. Ben bu güzel ruhu ne kadar çok ilgilendirirsem o, kendimi ellerine teslim etmek üzere bulunduğum kadere o kadar acınıyordu. Merhameti, halinde, bakışlarında, hareketlerinde apaçık okunmaktaydı. Beni tekrar Cenevre'ye dönmeye teşvike dili varmıyordu. Kendi durumundaki bir insan için bu, Katolikliğe karşı bir cinayet olurdu ve o kendisinin ne derece göz altında bulunduğunu, ağzından çıkan sözlerin nasıl ölçülüp tartıldığını gayet iyi biliyordu. Ancak bana babamın kederinden o kadar tesirli bir eda ile bahsetmekte idi ki kendisini teselli için dönmemden pek memnun olacağı gayet iyi anlaşılıyordu. Madam de Warens farkında olmadan kendi dâvasını ne kadar çürüttüğünü bilmiyordu. Şimdiye kadar anlattığımı sandığım gibi kararın çoktan verilmiş olduktan başka onu ne kadar belâgatli ve inandırıcı buluyorsam, sözleri yüreğime ne kadar işliyorsa kendisinden ayrılmaya razı olmam imkânı da o kadar azalıyordu. Çok iyi hissediyordum ki Cenevre'ye dönmek aramıza hemen hemen aşılmaz bir set çekmekti. Meğer ki yaptığım müracaati yeniden tekrarlayım. Böyle olunca da kararımda ısrar etmek elbette daha hayırlı idi. Onun için sıkı sıkıya dayandım. Madam de Warens gayretlerinin boşa gittiğini görerek onları durup dururken kendi başını derde so-

kacak bir dereceye çıkarmadı. Fakat bana bir merhamet bakışı ile "zavallı küçük, Allahın seni çağırdığı yola gitmelisin, dedi, fakat büyüdüğün zaman beni hatırlıyacaksın." Sanırım ki Madam de Warens, bu kehanetinin ilerde çok acı bir şekilde gerçekleşeceğini o zaman kendi de düşünmemişti.

Zorluk olduğu gibi ortada duruyordu. Bu kadar küçük bir yaşta memleketim dışında nasıl yaşıyacaktım? Çıraklığımın ancak yarı yolunda idim; zenaatimi bilmekten henüz çok uzaklarda bulunuyordum. Onu hakkiyle elde edebilmiş de olsaydım herhangi bir sanatı barındıramıyacak kadar fakir olan Savoie'da yaşıyamıyacaktım. Bizim hesabımıza durmadan yemek yiyen adam çene kemiklerini dinlendirmek için bir an durmaya mecbur oldu; gökten geldiğini söylediği fakat verdiği neticeye göre bilâkis ters taraftan geldiği anlaşılan bir fikir ortaya attı. Fikir şu idi. Ben Torino'ya gitmeliydim, orada yeni hıristiyan olacakları hazırlamak için kurulmuş bir yurtta, kilisenin koynuna girerek iyi ruhlu insanların yardımiyle kendime göre bir iş bulacağım güne kadar dünyamı da ahıretimi de sağlamalıydım. Adam devam etti; "Yol masraflarına gelince; eğer madam bu kutsal işi kendisine teklif ederse Piskopos hazretleri yardım mürüvvetini esirgemiyecektir"; ve başını tabağına eğerek ilâve etti: "Çok mürüvvetli olan Madamla baron da hiç şüphesiz buna iştirak edecektir."

Bütün bu mürüvvetleri ben çok ağır buldum: Yüreğim sıkışmıştı. Bir şey söyliyemiyordum. Bu projeyi, aynı hararetle karşılamamakla beraber hayırlı işlere herkesin gücü yettiği kadar yardım etmesinin gerekti-

ğini ve Monsenyöre bu meseleyi açacağını söyledi. Fakat Madam de Warens'in piskoposla kendi istediği şekilde kanuşmamasından korkan ve bu işde kendisinin de ufak tefek bir çıkarı bulunan bu baş belâsı herif hemen papaslara koştu ve onları o kadar tıkıp doldurdu ki bu seyahati benim için iyi görmiyen kadıncağız Piskoposla konuşmak istediği zaman her şeyin yoluna girmiş bulunduğunu ve benim için ayrılan küçük ödeneğin derhal avucuna sayıldığını gördü. Madam de Warens beni alıkoymak için ısrar edemedi. Öyle bir çağa yaklaşıyordum ki kendi yaşında bir kadının bir genç adamı yanında alıkoyması pek hoş görülemezdi.

Seyahatim benimle ilgilenenlerin himmetiyle yola konunca benim baş eğmeden başka çarem kalmıyordu ve bunu hattâ pek de bir tiksinti duymadan yaptım. Torino Cenevre'den daha uzakta bulunmakla beraber, başkent olmak bakımından Annecy ile, dini ve devleti ayrı olan bir şehirden daha sıkı münasebetleri bulunacağını düşündüm. Sonra da Madam de Warens'e itaat için yola çıkmış bulunduğum için kendimi orada da onun idaresi altında yaşıyacak gibi görüyordum. Herhalde bu ona komşu bir yerde yaşamaktan daha fazla bir şeydi. Nihayet büyük bir seyahat yapmak fikri benim kendini göstermeye başlıyan göçebelik iptilâmı okşuyordu. Bu yaşta dağları aşmak ve Alpler boyunca arkadaşlarımın üstüne yükselmek güzel şeydi. Memleket görmek bir Cenevrelinin dayanamıyacağı bir yemdir. Onun için bu seyahate razı olduğumu söyledim. Dışarlıklı herif karısiyle beraber iki gün sonra yola çıkacaktı. Beni kendine emanet ve tavsiye ettiler. Kesem de onlara teslim edildi. Bu keseyi biraz daha kuv-

vetlendiren Madam de Warens fazla olarak da gizlice bana biraz para veriyor ve buna bir hayli nasihatler ilâve ediyordu. Nihayet çarşamba günü yola çıktık.

Annecy'den ayrılışımın ertesi günü babam Mösyö Rival adında bir dost ile peşimi kovalıyarak oraya gelmiş. Kendi gibi saatçi olan bu Mösyö Rival nükteci ve hattâ edebiyat meraklısı bir adamdır. La Motte'dan güzel şiirler yazar ve hemen de onun kadar iyi konuşurdu. Üstelik de son derece efendi adamdı. Fakat yersiz edebiyatçılığı oğullarından birini tiyatro oyuncusu yapmaktan başka bir şeye yaramadı.

Bu iki efendi Madam de Warens'i görmüş ve arkamdan gelip beni yakalıyacakları yere onunla beraber kaderime ağlamaktan başka bir şey yapmamışlar. Halbuki onlar atlı, ben yaya olduğum için beni kolay ele geçirebilirlerdi. Aynı şey amcam Bernard'ın başına da gelmişti. O da Confignon'a kadar zahmet etmiş ve Annecy'de bulunduğumu öğrenince geri dönmüştü. Öyle görünüyordu ki bütün yakınlarım beni, yolumu bekliyen kadere teslim etmek için yıldızım ile elbirliği yapmışlardı. Kardeşim de böyle bir ihmal yüzünden kaybolup gitmişti. Hem öylesine bir kayboluş ki ne olduğu hiçbir zaman öğrenilememiştir.

Babam yalnız şeref sahibi bir adam değildi. Aynı zamanda da dürüstlüğünden asla şüphe edilemiyecek bir adamdı ve büyük faziletleri yaratan o çok kuvvetli ruhlardan birine sahipti. Üstelik de iyi baba, hele bana karşı çok iyi baba idi. Beni içi titriyerek severdi. Fakat aynı zamanda keyiflerini de severdi ve kendisinden uzakta yaşadığım zamandan beri birtakım baş-

ka zevkler ondaki babalık sevgisini bir parça ılıklandırmışlardı.

Babam Nyon'da tekrar evlenmişti. Karısı bana kardeşler verecek yaşta bulunmamakla beraber akrabaları vardı. Bu hal başka bir aile, başka şeyler, beni pek sık sık babama hatırlatmıyacak bir yeni ocak meydana getiriyordu.

Babam ihtiyarlıyordu ve ihtiyarlığını destekliyecek hiçbir malı mülkü yoktu. Kardeşimle benim anamızdan kalma biraz bir şeylerimiz vardı. Ve biz uzakta bulunduğumuz müddetçe bunların geliri babama ait olmak lâzımdı. Bu fikir ona doğrudan doğruya geliyor ve vazifesini yapmasına engel oluyor denemezdi. Fakat kendisi farkında olmadan için için onu işliyor ve arasıra babalık gayretini gevşetiyordu ki bu tesir olmasa daha ileri götüreceğine şüphe yoktu.

Sanırım ki ilk önce peşimden Annecy'ye kadar geldiği halde bana yetişeceğinden emin olduğu Chambéiye gelmemiş olmasının sebebi buydu. Yine sanırım ki kaçışımdan sonra birçok defalar kendisini görmeye gittiğim halde beni daima öpüp okşaması fakat evinde alıkoymak için büyük gayretler sarfetmemesi de bundan ileri geliyordu.

Şefkat ve faziletini çok iyi tanıdığım bir babanın bu hareketi beni kendi üzerime birtakım düşüncelere sürüklemiş ve bu düşüncelerin kalbimi temiz ve sağlam tutmamda az yardımı olmamıştır. Bunlardan şu büyük ahlâk düsturunu, pratik hayatta işe yarıyan şu belki tek kaideyi çıkarmışımdır ki vazifelerimizi menfaatlerimizle çarpıştıran ve bize kendi menfaatimizi başka-

sının zararında gösteren durumlardan daima kaçınmak, lâzımdır. Çünkü böyle durumlarda fazilet aşkımız ne kadar halis olursa olsun ergeç farkında olmadan zayıflarız ve ruhumuz âdil ve iyi olmakta devam ettiği halde fiil ve hareketlerimizde adaletsiz ve zalim oluruz.

Kalbimin içine kuvvetle hakkettiğim ve biraz gecikmiş olmakla beraber fiil ve hareketlerimde de uygulamaktan geri kalmadığım bu kaide halk ve hele yakın tanıdıklarım arasında bana en acayip ve en çılgın bir adam çehresi veren kaidelerimden biri olmuştur. Beni acayip bir insan olmak ve herkesten başka türlü işler yapmak istemekle suçlandırmışlardır. Oysa ki ben gerçekte ne başkaları gibi, ne de başkalarından başka türlü hareket etmeyi asla aklımdan geçirmiyordum. İyi olan şeyi hulûs ile yapmayı istiyordum. Bana başkasının menfaatine aykırı bir menfaat yolu gösterecek ve bunun neticesi olarak içimde o kimsenin fenalığı için ihtiyari de olmasa bir gizli arzu uyandıracak durumlardan bütün kuvvetimle kaçıyordum.

İki yıl var ki Mylord Maréchal beni vasiyetnamesine sokmak istedi. Bütün kuvvetimle karşı durdum. Dünyada hiçbir şey pahasına, kimin olursa olsun ve hele kendisinin vasiyetnamesine girdiğimi bilmek istemiyeceğimi kendisine anlattım. Razı oldu; şimdi bana yaşıyacağım müddetçe bir ödenek bağlamak istiyor ve ben buna muhalefet etmiyordum. Bu değişikliği hesabıma daha uygun bulduğumu söyliyenler olacaktır; bu mümkündür. Fakat ey benim velinimetim ve babam! Eğer ben sizin arkanıza kalmak felâketine uğrarsam biliyorum ki sizi kaybetmekle her şeyi kaybedeceğim ve kazanacak hiçbir şeyim olmıyacak.

Benim için en iyi ve insan kalbine en uygun tek felsefe budur? Onun derin sağlamlığına her gün bir parça daha fazla giriyorum ve son yazılarının hepsinde onu çeşitli şekillerde durmadan evirip çevirdim. Fakat daldan dala atlamayı seven halk buna dikkat edemedi. Bu eser bittikten sonra bir başkasına el atmak için vaktim kalırsa, Emile'in alt tarafında aynı düsturun öyle sevimli ve tesirli bir misalini yazmak istiyorum ki okuyucum zar zor dikkat etmeye mecbur kalsın. Fakat bir yolcu için bu düşünceler yeter. Tekrar yola düşmem için tam zamandır.

Bu yolculuk bekliyebileceğimden daha hoş geçti ve yol arkadaşım göründüğü kadar zâlim çıkmadı. İki çağ arasında bir adamdı. Kuyruk gibi sarkan kırlaşmağa başlamış siyah saçları, kumbaracı çavuşlarına benzer bir tavrı, kuvvetli bir sesi vardı. Oldukça şendi. İyi yürüyor, ondan daha iyi, yiyecek yiyor, hiçbir zenaati olmadığı için her boyadan boyuyordu. Zannettiğime göre Anncy'de bilmem ne çeşit bir yapımevi kurmayı teklif etmiş ve Madam de Warens bu projeye kapılmaktan geri durmamıştı. Adam şimdi nazıra bu projeyi kabul ettirmeye çalışmak için, hürmetlice bir yolluğunu cebine indirdikten sonra, Torinoya gidiyordu. Onda daima papazlarla kafa kafaya vererek ve onlara hizmete koşuyor görünerek entrikalar çevirmek hüneri vardı. Onların mekteplerinden bir takım sofuluk tâbirleri kapmıştı ki durmadan kullanır ve kendisini büyük bir vaiz olarak satmaya çalışırdı. Hattâ İncil'den Lâtince bir parça bile ezberlemişti. Bu parça onun için bin parça gibiydi. Çünkü günde bin defa tekrar ediyordu. Başkalarının cebinde

para olduğunu bildiği zaman pek binde bir parasız kalırdı. Bununla beraber düzenbaz olmaktan ziyade kurnazdı ve devşirme asker tellâlı sesiyle mürai tekerlemelerini tekrar ederken elinde kılıcı Haçlı Seferi va'zına çıkan Pierre l'Ermite benzerdi.

Karısı madam Sabran'a gelince, o gecesi gündüzü kadar sakin olmıyan iyice bir kadıncağızdı. Odalarında yattığım için hırçın uykusuzlukları beni sık sık uykumdan uyandırırdı. Bu gürültülerin sebebini anlamış olsaydım daha da fazla uyanacaktım. Fakat o zaman bunu akılmdan bile geçirmemekteydim. Bu meselede öyle bir aptallığım vardı ki gözümün açılması yalnız tabiatın himmetine kalmıştı.

Sofu kılavuzum ve çoşkun karısiyle neşe içinde yola devam etmekte idim. Hiçbir ârıza keyfimizi bozmadı. Hayatımda hiçbir zaman kendimi vücutça ve ruhça bu derece mesut görmemiştim. Gençtim, kuvvetli idim, kendime ve başkalarına karşı güvenle dolu idim; hayatlarımızdaki yayılıcı doluluğun bütün duygularmızı ayaklandırarak âdeta varlığımızı uzatıp genişlettiği ve tabiatı kendi yaşayışımızın büyüsü ile güzelleştirdiği o kısa fakat kıymetli anı yaşamaktaydım. İçimdeki tatlı endişenin bir konusu vardı ki onu büsbütün avareleşmekten kurtarıyor ve hayalimi belli bir nokta üzerinde durduruyordu. Kendime Madam de Warens'in eseri, çömezi, dostu ve hemen hemen âşıkı göziyle bakmaktaydım. Söylediği gönül alıcı sözler, yaptığı ufak tefek okşayışlar, gösterdiği şefkatli ilgi, bende aşk duyguları uyandırdığı için aşkla dolu sandığım güzel bakışları, hâsılı bütün bu şeyler, yürüyüşümüz esnasında düşüncelerimi besliyor, beni tatlı ru-

yalara sürüklüyordu. Kaderin üzerine hiç bir korku, hiçbir şüphe bu ruyalara dokunmamıaktaydı. Beni Torino'ya göndermesi, fikrimce, onun beni orada yaşatmayı üzerine alması; iyi bir yere yerleştirmesi demekti. Kendim için artık hiçbir kaygım olamazdı. Çünkü o işi başkaları boyunlarına almışlardı. Böylece bir yükten tamamiyle kurtulmuş olarak kuş gibi yürüyordum. Genç arzular, büyüleyici ümit, parlak projeler ruhumu doldurup taşırıyorlardı. Bütün gördüğüm şeyler bana yakın saadetimin inançları gibi görünmekte idiler. Evlerde bahçe ziyafetleri tahayyül ediyordum. Çayırlarda çılgın oyunlar, dere boylarında banyolar, gezintiler, balık avları, ağaçlarda tatlı yemişler, gölgeleri altında başbaşa sevişmeler; dağlarda süt ve kaymak kazanları, zevkli bir işsizlik, sükûnet ve sadelik; nereye gittiğini bilmeden yürümek zevki, hâsılı gözüme hiçbir şey görünmüyordu ki kalbime bir zevk ve lezzet cazibesi getirmesin. Manzaranın büyüklüğü, çeşitliliği, gerçek güzelliği bu duyguyu aklın da takdirine lâyık gerçekler haline sokuyordu. Hattâ diyebilirim ki içimdeki kendimi beğenme duygusu ki bunlara az çok bir şey karıştırmaktan geri durmamakta idi. Bu kadar küçük yaşta İtalya'ya gitmek, bunca memeleket görmüş olmak, dağlar arasında Anibal'in izinde yürümek, bana yaşımın çok üstünde bir şan ve şeref gibi görünüyordu. Bunlara bir de sık sık verdiğimiz molaları, büyük bir iştahı ve bu iştahı memnun edecek şeyleri katın. Çünkü benim bu cihetten kendimi sıkıntıya sokmakta hiç sebep yoktu. Mösyö Sabran'ın silip süpürdüklerine göre benim yediğim hiç kalıyordu.

Ömrümde bu seyahate verdiğimiz yedi sekiz gün[16] kadar her türlü kaygı ve sıkıntıdan uzak bir fâsıla hatırlamıyorum. Çünkü yürüyüşümüzü Madam de Sabran'ın adımlarına uydurmak zarureti onu bizim için bir uzun gezinti haline getirmiştir. Bu hâtıra bende bu seyahatle ilgili her şey ve hele dağlar ve yaya yolculuklar için bende şiddetli bir zevk bırakmıştır. Ben ancak güzel günlerimde yaya seyahat ettim ve bundan daima zevk duydum. Biraz sonra birtakım vazifeler, işler taşınacak bir yük beni efendilik yapmağa, arabalara binmeğe zorlamıştır. Yüreğimi kemiren birtakım kaygılar ve sıkıntılar da bu arabalara benimle beraber binmişlerdir diyebilirim. O zamandan beri de seyahatlerimde eskiden duyduğum yol gitmek zevki yerine gideceğim yere bir ayak önce varmak ihtiyacından başka bir şey duymadır. Paris'te uzun müddet benimle aynı iki arkadaş aradım ki her biri kesesinden elli lirayı ve zamanından bir seneyi gözden çıkarsın, gecelik çantamızı taşıyacak bir çocuktan başka bir vasıtaya ihtiyaç görmeden benimle beraber İtalya'yı dolaşmağa razı olsun. Birçok kimseler çıktı ki bu projeyi görünüşte çok hoş karşılıyorlar fakat hepsi onu gerçekleştirmek tarafına hiç yanaşmadan yalnız lâkırdısiyle geçinilecek bir İspanya şatosu sayıyorlardı. Bir zaman Diderot ile Grimm'e bu projeyi hararetle anlata anlata kendilerinde nihayet bir heves uyandırmaya muvaffak olduğumu hatırlarım. Hattâ bir defasında bu işi olup bitti sandım. Fakat sonunda iş veresiye bir seyahat yapmak arsuzuna indi ki onda da Grimm Diderot'ya dine aykırı bir şeyler yaptırmaktan ve onun

yerine beni Engizisyon mahkemesine tıktırmaktan daha eğlenceli bir şey tasavvur edemiyordu.

Torino'ya pek çabuk varmış olmak üzüntüsünü, büyük bir şehir görmek zevki ve az zaman içinde kendi şanıma lâyık bir sima haline gelmek ümidi bir dereceye kadar giderdi. Çünkü daha şimdiden ikbal dumanları başıma çıkmağa başlamış bulunuorlardı. Artık kendime, eski küçük çırak durumumun çok üstünde bir insan göziyle bakıyordum. Yakında onun da çok aşağısına düşeceğimi görmekten henüz çok uzaktaydım.

Daha uzağa gitmeden okuyucuma, anlattığım bu küçük teferruatlar kadar da bundan sonra anlatacağım ve kendisini hiçbir cihetten ilgilendirmiyeceğine emin bulunduğum yine o cinsten şeyler için mazeret yahut savunmamı bildirmek zorundayım. Kendimi olduğum gibi göstermek için göze aldığım teşebbüste hiçbir şey okuyucuma karanlık ve gizli kalmamalıdır. Kendimi daima onun gözleri önünde bulundurmalıyım. Kalbimin saptığı bütün yanlış yollarda, hayatımın bütün köşe bucaklarında okuyucum beni takip etmelidir ki hikâyemde en küçük bir boşluk, en küçük bir eksik görerek "bu zaman içinde ne yaptı?" diye sormağa, beni herşeyi söylemek istememiş olmakla suçlandırmağa kalkmasın. İnsanlardaki fesatlığa zaten hikâyelerimde yeter derecede tutamaklar veriyorum, ayrıca sükûtlarımla da bunlara ilâveler yapmamalıyım.

Gizli param elden gitmişti. Çünkü çenem durmamıştı ve gevezeliğim kılavuzlarım için kaçırılır bir fırsat değildi. Madam Sabran, Madam de Warens'in küçük kılıcıma takmak için verdiği gümüş sırmalı bir

küçük kurdeleye kadar her şeyimi elimden almak çaresini buldu ve buna hepsinden ziyade yüreğim yandı. Daha az inat etmiş olaydım kılıç da onların ellerinde kalacaktı. Sabranlar yol esnasında ettiğim masrafları sadakatle ödemişler fakat elimde hiçbir şey bırakmamışlardı. Torina'ya elbisesiz, parasız ve çamaşırsız varıyordum ve böylece burada yapacağım servetin bütün şerefi tamamı tamamına kendi değerime bağlı kalıyordu.

Mektuplarım vardı, onları yerlerine götürdüm. Beni derhal katolik adaylarının yurduna gönderdiler. Orada, boğazı tokluğuna satıldığım katolik dinine lâzım olan şeyleri bana öğreteceklerdi. İçeri girerken demir parmaklıklı bir büyük kapı gördüm ki ben geçer geçmez arkamdan kilitlendi. Bu başlangıç bana hoş olmaktan ziyade heybetli görünmüş ve beni koyu koyu düşündürmeye başlamıştı ki bu defa da büyük odaya soktular. Eşya olarak odanın nihayetinde üzerine büyük bir haç yerleştirilmiş tahta bir mihrap gördüm. Mihrabın etrafında yine vaktiyle boyalı olduğu anlaşılan fakat kullanılmaktan ve sürünüp sürtünmekten bugün için yalnız parıltısı kalmış yine tahtadan dört beş sandalye vardı. Bu toplantı salonunda dört beş korkunç haydut vardı ki ders arkadaşlarımdı ve tanrı çocuğu olmaya hazırlanan adamlardan ziyade şeytan okçularına benziyorlardı. Bu serserilerden ikisi Hırvatistanlı idi ki Yahudi ve Mağribî olduklarını söylüyorlardı. Bana itiraf ettikleri üzere bunlar ömürlerini İspanya ve İtalya'da mekik dokumakla geçiriyorlar, dişe dokunur bir şeye rasladıkları her yerde Hıristiyan oluyorlar ve kendilerini vaftiz ettiriyorlardı. Bu

salondan sonra bir başka demir kapı açıldı ki avluya bakan bir büyük balkonu ortasından ikiye bölmekteydi. Bu kapıdan aday kızkardeşlerimiz içeriye girdiler. Onlar da benim gibi vaftiz suretiyle değil aleni bir protestanlıktan dönme töreni ile yeniden hayata doğacaklardı. Bu kızlar Tanrı'nın evini kirletmeye gelmiş en aşağılık ve en kötü sokak süprüntüleri idiler. Yalnız bir tanesi bana güzel ve oldukça enteresan göründü. Aşağı yukarı ben yaşta, yahut da bir iki yaş daha büyüktü. Arasıra kenimkilere raslıyan hilekâr gözleri vardı. Bu hal bende onunla tanışmak arzusunu uyandırdı. Fakat üç aydan beri yaşamakta bulunduğumuz yurtta ben geldikten sonra geçirdiğim daha iki ay esnasında yanına yanaşmaya asla imkân bulamadım; bu kız için kocakarı zindancımızın kulağı bükülmüş olduğu gibi süratten ziyade gayretle ihtidasını hazırlıyan kutsal misyoner de kendisine fena halde musallat olmuştu ve asla göz açtırmıyordu.

Bu kız pek kafasız bir mahlûk görünmemekle beraber yine de öyle olmalıydı. Çünkü kimsenin hazırlık devresi onunki kadar uzun sürmedi. Mübarek misyoner onu bir türlü tövbe edecek hale gelmiş bulmuyordu. Fakat kendisi bu kapalı hayattan sıkıldı ve Hıristiyan olsa da olmasa da çıkmak istediğini söyledi. Bugün iyi kötü Hıristiyan olmaya razı olurken yarın büsbütün kafa kaldırıp vazgeçer korkusiyle sözünü senet tutmak zorunda kaldılar.

Küçük cemaat yeni gelenin şerefine bir toplantıya çağırıldı. Hepimize kısa bir vaaz verildi. Beni Allahın lûtfuna cevap vermeye, ötekileri benim için duaya ve bana örnek olacak hareketleriyle iyi yetişmeme yar-

dıma davet ettiler. Bu törenden sonra kızlarımız çile doldurdukları hücrelerine çekildiler; ben de kendiminkinde nereye düştüğüme hayret etmek için bol vakit buldum.

Ertesi sabah bizi tekrar derse çağırdılar. Atacağım adım ve beni buna sürüklemiş olan teşebbüsler üzerinde ancak o zaman zihnimi işletmeye başladım.

Her gün derinliğine bir parça daha girdiğim bir şeyi daha önce söyledim, şimdi tekrarlıyorum ve bundan sonra da belki yine tekrar edeceğim. Şöyle ki eğer dünyada mâkul ve sağlam bir terbiye almış bir çocuk varsa o da mutlaka benim. Âdetleri bakımından halktan ayrılan bir aile içinde doğmuştum. Bütün akrabalarım bana aklı başında bir insan olmayı öğretmeye çalışmışlar ve hepsi ayrı ayrı şeref örnekleri vermişlerdi. Babam keyfine düşkün olmakla beraber yalnız dürüstlüğü şüphe götürmez bir adam olmakla kalmamıştı; aynı zamanda da dini bütün bir insandı. Meclislerde zarif ve terbiyeli, evinin içinde iyi bir Hıristiyan olan bu adam kendi duygularını çok erken bir yaşta bana da aşılamıştı. Hepsi de aklı başında ve fazilet sahibi olan üç halamdan iki büyüğü sofu idiler. Zekâ, mantık ve türlü güzelliklerle dolu olan üçüncüsü belki de onlardan daha da fazla dinli idi. Fakat onlar kadar gösterişçi değildi. Bu değerli ailenin kucağından Mösyö Lambercier'nin yanına geçtim. Kilise adamı ve vaiz olmakla beraber o da dini bütün bir insandı; ve söylediklerini hemen hemen söylediği kadar iyi yapardı. Kızkardeşi ile kendisi benim kalbimde buldukları dindarlık ilkelerini kılı kırka yaran tatlı derslerle besleyip geliştirmişlerdi. Bu değerli insanlar bu iş için o

kadar gerçek, saygılı, mâkul vasıtalara başvurdular ki vaiz ve nasihatlerinden sıkılmak şöyle dursun hiçbir zaman tesirleri içime işlemeden, insanca yaşamak için kararlar vermeden bu derslerden çıkmıyor ve pek bindebir bile bile bu kararlara aykırı hareketlerde bulunuyordum. Bernard halamın sofuluğu beni bir parça fazla sıkıyordu, çünkü o bunu bir meslek haline getirmişti. Ustamın yanında onu artık hiç düşünmüyordum, fakat ona aykırı bir şey de düşünüyor değildim. Etrafımda ahlâkımı bozacak çocuklara rastlamadım. Yaramaz, haşarı oldum, fakat ahlâksız bir çapkın olmadım.

Demek ki ben yaşta bir çocukta din diye ne bulunabilirse bende vardı. Hattâ fazlasiyle. Çünkü burada düşündüğümü niçin saklamalı? Benim çocukluğum hiçbir zaman bir çocuk çocukluğu olmadı. Daima bir büyük adam gibi duydum ve düşündüm. Ancak büyüdükten sonradır ki öteki çocuklar sınıfına tekrar girdim. Doğuşta ben bu sınıftan çıkmış bulunuyordum. Tevazu perdesi altında kendimi bir harika çocuk olarak satmama gülenler olacaktır. Fakat canları istediği kadar güldükten sonra beni altı yaşında romanlara düşen, ilgilenen onları okurken sıcak göz yaşları ile kendinden geçen bir çocuk bulsunlar, ancak o zaman gülünç bir şekilde böbürlendiğimi anlar ve haksız olduğumu teslim ederim.

Böylece, çocukların bir gün din sahibi olmalarını istiyorsak kendilerine dinden bahsetmemek lâzım geldiğini ve onların Tanrıyı, hattâ bizim tarzımızda da anlamaya kudretleri bulunmadığını söylediğim zaman duygularımı kendi tecrübemden değil müşahedelerimden çıkarmıştım. Bunun başkalarına hiçbir şey söyle-

miyeceğini biliyordum. Altı yaşında Rousseau'lar bulun ve yedide onlara Allahtan bahsedin, hiçbir tehlikeli iş yapmış olmıyacağınızı size temin ederim.

Sanırım ki bir çocuk ve hattâ bir büyük adam için din sahibi olmak hangi dinde doğdu ise onun yolunda yürümekten ibarettir gibi bir şey akla gelir. İnsan arasıra ondan bir şey eksiltir; pek binde bir de bir şey ekler. Doğmatik iman bir terbiye mahsulüdür. Beni babalarımın mezhebine bağlıyan bu umumi ilkeden başka şehrimizin katolikliğe karşı olan hususi nefreti de kalbimde iyice yer etmişti. Büyüklerimiz katolikleri bize putçuluk gibi gösteriyorlar ve onun papazlarını en kara renkleriyle tasvir ediyorlardı. Bu duygu bende o kadar ileriye gidiyordu ki ilk önceleri bir kilise içini yarım yamalak göreyim, harmaniyeli bir papaza tesadüf edeyim, sokaktan geçen bir alayın küçük çıngırağını işiteyim de tepeden tırnağa bir dehşet ve korku ürpertisiyle sarsılmayım bu mümkün değildi. Bu duyguyu sonradan büyük şehirlerde kaybettim. Fakat onu ilk duyduğum yerlere benziyen köy kiliselerinde beni sık sık yoklamıştır. Şu da var ki bu duygu Cenevre papazlarının şehir çocuklarını memnuniyetle okşayıp sevdiklerine ait hâtıralarımla garip bir tezat meydana getirmektedir. Can üstündeki hastalar için çalınan çan beni korkutmaya devam ederken mes yahut akşam duası çanı bana bir yemeği, bir kahvaltıyı, taze tereyağını, meyvalar ve süt yemeklerini hatırlatıyordu. Mösyö de Pontverre'in güzel yemekleri de bende iyi bir tesir bırakmıştı. Böylece bu şeyler üzerinde zihnim adamakıllı karışmış ve sersemlemişti. Papacılığın ancak eğlenceler ve oburluk ile olan münasebetlerini görerek

onun kucağında yaşamak fikrine kolayca ısınmıştım. Fakat böyle tantanalı bir törenle oraya girmek fikri bana ancak ustamdan kaçtığım günlerde, uzak bir geleceğe ait bir şey gibi görünmüştü. Fakat şimdi kaçamaklı düşüncelerle kendimi oyalamaya imkân kalmıyordu. Verdiğim sözü ve onun kaçınılmaz akibetini büyük bir dehşetle gördüm. Etrafımda gördüğüm müstakbel mühtediler, meydanda olan örnekleriyle benim cesaretimi destekliyecek gibi değillerdi ve yapmak üzere olduğum kutsal işin aslında bir haydut hareketinden başka bir şey olmadığını artık kendi kendimden saklamıyordum. Çok küçük yaşta olduğum halde gayet iyi hissettim ki dinlerin hangisi hak dini olursa olsun ben kendiminkini satmak üzere idim. Doğru yolu bulmuş bile olsam Kutsal - Ruha yalan söyliyecek ve insanların hakaretini hak edecektim. Ne kadar düşünürsem kendime o kadar kızıyor ve beni buraya getiren kaderden — sanki o kader kendi eserim değilmiş gibi — şikâyet ediyordum. Bazı anlarda bu düşünceler o kadar şiddetlendi ki demir kapıyı bir saniye açık bulaydım mutlaka kaçardım. Fakat bu mümkün olmadığı gibi kararım da pek kuvvetle ayakta durmadı.

Pek çok gizli arzular bu kararı yenmek için bende savaş halindeydiler. Bundan başka artık bir daha Cenevre'ye dönmemek tasavvurundaki inadım; utancım; dağları tekrar aşmanın zorluğu; kendimi memleketimden uzakta, dostsuz ve çaresiz görmek şaşkınlığı bana vicdan azaplarımı çok geç kalmış bir pişmanlık gibi göstermek için âdeta elbirliği ediyorlardı. Bundan sonra yapacağım şeylere bir mazeret aramak için şimdiye kadar yaptıklarımı kınar gibi bir tavır takın-

maktaydım. Geçmişin hatalarını ağırlaştırmakla gelecektekilere onların kaçınılmaz bir neticesi gibi bakmış oluyordum. Kendi kendime: "Henüz hiçbir şey olmadı, istersen mâsum kalabilirsin" diyordum. "Önceden işlediğin ve şimdi tamamlamak mecburiyetinde kaldığın cinayet için başını taşlara çarpmalısın" diyordum. Gerçekten, o zamana kadar vadetmiş veyahut ümit ettirmiş olduğum şeyleri bir kalemde silmek,kendime bağladığım zincirleri koparmak, böyle bir hareketten çıkabilecek bütün neticeleri göze alarak atalarımın dininde kalmak istediğimi cesaretle söylemek için ben yaşta bir çocuğa ne nadir bir ruh kuvveti lâzımdı. Bu kuvvet benim yaşımdaki bir çocuğun harcı değildi ve onun başarılı bir netice vermesine imkân yok gibiydi. İşler artık geri dönülemiyecek kadar ilerlemişti ve mukavemetim ne gayreti karşımdakilerde o kadar artacaktı.

Beni bu hale getiren safsafata, kuvvetlerini kullanmak için çok geç kaldıklarını zaman kuvvetleri yetmediğinden şikâyet eden pek çok insanların yaptıkları safsatanın aynıdır. Faziletin bize pahalıya mal oluşu kendi hatamız yüzündendir. Daima akıllı uslu hareket etseydik faziletli olmağa pek seyrek ihtiyaç hissederdik. Fakat yenilmesi çok kolay olan birtakım meyiller bizi hiç mukavemetsiz sürüklerler, küçümsediğimiz hafif iğfallere kolayca kapılırız. Hiç farkında olmadan tehlikeli durumlara düşeriz. Vaktinde bunlardan kolayca kendimizi koruyabilirdik; fakat şimdi artık bizi korkutan kahramanca gayretler sarfetmeden kendimizi çekip çıkarmamıza imkân kalmamıştır ve nihayet Tanrıya "Neden beni bu kadar zayıf yarattın" diye söy-

lenerek uçuruma sürükleniriz. Fakat bize rağmen Tanrı vicdanlarımıza cevap verir: "Uçurumdan çıkmak için seni fazla zayıf yarattım; çünkü oraya düşmemek için yeter derecede kuvvetli yaratmıştım."

Katolik olmağa açıkça karar vermiş değildim. Önümde daha epeyce zaman olduğunu görerek kendimi bu fikre alıştırmak yolunu tuttum. Şimdilik beni bu güçlüklerden kurtaracak beklenmez bir vaka olabileceğini tahayyül ediyordum. Vakit kazanmak için elinden geldiği derecede güzel bir savunma yapmayı kafama koydum. Az sonra boş gururum beni bu karar üzerinde zihin yormak zahmetinden kurtardı ve bana katolikliği öğretmek istiyenleri arasıra zor duruma düşürdüğümü fark etmek, onları büsbütün ezmek çarelerini aramama kâfi geldi. Bu işe gülünç denecek bir gayretle sarılmıştım. Onlar benim üstümde çalışırken ben de onların üstünde çalışmak istedim. Bu adamları Protestan yapmak için onları bu dine inandırmaktan başka bir şeye ihtiyaç olmadığını zannedecek kadar sâftım.

Bu yüzden onlar bende ne bilgi ve ne de irade bakımından bekledikleri kadar kolaylığa raslamadılar. Protestanlar umumiyetle katoliklerden daha bilgili yetişirler ki sebebi şu olsa gerektir: Protestanların mezhebi tartışma, katoliklerinki ise sadece itaat ister. Katolik kendisine verilen kararı kabullenmeğe mecburdur. Protestan karar vermeyi öğrenmekle vazifelidir. Papazların kendileri de bunu bilmez değillerdi. Fakat ben halde ve ben yaşta bir çocuktan kendileri gibi tücrübeli ve kaşarlanmış insanlar için büyük zorluklar beklemiyorlardı. Zaten ilk komünyonumu he-

nüz yapmamış ve ona ait bilgileri edinmemiştim. Papazlar bunu da biliyorlardı. Ancak buna karşılık bir bilmedikleri vardı ki Mösyö Lambercier'nin yanında iyi yetişmiş olduğum ezberlemiş bulunduğum *"Kilise ve İmparatorluk tarihi"* nde kendilerinin hiç içine gelmiyecek bir küçük dağarcık saklı bulunduğu idi. Gerçi bunları sonradan aşağı yukarı unutmuştum. Fakat kavga kızıştıkça unuttuklarım geri geliyordu.

Ufak tefek fakat oldukça hürmete lâyık bir ihtiyar papaz ilk konferansı bize toplu olarak verdi. Bu konferans arkadaşlarım için bir tartışmadan ziyade bir kateşizm dersi idi. Çünkü adamcağızın yapacağı iş onların itirazlarına cevap vermekten ziyade Katolik dininin ne olduğunu öğretmekti. Halbuki benimle öyle olmadı. Sıram gelince her şey üzerinde onu ayrı ayrı durdurdum ve çıkarabileceğim güçlüklerin hiçbirini kendisinden esirgemedim. Bu hal arkadaşlarım için konferansı çok uzun ve çok can sıkıcı bir şekle soktu. İhtiyar papaz çok söylüyor, kızışıyor, ipin ucunu kaçırıyor, ve nihayet Fransızcayı iyi anlamadığını söyliyerek için içinden çıkıyordu.

Saygısız itirazlarımın arkadaşlarımı baştan çıkarmaması için ertesi gün beni başka bir papazla başka bir odaya koydular. O daha gençti; güzel konuşuyordu. Yani uzun cümleler yapıyor ve kendi söylediklerinden memnun oluyordu. Bununla beraber onun hâkim çehresi karşısında da pek fazla boyun eğmedim ve işin nihayetinde kendime düşen vazifeyi yaptığımı hissederek onu kâfi bir emniyetle cevaplar vermeğe ve kendisini elimden gelebildiği kadar ötesinden berisinden hırpalamaya başladım. Saint Augustin, Saint Grégoire ve

ve daha başka kilise Babalariyle beni yere vuracağını sanıyor ve benim bu Babaları hemen kendisi kadar kolaylıkla evirip çevirdiğimi inanılmaz bir şaşkınlıkla görüyordu. Bu, Babaları okumuş olmamdan ileri gelmiyordu; doğrusu aranırsa belki kendi de okumamıştı. Fakat zihninde Le Sueur'den alınmış birçok parçalar kalmıştı. Kendisi bunlardan birini ileri sürdüğü zaman ben, onun söylediğine münakaşaya lüzum görmeden aynı Babanın bir başka parçasiyle karşılık veriyor ve kendisini çok kere zor bir duruma düşürüyordum. Bununla beraber şu iki sebepten dolayı neticede üstünlük daima kendisine kalıyordu: Sebeplerden biri onun kuvvetli mevkide bulunması ve benim kendimi onun elinde hissederek, yaşımın küçüklüğüne rağmen sonuna kadar gitmemek lüzumunu idrak etmemdi. Çünkü bir gün evvel ihtiyar Papazın ne derin bilgilerimden ne de kendimden hoşlanmadığını gözümle görmüştüm. İkinci sebep şu idi ki genç papazın tahsili vardı. Bunun için benimle tartışmalarında öyle bir usule başvuruyordu ki benim onu takip etmeme imkân yoktu. Sonra da beklemediği bir itirazla karşılaştığı zaman konuştuğumuz konu dışına çıktığını söyliyerek cevabını ertesi güne bırakıyordu. Nihayet arasıra da benim zikrettiğim parçaları, yanlış oldukları iddiasiyle reddediyor ve kitabı gidip getirmeyi teklif ederek okuduklarımı orada bulamıyacağımı söylüyordu. Papaz bu meydan okuyuşunda kendisi için büyük tehlike olmadığını; çünkü bütün iğreti ilmime rağmen kitap karıştırmakta pek az idmanım bulunduğunu, koca bir çildin içinde, varlığından emin bile bulunsam, küçük bir parçayı arayıp bulmama Lâtincemin asla

yetmiyeceğini gayet iyi hissediyordu. Ben hattâ onun Protestan rahiplerine yüklediği tahrifciliği asıl kendisinin yaptığından ve işine gelmiyen bir itirazdan sıyrılınak için arasıra kendi kafasından metin parçaları uydurduğundan şüphe etmekteydim.

Bu ufak çekişmeler devam eder ve günler kavga etmek, dualar mırıldanmak ve haylazlık yapmakla geçip giderken başımdan oldukça iğrendirici çirkin bir macera geçti ve hattâ benim için pek fena bir neticeye ermesine bıçak sırtı kaldı.

Hiçbir düşkün ruh ve şahsi yürek yoktur ki iyi kötü bir şeye bağlanma istidadı olmasın. Kendilerinin Mağribi olduklarını söyliyen iki yahudiden biri nedense bana sevgi göstermeğe başladı. İkide bir yanıma yanaşıyor, anlaşılmaz kötü frenkçesiyle konuşuyor, bana ufak tefek hizmetlerde bulunuyor, sofrada yiyecek payından ikramlar yapıyor ve beni çok rahatsız eden bir hareketle sık sık öpüyordu. Bu uzun bir bıçak yarasiyle süslü çavdar ekmeği renkli çehreden, şefkatli olmaktan ziyade öfkeli görünen bakıştan ürkmekle beraber kendi kendime şunları söyliyerek bu öpüşlere katlanıyordum: "Zavallı adam bana karşı çok şiddetli bir dostluk peydah etti. Onu terslemem doğru olmaz."

Mağribi gitgide daha serbest hareketlere geçiyor ve bana o kadar garip şeyler söylüyordu ki arasıra aklını oynattığını sanıyordum. Bir akşam benimle beraber yatmağa gelmek istedi. Yatağın çok dar olduğunu söyliyerek reddettim. Israrla beni kendi yatağına davet etti. Onu da kabul etmedim. Çünkü bu sefil o kadar pisti ve o kadar çiğnenmiş tütün kokuyordu ki gönlüm bulanıyordu.

Ertesi sabahın oldukça erken bir saatinde ikimiz de doplantı salonunda idik. Okşayıp sevmelerine tekrar başladı. Fakat öyle şiddetli haraketler yapıyordu ki âdeta korkunçtu. Nihayet derece derece en pis mahremiyetlere geçmek ve elimi tutarak beni de buna zorlamak istedi. Bir çığlık koparark ve arkaya sıçrayarak sert bir hareketle kendimi kurtardım. Yaptığı şeyin ne olduğu hakkında en küçük bir fikrim bulunmadığı için ne dargınlık, ne de öfke göstermedim. Fakat hayret ve tiksintimi o kadar şiddetle ifade ettim ki beni olduğum yerde bıraktı: Çarpınıp çırpınmaları na devam ederken içimi bulandıran yapışkan ve beyazımsı bir şeyin şömineye doğru fışkırdığını gördüm. Hayatımda bir misline daha raslamadığım bir heyecan, şaşkınlık ve hattâ korku ile balkona fırladım ve bayılacak gibi oldum.

Bu badbahtın nesi olduğunu anlıyamıyordum. Saraya, yahut ondan da korkunç bir titreme hastalığına tutulduğunu zannettim. Gerçekten de soğukkanlılığını muhafaza eden bir insan için bu iğrenç ve pis durumdan ve en vahşi bir hayvan hırsiyle alevlenmiş bu korkunç yüzden daha tiksindirici bir şey bilmiyordum. Bu durumda başka insan görmedim, fakat kadınlar yanındaki coşkunluklarımız esnasında biz de bu hale geliyorsak bizden korkup iğrenmemeleri için gözlerinin adamakıllı bağlanmış bulunması lâzımdır.

Başıma geleni her rasgeldiğime yayıp söylemekten daha acele bir işim olamazdı. İhtiyar kâhya kadın bana susmamı tavsiye etti. Fakat bu hikâyenin kendisini altüst ettiğini gördüm ve dişleri arasından "Cam Maledet! brutta bestia!" diye mırıldandığını işittim.

Niçin susacağımı anlamadığım için bu tembihe kulak asmadım ve her gördüğümün yanında o kadar boşboğazlıklar yaptım ki idarecilerden biri, ertesi sabah erkenden bana oldukça şiddetli bir zaparta vermeye geldi ve beni az bir fenalık için çok gürültü yapmak ve kutsal bir evin şerefiyle oynamakla suçlandırdı.

Papaz tenkitlerini uzattıkça uzatarak benim bilmediğim fakat kendisinin bana yeni öğrettiğini zannettiği birçok şeyleri uzun uzun açıkladı. O benden ne istediğini bilerek ve buna razı olmak istemiyerek kendimi savunmuş olduğuma inanıyordu. Ağır bir eda ile bana her türlü vücut zevkleri gibi bunun da yasak bir iş olduğunu fakat işin nihayetinde kasit ve niyetin bu yolda bir muameleye uğrıyan insan için pek haysiyet kırıcı bir şey sayılamıyacağını ve bir kimse kendisini beğeniyor diye bu kadar öfkelenmenin yersiz olduğunu söyledi. Sonra lâkırdılarını asla gevelemeden kendisinin de çocukken aynı şerefe lâyık görülmüş ve üstelik karşı koyamıyacak bir durumda bastırılmış olduğunu ve başına gelen şeyi pek o kadar zalimce bir şey bulmadığını söyledi. Papaz, yüzsüzlüğünü her şeyi adlı adınca söyliyecek bir raddeye getiriyor ve mukavemetimin can acısı korkusundan ileri geldiğini sanarak bu korkunun boş olduğunu ve bu kadar küçük şeylerden telâşlanmamak lâzım geldiğini temin ediyordu.

Bu iğrenç adamı hayretle dinliyordum ve kendi hesabına konuşuyor olmaması bu hayretimi daha da artırıyordu. O âdeta benim kendi iyiliğim için bana nasihat veriyor gibiydi. Bu kendisine o kadar basit görünmekte idi ki gizli konuşmamıza bile lüzum görmemişti. Kendisinden daha fazla ürküyor görünmiyen

başka bir papaz, üçüncü şahıs olarak yanımızda bulunmuştu. Bu tabiî tavır bana o kadar tesir etti ki anlattığı şeyleri, cemiyetçe kabul edilmiş de benim o zamana kadar öğrenmeye fırsat bulamamış olduğum bir âdet gibi gördüm ve bunun için kendisini öfkelenmeden fakat bir tiksinti duygusundan da kendimi alamıyarak dinledim.

Başıma gelen şey fakat daha ziyade de gözümle gördüğüm hallerin hayali zihnimde o kadar kuvvetle yer etmiş bulunuyordu ki sonradan aklıma geldikçe hâlâ midem bulanıyordu. Daha fazlasına hacet kalmadan bu şeye karşı duyduğum tiksinti, bana bu kasideyi okuyan din adamının şahsına da sirayet etti ve kötü tesirini kendisinden saklamak için kendimi yeter derecede tutamadım. Bana pek az okşayıcı bir bakış fırlattı ve o zamandan sonra yurt hayatını bana zehir etmek için elinden geleni esirgemedi. Hem de öyle başarı ile ki bu yerden kurtulmak için tek bir yol görerek onu tutmakta acele ettim. Halbuki o günü uzaklaştırmak için o zamana kadar da pek çok uğraşmıştım.

Bu macera erkek çocuğu avcılarının ilerde yapabilecekleri saldırışlara karşı beni emniyet altına aldı. Onlardan oldukları sanılan kimseleri görmek bana daima korkunç mağribînin tavır ve hareketlerini hatırlattı ve içimde o kadar dehşet ve tiksinti uyandırdı ki saklamakta âdeta güçlük çektim. Bu gibi kimselerle kadınlar arasında yaptığım mukayesede kadınlar çok kazanmışlardır. Kendi cinsimden insanların onlara yaptıkları tecavüzleri şefkat dolu duygularım ve şahsi hürriyetlerimle tamir etmeyi bir borç gibi görüyordum

ve o kötü Afrikalının hâtırası en çirkin dişi maymunu benim için tapınılacak bir malılûk haline sokuyordu.

Papazların bu insana ne söylemiş olabileceklerini bilemiyorum. Bana öyle geldi ki, kâhya madam Lorenza'dan başkası, ona eskisinden daha fena bir gözle bakmadılar. Bununla beraber o bir daha ne yanıma yanaştı; ne söz söyledi. Bir hafta sonra büyük bir törenle vaftiz ediliyor ve yeniden doğan ruhunun bâkirliğine alâmet olarak baştan aşağı beyazlar giyiniyordu. Ertesi gün yurttan çıkıp gitti ve kendisini bir daha görmedim.

Benim sıram bir ay sonra geliyordu. Çünkü beni hak yoluna sokanlara zorlu bir irşat şerefini sağlamak için böyle uzunca bir zamana ihtiyaç vardı ve bana baş eğdirmek zaferini kazanmak için karşımda bütün dogmalara bir geçit resmi yaptırmaları lâzım geldi.

Nihayet hocalarıma göre yeter derecede aydınlandıktan ve hazırlandıktan sonra alay halinde Saint-Jean kilisesine götürüldüm. Orada aleni bir din değiştirme töreni yapıldı. Gerçekten vaftiz edilmemekle beraber vaftiz teferruatından bazı gösterilere tâbi tutuldum: Her iki dinde vaftiz törenleri birbirinin hemen hemen aynı oldukları için bu gösteriler Protestanların Hıristiyan olmadıklarına halkı inandırmaya yarar. Bana bu gibi törenlerde kullanılan beyaz sırma şeritlerle süslü gri bir elbise giydirmişlerdi. İki adam önümde ve arkamda bakır leğenler taşıyorlar ve bir anahtarla üzerlerine vurduruyorlardı. Herkes sofuluğu yahut yeni mühtediye ilgisi derecesine göre sadakasını bu leğenlere atmaktaydı. Hâsılı bu töreni halka bir ibret dersi verecek ve beni yerin dibine sokacak bir

şekle koymak için katolikliğin şatafatlarından hiçbiri unutulmadı. Yalnız benim için pek faydalı olan ve Yahudi olmak şerefinden mahrum bulunmadığım için Mağribî gibi bana da giydirilmemiş bulunan beyaz elbisem eksikti.

Ancak her şey bununla bitmiyordu. İtizal suçundan temiz kâğıdını almak ve kıral Henri IV. ün de elçisi vasıtasiyle tâbi tutulduğu aynı törenle kilisenin kucağına dönmek için Engizisyon mahkemesine gitmek lâzım geldi. Çok saygıdeğer Engizitör Babanın tavır ve hareketleri bu binaya girerken duyduğum gizli dehşeti giderecek gibi değildi. İmanım, halim, ailem hakkında birçok suallerden sonra birdenbire annemin cehennemlik olup olmadığını sordu. Korku ilk isyan hareketimi bana zaptettirdi. Olmadığını ümit ettiğimi, son saatinde Tanrının onu aydınlatması mümkün bulunduğunu söylemekle yetindim. Keşiş sustu. Fakat öyle bir yüz hareketi yaptı ki bana bir tasvip işareti gibi görünmedi.

Bütün bunlar olup bittikten sonra, nihayet umduğum üzere bir yere yerleştirilmeyi beklediğim sırada kilisede toplanan ianeden gelen yirmi franktan bir parça fazla bozukluğu elime tutuşturarak bizi kapı dışarı ettiler. Bana iyi bir Hıristiyan olarak yaşamayı, Tanrının inayetine sadık kalmayı söylediler. Sonra da kapıyı üstüme kapadılar ve her şey gözümden kayboldu.

Böylece bir saniyede bütün büyük ümitlerim suya düşüyor ve menfaat maksadiyle yaptığım teşebbüsten elimde, hem dinini satmış, hem de bu alışverişte aldatılmış bir insan hâtırasından başka bir şey kalmıyordu.

Parlak ikbal projelerimden en eksiksiz bir sefaletin kucağına düştüğümü ve sabahleyin oturmak için hangi sarayı seçeceğimi düşündükten sonra akşama sokakta yatmak durumunda kaldığımı görünce fikirlerimde nasıl âni bir ihtilâl kopmuş olacağı kolayca tasavvur edilir. İlk önce pişmanlığımın büsbütün azdırıp kudurttuğu bir ümitsizliğe kendimi kapıp koyuverdiğim, bütün felâketimin kendi eserim olduğunu düşünerek başımı taşlara vurduğum zannedilecektir. Fakat bunların hiçbirisi olmadı. Hayatımda ilk defa olarak üstüste iki ay bir aynı yerde hapis kalmıştım. Tattığım ilk duygu yeniden ele geçirdiğim hürriyet duygusu oldu. Uzun bir kölelikten sonra tekrar kendi kendimin ve hareketlerimin efendisi oluyordum. Vasıtaları çok bol ve kendimi tanıtır tanıtmaz hünerlerimi ve değerimi görerek bana kollarını açmaktan geri durmıyacak mevki sahibi insanlarla dolu büyük bir şehirdeydim. Sonra da dünya kadar bekliyecek zamanım vardı. Cebimdeki yirmi frank bana tükenmek bilmez bir hazine gibi görünüyordu. Kimseye hesap vermeden bu hazineyi keyfime kullanabilirdim. Dünyada ilk defa bu kadar zengin oluyordum. Kendimi cesaretsizliğe ve göz yaşlarına teslim etmekten çok uzaktaydım. Ben şimdilik yalnız ümit değiştiriyordum ve izzetinefsimin bundan bir kaybı olmuyordu. Hiçbir zaman kendimde bu kadar güven duymamıştım. Daha şimdiden servetimi yaptığımı sanıyor ve kendimden başka kimsenin minnetini çekmemeyi güzel buluyordum.

Yaptığım ilk şey, sırf bir hür insan hareketi yapmış olmak için de olsa, şehri baştanbaşa dolaşarak merakımı gidermek oldu. Nöbetçilerin nöbet bekledik-

derini görmeye gittim. Asker mızrakları çok hoşuma gidiyordu. Sokakta alayların peşine takıldım. Papazların ilâhilerini seviyordum. Kıralın sarayını görmeye gittim; ona korku ile yaklaştım; fakat başka kimsenin içeri girdiklerini görerek ben de onlar gibi yaptım. Kimse bir şey demedi. Kimbilir belki de bunu koltuğumun altındaki küçük pakete borçlu idim. Ne olursa olsun bu sarayın içine girince kendim için güzel bir fikir edindim. Daha şimdiden kendime bu sarayda oturanlardan biri gözüyle bakıyordum. Nihayet oradan oraya gidegele yorgun düştüm. Karnım acıktı. Hava sıcaktı. Bir sütçüye girdim. Bana yoğurt ile o her şeyden ziyade sevdiğim Piemont ekmeğinden iki parça verdiler. Beş yahut altı *sole* ile hayatımın en güzel yemeklerinden birini yedim.

Sonra bir yatacak yer aramak lâzım geldi. Derdimi anlatacak kadar Piyemonca bildiğimden aradığımı bulmak güç olmadı ve onu zevkimden ziyade keseme göre seçmek ihtiyatında bulundum. Bana Pô sokağında, gecesi bir sole işinden çıkmış hizmetçileri barındıran bir asker karısı sağlık verdiler. Bu evde boş bir kerevet buldum ve hemen yerleştim. Altı çocuğu olmakla beraber kadın genç ve yeni evli idi. Hepimiz aynı odada yattık. Kaldığım müddetçe daima böyle oldu. Görünüşte iyi bir kadındı. Saçı başı darmadağınıktı. Arabacı gibi küfür ediyordu. Fakat yumuşak yürekli ve hayırcı idi. Benimle dost oldu ve hattâ bana iyiliği dokundu.

Birkaç gün yalnız bağımsızlık ve merak zevkime kendimi teslim ettim. Şehrin içinde ve dışında başıboş dolaşıyor, bana meraklı ve yeni görünen her şeyi uzun

uzun görüyor ve geziyordum. Deliğinden yeni çıkmış ve şimdiye kadar hiç başkent görmemiş bir genç çocuk için her şey yeni idi. Hele saraya kurumu yapmakta dakika sektirmiyor ve her sabah kıralın mesinde hazır bulunuyordum. Kendimi aynı şapelde prens ve maiyeti ile bir arada görmeyi pek güzel bulmakta idim. Fakat bu devamımda, kendini iyiden iyiye göstermeye başlamış olan müzik ihtirasımın payı, sarayın hep aynı olan ve birkaç kere görüldükten sonra çekici bir taraf kalmıyan debdebesinden daha fazla idi. Sardenya Kıralı o zaman Avrupanın en iyi senfonisine sahipti. Somis'ler, Desjardins'ler, Besozzi'ler orada nöbetle parlıyorlardı. En ehemmiyetsiz bir çalgıyı dinlerken, elverir ki falsosu olmasın, âdeta kendinden geçmiş bir genç çocuğu çekmek için bu kadarına ihtiyaç yoktu. Zaten gözlerimi alan ihtişam manzaraları karşısında aptal ve isteksiz bir hayranlıktan başka bir şey duymamaktaydım. Sarayın parlaklığı içinde beni ilgilendiren tek şey orada benim saygılarıma hak kazanacak ve kendisiyle bir roman yaşamam mümkün olacak genç bir prenses bulunup bulunmaması idi.

Bir müddet evvel daha az parlak bir memlekette böyle bir romana başlar gibi olmuştum ki sonunu getirebilseydim bana bin kat daha tatlı zevkler sağlıyacaktı.

Çok tutumlu yaşadığım halde kesem hissedilmeden boşalıyordu. Doğrusu aranırsa, tutumluluk ihtiyattan ziyade bendeki bir zevk sadeliğinden ileri gelmekteydi. Hattâ bugün büyük denilecek sofralara alışmış bulunmam da bu zevkimi pek çok değiştirmemiştir. Bir kır yemeğinden daha güzel bir ziyafet olabileceğini bilmi-

yordum ve hâlâ da bilmem. Biraz süt, yumurta, salata, peynir, ekmek ve zararsız bir şarap ile bana daima iyi bir ziyafet vereceğinizden emin olabilirsiniz. Bir metrdotel, etrafımda dört dönen uşaklar, bıktırıcı manzaralariyle beni doyurmadıkları zaman kendi iştiham bana yeter. O vakit altı yedi sole yediğim yemekler bana sonraları altı yedi franga yediğim yemeklerden çok daha tatlı gelmiştir. Şu halde kanaatkâr olmamak hırsı bende körüklenmedikçe ben kanaatkârdım. Hattâ buna kanaatkârlık deyişim de belki doğru değildir. Çünkü yediklerimi mümkün olduğu kadar hırs ve iştah ile yiyordum. Benim armutlarım, giyunca ekmeklerim, peynirim, birkaç kadeh dilim dilim kesilecek gibi koyu Montferrat şarabım beni oburların en mesudu haline getiriyordu. Fakat böyle de olsa yirmi frangın dibini görmemek mümkün müydü? Gün geçtikçe bunu daha iyi fark ediyordum ve yaşının düşüncesizliğine rağmen geleceğe karşı olan kaygılarım dehşet halini almaya başlıyordu. Bütün İspanya şatolarımdan bana ancak beni geçindirecek bir iş aramak düşüncesi kalmıştı. Halbuki bu da asla kolay değildi.

Eski zanaatimi düşündüm. Fakat onu bir usta yanında çalışmaya gidecek kadar iyi bilmiyordum. Sonra Torino'da ustalar pek öyle bol değildiler. Bunun için daha iyisini sonraya bırakarak mutfak kapkacakları üzerine remz yahut hâk etmeyi teklif için dükkân dükkân dolaşmaya karar verdim. Ne verirlerse alarak dükkâncıları ucuzculuğumla avlamayı umuyordum. Bu teşebbüs pek iyi netice vermedi. Hemen her yerden ters yüzüne geri çevrildim. Bulabildiğim işler o kadar sudan şeylerdi ki bana ancak bir iki övün yiyecek parası

kazandırıyordu. Bununla beraber bir gün sabahın oldukça erken saatinde "Contrat nova" dan geçerken, bir tezgâhın camekânları arasından öyle cana yakın çehreli ve çekici tavırlı bir genç dükkâncı kadın gördüm ki kadınlara karşı sıkılgan olmama rağmen içeriye girmekte ve ona küçük hünerimi teklifte tereddüt etmedim. Beni geri çevirmedi, oturttu. küçük maceramı anlatırdı; bana acıdı, cesaretimi kaybetmememi iyi kalbli hıristiyanların beni bırakmıyacaklarını söyledi. Sonra muhtaç olduğumu söylediğim aletleri getirmek üzere komşu kuyumculardan birine adam gönderirken kendisi de mutfağına çıktı ve bana yiyecek getirdi. Bu başlangıç bana hayra alâmet göründü. Netekim arkası da fena çıkmadı.

Genç kadın yaptığım ufak tefek işlerden ve daha ziyade de, içime bir parça emniyet geldikten sonra başlıyan çocukça gevezeliklerimden memnun göründü. Parlak ve süslü bir kadındı. Güzel edasına rağmen bu parlaklık ilk önce beni ürkütmüştü. Fakat beni çok iyi bir çehre ile karşılaması, merhametle dolu sesi, tatlı ve okşayıcı tavırları çok geçmeden beni az çok ferahlandırdı ve açtı.

İlk adımda pekâlâ muvaffak olduğumu görüyordum. Bu hal muvaffakıyetimi daha fazla artırdı. Fakat İtalyanlığına ve bir parça koket olmamak için fazla güzel olmasına rağmen kadın o kadar mütevazi, ben ise o kadar ürkektim ki işlerin pek çabuk iyi neticeye bağlanması zordu. Netekim de bize maceramızı tamamlamak için vakit bırakmadılar. Onun yanında geçirdiğim kısa anları belki de bu kısalık yüzünden çok fazla zevkle hatırlarım ve aşkın en tatlı ve en temiz zevk-

lerini, bütün tazeliği ve yeniliği ile tatmış olduğumu söyliyebilirim.

Bu kadın insanı çileden çıkaran bir esmer güzeliydi. Fakat yüzüne kalemle çizilmiş gibi görünen iyi tabiatı onun canlılığına âdeta yüreğe de dokunacak bir hal veriyordu. Adı Madam Basile idi. Kendisinden daha yaşlı ve oldukça da kıskanç olan kocası, seyahatleri esnasında onu kadınları avlamak için çok fazla asık suratlı olan bir tezgâhtarın gözcülüğüne bırakıyordu. Bu adamın kendi hesabına da iddiaları yok değildi. Fakat onları ancak neşesizliği ve titizliği ile açığa vuruyordu. Oldukça iyi çaldığı fülütünü dinlemekten hoşlandığım halde bana içerliyordu. Bu yeni Egiste, hanımının yanına girdiğimi görünce daima homurdanmakta idi. Bana hakaretle muamele ediyor, fakat karşılığını Madam Basile'den fazlasiyle alıyordu. Kadın hattâ ona işkence etmek için gözleri önünde beni okşamaktan hoşlanıyor gibi görünüyordu. Bu çeşit bir intikam benim pek zevkime gitmekle beraber yine de bunları başbaşa bulunduğumuz zaman yapmasını daha fazla isterdim. Fakat Madam Basile işi o derece ileri götürmüyor, yahut hiç değilse iltifatlarını aynı şekilde yapmıyordu. Belki beni fazla çocuk bulduğu, belki de avans yapmasını beceremediği, yahut gerçekten uslu kalmak istediği için bu zamanlarda bir nevi ihtiyatı vardı ki ürkütücü değildi; ancak bilmiyorum neden benim cesaretimi kırıyordu. Madam de Warens'e duyduğum, gerçek olduğu kadar da duygulu hürmeti ona karşı duymamakla beraber içimde daha fazla bir korku ve daha az teklifsizlik hissetmekteydim. Yanında elimi ayağımı şaşırıyordum. Titriyordum. Yüzüne bakmaya,

nefes almaya cesaret edemiyordum; fakat ondan uzaklaşmaktan ölümden fazla korkuyordum. Kendisine sezdirmeden görebileceğim bütün şeyleri doymak bilmiyen bir gözle âdeta yemekte idim: elbisesinin çiçeklerini, güzel ayağının ucunu, sıkı ve beyaz bir kolun eldiven ile manşet arasından görünen parçasını ve arasıra gerdanı ile eşarpı arasından meydana çıkan parçayı. Gördüğüm her şey ötekilerin tesirine yeni bir şey katmaktaydı. Görebildiğim şeylere ve hattâ daha ötesine bakınca gözlerim bulanıyor, göğsüm sıkışıyor, dakikadan dakikaya daha fazla tıkanan soluğum hareketlerimi idare etmemi zorlaştırıyordu. Bu zamanlarda bütün yapabildiğim şey, çok kere aramıza düşen sükût içinde fazla münasebetsiz gögüs geçirişlerim oluyordu. Bereket versin işiyle meşgul bulunan Madam Besile bunları fark etmiyor görünmekteydi. Bununla beraber boynundaki eşarpın sık sık kabarıp indiğini, bir nevi gizli sempati ile görmekten de geri kalmıyordum. O zamanlarda bu tehlikeli manzara beni büsbütün çileden çıkarıyor, fakat içimdeki coşkunluğu tutamıyacak hale geldiğim zaman o bana sakin bir tavırla birkaç kelime söylüyordu ki saniyesinde beni kendime getiriyordu.

Onu birçok defalar bu şekilde yalnız gördüm. Hiç birinde tek bir kelime, bir jest, bir bakış, hattâ fazla mânalı bir bakışma, aramızda en küçük bir anlaşmaya delâlet etmedi. Benim için çok azaplı olan bu hal bir yandan da bana çok tatlı geliyor ve yüreğimin sâflığı içinde niçin bu kadar azap çektiğimi pek yarım yamalak anlıyabiliyordum.

Öyle görünüyordu ki bu başbaşa kalışlardan kendisi de pek hoşlanmıyor değildi. Hiç değilse bunlar için

oldukça sık fırsatlar hazırlıyordu. Fakat bu yalnızlıkları kullanma ve bana kullandırma çekline göre boşuna zahmete giriyor demekti.

Bir gün tezgâhtarının abuk sabuk lâflarına canı sıkılarak odasına çıkmıştı. Dükkân arkasındaki bölmede küçük işimi bitirmekte acele ettim ve arkasından yukarı çıktım. Oda kapısı yarı açıktı. Kendimi göstermeden içeri girdim. Bir pencerenin yanında bir elişi yapıyordu. Yüzü kapının karşısına gelen duvara dönüktü. Beni görmesine ve sokaktaki yük arabalarının yaptığı gürültü yüzünden ayak seslerimi işitmesine imkân yoktu. O her zaman iyi giyinirdi. O günkü süsü âdeta koketliğe yaklaşıyordu. Duruşu çok güzeldi. Bir parça eğilmiş başı boynunun beyazlığını gösteriyordu. Zarif bir şekilde kaldırılmış saçları çiçeklerle süslü idi. Bütün çehresinde öyle bir güzellik belirmişti ki uzun uzun seyretmeğe vakit buldum ve çileden çıktım. Kapının eşiğinde diz üstü gelerek ateşli bir hareketle kollarımı ona doğru uzattım. Beni işitmiyeceğine emindim; görebilmesini ise hiç aklıma getirmiyordum. Fakat şöminede bir ayna vardı ki beni eleverdi, Bu taşkınlığımın onda ne tesir bırakıtığını bilmiyorum. Asla bakmadı; söz söylemedi. Fakat başını çevirerek, sadece parmak işaretiyle ayaklarının dibindeki hasırı gösterdi; tepeden tırnağa kadar ürpererek hafifçe haykırmak ve işaret ettiği yere atılmak benim için hep bir arada yapılan bir hareket oldu. Fakat inanılması zor olacak nokta şudur ki bu halde fazla bir şey yapmağa cesaret edemedim; ne bir kelime söyledim, ne gözlerimi kaldırdım; hattâ ne de vücudümün aldığı sıkıntılı vaziyette, bir an dizlerine dokunmak

için ona elimi değdirdim. Dilsiz ve hareketsizdim; fakat sakin değildim tabiî. Her şey heyecanımı, sevincimi, minnetimi, neye doğru yöneldiklerini henüz iyi belirmemiş ateşli arzularımı göstermekteydi. Bir türlü emin olamıyan genç kalbimle ona çirkin görünmekten korkarak zorla kendimi tuttum.

O benden ne daha sakin, ne daha az ürkek görünmüyordu. Beni orada görmekten şaşırmış, yanına çekmiş olmaktan ürkmüş olarak, hiç şüphesiz düşünmeden kendisinden çıkmış bir işaretin bütün neticelerini hissetmeğe başlıyor, beni ne çekiyor, ne itiyor, gözlerini işinin üstünden kaldırmıyor, beni ayaklarının altında görmüyor gibi yapmaya çalışıyordu. Aptallığım onun da bendeki şaşkınlığı, hattâ arzuları paylaştığını, benimkine benziyen bir utançla kendini tuttuğunu anlamama engel olmuyor; fakat bu anlayış bana korkumu yenmek kuvvetini vermiyordu. Benden beş veya altı yaş büyük olduğu için bütün cesaretin onun tarafından olması gerekeceğini zannetmekteydim. Madem ki benim cesaretimi arttırmak için bir şey yapmıyordu; demek ki benim daha fazla cesaret göstermemi istemiyordu. Hattâ bugün bile bu düşüncemi yanlış bulmuyorum. Hiç şüphe yok ki benim gibi bir aceminin yalnız teşvike değil, az çok yol gösterilmeğe de muhtaç olduğunu görmemek için o çok fazla zekiydi. Aramıza birisi girmemiş olsaydı bilmiyordum bu heyecanlı ve dilsiz sahne nasıl bitecek, bu gülünç ve zevkli vaziyette ne kadar müddet hareketsiz kalacaktım. Fakat heyacanlarının en şidetli bir anında bulunduğumuz odanın bitişiğindeki mutfak kapısının açıldığını işittim ve telâşa düşen Madam Basile bana

ses ve hareketiyle: "Kalkın, Rozina geliyor" dedi. Acele ile ayağa kalkarken bana uzattığı bir eli yakaladım ve ona ateşli iki öpücük kondurdum. Bunlardan ikincisinde bu güzel elin dudaklarıma bir parça fazla sürtündüğünü hisetmiştim, Hayatımda bu kadar tatlı bir anım olmadı. Ancak kaybettiğim bu fırsat da bir daha geri dönmedi ve çocukça aşklarımız burada kalıyordu.

Zaten belki de bunun içindir ki bu güzel genç kadının hayali kalbimin içinde bu kadar derin çizgilerle kazılı kalmıştır. Hattâ dünyayı ve kadınları daha iyi tanıdıktan sonra bu hayalin daha da güzelleşmiş olduğunu söyliyebilirim. Biçarenin bir parça tecrübesi olsaydı genç bir çocuğu canlandırmak için daha başka türlü hareket ederdi. Ancak kalbi zayıf fakat namuslu idi. Kendini sürükliyen meyle elinde olmadan kendini bırakmıyordu. Görünüşe göre bu onun ilk sadakatsizliği idi ve onun utancını yenmek için yapacağım şey, kendiminkini yenmek için yapacağımdan daha fazla olmak gerekirdi. İşi buraya getirdiğim halde onun yanında anlatılmaz zevkler tattım. Gerçekten benim olmuş kadınlar için duyduğum şeylerden hiçbiri, elbisesine bile dokunmaya cesaret edemeden, onun ayakları dibinde geçirdiğim iki dakikanın zevkini bana verememiştir. Hayır, insan için, sevdiği bir namuslu kadının verebileceği zevke benzer hiçbir zevk yoktur. Onun her şeyi bir ayrı lûtuftur. Parmağının küçük bir işareti, hafifçe ağzıma bastırılmış bir el Madam Basile'den gördüğüm biricik lûtuflardır. Fakat ne kadar zayıf olurlarsa olsunlar onların hâtırası hâlâ aklıma geldikçe beni coşturmaktadır.

Bundan sonra geçen iki gün içinde nafile yere yeni bir yalnızlık fırsatı kolladım. İmkân olmadı. Tekrar böyle bir fırsatı hazırlamak yolunda onun tarafından da hiçbir şey sezmedim. Hattâ bana karşı her zamankinden daha soğuk diyemiyeceğim; fakat daha ihtiyatlı davrandı. Sanırım ki bakışlarımdan kaçınıyor, kendininkileri iyi idare edememekten korkuyordu. Bu müddet içinde melûn tezgâhtar her zamankinden daha yeis verici şeyler yaptı. İşi hattâ alaya ve küstahlığa kadar götürdü. Kadınlar sayesinde postu sudan çıkaracağımı söyledi. Bir ihtiyatsızlık yapmış olmaktan titriyordum ve kendime şimdiden genç kadınla anlaşmış göziyle bakarak o zamana kadar saklanmaya çok ihtiyacı olmıyan bir zevki bir esrar perdesiyle örtmek istiyordum. Bu hal bu zevki tatmin edecek fırsatları yakalamakta beni daha ihtiyatlı yaptı ve hareketlerimin daha emniyetli olmasını sağlamak için kendimi zorlaya zorlaya hiçbir şey bulamaz oldum.

İşte bir başka romanesk çılgınlık ki ondan da bir türlü iyi olamadım ve yaradılıştan olan ürkekliğime, katılınca tezgâhtarın kehanetlerini iyice boşa çıkardı. Ben sevdiklerimi çok içten ve çok eksiksiz sevdiğim için kolay mesut olamam. Hiçbir ihtiras benimkilerden daha ziyade şiddetli ve aynı zamanda daha temiz; hiçbir aşk bendekinden daha duygulu, daha gerçek, daha hasbi olmamıştır. Ben sevdiğim kimsenin saadetine kendiminkini bin kere feda ederdim. Onun iyi şöhreti benim hayatımdan daha kıymetli idi ve dünyanın bütün zevkleri için onun bir dakikalık huzurunu tehlikeye atmak istemezdim. Bu beni bütün teşebbüslerimde o kadar dikkatli, o kadar sır saklayıcı, o kadar ih-

tiyatlı yapmıştır ki hiçbirisi başarı ile neticelenememiştir. Kadınlara karşı pek az başarılı oluşum onları daima çok fazla sevmemden ileri gelmiştir.

Tekrar Egiste'e dönerek söyliyeyim ki bu haindeacayip bir şey vardı; çekilmez münasebetsizliklerini nekadar artırırsa dalkavukluğunu da o kadar artırıyor görünüyordu. Madame Basile beni sevmeye başladığı günden beri dükkânda işe yarar bir hale gelmemi düşünmüştü. Kara cümleyi şöyle böyle biliyordum. Tezgâhtarın bana defter tutmayı öğretmesini teklif etmiş, fakat o gaddar belki de kendisinin ıskartaya çıkarılmasından korkarak bu teklifi fena karşılamıştı. Böylece hakkâk kaleminden sonra bütün işim gücüm birkaç hesap ve muhtıra kopya etmek, birkaç yazıyı beyaza çekmek, birkaç İtalyanca ticaret mektubunu Fransızcaya çevirmekten ibaretti. Adam nedense ilk önce reddettiği teklife birdenbire döndü ve bana çift usulegöre defter tutmayı öğreteceğini ve beni seyahattendönüşünde Mösyö Basil'e hizmet teklifinde bulunabilecek bir hale getirmek istediğini söyledi. Sesinde ve halinde bilmem nasıl sahte, kahpe ve alaycı bir şey vardı ki bana güven vermiyordu. Madam Basile cevabımı beklemeden kuru bir tavırla ona teklifinden dolayı minnettar olduğunu, talihin bir gün yüzüme güleceğini umduğunu ve bu kadar zekâ ile bir tüccar kâtibi kalırsam çok yazık olacağını söyledi.

Genç kadın birçok defalar bana faydası dokunabilecek bir kimse ile beni tanıştırmak istediğini anlatmıştı. Beni kendisinden ayırmak zamanının geldiğini hissetmiş olmasına göre oldukça da doğru düşünüyordu. Dilsiz anlaşmamız bir perşembe günü olmuştu. Pa-

zar günü için beni öğle yemeğine çağırdı. Sofrada da iyi çehreli bir Jakoben papazı vardı. Papaz bana çok muhabbetli davrandı ve ihtidamı tebrik etti, macera üzerine söylediği birçok şeyler Madam Basile'in bunları birbir kendisine anlatmış olduğunu gösteriyordu. Sonra elinin tersiyle yanağıma iki hafif vuruştan sonra uslu ve kâmil olmamı, cesur olmamı ve daha uzun boylu konuşmamız için kendisini görmeğe gelmemi söyledi. Herkesin kendisine gösterdiği hürmete göre hatırlı bir insan, kendisinin Madam Basile'e karşı aldığı babaca tavra göre de onun günah çıkarıcısı olduğu anlaşılıyordu. Bundan başka genç kadına gösterdiği müeddep teklifsizliğin takdir ve hattâ hürmet alâmetleriyle karışık bulunduğunu hatırlıyorum ki bu müşahede o zaman bana şimdiki kadar tesir etmemişti. Daha fazla anlayışlı olaydım günah çıkarıcısından hürmet gören bir kadını duygulandırabilmiş olmama ne kadar sevinecektim.

Sofra hepimizi alacak kadar büyük değildi. Ona bir de küçük masa ilâvesi lâzımgeldi. Orada tezgâhtar efendi ile başbaşa kalmak zevkine erdim. Küçük masada gerek itibar, gerek yemeklerin güzelliği bakımından hiçbir kayıbım olmuyordu. Öyle tabaklar gönderildi ki tezgâhtar niyetine olmadığı belliydi. Buraya kadar her şey yolunda gidiyordu. Kadınlar son derece neşeli, erkekler çok zariftiler. Madam Basile büyüleyici bir tatlılıkla misafirlerini ağırlamakta idi. Fakat yemeğin ortasında sokak kapısı önünde bir arabanın durduğu işitildi ve birisi yukarıya çıktı. Mösyö Basile'di. Kendisi sarı yaldız düğmeli erguvan elbisesiyle

şimdi bu saatte içeri giriyor gibi görüyorum. Nedense o günden beri bu renge garaz olmuşumdur.

Mösyö Basile çok iyi gösterişli, iriyarı ve yakışıklı bir adamdı. Evde dostlarından başka kimse bulunmamakla beraber baskın yapar gibi bir tavır ve gürültü ile içeri girdi. Karısı boynuna atıldı; ellerini tuttu ve onun karşılık vermeden kabul ettiği bin türlü cilveler yaptı. Mösyö Basile cemaati selâmladı; kendisine birtakım getirildi ve hemen yemek yemeğe koyuldu. Henüz seyahatinden bahse başlamıştı ki gözlerini küçük masaya çevirerek sert bir sesle orada gördüğü küçük çocuğun kim olduğunu sordu. Madam Basile sâf bir tavırla her şeyi anlattı. O evde mi yattığını sordu. Hayır cevabı verildi. Kaba bir sesle: "Neden hayır dedi, madem ki gündüz kalıyor; gece de kalabilir."

Papaz söz aldı. Madam Basile'i vekarlı ve doğru sözlerle uzun uzadıya övdükten sonra benim için de birkaç kelime söyledi ve karısının dindar şefkatini tenkidetmek şöyle dursun buna kendisinin de iştiraki gerektiğini, çünkü ortada büyütülmeğe değer hiçbir şey bulunmadığını ilâve etti. Mösyö Basile huysuz ve hoşnutsuz bir sesle cevap verdi. Keşişin karşısında kendini tutmak zorunda kaldığı için öfkesinin yarısını gizlemişti. Fakat benim için kendisine haberler uçurulmuş bulunduğunu ve tezgâhtarın kendi gönlüne göre bana hizmet etmiş olduğunu sezmem için bu kadarı bana yetiyordu.

Sofradan henüz kalkmış idik ki efendisi tarafından gönderilen tezgâhtar etekleri zil çalarak bana geliyor, hemen evden çıkmamı ve bir daha buraya ayak atmamamı bildiriyordu. Tezgâhtar yapmakta olduğu

vazifeyi zâlim ve kırıcı bir şekle sokmak için onu mümkün olduğu kadar tuzlayıp biberliyordu. Bir şey söylemeden dışarı çıktım; fakat bu güzel kadından ayrılmaktan ziyade onu kocasının hayvanca kabalığına maruz bıraktığım için kalbim burkulmuştu. Karısının kendisine sadakatsizlik yapmasını istememekte bu adamın elbette hakkı vardı. Fakat ne kadar uslu ve asîl olursa olsun bu kadın İtalyan'dı. Yani hassas ve intikamcı idi. Bu adam kendisini korktuğuna uğratacak en tesirli vasıtalara başvurmakta hata etmişti.

Benim ilk mecaramın başarısı işte böyle oldu. Kalbimin durmadan hasretini çektiği insanı görmek için birkaç kere sokaktan geçmeyi denemek istedim. Fakat yine onun kocasını ve elindeki arşın ile bana çekici olmaktan ziyade ürkütücü bir işaret yapan gayretli tezgâhtarı gördüm. Kadının adamakıllı göz hapsinde bulunduğunu anlıyarak cesaretimi kaybettim ve bir daha oralara uğramadım. Buna mukabil hiç olmazsa Madam Basile'in beni tavsiye ettiği papazı görmek istedim. Fakat ismini bilmiyordum. Birçok defalar ona raslamak ümidiyle manastırın etrafında dolaştım. Sonra başka birtakım vakalar Madam Basile'in tatlı hâtıralarını zihnimden çıkardılar ve az zaman içinde onu o kadar unuttum ki tamamiyle eski basit ve samimî çocuk halime döndüm ve güzel kadınlara bakmaktan bile zevk duymaz oldum.

Bununla beraber onun süsten ziyade temizliğe ehemmiyet veren ve beni parlak göstermekten ziyade ıstırap çekmemi önlemek istiyen ihtiyatlı kadın tedbirleri sayesinde kılık kıyafetimi pek mütevazi bir şekilde düzeltmiştim. Cenevre'den getirdiğim elbise he-

nüz iyi ve giyilebilir halde idi. Madam Basile buna yalnız bir şapka ile birkaç iç çamaşırı ilâve etmişti. Kolluklarım yoktu. Çok hevesim olmasına rağmen bana kolluk vermek istemedi. Beni üstümü başımı temiz tutacak bir hale getirmekle yetindi ve karşısına çıktığım müddetçe de kimsenin bana böyle bir tavsiyede bulunmasına hacet kalmadı.

Daha evvel bana dostluk gösterdiğini söylemiş olduğum ev sahibi kadın felâketimden birkaç gün sonra bana belki bir yer bulduğunu ve yüksek tabakadan bir hanımın beni görmek istediğini söyledi. Bu kelime üzerine kendimi yüksek maceralara atılıyor gördüm. Çünkü dönüp dolaşıp daima o noktalara geliyordum. Fakat bu seferki tasavvur ettiğim kadar parlak çıkmadı. Kendisine benden bahsetmiş olan uşakla beraber bu kadının evine gittim. Bana sualler sordu. Her halimi inceledi. Fena bulmadı. Tamamiyle gözdesi sıfatiyle değil oda uşağı olarak hemencecik hizmetine girdim. Sırtıma adamlarının elbiseleri renginde bir elbise giydirdiler. Tek fark onların taktıkları kordonlardan bana verilmemiş olmasıydı. Üniformalar şeritsiz olduğu için sivil elbiseden hemen hemen farksızdılar. Bütün büyük ümitlerimin vardığı beklenmez sonuç işte bu idi.

Yanına girdiğim Kontes de Vercellis dul ve çocuksuz bir kadındı. Kocası Piyemonlu idi. Bir piyemonlunun bu kadar güzel Fransızca konuşmasını tasavvur edemediğim için kendisini daima Savoie'lı zannetmiştim. İki yaş arasında idi. Çok asîl bir yüzü ve işlenmiş bir zekâsı vardı. Edebiyatı seviyor ve anlıyordu. Mektuplarında hemen hemen Madam de Sa-

vigné'nin mektuplarının güzelliği vardı. Bunların bazılarını okurken insan âdeta aldanabilirdi. Benim başlıca vazifem, ki hoşuma gitmiyor değildi, onun dikte ettiği bu mektupları yazmaktı. Kendisine çok ıstırap veren bir gögüs kanseri artık yazı yazmasına engel oluyordu.

Madam de Varcellis'in yalnız zekâsı yoktu; aynı zamanda da yüksek ve kuvvetli bir ruhu vardı. Son hastalığında yanında bulundum. Bir an zaaf göstermeden, kendini tutmak için en küçük bir zorlama yapmadan, kadınlığını bir an kaybetmeden ve bunun bir felsefesini yapmayı aklından geçirmeden (ki zaten bu kelime henüz moda olmamıştı ve bugünkü mânasını bilmiyordu) ıstırap çektiğini ve öldüğünü gördüm. Bu karakter kuvveti çok kere onda kuruluğa kadar gidiyordu.

Madam de Varcellis bana daima başkasına karşı da, kendine karşı olduğu kadar duygusuz görünmüştür. Bedbahtlara iyilik yaptığı zaman gerçekten onlara acıdığı için değil bunu aslında "iyi" bir hareket diye tanıdığı için böyle yapıyordu. Yanında geçirdiğim üç ay içinde bu duygusuzluktan bir parça zarar gördüm. Daima gözü önünde bulunan az çok ümit verici bir genç çocuğa muhabbet bağlaması, ölmek üzere olduğunu hissettiği için kendinden sonra yardım ve desteğe muhtaç kalacağını düşünmesi tabiî olmak lâzımgelirdi. Belki beni böyle bir dikkate lâyık görmediği, belki de ona musallat olan başka kimseler onun kendilerinden başkasının düşünmesine meydan bırakmadıkları için bana hiçbir şey yapmadı. Halbuki beni tanımak için epeyce merak göstermiş olduğunu da pek

iyi hatırlarım. Arasıra beni sorguya çekiyordu. Madam de Warens'e yazdığım mektupları göstermemden, duygularımı anlatmamdan memnun oluyordu. Fakat kendi duygularını bana göstermediği için hiç şüphesiz benimkileri de iyi anlamak yoluna gitmiyordu. Kalbim akmasını severdi; elverir ki bir başkasınınkine döküldüğünü hissetsin.

Madam de Varcellis'in kuru ve soğuk sualler sorması, verdiğim cevapları beğenip beğenmediğini gösterecek hiçbir işaret yapmaması, bana emniyet vermemekte idi. Konuşmalarımın hoşuna gidip gitmediğini hiçbir şey bana öğretmediği zaman daima korkuya kapılıyor ve düşündüğümü söylemekten ziyade bana zararı dokunacak bir şey söylememeye uğraşıyordum. O zamandan beri dikkat ettim ki insanları tanımak için böyle kupkuru bir şekilde sorguya çekmek zekâ iddiasında bulunan kadınların oldukça umumi bir hastalığıdır. Onlar duygularını göstermemekle sizinkilere daha iyi gireceklerini tasavvur ederler ve böylelikle sizin de kendi duygularınızı açığa vurmak cesaretini büsbütün yok ettiklerini asla fark etmezler. Sorguya çekilen bir erkek böyle bir durum karşısında hemencecik kendini emniyet altına alır. Şahsına karşı gerçek bir ilgi duymadan sadece gevezelik ettirmek istediğinizi zannederse ya yalan söyler, ya susar. Yahut da kendi üzerine dikkatini iki kat artırır ve merakınızın oyuncağı olmaktansa aptal yerine geçmeyi tercih eder. Hâsılı başkasının kalbini okumak için kendininkini saklıyor görünmek çarelerin en fenasıdır.

Madam de Vercellis bana sevgi, merhamet ve iyilik arzusu kokan tek bir kelime söylememiştir. O beni

soğuk bir tavırla sorguya çekerdi; ben ona ihtiyat ile cevap verirdim. Cevaplarım o kadar ürkekti ki onları herhalde çok basit buldu ve canı sıkıldı. Sonlara doğru artık bana bir şey sormuyor, yalnız kendi hizmetleri için ne lâzımsa onları söylüyordu.

Benim için gerçekte olduğuma göre değil, kendisi beni ne hale sokmuşsa ona göre hükümler verdi. Bende bir uşaktan başka bir şey görmemesi benim de ona uşaktan başka bir şey görünmeme mâni oldu.

Sanırım ki gizli menfaatlerin beni hayatım boyunca rahatsız etmiş ve bunları yaratan cemiyet nizamına karşı içimde tabiî bir nefret uyandırmış olan o müfsit oyununu ben o tarihten itibaren fark etmeye başladım. Çocuğu olmıyan Madam de Varcellis'in mirasçı olarak, kendisine devamlı bir surette kur yapan Kont de La Roque isimli bir yeğeni vardı. Ondan başka hanımlarının son gününün yaklaştığını gören bellibaşlı hizmetçileri kendilerini unutmuyorlardı. Etrafında pervane gibi dönen o kadar çok insan vardı ki hastanın beni düşünmeye vakit bulması gerçekten pek güçtü. Hizmetçilerin başında Lorenzi diye açıkgöz bir adam vardı. Onun kendisinden daha da açıkgöz olan karısı kendini hanımının gözüne sokmasını o kadar iyi becermişti ki evde aylıklı bir hizmetçiden ziyade bir dost mevkii almış görünüyordu. Bu kadın Madam de Varcellis'e oda hizmetçisi olarak Matınazel Pontal isimindeki yeğenini yamamıştı. O da yine yere bakan, yürek yakan cinsinden sinsi bir mahlûktu ki kendisine hizmetçiden ziyade bir can yoldaşı süsü verir ve Madam de Varcellis'in etrafından kuş uçurmamak suretiyle halasına çok yardım ederdi. O kadar ki kadıncağız an-

cak onların göziyle görüyor, onların eliyle hareket ediyordu. Ben bir türlü bu üç kişinin gözüne girmek saadetine eremedim. Kendilerine itaat ediyordum, fakat hizmet etmiyordum. Hanımımızın hizmetinden başka bir de onun uşaklarına uşaklık etmeyi tasavvur edememekteydim. Ben zaten onları iyice pirelendiren tehlikeli bir insandım. Benim kendi yerimde olmadığımı gayet iyi görüyorlardı. Bunu Madam de Varcellis'in de görmesinden ve vasiyetnamesinde bana da bir şey ayırarak kendi paylarını azaltmasından korkmaları pek tabiî idi. Çünkü âdil olmak için çok fazla açgözlü olan bu insanlar başkalarına verilen şeyi kendi mallarından çalınmış sayarlar. Bu sebepten beni Madam de Varcellis'in gözünden uzaklaştırmak için elbirliği ettiler. Madam de Varcellis mektup yazmaktan hoşlanıyordu. O halde en büyük eğlencesi bu idi. Onu bu işten soğuttular ve mektup yazmanın zararlı olduğunu doktor vasıtasiyle kendisini inandırarak büsbütün vazgeçirdiler. Sonra işten anlamadığımı bahane ederek el sedyesi taşıyıcısı kaba saba iki köylüyü benim yerime çalıştırmaya başladılar. Nihayet öyle çalışıp çabaladılar ki Madam de Varcellis vasiyetnamesini yazdırdığı gün ben bir haftadan fazla bir zamandan beri odasına girmemiş bulunuyordum. İş olup bittikten sonra oraya yine eskisi gibi girip çıkmaya başladım. Hattâ başkalarından da çok fazla devam ediyordum. Çünkü bu zavallı kadının ıstırapları yüreğimi parçalıyordu. Onun bu ıstırapları çekmekte gösterdiği metanet içimdeki sevgi ve hürmeti kat kat artırmakta idi. Odasında ne kendisi ne de başkaları görmeden ne candan gözyaşları dökmüşümdür.

Nihayet onu kaybettik. Son nefesini verdiğini gördüm. Hayatı zeki ve mâkul bir kadının hayatı olmuştu. Ölümü de kâmil bir insanın ölümü oldu. Madam de Varcellis'in Katoliklik vazifelerini ihmalsiz ve yapmacıksız bir şekilde yerine getirirken gösterdiği ruh huzurunun bana bu mezhebi sevdirmesine sebep olduğunu söyliyebilirim. O, yaratılıştan ciddî bir insandı. Hastalığının sonlarına doğru kendisine bir nevi neşe hali gelmişti ki yapmacık olamıyacak kadar sürekli idi ve durumunun gerektirdiği hüznü ancak akıl ve mantığının yarattığı bu neşe ile denkleştiriyor denebilirdi.

Ancak son iki gününde yatakta kaldı ve etrafındakilerle konuşmaya devam etti. Nihayet konuşamıyacak hale geldiği ve can çekişme savaşlarına başladığı zaman şiddetle yellendi ve arkaya dönerek: "Çok iyi, dedi. Yellenen kadın ölmemiş demektir." Ağzından çıkan son kelimeler bunlar olmuştur.

Hizmetçilerine bir senelik aylıklarını vasiyet etmişti. Fakat ben evin bütçe defterinde yazılı olmadığım için bir şey alamadım. Bununla beraber Kont de La Roque bana otuz lira verdirtti ve Lorenzi'nin sırtımdan çıkarmak istediği yeni elbiseyi bana bıraktı. Hattâ bana bir yer aramayı da vadetti ve kendisini görmeye gelmeme izin verdi. İki üç kere gittimse de konuşamadım. Beni baştan savmaktan kolay bir şey olamazdı. Onun için bir daha dönmedim. Fena yaptığım biraz sonra anlaşılacaktır.

Madam de Varcellis'in evinde kaldığım zaman için söyliyebileceğim şeyleri neye tamamlamadım? Durumumda gözle görülecek bir değişiklik olmamakla bera-

ber ben Madam de Varcellis'in evinden girdiğim gibi çıkmadım. Ben o evden bir cinayetin uzun hâtıralarını ve nedametin dayanılmaz yükünü taşıyarak çıkıyordum ki kırk yıl sonra bugün bile o yük hâlâ bütün ağırlığiyle vicdanının üstünde durmakta ve uyandırdığ. acı duygu hafiflemek şöyle dursun, ben ihtiyarladıkça büsbütün artmaktadır. Bir çocuk suçunun bu kadar zâlim akibetleri olacağını kim tahmin edebilirdi? Kalbim ihtimalden de daha fazla olan bu akibetlerden bir türlü teselli bulmayı bilmiyor. Ben galiba sevimli, namuslu, hürmete lâyık ve herhalde benden çok fazla değerli olan bir kızın utanç ve sefalet içinde mahvına sebep oldum.

Bir aile ocağındaki çözüntünün evde az çok kargaşalık meydana getirmemesi ve birçok şeylerin ortadan yok olmaması güçtür. Fakat hizmetçilerin sadakati ve Mösyö Lorenzi ile karısının dikkati o halde idi ki evin demirbaşında hiçbir eksik çıkmadı. Yalnız Matmazel Portal gümüş sırma işlemeli pembe ve hayli eskimiş küçük bir şerit kaybetti. Elimin altında çok daha iyi şeyler bulunmaktaydı. Fakat yalnız bu şerit beni tahrik etti ve çaldım. Ancak saklamadığım için çabuk buldular ve nereden aldığımı öğrenmek istediler. Şaşırdım, kekeledim ve nihayet kızara bozara bu şeridi Marion'un bana verdiğini söyledim. Marion Maurienn'li bir genç kızdı. Yemeden içmeden kesilen Madam de Varcellis ince yemeklerden fazla et suyuna muhtaç kalınca aşçısını çıkarmış onun yerine bu kızcağızı almıştı.

Marion yalnız güzel değildi; onda ancak dağ kızlarında görülen bir renk tazeliği ve üstelik bir sadelik

ve tatlılık havası da vardı ki insanın onu görüp de sevmemesine imkân bırakmazdı. Sonra da iyi, uslu ve körükörüne sadık bir çocuktu. Bunun içindir ki adını söylediğim zaman hayret ettiler. Bana ondan daha az emniyetleri yoktu. Suçlunun hangimiz olduğunu açığa çıkarmak istediler. Kızı çağırdılar. Toplantı kalabalıktı. Kont de La Roque da orada bulunuyordu. Marion geldi, şeridi gösterdiler. Yüzsüzce onu ittiham ettiler. Şaşırdı, sustu. Bana öyle bir bakış baktı ki şeytanları insafa getirirdi. Fakat benim yabani yüreğime tesir etmedi. Nihayet suçu emniyetle inkâr etti; fakat öfke göstermedi, sadece gücendi, vicdanımı dinlememi, bana bir şey yapmamış bir suçsuz kızın namusiyle oynamamamı rica etti. Ben şeytanca bir hayâsızlıkla sözlerimde ısrar ettim, şeridi bana verenin kendisi olduğunu yüzüne karşı söylemekten çekinmedim. Zavallı kız ağlamaya başladı ve bana yalnız şu kelimeleri söyledi: "Ah Rousseau!" ben sizi iyi ahlâklı bir insan sanıyordum. Beni çok bedbaht ediyorsunuz. Fakat yine de sizin yerinizde olmak istemem" Hepsi bu... Kız ısrarlı fakat sade bir eda ile kendisini savunmaya devam etti fakat bana en küçük bir hakareti reva görmedi. Benim azimli tavrıma mukabil onun yumuşaklığı biçarenin zararına oldu. Bir yanda bu kadar iblisçe bir küstahlık, öte yanda bu derece melek yumuşaklığı tabiî görünmüyordu. Kesin bir karara varmış görünmediler. Fakat peşin hükümleriyle benden yana görünüyorlardı. Evdeki gaileye göre de meseleyi ince elemeye vakitleri yoktu ve Kont dö La Roque ikimizi de dışarı çıkararak suçlunun vicdanı mâsumun öcünü yeter de-

recede alacağını söyledi. Bu kehaneti boş değildi. Şimdi gün geçmiyor ki onun dediği çıkmasın.

Bu iftira kurbanının ne olduğunu bilmiyorum. Fakat bu işten sonra kolayca bir kapı bulmuş olması pek mümkün görünmez. Her bakımdan şerefine zalim bir leke sürülüyordu. Bu hırsızlık aslında hiçten bir şeydi. Fakat ne de olsa bir hırsızlıktı ve daha fenası genç bir çocuğu baştan çıkarmak için yapılmış bir hırsızlıktı. Nihayet bu kadar kötülüğü bir araya toplamış bir kızın üstelik yalan söylemesi ve bu yalanda ayak diremesi kendisi için ne ümit bırakabilirdi?

Ben hattâ onun sefaletini ve herkes tarafından terk edilmesini de biçareyi maruz bıraktığım tehlikelerin en büyüğü gibi görmüyorum. Kirletilmiş bir musluktan ileri gelme bir cesaretsizliğin bu yaşta bir çocuğu nerelere sürüklemiş olabileceğini kim söyliyebilir? Bir çocuğu sadece bedbaht edebilmiş olmak pişmanlığı bu kadar dayanılmaz bir şey olursa onu kendimden daha fena bir insan haline düşürmüş olmak pişmanlığının ne olacağı kolayca tasavvur edilebilir.

Bu zalim hâtıra beni arasıra yoklar ve o kadar altüst eder ki uykusuzluklarım esnasında zavallı kızın, daha dün olmuş gibi, cinayetimi yüzüme vurmaya geldiğini görürüm. Rahat yaşadığım müddetçe bu hâtıra bana pek o kadar azap vermedi. Fakat fırtınalı bir hayatın ortasında gadre uğramış mâsumların en tatlı tesellisini elimden almaktadır. Bu hâtıra, kitaplarımdan birinde, nedametin mesut bir kaderin devamı müddetince uyuduğuna ve fena günlerde ekşiyip azdığına dair yazdığımı sandığım bir şeyin doğruluğunu bana pek iyi hissettirir. Bununla beraber bu itirafı bir dos-

tun kalbine boşaltarak kendimi bu yükten kurtarmayı hiçbir zaman gözüme yedirememişimdir. En sıkı samimilik bana bu hâtırayı hiç kimseye hattâ Madam de Warens'e bile itiraf ettiremedi. Bütün yapabildiğim şey vicdanıma karşı korkunç bir yüz karam olduğunu itiraf etmekten ibaret kaldı. Fakat ne olduğunu asla söylemedim. Demek ki bu yük bugüne kadar olanca ağırlığı ile yüreğimin üstünde kalmıştır ve diyebilirim ki bundan kurtulmak arzusu itiraflarımı yazmaya karar verişimde çok büyük bir rol oynamıştır.

Yaptığım itirafta uzun uzadıya dökülüp saçıldım. Hiç şüphesiz kimse burada şenaatimin büyüklüğünü hafifletmeye uğraştığımı zannetmez. Fakat aynı zamanda da kendi iç meyillerimi aydınlatmaktan geri durmuş gerçeğe uygunluğu ölçüsünde kendimi temize çıkarmaya uğraşmaktan korkmuş olaydım bu kitaptaki asıl maksat bir dereceye kadar kaybolacaktı. Hainlik denen şey hiçbir vakit bu zalim anda olduğu kadar benden uzak kalmamıştır ve bu suçu biçare kıza yüklediğim zaman — gariptir fakat doğrudur ki — bunun sebebi kendisine olan dostluğum idi.

Bu kız o anda benim zihnimde mevcut idi ve kendimi temize çıkarmak için karşıma ilk çıkan şeye sarıldım. Onu kendi yapmak istediğim şeyle, kurdelâyı bana vermiş olmakla suçlandırdım; çünkü benim kendi niyetim bu kurdelâyı ona vermekti. Sonradan karşıma çıktığını gördüğüm zaman yüreğim parçalandı. Fakat bu kadar insanın bir arada toplu bulunması nedametimden daha baskın çıktı. Cezadan pek az korkuyordum; asıl korktuğum şey utançtı. Fakat ondan ölümden fazla, cinayetten fazla, dünyadaki her şeyden fazla

korkuyordum. Yerin dibine batıp yok olmak istiyordum. Yenilmez utanç her şeyi altüst etti. Hayâsızlığımın biricik sebebi utanmak oldu. Suçum ne kadar büyüyorsa onu kabullenmek korkusu beni o kadar atak yapıyordu. Bu kalabalık huzurunda yüzüme karşı beni hırsız, yalancı, iftiracı diye ilân etmelerindeki dehşetten başka bir şey görmüyordum. İçimi baştanbaşa kaplamış bir şaşkınlık bütün duygularımı yok etmişti. Beni bir parça kendime gelmeye bıraksaydılar muhakkak her şeyi söyliyecektim. Mösyö de La Roque beni bir köşeye çekseydi bana "bu fukara kızı mahvetmeyiniz. Suçunuz varsa bana itiraf ediniz" deseydi saniyesinde ayaklarına kapanacaktım. Bunda hiç şüphem yoktu. Fakat bana cesaret verecek yere beni ürküttüler. Yaş insanda çok dikkat edilmesi gereken bir şeydir. Çocukluktan daha yeni çıkıyordum. Yahut hattâ çıkmamıştım bile. Gençlik çağında yapılan gerçek alçaklıklar, olgunluk çağında yapılanlardan, suç olarak çok fazla ağırdılar. Fakat buna mukabil bir zaaftan başka bir şey olmıyanlar asla öyle görülmemelidirler. Doğrusu aranırsa benim suçum bir çocuk zaafından başka bir şey değildi. Bu sebeptendir ki duyduğum azap, yaptığım işin aslından bir fenalık olmasından ziyade başkasına fenalığı dokunmuş olması ihtimali yüzündendir. Hattâ benim kendime şu iyiliği bile dokunmuştur ki çocuklukta işlediğim bir tek ağır suçtan bende kalan korkunç tesir ömrümün geri kalan kısmında beni buna benzer bütün hareketlerden korumuştur. Öyle sanıyorum ki yalana karşı olan nefretimin büyük bir kısmı, bu kadar alçakça bir yalan söyliyebilmiş olmak pişmanlığından ileri gelmektedir. Ummağa cesaret etti-

ğim gibi cinayetim kefaret kabul eder bir cinayetse ben ömrümün sonunu zehirliyen bunca felâketlerle, çok güç şartlar içinde kırk yıl korumaya muvaffak olduğum doğruluk ve şerefimle bu kefareti vermiş olmalıyım. Zavallı Marion bu dünyada benden kendi öcünü alan o kadar çok intikamcılar bulmuştur ki yaptığım fenalık ne kadar büyük olursa olsun boynumdaki günahı kendimle beraber mezarıma götürmekten pek az korkum vardır. Bu mesele hakkında söyliyeceklerim bundan ibaretti. Artık bir daha bu bahse dönmememe izin verilsin.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

1728 — 1730

Madam de Vercellis'in evinden, aşağı yukarı oraya girdiğim gibi çıktıktan sonra eski ev sahibimin yanına döndüm ve beş altı hafta orada kaldım. Bu müddet esnasında sıhhat, gençlik ve işsizlik, mizacımı çekilmez bir hale soktu. Endişeli ve dalgındım; hayallere dalıyor, ağlıyor, içimi çekiyor, ne olabileceği hakkında fikrim olmıyan fakat mahrumluğunu hissettiğim bir saadet istiyordum. Bu halin tasviri mümkün değildir ve hattâ pek az kimse onu tahayyül edebilir; çünkü insanların çoğu hem azaplı, hem tatlı olan ve arzunun sarhoşluğu içinde hazzın ilk çeşnisini tattıran bu yaşama dolgunluğunu önlemek yolunu bulmuşlardır. Tutuşmuş kanım durup dinlenmeden beynimi kızlar ve kadınlarla dolduruyordu. Fakat bu kızlar ve kadınlardan nasıl faydalanılacağını bilmediğim için onlara kafamda, kendi fantezilerime göre acayip acayip işler yaptırıyor ve fazlasına akıl erdiremiyordum. Bu düşünceler şehvet duygularımı çok elverişsiz bir faaliyet, içinde tutuyor, fakat bereket ki bana bu halden kurtulmanın yolunu öğretmiyorlardı. Matmazel Coton isminde bir kızı bir çeyrek saat tekrar elime geçirmek için hayatımı verirdim. Fakat artık çocukluk

oyunlarının âdeta kendiliklerinden oraya gittikleri zamanda değildik. Fenalık şuurunun yoldaşı olan utanç duygusu yıllarla beraber bana da gelmiş, yaratılıştan olan mahçupluğumu yenilmez bir hale getirecek derecede artırmıştı. Ne o zaman, ne de daha sonra herhangi bir kadına hattâ pek sağlam ayakkabı olmadığını bildiğim ve ilk kelimede hemen razı olacağına emin bulunduğum hallerde bile sevişme teklifi yapmaya cesaret edemedim; meğer ki o kendisi birtakım avanslarla beni buna âdeta zorlamış olsun.

Teheyyüçlerim o kadar çoğaldı ki, arzularımı doyuramadığı için onları en acayip ve akla sığmaz birtakım hareketlerle büsbütün kızıştırıyordum. Kadınların yanında ne durumda bulunmayı istiyorsam, kendimi onlara uzaktan o durumda gösterebilmek için ağaçlı, karanlık yollar; saklı izbeler arıyordum. Gördükleri şeyler edebe aykırı şeyler değildi. Bunu hayalimden bile geçirmiyordum. Bunlar gülünç şeylerdi. Bunları onlara teşhirden duyduğum aptalca zevkin tasviri imkânsızdır. Hak ettiğim muameleyi görmem için birkaç adımlık bir yol kalıyordu. Bulunduğum yerde beklemek küstahlığını göze alabilmiş olaydım ne yapacağını bilen pek gözlü bir kadının geçer ayak ağzımın tadını vereceğine hiç şüphe yoktu. Bu çılgınlık hemen hemen aynı derecede gülünç fakat benim için pek de hoş olmıyan bir felâketle sona erdi.

Bir gün bir avlunun nihayetine gidip yerleştim. Evin kızları burada bulunan bir kuyudan sık sık su çekmeye gelirlerdi. En dipte bir küçük iniş vardı ki birtakım geçitlerle aşağıki mahzenlere götürüyordu. Karanlıkta bu yeraltı geçitlerini iskandil ettim ve on-

ları uzun ve karanlık bularak hiç bitmiyeceklerine ve eğer görülüp yakalanırsam içlerinde emin bir sığınak bulacağını sandım, bu güvenle kuyuya gelen kızlara baştan çıkarır olmaktan ziyade gülünç bir manzara sunuyordum. Aklı başında olanlar görmemezlikten geldiler; başkaları gülüşmeye başladılar. Daha başkaları kendilerine hakaret ediyorum sandılar ve gürültü ettiler.

Sığınağıma kaçtım. Peşimi bırakmadılar. Hesapta olmıyan ve beni telâşa düşüren bir erkek sesi işittim. Kaybolma tehlikesini göze alarak mahzenlere daldım. Gürültüler, sesler ve bir erkek sesi peşimi bırakmıyordu. Karanlığa güvenmiştim. Halbuki aydınlık gördüm. Titremeye başladım ve daha derinlere daldım. Bir duvar yolumu kesti ve daha ileriye gidemiyerek oracıkta kaderimi beklemem lâzım geldi. Bir lâhzada yetiştiler. Koca bıyıklı, koca şapkalı, koca kılıçlı bir adam beni yakaladı. Arkasında süpürge sopalariyle silâhlı dört beş kocakarı duruyordu. Onların arasında da beni ele veren ve hiç şüphesiz yüzümü görmek istiyen bir küçük şırfıntı kız vardı.

Kılıçlı adam beni kolumdan yakalıyarak şiddetle burada ne yaptığımı sordu. Cevabımın hazır olmadığı kolayca anlaşılır. Bununla beraber kendimi topladım ve bu nazik durumda dişimi tırnağıma takarak ve zihnimden romanesk bir kurt masalı uydurdum ki nasılsa tuttu. Yalvarıcı bir sesle yaşıma ve halime acımasını söyledim. Yüksek tabakadan yabancı bir ailenin çocuğu olduğumu, aklımın pek yerinde bulunmadığını, beni hapsetmek istedikleri için babamın evinden kaçtığımı, ele geçersem mahvolacağımı, fakat lûtfeder de yakanı

bırakırsa bir gün belki minnet borcumu ödiyeceğimi anlattım.

Hiç beni dinlemediği halde sözlerim ve halimin iyi bir tesiri oldu. Korkunç adam merhamete geldi ve oldukça kısa bir azarlamadan sonra daha fazla bir şey sormıyarak beni yoluma gitmeye bıraktı. Genç kızlarla kocakarıların benim gidişimi seyretmelerinden anladım ki o kadar korktuğum adamın bana çok faydası dokunmuştur ve iş ötekilere kalsaydı bu kadar ucuz kurtulamıyacaktım.

Onların bir şeyler mırıldandıklarını işittimse de kulak asmadım. Çünkü çevik ve kuvvetli vücudümle kendimi onların sopalarından da kendilerinden de çabucak kurtaracağım muhakkaktı. Elverir ki kılıçlı adam işe karışmasın.

Birkaç gün sonra komşulardan bir genç papazla bir sokaktan geçerken kılıçlı adamla burun buruna geldim. Beni tanıdı ve alaycı bir sesle taklidimi yaparak: "Ben prensim, ben prensim, ben de P... un biriyim, ama fehametlim sakın bir daha bizim o taraflara ayak atayım demeyesin" dedi. Adam daha fazla bir şey söylemedi. Ben de başımı önüme eğerek ve sırrını açığa vurmadığı için kendisine teşekkür ederek oradan sıvıştım. Öyle hükmettim ki bu melun kocakarılar adamcağızı sâflığından utandırmışlardı. Fakat bir Piemonte'li de olsa, bu adam iyi bir insandı ve içimde bir minnet hareketi duymadan kendisini hatırıma getiremem. Çünkü vaka o kadar gülünçtü ki, onun yerinde kim olsa, sırf başkalarını güldürmek arzusiyle beni kepaze ederdi. Bu macera korkabileceğim akıbet-

lere yol açmamış, fakat uzun zaman içinde beni uslandırmıştır.

Madam de Vercellis'in evinde bulunuşum bana birkaç bildik kazandırmıştı. Günün birinde bir faydaları olur ümidiyle bunları muhafaza etmekteydim. Aralarında Mösyö Gaine denen ve Kont de Mellarede'in çocuklarının mürebbisi olan bir Savoie'lı papazı arasıra görmeye gidiyordum. Henüz gençti; pek az tanınıyordu. Fakat sağduyu, doğruluk ve ışık ile dolu idi. Tanıdığım insanların en namuslularından biri görünüyordu. Evine gitmemdeki asıl hedef bakımından bir işime yaramadı. Beni bir yere yerleştirmek için kâfi derecede kredisi yoktu. Fakat ben onun yanında hayatım boyunca işime yarıyan daha kıymetli birtakım faydalar, bozulmamış halis ahlâkın dersleriyle sağlam akıl ve mantıkın düsturlarını buldum. Zevklerim ile fikirlerimin birbirlerini kovalayışları sırasında ben ya fazla yükselmiş, yahut da pek aşağılara düşmüştüm, ya Achille'e yahut Thersit'e benzemiş ve böylece kâh kahraman, kâh iki para etmez bir külhani olmuştum. M. Gaine beni kendi yerime yerleştirmeye, ve her şeyimi hoş görmek, ne de cesaretimi kırmak yoluna gitmeden kendi gerçek çehremi kendime göstermeye ihtimam etti.

Bana çok dürüst bir tarzda yaratılış vergilerimden ve hünerlerimden bahsetti, fakat onu da ilâveden geri durmadı ki bu aynı meziyetlerin içinden, benim onlardan faydalanmama mâni olacak birtakım engeller de doğduğunu görmektedir. Öyle ki bütün bu şeyler beni ikbale yükseltecek basamaklar olmaktan ziyade bana

o ikbali teptirecek vasıtalar hizmeti göreceklerdi. Mösyö Gaine bana, insan hayatı üzerine baştanbaşa yanlış fikirlerim olduğunu söyledi ve bana onun gerçek bir tablosunu çizdi, kâmil bir insanın ters bir kader karşısında saadete doğru nasıl kanat açabileceğini ve ona erişebilmek için rüzgâr ile nasıl yarışabileceğini, akıl ve hikmet dışında nasıl gerçek saadet olamıyacağını, bütün mesleklerde akıl ve hikmetin nasıl bir yeri ve rolü bulunduğunu gösterdi. Başkalarına tahakküm edenlerin onlardan ne daha akıllı uslu, ne de mesut olduklarını bana ispat ederek büyüklüğe karşı olan hayranlığını çok azalttı. Mösyö Gaine'in söylediği bir sözde sonradan sık sık aklıma gelmiştir; şöyle ki: "Her insan başkalarının kalbini okuyabilseydi bulunduğu yerden inmeyi istiyen insanların sayısı yukarı çıkmayı istiyenlerden daha çok olurdu. Doğruluğu birdenbire göze çarpan ve hiçbir aşırı tarafı olmıyan bu düşüncenin hayatım boyunca beni uslu uslu yerimde oturtmakta pek büyük rolü olmuştur. Namusa uygun olan şey hakkındaki ilk doğru fikirleri de bana o verdi. Halbuki her şeyi olduğundan fazla şişiren zekâm ile ben onun ancak aşırı taraflarını kavrıyabilmiştim. Bana hissettirdi ki ulvî faziletlere hayranlığın cemiyet hayatında pek az yeri vardı; insan çok yükseklere atılmakla kendini çok aşağılara düşmek tehlikesine atar, daima iyi yapılan küçük vazifelerin devamlılığı büyük kahramanlık hareketlerinden daha az kuvvet istemez; şeref ve saadet bakımından bu küçük vazifeler insana daha fazla kâr getirir ve insanların her zaman hürmet ve takdirlerini kazanmak arasıra hayranlıklarını kazanmaktan çok daha iyidir.

İnsanların vazifelerini tâyin etmek için mutlaka bu vazifelerin ilkelerine çıkmak lâzımdır. Zaten attığım adım, ki şimdiki halim onun bir devamıdır, bizi din üzerinde konuşmaya sürüklüyordu. Kolayca anlaşılır ki namuslu M. Gaine, hiç değilse büyük kısmı itibariyle, Savoie'lı Baş papazın[1] orijinalidir. Yalnız ihtiyat onu daha üstü örtülü konuşmaya mecbur ettiği için bazı noktalar üzerinde fikirlerini daha az açık ifade etmiştir. Bununla beraber düsturları, duyguları, düşünceleri onunkilerin aynı olmuşlardır ve vatanıma dönmemi tavsiye etmesine kadar bütün şeyler kitabında yazdığım gibidir. Böylece öz ve cevherini herkesin anlıyabileceği sohbetler üzerinde uzun boylu durmıyarak şunu söyliyeceğim ki, onun hikmetle dolu bulunan fakat ilk önce bana tesir etmiyen sözleri kalbim için bir fazilet ve din tohumu oldu. Bu tohum hiçbir zaman çürümemiş ve meyvalarını vermek için, daha sevgili bir elin ihtimamlarını beklemiştir.

O zamanki ihtidam pek sağlam olmamakla beraber, şöyle böyle bir heyecana kapılmaktan da kendimi alamıyorum. Mösyö Gaine'in sohbetlerinden sıkılmak şöyle dursun açıklıkları, sadelikleri ve hele içlerini doldurduğunu hissettiğim bir nevi kalb alâkası sebebiyle onlardan zevk de aldım. Benim sevmeye çok istidatlı bir ruhum vardır. Etrafımdaki insanlara daima bana yaptıkları iyilikten ziyade benim için diledikleri iyilik ölçüsünde bağlandım ve bu noktada duygularım beni hiçbir zaman aldatmadı. Onun için M. Gaine'i

---

[1] Savoie'lı Başpapaz: Rousseau'nun Emile'indeki şahıslardan biri.

gerçekten seviyodum. Diyebilirim ki, onun ikinci çömezi idim ve bu münasebetin, aylak hayatımın beni sürüklediği kötülük uçurumundan geri çevirmek bakımından bana paha biçilmez yardımları oldu.

Hiç hatırımdan geçirmediğim bir gün beni Kont de La Roque tarafından çağırmaya geldiler. Birçok defalar evine gittiğim, fakat kendisiyle konuşamadığım için sıkılmış ve postayı kesmiştim. Unutulduğumu yahut benden kendisinde fena tesirler kaldığını zannediyordum. Yanılmışım. Halası yanındaki vazifemi ne kadar zevk ve istekle yaptığımı birçok defalar görmüş ve bunu hattâ kendisine de söylemişti. Sonradan hiç aklıma getirmediğim bir zamanda kont bunlardan bana bir kere daha bahsetti: O gün kont beni iyi karşıladı; müphem vaitlerle oyalamadan beni bir yere yerleştirmeye çalıştığını ve buna muvaffak da olduğunu, şöyle böyle bir şey olmak yoluna girmiş sayılacağımı ve alt tarafının artık benim kendime kaldığını söyledi. İlerlemek için başka hâmilere ihtiyacım kalmıyordu. Madam de Varcellis'in evinde olduğu gibi ilk önce hizmetçi gibi çalışmakla beraber, duygularımı, hal ve hareketimi bu durumun üstünde buldukları takdirde beni bu durumda bırakmamaya niyetleri vardı. Başlangıcın bana verdiği parlak ümitleri nutkun sonu zâlim bir surette yalanlıyordu. Kendi kendime acı bir yes ile: "Nasıl! ben daima uşak mı kalacağım?" dedim. Fakat kendime olan güvenim çabucak bu yesi silip süpürdü. Kendimi pek uşak olmak için yaratılmış hissetmediğimden beni o halde bırakmalarından korkmamak lâzımdı.

Kont de La Rocque beni Kıraliçenin İmrahoru ve meşhur Solar ailesinin reisi Kont de Gouvon'un evine götürdü. Bu muhterem ihtiyarın vekarlı ve asîl tavrı, beni karşılayışındaki sevimli nezaketin beni daha fazla duygulandırmasına sebep oldu. Kont bana yakın bir ilgi ile sualler sordu; ben de ona açık kalble cevap verdim. Kont de La Roque'a zekâ vadeden hoş bir çehrem olduğunu, gerçekten de zekâsız görünmediğimi fakat her şeyin bununla bitmediğini ve alt tarafını da görmek lâzım geldiğini söyledi. Sonra bana dönerek: "Çocuğum, dedi. Hemen her işte başlangıçlar biraz zordur. Fakat sizinki o kadar zor olmıyacak. Uslu olun ve bu evde herkese kendinizi sevdirmeye çalışın, şimdilik tek vazifeniz budur. Hâsılı cesur olunuz. Sizin için ne lâzımsa yapılacak."

Kont derhal gelini Markiz de Breil'in odasına girdi ve beni ona ve oğlu Papaz Gouvan'a takdim etti. Bu başlangıç bana hayırlı bir âlamet gibi göründü. Bir uşağı karşılamak için bu kadar teklife hacet olmadığını anlamak için epeyce şeyler öğrenmiş bulunuyordum. Gerçekten bana uşak muamelesi etmediler. Kilerin sofrasında yemek yiyecektim. Sonra uşak üniforması da vermediler. Kafasız bir toy çocuk olan Kont de Favria beni arabasının arkasına bindirmek istediği için büyük babası hiçbir arabanın arkasına binmeme ve ev dışında hiçbir kimsenin arkasından gitmeme izni olmadığını söyledi.

Bununla beraber sofra hizmetinde bulunuyor ve evin içinde aşağı yukarı bir uşağın yaptığını yapıyordum. Ancak bu, doğrudan doğruya kimseye bağlı olmıyarak yapılan bir dereceye kadar hür bir hizmetti.

Gündüzleri dikte edilen birkaç mektup ve Kont de Favria'nın kestirdiği resimler dışında hemen hemen bütün zamanlarıma sahiptim. Farkında olmadan geçirmekte olduğum bu imtihan şüphesiz çok tehlikeli idi. Hattâ pek insanlığa uygun da sayılmazdı. Çünkü bu büyük aylaklık yüzünden birtakım kötü huylar kapabilirdim ki aksi halde böyle bir şeyden korkulamazdı.

Fakat çok şükür ki bu olmadı. M. Gaine'in dersleri kalbimde derin izler bırakmıştı. Onlardan o kadar zevk duymuştum ki tekrar gidip dinlemek için arasıra kaçamaklar yapıyordum ve sanırım ki gizlice evden sıvıştığımı görenler nereye gittiğimi asla keşfedemiyorlardı. Onun hal ve hareketim hakkında bana verdiği öğütlerden daha mâkul bir şey tasavvur olunamazdı. Evdeki başlangıçlarım pek iyi oldu. Kendimi öyle bir gayret, dikkat ve hulûs ile işime veriyordum ki herkes hayran oluyordu. Papaz Gaine pek mâkul olarak bu ilk hızı bir parça tavsatmamı tavsiye etmişti. Çünkü birdenbire laçka yapmasından ve kimsenin bunun neden ileri geldiğine dikkat etmemesinden korkulurdu. "Başlangıcınız sizden istenecek şeyin kaidesi olacaktır, dedi. İlerde daha fazlasını yapacak surette kuvvetlerinizi idareye çalışın. Fakat yaptığınızın daha azını yapmaktan daima sakınmalısınız."

Ufak tefek hünerlerimi hiçbir zaman yoklamadıkları ve bende yaratılış vergilerimden başka bir şey tasavvur etmedikleri için Kont de Gouvon'un söylediklerine rağmen benden herhangi bir şekilde faydalanmayı düşünüyor görünmüyorlardı. O esnada araya birtakım işler karıştı ve ben hemen hemen unutuldum. Kont de Gouvon'un oğlu Marki de Breil o tarihte Viyana

elçisi idi. Sarayda birtakım hareketler olmuştu. Bunların tesiri aile içinde de kendini hissettirdi. Evdekiler beni düşünmeye vakit bırakmıyan bir sarsıntı içinde yaşadılar. Bununla beraber o zamana kadar dizginleri pek fazla gevşetmiş değildim. Yalnız bir şey oldu ki beni dışarıya ait şeylerle oyalanmaktan uzaklaştırmak fakat vazifelerime karşı daha dalgın ve ihmalci yapmak suretiyle bana hem iyilik ve hem fenalık yapmıştır.

Matmazel de Breil aşağı yukarı ben yaşta, güzel endamlı, oldukça güzel çehreli, çok beyaz bir genç kızdı. Gayet siyah saçları vardı.. Bununla beraber yüzünde kumral insanların yüzünde görülen o yumuşak ve tatlı ifadeyi taşıyordu ki buna benim hiçbir zaman yüzüm olmamıştır. Genç kızlara çok yaraşan saray kıyafeti güzel endamını belirtiyor, göğüs ve omuzlarını meydana çıkarıyor ve o zaman evde giyilen matem elbisesinin rengi çehresinin renklerini daha göz kamaştırıcı bir hale sokuyordu. Bunlara dikkat etmek bir uşağa düşecek şey değildir denebilir. Hiç şüphe yok ki bu noktada suçluydum. Fakat yine de gözlerim görmekte devam ediyorlardı. Hattâ bunda ben yalnız da değildim. Metrdotel ile öteki uşaklar arasıra sofrada bu şeylerden bana çok ıstırap veren bir kabalıkla bahsediyorlardı. Bununla beraber bu kıza âşık olacak derecede başım dönüyor değildi. Kendimi asla unutmuyordum. Haddimi biliyordum. Hattâ arzularımı bile pek başıboş bırakmamaktaydım.

Matmazel Breil'i görmekten, zekâsına, sağduyusuna ve namusuna delâlet eden birkaç kelimesini işitmekten hoşlanıyordum. Ona hizmet etmek zevkiyle sı-

nırlanan hırs ve emelim, hakkım olan şeylerin öte tarafına aşmıyordu.

Sofrada bu hakları değerlendirmek fırsatlarını çok dikkatle kullanmaktaydım. Kendi uşağı bir an sandalyesinin arkasından çekilirse hemen benim oraya yerleştiğim görülüyordu: Bunun dışında onun karşı tarafında duruyordum. Ne istemek üzere olduğunu gözlerinde arıyor, tabağını değiştireceğim anı dikkatle kolluyordum. Bana bir şey emretmeye, bakmaya ve bir tek kelime söylemeye tenezzül etmesi için neler yapmazdım. Fakat nerede!

Ben onun gözünde bir hiçtim. Orada bulunduğumu bile fark etmiyordu. Bununla beraber sofrada arasıra bana hitap eden erkek kardeşi bir gün pek nazik olmıyan bir şey söyleyince o kadar ince, o kadar biçimli bir söz sarfettim ki dikkatini çekti ve gözlerini bana çevirdi. Çok kısa olan bu bakış beni coşturmaktan hâli kalmadı. Ertesi gün bir ikinci bakış elde etmek fırsatı çıktı ve kaçırmadım.

O gün büyük bir akşam ziyafeti veriliyordu. Metrdotelin ilk defa belinde bir kılıç, başında şapka ile servis yapmakta olduğunu büyük hayretle gördüm. Tesadüf olarak Salor hanedanının halılar ve arınalar üstündeki dövizinden söz açıldı *"Tel fiert qui ne tue pas* (o ki vurur öldürmez)" Umumi olarak Piemonluların başları Fransızca ile pek hoş olmadığı için birisi bu dövizde bir imlâ yanlışı buldu ve *fiert* kelimesine bir t lâzım olmadığını söyledi.

İhtiyar Kont de Gouvon cevap verecekti. Fakat gözleri bana ilişince bir şey söylemeye cesaret edemeden gülümsediğimi gördü ve konuşmamı emretti. O va-

kit t nin fazla olmadığını zannettiğimi; *fiert*'in gururlu, tehdit edici mânasındaki *ferus* kelimesinden değil, vuruyor, yaralıyor, mânasındaki *fiert* den gelen eskimiş bir Fransız kelimesi olduğunu; böylece dövizin bana "o ki tehdit eder" değil "O ki vurur öldürmez" mânasına geliyor göründüğünü söyledim.

Herkes bana ve birbirine bakıyor, kimse bir şey söylemiyordu. Dünyada böyle bir şaşkınlık görülmemiştir. Fakat benim en ziyade gururumu okşıyan şey, Matmazel de Breil'in yüzünde açık bir memnunluk ifadesi görmek oldu. Bu her şeyi küçümsiyen kız bana ikinci defa olarak bir bakış baktı ki hiç değilse birincisine değiyordu. Sonra gözlerini büyük babasına çevirerek hak kazandığım iltifatı bir nevi sabırsızlıkla bekliyor göründü. Büyük baba da bu borcu o kadar memnun bir tavırla ve o kadar eksiksiz bir şekilde ödedi ki bütün sofra derhal ona ağız uydurdu. Bu an kısa fakat her cihetçe tatlı oldu. O çok nadir anlardan biri ki eşyayı kendi tabiî sıralarına yerleştirir ve talihin hakaretlerinden yerde sürünen gerçek değerin öcünü alır. Birkaç dakika sonra Matmazel de Breil tekrar gözlerini bana doğru kaldırdı ve nazik olduğu kadar da çekingen bir tavırla benden su istedi. Kendisini bekletmediğimi söylemeye hacet var mıdır? Fakat yanına yaklaşırken öyle bir titremeye kapıldım ki bardağı fazla doldurdum ve suyun birazını tabağın ve hattâ üstüne döktüm. Kardeşi bir münasebetsizlik yaparak niçin o kadar titrediğimi sordu. Bu sual beni teskine yaramadığı gibi Matmazel de Breil'i de gözlerinin akına kadar kızarttı.

Roman buracıkta bitmekte ve Madam Basile vakası ile hayatımın bütün geri kalan kısmında olduğu gibi hiçbir zaman aşklarımın bahtiyar bir neticeye ulaşmadıklarını göstermektedir.

Madam de Breil'in odası önündeki aralığa nafile yere gönül bağladım. Kızından en küçük bir dikkat alâmeti elde etmek mümkün olmadı. Bana bakmadan girip çıkıyordu. Ben ise ancak gözlerimi ona çevirmeye cesaret edebiliyordum. Hattâ o kadar aptal ve beceriksiz idim ki yanımdan geçerken eldivenini düşürdüğü bir gün öpücüklere boğmak istediğim bu eldivenin üstüne atılacak yerde köşemden çıkmaya cesaret edemedim ve onu, seve seve ayaklarımın altında ezebileceğim bir budala uşağın yerden almasına göz yumdum. Üstelik Madam de Breil'in hoşuna gitmek saadetine eremediğimi de fark ettim ki bu benim cesaretimi büsbütün kırdı. O yalnız bana hiç emir vermemekle kalmıyor, kendiliğimden yaptığım hizmetleri de kabul etmiyordu. İki defa beni kapısının önünde bularak çok kuru bir sesle yapacak bir işim olup olmadığını sordu. Böylece bu çok sevdiğim aralıktan vazgeçmem lâzım gelmişti. İlk önce üzüldüm. Fakat araya birtakım oyalayıcı meşgaleler girdi ve az sonra burasını düşünmez oldum.

Nihayet günün birinde varlığımın farkında olan kayınbabasının bana yaptığı iyi muamele Madam de Breil'in küçümsemesinden beni az çok teselli etti. Anlattığım ziyafetin akşamında Kont benimle yarım saatlik bir konuşma yapmış ve neticeden memnun görünmüştü. Ben ise göklere çıkıyordum. Bu iyi yürekli ihtiyar zeki bir adam olmakla beraber Madam de Var-

cellis derecesinde değildi. Fakat daha şefkatli idi. Bu sebeple onun yanında daha fazla muvaffak oldum. Kont beni sevmeye başlamış olan oğlu Papaz de Gouvon'un hizmetine girmemi, faydalanmasını bilirsem bu sevginin hakkımda hayırlı olacağını ve benim için düşünülen iyi şeyler bakımından olan eksiklerimi tamamlıyabileceğini söyledi. Ertesi sabah tezi yok Papazın evine uçtum. Beni bir hizmetçi gibi karşılamadı. Ocağının köşesine oturttu ve büyük bir tatlılıkla sualler sorarak birçok şeyler üzerinde başlamış olan tahsil ve terbiyemin hiçbirinde tamamına ermemiş bulunduğumu gördü. Hele Lâtincemi çok az bularak bana daha fazlasını öğretmeyi üzerine aldı. Her sabah dairesine gitmemi kararlaştırdık ve ertesi günden itibaren derse başladık. Böylece hayatımda sık sık görülen ve beni içtimai durumumun kâh üstüne çıkarıp kâh altına düşüren acayipliklerden biri olarak aynı evde hem öğrenci, hem uşaktım. Köle olduğum halde öyle asîl bir öğretmenim vardı ki kıral çocuklarına nasip olmazdı.

Papaz de Gouvon, ailesi tarafından kiliseye nezredilmiş bir küçük oğuldu. Bu sebeple onun tahsili asılzade çocuklarına verilmesi âdet olan tahsilin ilerisine götürülmüştü.

Papaz de Gouvon'u Sienne Üniversitesine göndermişlerdi: Birçok yıllar orada kalmış ve dönüşte oldukça kuvvetli bir *Gruscantisme*[1] (Tasfiyecilik) dozu getirerek Torino'da, vaktiyle Papaz Dongean'ın Pariste kazandığı şöhrete benzer bir şöhrete sahip olmuştu.

[1] Gruscantisme: İtalyancayı ıslah için 1582 de Floransa'da kurulmuş Crusca Akademisinin isminden alınmıştır.

İtalya'da Papalık Maiyet Psikoposluğu adaylarında pek sık görüldüğü üzere İlâhiyat nefreti onu edebiyata sürüklemişti. Şairleri oldukça okumuştu. Lâtince ve İtalyanca zararsız manzumeler yazıyordu.

Kısacası zevkimi terbiye etmek ve kafama doldurduğum hırdavatı bir parça ayıklamak için gereken zevke sahipti. Fakat belki gevezeliğime aldanarak bende az çok bir bilgi vehmettiği, belki de ilk derecedeki Lâtince derslerinin sıkıntısına tahammül edemediği için derslere çok yüksekten başladı ve Phédre'in birkaç efsanesini yarım yamalak tercüme ettirdikten sonra beni hemen hiç anlamadığım Virgile'in metinleri ortasına attı. İlerde görüleceği üzere ben lâtinceyi döne döne okumaya fakat hiçbir zaman bilmemeye mahkûmdum. Bununla beraber derslerime oldukça gayretle çalışıyordum ve hocam hâlâ rikkatle hatırladığım bir cömertlikle bana emek sarfediyordu. Sabah saatlerinin bir kısmını yanında geçiriyor ve derslerimle olduğu kadar onun işleriyle de meşgul oluyordum. Ancak bu işler onun şahsına ait değildi; çünkü kendisine hizmette bulunmama tahammülü yoktu. İşim onun diktesi altında yazı yazmak ve bazı kopyeler çıkarmaktan ibaretti. Diyebilirim ki kâtiplik vazifem bana talebelik vazifemden daha faydalı olmuştur. Yalnız İtalyancayı en temiz şeklinde öğrenmekle kalmadım. Edebiyatın tadını da duymaya ve Tribu'en tedarikine imkân olmıyan iyi kitapları az çok ayırdetmeye başladım ki sonradan kendi kendime çalıştığım zaman bunların bana çok faydası olmuştur.

Bu zaman hayatımın romanesk projeler yapmanın en mâkul bir şekilde kendimi muvaffak olmak ümidine

teslim ettiğim bir devri olmuştur. Papaz Gouvon benden çok memnundu. Bunu herkese söylüyordu. Beni öyle acayip bir sevgi ile sevmeye başlamıştı ki Kırala benden bahsetmiş olduğunu Kont de Favria'dan haber aldım. Madam de Breil bile bana karşı olan küçümseyici edasını değiştirmişti. Hâsılı evin içinde bir nevi gözde oldum. Öteki uşaklar beni dehşetli kıskanıyorlar, efendinin oğlu tarafından okutulmak suretiyle bana verilen şerefin uzun müddet kendileriyle kapı yoldaşlığı etmek için olmadığını gayet iyi seziyorlardı.

Solar'ların benim için neler düşündükleri hakkında şurada burada rasgele ağızlarından kaçırdıkları ve ne mânaya gelebileceklerini ancak sonradan düşündüğüm birkaç kelimeden anlıyabildiğim kadarına göre bu aile birtakım elçilikleri ve hattâ belki de Dışişleri Bakanlığını gözüne kestirmiş görünüyordu. Bu maksat için de daha evvelden, değeri ve birtakım marifetleri olan bir elulağı hazırlamak çok işe yarıyacaktı. Bir insan ki kendilerine bağlı bulunsun, ilerde güvenlerini kazansın ve faydalı bir şekilde aileye bir hizmet edebilsin. Kont de Gouvon'un bu tasavvuru hayırlı, basiretli bir büyük aile reisine gerçekten yakışacak necip, ince ve cömert bir tasavvurdu. Ancak ben o zaman böyle bir düşüncedeki bütün genişliği kavrıyamadıktan başka plânı çok fazla hesaplı ve çok uzun süreli bir bağımlılığı gerektirecek mahiyette görüyordum. Benim çılgın yükselme hırsım ikbali ancak macera yollarında arıyor ve Solar'ların bu tasavvurunda kadın rolü görmediğim için yol bana ağır, zahmetli ve hüzün verici geliyordu. Halbuki işin içinde kadın parmağı bulunmaması bakımından benim onu daha

şerefli ve emin görmem gerekirdi. Çünkü kadınların himaye edecekleri değerler bende tasavvur edilen değerlerden elbette daha aşağı şeylerdi.

Hâsılı her şey gayet yolunda gidiyordu. Herkesin takdirini kazanmış, hattâ hemen hemen zorla koparmıştım. Acı denemeler zamanı geçmişti. Evde bana kendi yerinde olmıyan fakat oraya gelmesi beklenen ümitlerle dolu bir genç adam göziyle bakıyorlardı. Ancak benim asıl yerim insanlar tarafından tâyin edilen yer değildi. Ben oraya büsbütün farklı yollardan gidecektim. Burada kendime has karakteristik taraflarımdan birine dokunup geçiyorum ki bir mülâhaza eklemeden okuyucuma göstermem kâfi gelecektir.

Torino'da benim cinsimden pek çok yeni mühtediler bulunmakla beraber kendilerinden hoşlanmıyor ve hiçbirini asla görmek istemiyordum. Fakat bu durumda olmıyan birkaç Cenevreli ile görüşmüştüm ki aralarında M. Mussard isminde bir minyatür ressamı vardı. Tord-Gueule diye çağırılan bu ressam benim biraz akrabam olurdu. Mösyö Mussard benim Kont de Gouvin'un yanında olduğumu keşfetti ve çıraklığım zamanında benimle arkadaşlık etmiş Bâcle adında bir başka Cenevreli ile beraber beni görmeye geldi. Bu Bâcle çok eğlendirici, çok şen bir çocuktu. Durmadan maskara maskara nükteler yapar ve yaşı sebebiyle bu iğneli sözler pek hoş kaçardı. Ben bu Bâcle'e birdenbire abayı yakmıştım. O kadar ki kendisinden ayrılamıyordum. Az bir zaman sonra Cenevre'ye dönecekti ve bu benim için bir kayıp olacaktı. Bu kayıbın büyüklüğünü gayet iyi hissettiğimden hiç değilse kalan az zamandan faydalanmış olmak için hemen hiç pe-

şini bırakmıyordum, yahut daha doğrusu o benden ayrılmıyordu. Çünkü ilk önceleri günümü onunla beraber geçirmek için evden izinsiz kaçacak derecede başım dönmemişti. Fakat çok geçmeden bu çocuğun beni âdeta avucu içine aldığını görerek evin kapısını yüzüne kapadılar. Ben o kadar ateşlendim ki dostum Bâcle'den başka her şeyi unutarak ne hocamın, ne de Kontun semtlerine uğramaz oldum. Beni artık evin içinde gören yoktu. Azarladılar, kulak asmadım. Böyle olunca beni kovmakla tehdit ettiler ve işte bu tehdit mahvıma sebep oldu. Çünkü Bâcle'nin kendi kendine dönmemesi imkânını bana yarım yamalak gösterdi. O zamandan sonra böyle bir yolculuğa çıkmaktan başka bir zevk, başka bir kader, başka bir saadet düşünemedim. Bu tasavvurda yalnız seyahatin anlatılmaz bahtiyarlığını görüyor, üstelik onun sonunda Madam de Warens'in çehresini yarım yamalak seçiyordum. Fakat ne kadar sonsuz bir uzaklık içinde! Çünkü Cenevre'ye dönmek asla aklımdan geçirdiğim bir şey değildi. Dağlar, çayırlar, ormanlar, dereler, köyler yepyeni güzelliklerle gözümün önünde durup dinlenmeden birbirlerini kovalıyorlardı. Bu mesut yolculuk benim bütün hayatımı sömürüp eritecek gibi görünmekteydi. Aynı seyahatin gelişte bana ne kadar güzel görünmüş bulunduğunu zevkle hatırlıyordum. Bağımsızlığın bütün cazibesine kendi yaşımda bir arkadaşla beraber yolculuk yapmak fikri de katılınca ne hale geleceğim anlaşılır. Bir arkadaş ki zevki zevkime uygundu; neşeliydi; hiçbir çekineceği, hiçbir vazifesi yoktu; gitmek veya kalmak için kendi keyfinden başka bir mecburiyet tanımıyordu. Böyle bir saadeti gerçekleştirilmesi

ağır, güç ve şüpheli ikbal hırsı projelerine feda etmek için insan deli olmalıydı. Bir gün bütün parlaklıklariyle gerçekleştikleri dahi farz edilse bu projeler gençlikteki bir çeyrek saatlik hakikî zevk ve hürriyete değmezlerdi.

Haklı ve mâkul fantazyemle dolup taşarak öyle şeyler yaptım ki en sonunda kendimi kapı dışarı ettirdim ve doğrusunu söylemek lâzım gelirse bu kolay bir şey de olmadı.

Bir akşam sokak dönüşünde Metrdotel bana hizmetimden çıkarıldığımı Kont de Gouvon tarafından haber veriyordu. Benim de istediğim tamamı tamamına bundan başka bir şey değildi. Çünkü ne olursa olsun hareketimin yolsuzluğunu sezinliyor, buna bir de haksızlık ve nankörlük ilâvesiyle gûya kendimi temize çıkarıyordum. Böylece başkalarını suçlu durumuna düşürdüğümü ve zaruret sevkiyle verdiğim karar için bir mazeret bulduğumu sanıyordum. Ertesi sabah hareketimden evvel Kont de Favria ile görüşmeye gitmemi kendisi tarafından bana söylediler. Fakat başım adam-akıllı döndüğü için bundan kaçacağımı tahmin ederek bana ayırdıkları ve hiç şüphesiz pek az hakettiğim bir miktar paranın teslimini Metrdotel bu ziyaretten sonraya bıraktı. Beni uşak durumuna düşürmemek için bana aylık bağlamamışlardı.

Kont de Favria çok genç ve çok patavatsız olmakla beraber bu görüşmede bana gayet mâkul ve hattâ şefkatli de demeğe cesaret edebileceğim lâkırdılar söyledi ve amcasının ihtimamlariyle büyük babasının tasavvurlarını beni pohpohlıyacak ve yüreğime dokunacak bir şekilde açıkladı. Nihayet benim kendime kıy-

mak için neler feda etmekte olduğumu gözlerim önünde canlandırarak büyüklerle aramı bulmayı teklif etti. Bunun için koyduğu şart beni baştan çıkarmış olan küçük bedbahtı bir daha görmemekten ibaretti.

Kontun bu sözleri kendiliğinden söylemediği o kadar açıktı ki aptalca gafletime rağmen onların içinde ihtiyar efendimin bütün şefkatini hissettim ve yüreğim burkuldu. Fakat bu seyahat hayalimde o kadar kuvvetle yerleşmişti ki hiçbir şey onun büyüsünü bozamazdı. Bende artık akıl, fikir kalmamıştı. Kendimi zorladım; sertleştirdim, kafa kaldırdım ve küstah bir eda ile cevap verdim ki mademki bana yol verilmiştir; o halde kabul ediyorum; geri dönmek için çok geçtir; hayatta başıma gelecek şey ne olursa olsun bir yerden kendimi iki defa kovdurmamaya azmetmişimdir. O vakit genç çocuğun haklı olarak tepesi attı; bana lâyık olduğum isimleri verdi ve omuzlarımdan yakalıyarak odasından attı, arkamdan tekmesiyle kapıyı kapadı. Ben zaferlerin en büyüğünü kazanmışım gibi âdeta bayram ederek dışarıya çıktım ve ikinci bir savaşa zorlamaktan korkar gibi hocama bir teşekkür bile etmemek alçaklığını göze alarak yola düştüm.

Bu andaki çılgınlığımın ne dereceye vardığını anlıyabilmek için kalbimin en küçük şeylere kendini kaptırmaya ne kadar istidatlı olduğunu ve kapıldığı şey bazan bir hiçten de ibaret olsa o hiç için ne kuvvetli hayallere daldığını bilmek lâzımdır.

Herhangi bir fikre takıldığım zaman en acayip, en çocukça, en çılgın plânlar onu okşamaya ve bana doğru gibi göstermeye gelirler. On dokuzuna yaklaşmış[17] bir insanın, ömrünün geri kalan kısmına ait geçim

ümitlerini bir boş şişeye sığdırabilmesi inanılacak şey midir? Öyleyse dinleyiniz.

Papaz de Gouvon birkaç hafta evvel bana çok güzel ve beni çok sevindiren bir küçük Héron çeşmesi hediye etmişti[1]. Bâcle ile ben bu çeşmeyi işlete işlete ve yolculuğumuzu konuşa konuşa başımızda bu oyuncağın bu yolculuğu kolaylaştırmak ve uzatmak için bir vasıta olabileceği yolunda bir fikir uyandığını gördük. Yeryüzünde bir Héron çeşmesinden daha fazla merak uyandıracak ne bulunabilirdi? Bu prensip zihnimizde kurduğumuz servet binası için bir temel teşkil etti. Geçtiğimiz her köyde köylüleri çeşmemiz etrafına toplıyacaktık. Dört bir tarafımızdan yiyecek, içecek yağacaktı. Hele ki ikimiz de yenilecek şeyleri, köylülerin bedavaya yerden topladıklarına ve gelip geçenleri tıkabasa doyurmuyorlarsa bunun sırf kendilerindeki fena niyetlerden ileri geldiğine inanmaktaydık. Her yerde ziyafetler ve bayramlar tasavvur ediyor, ciğerlerimizin rüzgârı ve çeşmemizin suyundan başka bir şey sarfetmeden Piemont, Savoie, Fransa ve bütün dünyadaki masraflarımızı sağlıyacağımızı hesap ediyorduk. Arkadaşımla beraber bitip tükenmek bilmiyen seyahat projeleri yapıyor, en sonunda bir yerde karar kılmak zaruretinden ziyade Alp dağlarını geçmek zevkini düşünerek yolumuzu evvelâ kuzeye yöneltiyorduk.

Bana hiçbir pişmanlık duymadan hâmimi, hocamı, derslerimi, ümitlerimi ve hemen hemen sağlanmış bir ikbali teperek gerçek bir serseri hayatına başlamayı göze aldırmış olan plânım işte bundan ibaretti. Baş-

[1] İkinci yüzyılda İskenderiyeli Matematikçi Héron tarafından icat edildiği sanılan bir tazyikli çeşme.

kente Allahaısmarladık; ikbal hırsına, gösterişe, aşka, güzel kadınlara ve bir sene evvel beni getirmiş olan büyük macera ümitlerine Allahaısmarladık! Kesem pek yalın kat fakat kalbim sevinçle dolup taşarak oyuncak çeşmem ve Bâcle dostumla beraber yola çıkıyorum ve birdenbire bütün parlak projelerime hudut yaptığım bu gezginci saadeti tatmaktan başka bir şey zihnime girmiyor.

Bununla beraber bu çılgın yolculuk hemen hemen beklediğim kadar hoş geçti; fakat düşündüğüm şekle pek tamamı tamamına uymadı. Çünkü çeşmemiz, uğradığımız meyhanelerde dükkâncı ve hizmetçi kadınları birkaç dakika eğlendirmekle beraber yine de çıkarken para vermemek olmuyordu. Fakat bu bizim fazla keyfimizi kaçırmıyordu. Ancak pek parasız kaldığımız zaman bu vasıtadan ciddî surette faydalanmayı düşünüyorduk. Nihayet bir kaza bizi bu zahmetten de kurtardı. Bramant civarında çeşmemiz kırılmıştı. Zaten tam zamanı idi de. Çünkü birbirimize söylemeye cesaret etmeksizin bu oyuncağın artık bizi sıkmaya başladığını hissediyorduk. Bu felâket bizi evvelkinden daha fazla neşelendirdi ve sersemliğimize, elbise ve kunduralarımızın eskiyeceğini unutmuş yahut çeşmemizi işletmek suretiyle onları yenilemeyi ummuş olmamıza bol bol güldük. Yolumuza hareket zamanımızdaki şenliğimizle devam ediyorduk. Ancak dibi görünmeye başlıyan kesemizin bizi bir an evvel erişmek zorunda bıraktığı noktaya biraz daha kestirmeden götürecek yolları tercih eder olduk.

Chambéry'de beni bir düşüncedir aldı. Bunun sebebi yapmış olduğum aptallık değildi. Çünkü hiçbir

insan geçmiş üzerine benim kadar çabuk, benim kadar kolay sünger çekmemiştir. Düşüncem Madam de Warens'in evinde beni bekliyen kabul şekli idi. Çünkü ben onun evini kendi baba evim gibi tasavvur ediyordum. Kont de Gouvon'un yanına girdiğimi kendisine yazmıştım. Oradaki gerçek durumumu biliyordu. Beni tebrik ettiği sırada gördüğüm iyiliklere nasıl mukabele etmem gerekeceğine dair iyi nasihatler vermişti. İstikbalimi artık emin görüyordu; meğer ki ben kendi elimle onu altüst etmiyeyim... Benim döndüğümü görünce ne diyecekti? Bana kapısını kapıyabilmesini bir an aklımdan geçirmedim. Fakat onu kederlendirmekten korkuyordum. Benim için sefaletten daha acı olan azarlarından korkuyordum. Her şeye sükût ile katlanmaya ve onu yatıştırmak için her şeyi yapmaya azmettim. Artık dünyada ondan başkasını düşünmüyordum. Onun gözünden düşmüş olarak yaşamak benim için tasavvur edilemiyecek bir şeydi. Beni en çok kaygılandıran şey yol arkadaşımdı. Kendim yetmiyormuş gibi onu da Madam de Warens'e yamamak istemiyor ve Bâcle'i kolayca başımdan savamamaktan korkuyordum. Son gün arkadaşıma oldukça soğuk davranarak bu ayrılığı hazırladım. Çapkın beni anladı. Aptal olmaktan ziyade çılgın bir çocuktu. - Vefasızlığımdan alınacak sanmıştım. Yanılmışım. Bâcle dostum hiçbir şeyden alınmıyordu. Annecy'e ayak atar atmaz bana: "Sen artık evine geldin" dedi, boynuma sarılarak beni öptü. "Allahaısmarladık" dedi ve bir çark çevirerek kayboldu. Bir daha ondan bahsedildiğini işitmedim. Tanışıklığımız ve dostluğumuz topu topu altı

hafta kadar sürdü. Fakat neticeleri hayatım boyunca devam edecektir.

Madam de Warens'in evine yaklaşırken yüreğim ne kadar çarptı. Bacaklarım altımda titriyor, gözlerim bir perde ile örtülüyordu. Bir şey görmüyor, bir şey işitmiyordum. Kimseleri tanıyacak halde değildim. Soluk almak ve kendime gelmek için birçok defalar durmak zorunda kaldım. Beni bu kadar altüst eden şey muhtaç bulunduğum yardımlara kavuşamamak korkusu mu idi? Ben yaşta bir insanı açlıktan ölmek tehlikesi bu kadar telâşlandırır mı? Hayır, hayır; doğruluğu derecesinde gurur ile de söyliyebilirim ki hayatımın hiçbir zamanında ne menfaat, ne de ihtiyaç benim yüreğimi ne ferahlatmaya ne de sıkıp daraltmaya asla muvaffak olamamışlardır.

Bir günü bir gününe uymamış kararsız bir hayatın devamı boyunca çok kere aç kaldım; açık kaldım; zenginliği ve yokluğu daima aynı gözle gördüm. Darda kalırsam ben de başka bir insan gibi dilenir yahut hırsızlık edebilirdim. Fakat bu hale düştüğüm için şaşalamazdım. Pek az kimse benim kadar hayatında inlemiş, benim kadar gözyaşı dökmüştür. Fakat ne fıkaralık, ne de fıkaralığa düşmek korkusu asla benden ne bir inilti, ne bir damla gözyaşı koparamamıştır.

Kaderin imtihanları karşısında ruhum gerçek saadetler ve gerçek felâketlerden ancak kendine tâbi olmıyanları tanımıştır ve ben zaruri ihtiyaçlarım bakımından hiçbir eksiğim bulunmadığı zamandır ki kendimi insanların en bedbahtı hissetmişimdir.

Madam de Warens'in karşısına çıkar çıkmaz hal ve tavrı yüreğime soğuk su serpti. Sesini duyunca ürperdim ve ayaklarına atıldım. En şiddetli bir sevincin coşkunlukları içinde ağzımı eline yapıştırdım. Bilmiyorum benim için bir yerden bir şeyler öğrenmiş miydi? Fakat yüzünde pek az hayret gördüm. Kederden ise eser yoktu. Okşayıcı bir sesle: "Zavallı küçük, dedi, demek yine geldin? Biliyordum ki bu seyahat için yaşın pek küçüktü. Hiç değilse korktuğum kadar fena gitmemiş olmasından memnunum. Sonra bana başımdan geçeni anlattırdı ki hiç uzun olmadı. Her şeyi büyük bir sadakatle söyledim. Bununla beraber hikâyenin birkaç yerini çıkardım. Fakat kendimi koruyacak ve mazur gösterecek hiçbir şey söylemedim.

Bundan sonra nerede barınacağım meselesine sıra geldi. Madam de Warens oda hizmetçisinin fikrini aldı. Bu konuşma esnasında soluk almaya cesaret edemiyordum. Fakat evde yatacağımı öğrenince kendimi zorlukla tuttum ve küçük paketimin bana ayrılan odaya götürülüşünü seyredişim hemen hemen Saint - Preu'nun kendi arabasını Madam de Wolmar'ın ahırına çekmelerini seyredişine benziyordu. Sonra fazla olarak da bu lûtfun geçici olmadığını öğrenmek saadetine eriyordum. Beni başka şeylerle meşgul sandıkları bir anda Madam de Warens'in "Ne isterlerse söylesinler. Mademki Allah onu bana tekrar gönderdi. Ben de artık bırakmamaya karar verdim" dediğini kulağımla işittim.

Hâsılı döne dolaşa onun evine postu sermiş bulunuyordum. Ancak bu yerleşme hayatımın asıl mesut günlerinin başladığı tarih olmadı. Fakat onları hazır-

lamağa hizmet etti. Bize gerçekten kendi varlığımızın tadını çıkartan yürek duygusu tabiatın eseri yahut belki de uzviyetimizin bir mahsulü olmakla beraber hiç şüphesiz kendisini geliştirecek birtakım durumlara muhtaçtır. Bu tesadüfi sebepler olmasa çok duygulu yaratılmış bir insan hiçbir şey hissetmez ve kendi varlığını tanımadan ölüp giderdi. Ben o zamana kadar aşağı yukarı öyle yaşamıştım. Madam de Warens'i tanımasaydım yahut hattâ tanıdığım halde epeyce zaman yanında yaşıyarak bende uyandırdığı sevgi duygularını kendimde tatlı bir alışkanlık haline getirmemiş bulunsaydım bundan sonra da öyle yaşamakta devam edecektim. Cesaretle söyliyebilirim ki, aşkı sadece duymakla kalan kimse hayatta olan en tatlı şeyi duymuş olmaz. Ben belki daha az coşkun fakat bin kere daha lezzetli bir başka duygu biliyorum ki bazan aşkla da birleşir; fakat çok kere de ondan ayrı kalır. Sonra bu duygu yalnız dostluktan da ibaret değildir; ondan daha şehvetli, daha nazik bir şeydir. Böyle bir duygunun insanda kendi cinsinden bir kimse için hareketegelebilmesini tasavvur etmiyorum. Dostluk denen bir şey varsa ben onu herkesten fazla tanımışımdır. Fakat hiçbir erkek dostuma karşı bu anlattığıma benzer bir şey duymadım. Sözlerim pek aydınlık değildir. Fakat ilerde daha iyi anlaşılacaktır. Duyguları iyi tasvir etmek ancak tesirlerini anlatmakla mümkün olur.

Madam de Warens'in evi eski idi. Fakat güzel bir yedek odası olacak derecede büyüktü. Beni kendisinin tuvalet odası olarak kullandığı bu odaya yerleştirdiler. Bu oda daha evvel bahsettiğim ve Madam de Warens ile ilk defa görüştüğümüz pasaj üzerine açılmak-

taydı. Derenin ve bahçelerin öte tarafında kırlar görünüyordu. Bu odada oturacak genç bir insan böyle bir manzara karşısında duygusuz kalamazdı. Bossey'den beri ilk defa pencerelerimin önünde yeşillik görüyordum. Karşımız her zaman duvarlarla kapalı olduğu için gözlerimin önünde damlar, yahut sokakların boz renklerinden başka bir şey bulunmamıştı. Bu yenilik bana çok tesirli ve tatlı geldi; rikkate olan meyillerimi bir kat daha artırdı. Bu güzel manzarayı da âdeta sevgili hâmimin iyiliklerinden biri gibi görmekteydim. Bana öyle geliyordu ki bu güzel şeyleri kendi eliyle, sırf benim için oraya koymuştu. Bu odada uslu uslu Madam de Warens'in yanında oturuyordum. Onu her yerde çiçekler ve yeşillikler arasında görüyordum. Baharın güzellikleriyle onunkiler gözlerimde birbirine karışıyorlardı. O zamana kadar sıkışık olan kalbim bu mesafeler içinde âdeta genişliyor ve aşk bahçeleri arasında soluklarım daha serbest çıkıyordu.

Torino'da gördüğüm ihtişamı Madam de Warens'in evinde bulmak kabil değildi. Fakat orada temizlik, nezahet ve debdebe ile asla birleşmiyen bir Peygamber evi bolluğu buluyordum. Gümüş takımları fakirdi; porselenleri hiç yoktu; mutfağında av kuşları, mahzeninde yabancı şaraplar bulunmazdı. Fakat her ikisi de zengin ve herkese açıktı. Çini fincanlar içinde emsalsiz bir kahve ikram ediliyordu. Onu görmeye gelen herhangi bir kimse ya kendisiyle beraber yahut da evin başka bir tarafında yemek yemeğe davet ediliyordu. Hiçbir işçi yahut yolcu yiyip içmeden onun evinden çıkmazdı. Hizmetçileri Marceret isminde Fribourgrie'li oldukça güzel bir oda hizmetçisi ile daha sonra bahsi

geçecek Claude isminde kendi memleketlisi bir uşak, bir aşçı kadın ve pek seyrek olarak misafirliğe gittiği zamanlar için de saat hesabiyle tutulan el sedyesi taşıyıcısından ibaretti. İki bin franktan ibaret bir gelir için bunlar epeyce şeylerdir. Fakat toprağı bereketli ve parası az bir memlekette bu kadar gelir, iyi idare edilmek şartiyle, bunlara yetebilirdi. Ancak Madam de Warens tutumluluğu hiçbir zaman makbul bir fazilet saymamıştır. Durmadan borçlanır, borç öder, böylece para onun ellerinde âdeta mekik dokur ve işler şöyle böyle yürüyüp giderdi. Evinin idare düzeni tam benim istiyeceğim gibiydi. Bundan zevkle faydalandığımı söylemeye hacet görmüyorum. Yalnız çok uzun zaman sofrada oturmak mecburiyeti pek o kadar hoşuma gitmiyordu. Madam de Warens'in çorba ile yiyeceklerin ilk kokusuna pek yüzü yoktu. Bu koku onu bayıltacak gibi olur ve uzun müddet devam ederdi. Sonra ağır ağır kendine gelir, konuşur fakat hiçbir şey yemezdi. Ancak yarım saat sonradır ki ilk lokmayı denemeye kalkardı. Bu müddet içinde benim üç kere yemek yemem mümkündü. Öyle ki o daha ilk lokmayı ağzına atmadan çok evvel ben karnımı doyurmuş bulunurdum. Sonra da onunla beraber tekrar yemeğe başlardım. Böylece ben iki kişilik yemek yemiş olurdum ve bundan pek de rahatsız olmazdım.

Nihayet onun yanında duyduğum saadetin nasıl devam edebileceğini asla aklıma getirip kaygılanmadığım için bu tatlı duyguya kendimi bütün ruhumla kapıp koyuverdim.

İşlerinin içyüzünü henüz pek inceden inceye bilmediğim için onların hep öyle gideceklerini tasavvur

ediyordum. Sonradan onun evinde aynı güzel şeyleri buldum. Fakat bu sefer gerçek durumu daha iyi bildiğim ve masrafların gelirleri aştığını gördüğüm için onları pek o kadar huzur ile tadamadım. Geleceği görmek daima benim keyfimi bozmuştur. Geleceği görüşüm hiçbir şeye yaramadı; çünkü hiçbir gelecekten kendimi sakınamadım.

İlk günden aramızda yerleşen tatlı teklifsizlik onun bütün hayatı boyunca aynı kararda devam etti. Benim adım küçük, onunki Anne idi. Hattâ yılların sayısı aramızdaki yaş farkını hemen hemen sildiği zaman da yine o Anne ve ben küçük kaldık. Sanırım ki bu iki kelime aramızda nasıl bir sesle konuştuğumuzu, karşılıklı hareketlerimizdeki sadeliği ve daha ziyade kalplerimizin bağını gayet güzel anlatır. O benim için analaın en şefkatlisi oldu. Her zaman kendi zevkını değil benim iyiliğimi aradı. Gerçi ona olan bağlılığıma şehvet duyguları karışmamış değildir. Fakat bunlar bu bağlılığın tabiatını değiştirmemiş, belki onu daha fazla tatlılaştırmış, okşamakta büyük lezzet bulduğum genç ve güzel bir anaya sahibolmak zevkıyle beni sarhoş etmişti. Okşamak kelimesini burada sözlüklerdeki mânasiyle kullanıyorum. Çünkü benden ne öpüşlerini ve ne de en şefkatli okşayışlarını esirgemeyi hiçbir zaman düşünmemiş, ben de bunu kötüye kullanmayı asla aklımdan geçirmemişimdir. Sonradan onunla başka cinsten münasebetlerim de olmuştur. Kabul ederim. Fakat şimdilik beklemek lâzımdır. Hepsini birden bir defada anlatamam.

İlk karşılaşmamızdaki ilk bakış onun bana hissettirdiği gerçekten ihtiraslı tek lâhza olmuştur. Hattâ

o lâhza da daha ziyade bir şaşkınlık eseridir. Madame de Warens'in boynundaki eşarp altında iyi gizlenemiyen bir kabarıklık zorla dikkati çekmekle beraber benim saygısız bakışlarım hiçbir zaman onun altında bir şeyler aramıyordu. Onun yanında ne arzu ve ne de coşkunluk duymaktaydım. Gaşyedici bir sükûnet içinde bulunuyor, içimin nereden kaynadığını bilmediğim bir zevkle dolup taştığını duyuyordum. Hayatımı vehattâ ebediliği bir an can sıkıntısı duymadan, bu hal içinde geçirebilirdim. Başkalariyle başlamış bir sohbeti devam ettirmek vazifesini bana daima bir işkence yapan konuşma kuruluğunu o bana hiçbir zaman duyurmamış biricik insan olmuştur; başbaşa konuşmalarımız sohbetten ziyade sonu gelmez bir gevezeliğe benzer ve bitmek için mutlaka araya bir şeyin girmesini beklerdi. Onunla bir arada iken beni konuşmaya değil susmaya zorlamak lâzım gelirdi. Madam de Warens projelerini düşüne düşüne çok kere bir dalgınlık haline düşerdi. O vakit onu rüyasına bırakarak susar, karşıdan seyreder ve insanların en bahtiyarı olurdum. Bir merakım daha vardı. Daima onunla yalnız kalmak iddiasında olmamakla beraber durmadan bu yalnızlığı arar ve birtakım saygısızlar bizi rahatsız etmeye geldikleri zaman şiddetli bir öfkeye çevrilen bir ihtirasile bu dakikaların tadını adamakıllı çıkarırdım. Erkek olsun kadın olsun yanımıza biri girdi mi söylene söylene dışarıya çıkar, odada üçüncü olarak kalmaya tahammül edemezdim. Kapı dışındaki koridorda dakikaları sayarak yapışkan misafirlere lânetler yağdırırdım. Bu insanların bu kadar söyliyecek neleri olabileceğini

anlamak benim için mümkün değildi. Çünkü benim söyliyeceklerim onlarınkinden çok fazla idi.

Madam de Warens'e olan bağlılığımın bütün kuvvetini ancak onu görmediğim zaman duymaktaydım. Gördüğüm zaman sadece memnundum. Fakat yokluğu halindeki kaygım âdeta bir ıstırap şeklini alıyordu. Onunla beraber yaşamak ihtiyacı bende çok kere göz yaşlarına kadar giden teessür hamlelerine sebep oluyordu.

Madam de Warens'in Kilisede bir Vepr duasında bulunduğu bir büyük yortu gününde kalbim onun hayaliyle ve bütün günlerimi onun yanında geçirmek arzusiyle dolu olarak şehir dışında dolaşmaya gittiğimi daima hatırlıyacağım. Bu arzunun şimdilik mümkün olmadığını ve bu kadar kuvvetle tatmakta bulunduğum bir saadetin çaresiz kısa ömürlü olacağını anlıyacak kadar aklım başımdaydı. Bu düşünce rüyalarımı pek de karanlık olmıyan ve okşayıcı bir ümit ile aydınlatıyor gibi görünen bir hüzünle dolduruyordu. Bana daima garip bir surette tesir etmiş olan çan sesleri, kuşların ötüşmesi, günün güzelliği, kır manzaralarının tatlılığı, içlerine hayalimle müşterek yuvamızı kurduğum dağınık kır evleri, bütün bunlar bende öyle canlı, nazik, mahzun tesirler uyandırıyordu ki âdeta kendimi istiyebileceği bütün saadetlere ermiş kalbimin, şehvet denen şeyi hatırına bile getirmeden, anlatılmaz istiğraklar içinde o saadetleri tadacağı mesut zamana ve mesut yere uçmuş gördüm. Kalbimin o günkü kadar kuvvet ve hayal ile geleceğe doğru atıldığı bir günü hatırlamıyorum. Bu ruyanın hâtırasında beni en çok hayrete düşüren şu olmuştur ki günün birinde ruya

gerçekleştiği zaman tamamiyle o gün tahayyül etmiş olduğum şekilde birtakım eşya ile karşılaştım. Herhangi bir zamanda bir uyanık insanın ruyası bir peygamber ruyasına benzemişse o muhakkak benim bu ruyamdır. Bu ruyada beni hayal kırıklığına uğratmış tek şey onun hayalî süresinden ibarettir. Çünkü benim ruyamda günler, yıllar ve bütün hayat bozulmaz bir huzur içinde geçiyordu. Halbuki gerçekte bütün bunlar bir an içinde gelip geçen geçmişlerdir. Yazık ki benim en devamlı saadetim bir ruyada oldu ve onu hemen hemen o anda uyanış takip etti.

Bu sevgili annenin gözleri önünde bulunmadığım zamanlarda hâtırasının bana yaptırdığı bütün delilikllerin teferruatına girişecek olsam sözümün sonu gelmezdi. İçinde kendisinin yatmış olduğunu düşünerek yatağımı; onun malı olduğunu ve güzel ellerinin dokunduğunu düşünerek perde ve oda takımlarımı, üzerinde yürüdüğünü düşünerek diz çöktüğüm döşeme tahtalarını kaç defa öpmüşümdür. Hattâ arasıra onun karşısında benden ancak en büyük aşkın ilham edebileceği acayiplikler çıkıyordu.

Bir gün sofrada ağzına bir lokma soktuğunu gördüğüm anda "bir saç var" diye haykırdım. Lokmayı tabağına attı. Hırsla yakaladım ve yuttum. Kısacası benimle en ateşli âşık arasında tek fakat çok esaslı bir fark vardı ve bu fark durumumu hemen hemen akıl ile anlaşılmaz hale getiriyordu.

İtalyaya ne halde gittimse öyle dönmüş olduğumu iddia edemem. Fakat yine de ben yaştaki hiçbir genç belki benim gibi dönmemiştir. Bu memleketten çocukluk hayatımı, saflığımı değil sadece bâkirliğimi geri

getirmiştim. Yılların ilerlemesi vücudümle tesirlerini hissettirmişti. Endişeli mizacım nihayet kendisini belli etmiş ve tamamiyle iradem dışındaki ilk taşkınlığı bende sıhhatim için birtakım korkular ve telâşlar uyandırmıştır ki o zamana kadar ne derece mâsum yaşamış olduğumu her şeyden iyi anlatır. Fakat pek az sonra yüreğim rahatladı. Tabiatı aldatan ve ben yaratılıştaki genç çocukları, sıhhatleri, kuvvetleri ve bazan da hayatları zararına birçok yolsuzluklardan koruyan o tehlikeli oyunu öğrendim. Utangaç ve ürkek insanlara çok elverişli gelen bu fena huyun kuvvetli bir hayali olanlar için başka bir cazibesi de vardı; bütün kadınları âdeta canının istediği gibi kullanmak ve hoşlarına giden herhangi bir güzeli, rızasını almaya hacet görmeden zevklerine alet etmek. Bu uğursuz kolaylığın iğfaline kapılarak tabiatın bana verdiği ve benim de iyi bir şekilde gelişmesine meydan bıraktığım o güzel vücudü yıkmaya uğraşıyordum. Bendeki bu meyle o zaman oturduğum yerin tesirlerini katmak da lâzımdı. Bir güzel kadının odasına yerleşmiştim. Hayalini her an kalbimin içinde okşuyor, gündüzleri daima yüzünü görüyordum. Geceleri onu durmadan hatırlatan eşyalar arasında, içine yatmış olduğunu bildiğim bir yatakta yatıyordum. Bunlar ne kadar tahrik edici şeylerdir. Hepsini ayrı ayrı gözünün önüne getiren bir okuyucu bana şimdiden yarıyarıya ölmüş bir insan gözüyle bakabilir.

Fakat tam tersine beni öldürmesi gerektiği halde, hiç değilse bir zaman için, beni ölümden kurtaran şey yine tamamı tamamına bu olmuştur. O varken de, yokken de onun yanında yaşamak büyüsü ve günlerimi

onunla geçirmek arzusu ile sarhoştum. Onda bir şefkatli anne, bir sevgili kızkardeş, bir tatlı dost görmekteydim. Hepsi bu kadar. Onu daima böyle, daima aynı görüyor ve hiçbir zaman ondan başkasını görmüyordum. Kalbimde daima mevcut hayali başka hiçbir hayale yer bırakmıyordu. O benim için yeryüzünde yaşıyan tek kadındı. Onun ilham ettiği duyguların sonsuz tatlılığı içimde başkalarına karşı şehvet duygularının uyanmasına vakit bırakmadığı için beni kendisine ve bütün kadınlara karşı emniyet altına alıyordu. Kısacası uslu idim; çünkü onu seviyordum. İyi ifade edemediğim bu şeyleri öğrendikten sonra kimin elinden gelirse Madam de Warens'e karşı olan bağlılığımın cinsini izah etsin. Benim kendi hesabıma bütün söyliyebileceğim şudur ki anlattıklarımı şimdi belki çok garip görünüyorlardır. Fakat ilerde ondan da daha fazla garip görüneceklerdir.

En az hoşuma giden şeylerle uğraşıyor, fakat vaktimi son derece tatlı geçiriyordum. İşlerim kaleme alınması gereken birtakım projeler, temize çekilecek muhtıralar, kopyeleri alınacak reçetelerdi. Ayırtlanacak otlar ve kökler, havanda dövülecek ilâçlar, işletilecek imbiklerdi. Bunlar arasında da alay alay ve karmakarışık dilenciler, çeşit çeşit misafirler gelip gidiyordu. Bir askerle bir eczacıyı, bir büyük papaz, bir güzel kadın, bir manastır hizmetçisini hep bir arada idare etmek gerekiyordu. Ben öfkeleniyor, homurdanıyor, sövüp sayıyor, bu melûn kalabalığı yerin dibine batırıyordum. Her şeyi neşe ile karşılıyan Madam de Warens ise benim bu atıp tutmalarıma, gözlerinde yaşlarla gülüyor ve kendisini daha fazla güldüren şey de öfkem ne

kadar şiddetli olursa olsun benim de gülmekten kendimi alamadığını görmek oluyordu. Benim, bu küçük atıp tutma fasıllarım ne hoş zamanlardı. Kavga esnasında başka bir saygısız çıkıp gelecek olursa Madam de Warens de bundan yeni bir eğlence vesilesi çıkararak şeytanca bir kurnazlıkla ziyareti uzatıyor ve bu arada yan gözle bana bakıyordu ki bu bakışlar için ona seve seve dayak atabilirdim.

Madam de Warens benim kendisine cin çarpmış gibi çılgın bakışlar fırlattığımı gördükçe, misafire karşı nezaket icabı, kahkahalarını tutmak için zorluk çekiyordu. Halbuki ben içimden ve hattâ kendime rağmen bu şeyleri ne kadar eğlenceli buluyordum.

Bütün bunlar aslında hoşuma gidecek şeyler olmamakla beraber beni eğlendirmiyor da denemezdi. Çünkü bana çok tatlı gelen bir yaşayış tarzının olayları idiler. Etrafımda geçen şeylerin hiçbiri, benim kendime yaptırılan işlerin hiçbir tanesi zevkime göre olmamakla beraber her şey kalbime göre idi. Hekimliğe karşı duyduğum tiksinti, bizi durmadan neşelendiren birtakım çılgınca sahnelere vesile hazırlamış olmasaydı zannederim ki bu sanatı sevmeye muvaffak olurdum. Bu sanatın dünyada belki ilk defa olarak böyle bir tesiri oluyordu. Bir hekimlik kitabını kokusundan anladığımı iddia ediyor ve garibi şu ki bunda pek binde bir yanılıyordum. Madam de Warens bana en iğrenç ilâçları tattırmaktaydı. Karşı durmama ve korkunç bir surette yüzümü buruşturmama rağmen onun bulaşık güzel parmaklarını yaklaştırdığını gördüğüm zaman ağzımı açmak ve bu parmakları emmek lâzım geliyordu. Ev halkı aynı odada toplu bulunduğu za-

man bizim kahkahalarla konuştuğumuzu ve bağrıştığımızı işitenler bir maskara komedya oynadığımızı sanırlar, afyon macunu, yahut iksir yapmakta olduğumuzu akıllarına getirmezlerdi.

Bununla beraber bütün zamanım bu çapkınlıklarla geçiyor değildi. Oturduğum odada birkaç kitap bulmuştum. *Le Spectateur, Puffendorf, Saint-Evremond,* La Henriade. Eski okuma hızım geçmiş olmakla beraber, işsizlik sebebiyle, bu kitaplardan bir parça bir şeyler okuyordum. Hele *Le Spectateur*[18] çok hoşuma gitti ve bana faydası dokundu. Papaz de Gouvon bana daha az hırs ve daha çok düşünce ile kitap okumayı öğretmişti. Onun için okumaktan daha fazla fayda görmekteydim. İfade tarzları ve zarif cümle yapıları üzerinde düşünmeye alışıyor, öz Fransızcayı eyalet şivelerinden ayırdetmek için egzersizler yapıyordum. Meselâ bütün Cenevrelilerle beraber yapmakta bulunduğum bir imlâ yanlışından beni Henriade'in şu iki mısraı kurtardı:

"Soit qu'un ancien respect pour le sang de leurs maîtres"
"Parlât encor pour lui dans le coeur de ces traîtres[1]*"*

Dikkatime çarpan bu parlat kelimesi, subjonctif'in üçüncü şahsına *t* koymak gerektiğini bana öğretti. Halbuki eskiden onu indicatif sıygasındaki *parla* gibi okumakta ve yazmaktaydım.

---

1 "Gerek efendilerinin kanına karsı kalmış bir eski saygı". "Bu hainlerin yüreğinde onun lehine konuşmuş olsun."

Arada bir okuduğum şeyler üzerine Anne ile konuşuyor, kimi zaman da onun yanında yüksek sesle kitap okuyordum. Bundan çok zevk almaktaydım. Bu suretle güzel okuma egzersizleri yapıyordum ki bu da benim için iyi oluyordu. Madam de Warens'in iyi işlenmiş bir zekâsı bulunduğunu söylemiştim. O tarihte bu zekâ tam olgunluk çağında idi. Birçok edebiyat adamları kendilerini ona beğendirmeye savaşmışlar ve fikir eserleri üzerine muhakemeler yürütmeyi öğretmişlerdi. Denebilirse onda bir parça Protestan zevki vardı. Bayle'den başka kimseyi ağzına almıyor, çok evvel Fransa'da ölmüş bulunan Saint - Evremond'a büyük ehemmiyet vermiyordu. Fakat bu onu yüksek edebiyatı bilmekten ve ondan çok güzel bir şekilde bahsetmekten menetmiyordu. Seçme insanların meclislerinde yetişmişti ve çok genç yaşta geldiği Savoie'da memleketin asılzadeleriyle olan düşüp kalkmalarında zorlama nükteyi gerçek zekâ sanan ve hep cinaslar ve kinayelerle konuşan Vaud kadınlarının yapmacıklı konuşma edasını kaybetmişti.

Madam de Warens sarayı ancak gerçekten görmüş olmakla beraber ona çabucak bir göz atmasını bilmiş ve bu onun muhiti tanımasına kâfi gelmişti. Sarayda edindiği dostları daima muhafaza etmiş, gizli kıskançlıklara ve kendi yaşayış tarzı ile borçlarının sebep olduğu homurdanmalara rağmen hiçbir zaman aylığını kaybetmemiştir.

Madam de Warens'in hem sosyete insanları üzerinde tecrübesi, hem de bu tecrübeden birtakım faydalar çıkarmasını bilen anlayışlı bir kafası vardı. Bu onun konuşmaktan en çok hoşlandığı bir konu idi. Nasıl ki

benim hayallerle dolu zihnimin en çok muhtaç bulunduğu bilgi çeşidi de yine bundan başka bir şey değildi. "La Bruyère" i beraber okuyorduk. O bu yazarı, hele insanı olduğu gibi görmekten hoşlanmıyan gençlik çağı için hazin ve yeis verici bir kitap olan La Rochefoucauld'dan çok fazla seviyordu.

Ahlâkçılığı tuttuğu zaman Madam de Warens arasıra bir parça sapıtırdı. Fakat ben zaman zaman onun ağzını yahut ellerini öperek sabreder ve uzun sözlerinden sıkılmazdım. Bu hayat uzun sürmesine imkân olmıyacak kadar tatlı idi. Ben bunu hissediyordum ve günün birinde sona erdiğini görmek korkusu keyfimi kaçıran tek şey olurdu. Türlü delişmenlikler yapmakla beraber Anne beni incelemek, sorguya çekmek ve istikbalim için asla umurumda olmıyacak türlü türlü projeler yapmaktan da geri durmuyordu. Çok şükür ki benim meyillerimi, zevklerimi, küçük hünerlerimi bilmek kâfi değildi. Bunların bir işe yaramalarını sağlıyacak fırsatları bulmak yahut yaratmak lâzımdı ve bütün bunlar bir günde olamazlardı.

Zavallı kadının benim değerim hakkındaki peşin hükümleri, seçilecek en iyi yol bakımından onu tereddütlere sürüklüyor ve böylece projenin tatbiki zamanının gecikmesine sebep oluyordu. Hâsılı Madam de Warens'in benim için düşündüğü iyi şeyler sayesinde her şey istediğim şekilde gitmekte idi. Fakat ne çare ki birdenbire işler değişti ve o andan itibaren de gönül huzuruna Allahaısmarladık.

Madam de Warens'in Mösyö Aubonne isminde bir akrabası onu görmeye gelmişti. Çok zeki, entrikacı ve Anne gibi projeler yapmakta deha sahibi fakat bun-

ların zararından kaçınmayı da gayet iyi bilen bir çeşit serseri idi. Kardinal de Fleury'ye gayet marifetli fakat pek zevkine varılmamış bir lotaryo projesi teklif etmişti. Fakat Torino sarayına da teklif ettiği aynı proje kabul olunuyor ve uygulanıyordu. Bu Mösyö d'Aubonne bir zaman Annecy'de kaldı ve eyaletteki saray nazırının çok sevimli ve benim zevkime çok uygun olan karısına âşık oldu. Bu kadın Anne'nin evine girip çıkanlar arasında hoşa giden tek insandı.

Madam de Warens akrabasına benden bahsetti. Mösyö d'Aubonne beni imtihan etmeyi, ne işe yarıyabileceğimi anlamayı ve bir kabiliyet görürse bir yere yerleştirmeyi üzerine aldı.

Madam de Warens, hiçbir şey söylemeden, iş bahanesiyle beni üstüste iki üç sabah onun evine gönderdi. Mösyö d'Aubonne bana gevezelik ettirmek için çok ustalıklı hareket etti. Benimle teklifsiz oldu; her konuda saçma sapan birtakım şeyler konuştu ve bunları yaparken asla bana dikkat ediyor görünmedi; en küçük yapmacıktan kaçındı ve benden hoşlanmış da rasgele kouşuyormuş gibi davrandı. Doğrusu bu adama bayılmıştım. İncelemelerinin neticesi şu idi. Görünüşümün ve canlı çehremin vaitlerine rağmen bana pek bir işe yaramaz denilemezse de herhalde az zekâlı, fikirsiz, hemen hemen cahil, hulâsa her bakımdan çok dar kafalı bir çocuktum. Kendim için temenni edebileceğim en yüksek istikbal bir köy papazı olmak şerefi idi. Mösyö d'Aubonne'un benim için Madam de Warens'e verdiği rapor bu oldu. İkinci yahut üçüncü defadır ki benim için böyle bir hüküm veriliyordu. Ya-

zık ki sonuncusu da olmadı ve Mösyö Masseron'un hükmü de sık sık teyidedildi.

Bu hükümlerin sebebi, burada açıklanmasına hacet kalınıyacak derecede benim karakterime bağlı bir şeydir. Herhalde anlaşılmış olacaktır ki ben bu hükme hulûs ile baş eğecek ve Mösyö Masseron'lar, Mösyö d'Aubonne'lar ve daha birçoklarının benim söyliyebilecekleri şeyleri, bütün mümkün tarafsızlığımla, harfi harfine kabul edebilecek bir insan değilim.

Nasıl olduğunu bilemiyorum fakat bende birbiriyle hemen hemen uzlaşmaz iki şey birleşmiştir. Bir yanda çok ateşli bir mizaç, canlı ve taşkın ihtiraslar, öte yanda ağır uyanan, bir türlü karışıklıktan kurtulamıyan ve ancak iş olup bittikten sonra kendilerini gösteren fikirler. Denebilir ki kalbim ve zihnim aynı insanın malı değildirler. Şimşekten daha tez duygular ruhumu birdenbire doldururlar. Fakat beni aydınlatacakları yerde yakarlar ve kamaştırırlar. Her şeyi hissederim fakat hiçbir şeyi göremem. Coşkun fakat aptalım. Düşünebilmek için soğukkanlı olmam lâzımdır.

Şaşılacak olan şudur ki, bütün bunlara rağmen oldukça emin bir anlayış, kavrayış kabiliyetim ve hattâ inceliğim vardır; elverir ki bana zaman bıraksınlar. Bol vakit buldum mu zihnime mükemmel şeyler doğar; fakat "hemen" diye boğazıma bastıkları zaman işe yarar hiçbir şey söyliyebilmiş ve yapmış değilimdir. Satranç oynıyan İspanyollar için söyledikleri gibi ben posta ile gayet güzel bir konuşma yapabilirim. Bir Savoie dükasının yolda giderken: "Paris esnafı; gırtlağına kalsın"(19) diye bağırmak için geri dönen bir Sa-

voie dükasının nüktesini bir yerde okuduğum zaman: "Tam işte ben buyum" dedim.

Bu duygu canlılığı ile birleşen düşünme ağırlığı benim sade konuşmalarımda değil, tek başıma çalıştığım zamanlarda kendini gösterir. Fikirlerim zihnimde en inanılmaz güçlüklerle düzene girerler. Onlar ilk önce kendilerini göstermeden dolaşır ve beni heyecanlandırıp ateşlendirinciye, yüreğime çarpıntılar verinciye kadar gizli gizli mayalanırlar. Bütün bu heyecanlar arasında hiçbir şeyi açık olarak göremem; bir tek kelime yazamam, beklemek lâzımdır. Sonra hissedilmeden bu büyük hareket yatışır; kaos çözülür, her şey yerli yerine oturur. Fakat ağır ağır ve uzun, karışık bir çarpınıp, çırpınmadan sonra!

İtalya'da opera gördünüz mü? Bu büyük tiyatrolarda sahne değişmeleri esnasında oldukça uzun zaman devam eden bir kargaşalık hüküm sürer. Dekor parçaları birbirine karışmıştır. Her tarafta insana sıkıntı veren çekişmeler görülür; her şeyin altı üstüne gelecek sanırsınız. Fakat yavaş yavaş her şey yoluna girer; sahnenin hiçbir eksiği kalmaz ve bu uzun kargaşalığı insanı hayran eden bir manzaranın takip ettiğini görürsünüz. Bu manevra ben yazı yazmak istediğim zaman beynimin içinde geçen şeylerin aşağı yukarı aynıdır. İlk önce beklemesini bilip de oraya resmolan şeyleri sonradan bütün güzelliğiyle ifade etseydim beni geçecek pek az yazıcı bulunurdu.

Bendeki son derece büyük yazı yazma güçlüğü bundan gelir. Silintiler, kazıntılarla dolu, mürekkep lekelerine bulanmış, karmakarışık, içinden çıkılmaz müsveddelerim, bana ne kadar emeğe mal olduklarını

gösteren en iyi şahitlerdir. Bir tanesi yoktur ki basılmaya vermeden önce dört yahut beş defa kopya edilmiş olmasın. Bir masa ve yazı kâğıdı karşısında elimde kalemle hiçbir şey yapmaya muktedir olamadım. Gezintilerim esnasında kayalar ve ormanlar içinde, geceleyin yatağımda uykusuzluklarım arasındadır ki beynimin içinde yazımı yazarım. Hele söz hafızasından tamamiyle mahrum ve bütün ömrünce altı satırlık mısra ezberliyememiş bir insan için bunun ne kadar ağırlıkla olduğunu tasavvur edebilirsiniz.

Yazı parçalarımın öyleleri vardır ki kâğıt üzerine konacak hale gelmeden önce dört beş gece kafamın içinde evirip çevirmişimdir. Yine bunun içindir ki meselâ mektuplar gibi az çok hafif yazılardan ziyade ciddî bir emek istiyen eserlerde muvaffak oldum. Ben mektup denen yazı nev'ine bir türlü kendimi alıştıramamışımdır ve bu işle uğraşmak benim için işkence olmuştur. En ehemmiyetsiz konular üzerine hiçbir mektubum yoktur ki bana saatlerce yorgunluğa mal olmasın. Aklıma geleni hemen yazmak istersem ne başlamasını bilirim ne de bitirmesini. Mektubum uzun ve karışık bir lâkırdı yığınıdır ki okuyan ne söylemek istediğimi yarım yamalak anlıyabilir.

Fikirleri yalnız ifade etmek değil almak ve anlamak da bana çok emeğe mal olur. İnsanları inceledim; kendimi oldukça müşahedeci sanırım. Bununla beraber gördüğüm şeylerden hiçbirini görmesini bilmem. Ancak hatırladığım şeyi iyi görürüm. Benim zekâm ancak hâtıralarımın içinde harekete gelir. Söylenen şeylerden, yapılan şeylerden, gözümün önünden geçen şeylerden hiçbirini hissetmem; hiçbirinin içine

girmem. Dikkatime çarpan şey dış işaretlerden ibarettir. Fakat bütün bunlar sonradan tekrar zihnime gelirler; yerlerini, zamanlarını, ses, bakış ve hareketlerini hatırlarım. O zaman hiçbir şey gözümden kaçmaz. Ancak o zamandır ki yapılan ve söylenen şeye bakarak düşünülen şeyi bulurum ve bunda yanıldığım pek az olur.

Kendi kendimle yalnız bulunduğum zaman zihnime bu kadar az hâkim olursam umumi konuşmalarda zemin ve zamana uygun lâkırdı söylemek için hep bir arada ve hemencecik binlerce şey düşünmek lâzım geldiği zaman ne yapacağım kolayca tasavvur edilebilir. Hiç değilse birkaç tanesini unutacağım muhakkak olan bu kadar çok edep ve erkân şartının düşüncesi bile beni ürkekleştirmeye yeter. Bir mecliste yüksek sesle konuşmaya nasıl cesaret edildiğini bir türlü anlıyamamışımdır. Çünkü her kelimede etrafınızda olan insanları gözden geçirmeniz lâzım gelir. Bir kimseyi gücendirecek bir şey söylemediğinize emin olmak için ayrı ayrı her birinin karakterlerini tanımak, geçmişlerini bilmek zorundasınızdır. Cemiyet içinde yaşıyanların bu bakımdan büyük bir avantajları vardır: Nerelerde susmak gerekeceğini bildikleri için söyledikleri şeyden daha emin olabilirler. Hattâ böyle olduğu halde de çok kere ağır ağır çamlar devirmekten geri kalmazlar. Bir de böyle yerlere hiç alışık olmıyarak şaşalıyanları tasavvur edin: Onun başına bir şey gelmeden konuşması hemen hemen imkânsızdır. Başbaşa konuşmalarda bir başka tehlike vardır ki belki bundan da daha fenadır. Daima lâkırdı söylemek mecburiyeti. Size bir şey söyledikleri zaman cevap vermek zorundasınız.

Fakat söylemezlerse o zaman da sohbeti yeniden kalkındırmak size düşer. Başka bir şey olmasa yalnız bu dayanılmaz mecburiyeti beni cemiyet hayatından iğrendirmeye kifayet ederdi. Derhal ve durmadan konuşmak mecburiyetinden daha korkunç bir sıkıntı tasavvur edemem. Bilmiyorum, bu benim kaydın, bağın her şekline olan öldürücü nefretimden mi ileri geliyor? Fakat kendimi bir yerde mutlaka konuşmaya mecbur görmem hiç şaşmadan bir münasebetsizlik yumurtlamam için kâfidir.

Benim için daha fena olan şey söyliyecek bir şeyim bulunmadığı zaman susmayı akıl edecek yere bilâkis borcumu ödemek için konuşmak hırsına kendimi kaptırışımdır. O vakit acele acele, içinde hiçbir fikir bulunmıyan birtakım lâkırdılaır gevelerim. Bunlar hiçbir şey ifade etmedikleri zaman ne mutlu bana!

Beceriksizliğimi yenmek yahut saklamak isterken onu büsbütün açığa vurmayışım da pek nadirdir. Bunun üzerine söyliyebileceğim binlerce misalden yalnız birini alıyorum ki pek toyluk zamanımda da olmuş değildir: birkaç yıl insan içine girip çıktıktan sonra, benim için imkânsız olmakla beraber, az çok açılmış ve hayata ayak uydurmuş bulunmam gereken bir çağa aittir. Bir akşam iki kibar kadın(20) ve adı anılmaya değer bir erkekle beraberdim: Monsieur le dük de Gontaut. Odada başka kimse yoktu ve ben bu dört kişiden üçü, aralarındaki sohbete benim de bir şey katmama asla muhtaç bulunmadıkları halde ben de kendimden, Allah bilir nasıl birkaç kelime tedarik etmeye uğraşıyordum. Ev sahibi bir aralık midesi için her gün iki defa almakta olduğu bir afyon macununu getir—

miştİ. Öteki kadın onun yüzünü buruşturduğunu görerek "Mösyö Tronchin'in macunu mu?" diye güldü. Birincisi aynı eda ile: "Zannetmiyorum", dedi. Zeki Rousseau ise zarif bir tavırla ilâve etti: Sanırım ki onun da ötekinden kalır bir yeri yoktur." Üçü de birdenbire şaşaladılar. Ne bir tek söz, ne de en küçük bir gülümseme! Saniyesinde konuşma başka bir mecraya döküldü: Bu münasebetsizlik başka birine karşı yapılmış olaydı belki sadece güldürüp geçerdi. Fakat bir parça dile düşmemek için çok fazla güzel olan ve benim de asla hakaret etmek niyetinde bulunmadığım bir kadına karşı pek korkunç kaçmıştı. Sahnenin şahidi olan öteki kadınla erkek kendilerini, tutmak için herhalde çok zahmet çekmiş olacaklardır.

Söyliyecek bir şeyim olmadan konuşmak istediğim zaman ağzımdan çıkan nükteler hep böyledir. Bu anlattığımı pek güç unutabileceğim. Çünkü aslında unutulacak gibi bir şey olmadıktan başka sonradan onu bana lüzumundan fazla hatırlatan birtakım akibetlere de yol açtığını sanıyorum.

Kafasız bir insan olmadığım halde en aklı başında insanlarca bile niçin çok kere öyle görüldüğümü bu vaka yeter derecede anlatmış olacaktır. İşin daha kötü tarafı şudur ki çehrem ve bakışlarım lüzumundan fazla vaadederler ve bu aldatıcı bekleyiş aptallığımı daha çok göze batırır. Bir vesile ile buraya sıkıştırdığım bu tafsilât daha sonra anlatacağım şeyler için faydasız olmıyacaktır. Çünkü bende görülen ve asla mayamda bulunmıyan vahşi bir yırtıcılık meyline atfedilen pek çok acayip şeylerin anahtarını burada aramak lâzımdır. İnsanlara yalnız fena değil fakat olduğumdan bam-

başka göründüğümden emin olmasaydım ben de başkaları gibi cemiyet hayatını sevecektim.

Yazı yazmak ve kendimi gizlemek yolunu tutuşum bunun benim için en münasip yol olmasından ileri gelmiştir. Ben göz önünde bulundukça değerimin ne olduğu asla bilinmiyecek, hattâ akla getirilmiyecekti. Netekim zeki bir kadın olmasına ve benim birkaç yıl evinde yaşamış bulunmama rağmen Madam Dupin için tamamiyle böyle olmuşumdur. Bunu bana sonradan birçok defalar kendisi söyledi. Ancak bunun da bazı istisnaları olması tabiîdir ki daha ilerde anlatacağım.

Kabiliyetlerimin ölçüsü böylece tesbit edildikten ve bana uyacak mesleğin adı konduktan sonra, artık bu kabiliyetimi geliştirmekten başka konuşulacak mesele kalmıyordu. Asıl güçlük tahsil görmemiş ve papaz olmak için Lâtinceyi bile yeter derecede öğrenmemiş olmamda idi. Madam de Warens beni bir zaman seminerde okutmayı tasavvur etti ve oranın müdüriyle konuştu. Müdür Mösyö Gros isminde bir Lâzarist papazı idi. Gözlerinden biri yarıyarıya kör olmuş, saçları ağarmaya başlamış zayıf vücutlu, ufak tefek bir iyi adamcağızdı. Tanıdığım Lâzarist papazlarının en zarifi ve en az ukalâsı idi ki bunu söylemek gerçekte çok bir şey söylemek değildir.

Mösyö Gros arasıra Madam de Warens'in evine gelmekte idi. Anne onu çok iyi karşılar, okşar, hattâ bir parça da kendisine takılırdı. Madam de Warens arasıra papaza korsesinin kaytanlarını bağlatır ve o bu işi oldukça gönül hoşluğu ile yapardı. Mösyö Gros vazife halindeyken Anne, şunu bunu yapmak için odada oradan oraya koşardı. Müdür elindeki kaytanla

homurdana homurdana arkasından sürüklenir, ikide birde: "Fakat madam! rahat durun" diye söylenir ve bu oldukça hoş bir eğlence teşkil ederdi.

Mösyö Gros, Madam de Warens'in teklifini memnunlukla karşılardı. Gayet az bir pansiyon ücretiyle yetinerek beni okutmayı üstüne aldı. Bunun için piskoposun müsaadesini almaktan başka bir mesele yoktu ki o yalnız bunu vermekle kalmadı; pansiyon ücretini de üzerine almak istedi. Piskopos bundan başka bir deneme neticesinde umulan başarıyı göstereceğim anlaşılıncıya kadar benim sivil elbise ile gezmeme de izin veriyordu.

Ne büyük değişiklik! Fakat çaresiz razı olacaktım. İşkenceye götürülür gibi seminere gittim. Hele bir güzel kadının evinden çıkan kimse için bir seminer ne hazin şeydir.

Oraya Anne'den istediğim ve bana çok faydalı olan bir tek kitap götürdüm. Bunun ne çeşit bir kitap olacağı akla gelemez: bir müzik kitabı. Madam de Warens'in kendisinde geliştirdiği hünerler arasında müzik de unutulmamıştı. Sesi vardı; oldukça iyi şarkı söyler ve bir parça Klavsen çalardı. Bana birkaç şan dersi vermek nezaketinde bulunmuştu. Fakat bu işe daha uzaklardan başlamak lâzım geldi. Çünkü ben ancak bizim ilâhilerin müziğini biliyordum. Sık sık fasılalara uğramış sekiz on kadın dersi beni Solfej okuyacak hale getirmek şöyle dursun nokta işaretlerinin dörtte birini bile öğretememişti. Bununla beraber bu sanata o kadar aşkım vardı ki kendi kendime egzersizler yapmayı denemek istedim. Seminere götürdüğüm bir kitap müzik kitaplarının en kolaylarından de-

ğildi. Bunlar Cléramault'nun kantatları idi. Ne transpozisyondan, ne de ölçüden haberim olmadan *Alphée et Arethuse* kantatının ilk récitatif ve ilk havasını deşifre etmeye ve söylemeye muvaffak olduğumu söylersem dikkat ve inadımın ne olduğu kolayca tasavvur edilir. Ancak şunu ilâve edeyim: Bu havanın taktiği o kadar doğru yapılmıştır ki bestenin ölçüsünü ayarlamak için mısralar kendi ölçülerine göre okunmaktan başka bir şeye hacet kalmaz. Seminerde melûn bir Lâzarist papaz vardı ki beni okutmayı üzerine aldı ve öğretmek istediği lâtinceye beni düşman etti. Düz, yağlı ve kapkara saçları, çavdar ekmeğine benziyen bir suratı vardı. Sesi manda sesi, bakışı baykuş bakışı, sakalı yaban domuzu kılları idi. Gülümsemesi ısırıcı bir alay sırıtışına benzerdi. Vücudünün âzaları bir mankenin makaraları gibi oynardı. Melûn adını unuttum. Fakat yalandan tatlılaştırmaya çalıştığı korkunç yüzü gözümün önünde kalmıştır ve titremeden hatırlıyamam. Ona hâlâ koridorlarda rasladığımı ve benim için bir zindandan daha korkunç olan odasına girmemi işaret için yağlı dörtköşe takyesini şirin şirin ileriye uzattığını görüyorum sanırım.

Bir saray papazına öğrencilik etmiş bir çocuk için böyle bir hocanın nasıl bir tezat manzarası meydana getirdiği tasavvur edilsin.

İki ay bu canavarın elinde kalsaydım eminim ki başım dayanamazdı. Fakat mahzunluğumu, yiyip içmeden kesildiğimi ve zayıfladığımı gören Mösyö Gros derdimin ne olduğunu sezdi ki bu zaten güç bir şey değildi. Beni bu hayvanın pençelerinden kurtardı ve bu sefer daha açık bir tezat olarak beni insanların en

tatlısına teslim etti. Bu, seminerini yapmakta olan Mösyö Gatier adında Fancigny'li genç bir papazdı. Hem Mösyö Gros'un hatırı için hem de sanırım ki bana iyilik olsun diye kendi tahsilinden ayırabildiği zamanı bana vermek lûtfunda bulunuyordu. Ben dünyada bu Mösyö Gatier'nin çehresinden daha tesirli bir çehre görmedim. Kumral bir adamdı. Sakalının rengi kırmızıya çalıyordu. Kaba bir çehre altında ince bir zekâ saklıyan hemşehrilerine has tavırları, halleri vardı. Fakat onda en çok göze çarpan şey sevmeye çok kabiliyetli hassas bir ruhtu. Büyük mavi gözlerinde hüzünle karışık bir tatlılık ve şefkat vardı ki görüp de bağlanmamak mümkün değildi. Bu zavallı genç adamın bakışlarından ve halinden ileride başına gelecekleri ve bedbaht olmak için yaratıldığını hissettiği anlaşılıyor gibiydi.

Karakteri çehresini yalanlamıyordu. Çok sabırlı ve gönül alıcı idi. Beni okumaktan ziyade benimle beraber okuyor gibiydi. Fakat onu sevmem için bu kadarına hacet yoktu. Çünkü ondan evvelki hocam bu sevgiyi son derece kolaylaştırmıştı. Bununla beraber onun bana verdiği bütün zamana ve ikimizin de elbirliği ile gösterdiğimiz bütün iyi niyete rağmen, çok çalıştığım halde az ilerledim. Oldukça anlayışlı bir kafam olduğu halde babam ve Mösyö Lambercier'den başka hiçbir hocadan hiçbir şey öğrenmemiş olmam çok gariptir. Daha aşağılarda görüleceği gibi az bir şeyi kendi kendime öğrenmişimdir. Her çeşit boyunduruğa karşı sabırsız olan zihnim günün kanununa hiçbir zaman boyun eğmedi. Hattâ öğrenememek korkusu bile benim dikkatime engel olur. Bana söz söyliyenin sab-

rını tüketmek korkusiyle anlıyormuşum gibi görünüyorum. Böylece o ileri gider; ben hiçbir şey anlamam. Zihnim ancak vakti, saati geldiği zaman yürümek ister; başkasının yürüyüşüne ayak uydurmak onun harcı değildir. Tâyinler zamanı gelince Mösyö Gatier Diyakos rütbesiyle eyaletine döndü. Hasretlerimi, bağlılığımı, minnetimi de beraber götürdü. Onun için ettiğim dualar da kendim için olanlar gibi boşa gitmiştir. Birkaç yıl sonra bir bölgenin papazlığını yaparken bir genç kızı gebe bıraktığını öğrendim. Çok duygulu yüreğiyle tek sevdiği kız o olmuştur. İdaresi çok sıkı ve sert bir ruhani bölgede bu korkunç bir rezalet oldu. Kaideye göre papazlar ancak evli kadınlarla çocuk yapabilirler. Mösyö Gatier bu töreye riayet etmediği için hapse girdi; rezil oldu, papazlıktan kovuldu. Sonradan işlerini yoluna sokup sokmadığını bilmiyorum. Fakat derin bir surette yüreğime işlemiş olan talihsizliği, Emile'i yazdığım sırada hatırıma geldi ve Mösyö Gatier ile Mösyö Gaime'i birleştirerek bu iki asîl papazdan o eserdeki Savoie'li bölge papaz yardımcısı tipini çıkardım. Tipimin bu iki modelimin şerefine zarar getirmemiş olmasiyle öğünürüm.

Seminer'de bulunduğum sırada Mösyö d'Aubonne Annecy'den ayrılmaya mecbur oldu. Saray nazırı onun bahçıvanın köpeğinin yaptığına benziyordu. Çünkü Madam Corvezi sevilecek bir kadın olmakla beraber kocası onunla çok fena yaşıyordu. Kendisindeki tabiata aykırı zevkler Madam Corvez'yi onun için tamamiyle lüzumsuz bir hale getiriyor, kadına o kadar kaba muameleler yapıyordu ki bir aralık ayrılacakları söylendi.

Mösyö Corvezi çirkin, köstebek gibi kara, baykuş gibi melûn bir adamdı. O kadar ki üst üste yaptığı yolsuzluklarla kendini işinden kovdurdu. Provence'lilerin düşmanlarından şarkılarla öç aldıkları söylenir: Mösyö d'Aubonne kendi öcünü bir komedi ile aldı: Bu piyesi Madam de Warens'e göndermişti. O da bana gösterdi. Komedi hoşuma gitti ve ben de yazarın iddia ettiği kadar budala olup olmadığımı denemek için bir piyes yazmak hevesini uyandırdı. Fakat bu tasavvuru ancak Chambéry de *L'Amant de Lui-même*(21) (kendi kendisinin âşıkı) piyesini yazmak suretiyle gerçekleştirmeye muvaffak oldum. Piyesin önsözünde onu on sekiz yaşında yazdığımı söylerken birkaç yıl yalan söylüyordum.

Aslında pek az ehemmiyetli olduğu halde sonradan benim birtakım neticeler doğurmuş ve tamamiyle unuttuğum bir zamanda hayli dedikodulara yol açmış bulunan bir vaka hemen hemen bu tarihe tesadüf eder. Haftada bir gün dışarı çıkmaya iznim vardı. Bu izni nasıl kullandığımı söylemeye hacet görmüyorum. Anne'nin evinde bulunduğum bir pazar günü bitişikteki Cordeliers papazlarına ait binada yangın çıktı. Cordeliers'lerin ekmek fırınının bulunduğu bu binatavan aralarına kadar, kuru çalılarla dolu idi. Az bir zaman içinde hepsi birden tutuştular. Ev büyük bir tehlike geçiriyordu. Rüzgârın getirdiği alevlerle baştanbaşa sarılmıştı. Vakit kaybetmeden evi boşaltmaya, eşyaları eski pencerelerimin karşısında ve evvelce bahsettiğim derenin beri tarafında olan bahçeye taşımaya koyulduk. O kadar şaşırmıştım ki başka bir zamanda yerinden kaldırmakta güçlük çekeceğim bir taş

havana kadar elime ne geçerse rasgele pencereden atıyordum. Birisi tutmasaydı büyük bir aynayı da atmaya hazırdım. O gün Madam de Warens'i görmeye gelmiş bulunan Piskopos da boş durmak istemedi. Anneyi bahçeye çıkararak onunla ve yanlarında bulunan daha başkalariyle beraber dua etmeye başladı. Öyle ki bir müddet sonra ben de gelince herkesi dizüstü buldum ve kendim de öyle yaptım. Mübarek adamın duası esnasında rüzgâr değişti. Fakat o kadar birdenbire ve o kadar zamanında ki binayı saran ve pencerelerden içeri girmeye başlıyan alevler avlunun öte tarafına yüz çevirdiler ve ev hiçbir zarara uğramadı.

İki yıl sonra(22) Mösyö de Bernex ölmüş bulunuyordu. Eski meslektaşları olan Antonins papazları onun Azizler mertebesine yükseltilmesine yardım edecek vesikaları toplamaya başladılar. Rahip Boudet'nin ricası üzerine bu vesikalara, anlattığım vakaya dair bir şahadet de ben ilâve ettim ve hiç şüphesiz iyi yaptım. Ancak fena olan tarafı bu vakayı mucize diye göstermişim oldu. Piskopos dua ederken görmüştüm. Bu dua esnasında rüzgâr birdenbire ve tam zamanında istikametini değiştirmişti. Benim söyliyebileceğim ve tasdik edebileceğim şey bundan ibaretti. Fakat bu iki olaydan biri ötekinin sebebi olsun, işte bunu iddia etmemem lâzımdı. Çünkü benim bileceğim şey değildi. Bununla beraber, düşüncelerimin hatırlıyabildiğim kadarına göre ben o zaman halis bir katoliktim. Söylediğime inanıyordum. İnsan kalbi için çok tabiî olan harika aşkı, faziletli din adamına olan büyük hürmetim ve bu mucizede belki kendi payımın da bulunduğu yolunda gizli bir gurur gözlerimi karartmaya yardım

etmişti. Muhakkak olan şu idi ki bu mucize ateşli duaların eseri ise bundan elbette ben de kendime bir pay ayırabilirdim.

Otuz yıldan fazla bir zaman sonra *Les lettres de la Montagne* (Dağdan Mektuplar) ı yayınladığım zaman Mösyö Fréron bu vesikayı bilmem nereden bulup çıkardı ve kendi yazılarında kullandı. İtiraf etmek lâzımdır ki bu bahtiyar bir keşifti ve tam zamanında meydana çıkması benim kendime de pek eğlendirici bir şey gibi görünmüştür.

Ben her kapının yüzüne kapandığını görmek için yaratılmış bir insandım. Mösyö Gatier'nin bendeki ilerlemeler için mümkün olduğu kadar müsamahalı bir not vermiş olmasına rağmen bunun yine de çalışma derecemle bir ayarda olmadığı görülüyor ve bana tahsilimi ileri götürmek cesaretini vermiyordu. Bunun için Piskopos ile müdür beni seminerden çıkardılar ve papaz bile olmaya kabiliyetsiz bir insan olarak Madam de Warens'e geri gönderdiler. Bununla beraber oldukça iyi ve asla ahlâksız olmıyan bir çocuk olduğumu söylüyorlardı: Bunun neticesi şu oldu ki hakkımdaki hükümlere rağmen Anne yine benden elini çekmedi.

Madam de Warens'in çok faydalandığım müzik kitabını bir zafer edasiyle kendisine geri götürdüm. *Alphée et Aréthuse* havası seminerde öğrendiğim aşağı yukarı biricik şeydi. Bu sanata olan kuvvetli meylim Anne'de beni müzisyen yapmak fikrini uyandırdı: fırsat çok elverişli idi. Evde haftada en az bir kere müzik yapılıyordu ve bu küçük konseri idare eden Katedralin müzik öğretmeni Madam de Warens'i sık sık ziyarete geliyordu. Bu öğretmen Mösyö le Maître is-

minde bir Paris'li idi. İyi kompozitördü. Çok canlı, neşeli, oldukça genç ve güzel, az zekâlı fakat görünüşte gayet iyi bir insandı. Anne beni onunla tanıştırdı. Kendisine kuvvetle bağlandığım gibi o da beni fena bir gözle görmüyordu. Neticede pansiyoner olarak onun yanına verilmem konuşuldu ve kararlaştı. Hâsılı Mösyö le Maître'in yanına girdim ve kışı orada hoş bir surette geçirdim. Bunun sebeplerinden biri şu idi ki hocamın evi Annenin evinin yirmi adım uzağında idi. Bir lâhzada oraya geliyordum ve çok kere akşam yemeğini beraber yiyorduk.

Müzisyenler ve kilise korosu çocuklariyle beraber daima şarkılar ve neşe içinde geçen pansiyon hayatının Lâzariste papazlariyle beraber geçen seminer hayatından çok daha hoşuma gittiği kolayca anlaşılabilir. Ancak bu hayat daha hür olmakla beraber ötekinden daha az yeknesak ve düzenli değildi. Ben bağımsızlığı sevmek fakat onu kötüye kullanmamak için yaratılmıştım. Altı ay içinde Annenin evinden ve kiliseden başka bir yere gitmemek üzere bir tek defa dışarı çıkmadım. Hattâ bunun için en küçük bir arzu da duymamıştım. Bu fasıla en büyük sükûnet içinde yaşadığım ve en fazla zevkle hatırladığım bir devredir. İçinde bulunmuş olduğum çeşitli durumlardan bazıları öyle bir saadet duygusiyle işaretlenmişlerdir ki onları hatırıma getirdiğim zaman kendimi hâlâ o zamanları yaşıyormuşum gibi hissederim. Yalnız zamanları, yerleri, insanları değil etraflarındaki bütün eşyayı. havanın sıcaklık derecesini, kokusunu, rengini, o yerden başka bir yerde kendini hissettirmiyen ve canlı hâtırası beni o yere yeniden götüren bir nevi yerli

duyguyu çok iyi hatırlarım. Meselâ müzik dershanesinde tekrarlanan bütün şeyler; koroda okunan bütün şeyler, fanfarların güzel ve asîl elbiseleri, papazların sırma işlemeli göğüslükleri, kilise ihtilâlcilerinin başlıkları; müzisyenlerin çehreleri, kontrbas çalan ihtiyar ve topal bir marangoz, keman çalan ufak tefek ve kumral bir papaz, Mösyö Le Maître'in kılıcını çıkardıktan sonra sivil elbisesinin üstüne geçirdiği paramparça cübbe ve korodaki yerine giderken onun yırtıklarını örtmek için üzerine aldığı güzel ince harmaniye; Mösyö Le Maître'in benim için yaptığı miniminicik bir parçayı çalmak üzere elimde gagalı fülütümle orkestranın kürsüsüne yürürken duyduğum gurur; dersten sonra bizi bekliyen güzel yemek, oraya götürdüğüm güzel iştah; hâsılı zihnimde kuvvetle çizilen bu şeyler beni hâtıralarımda gerçekte olduğu kadar ve belki daha fazla mesut etmişlerdir.

Conditor alme Siderum'un müstezat şeklindeki bir parçası için yüreğimde rikkatli bir sevgi kalmıştır. Çünkü Noel yortusundan önceki dört pazardan birinde bu ilâhiyi, bu Katedralde usulden olduğu üzere, gün doğmadan evvel kapının mermer merdiveninde okuduklarını yatağımdan dinlemişimdir. Madam de Warens'in oda hizmetçisi Matmazel Merceret bir parça müzikten anlardı. Mösyö Le Maître'in bana onunla beraber okuttuğu ve Annenin büyük bir zevkle dinlediği *Afferte* adındaki lâtince bir küçük ilâhiyi asla unutmıyacağım. Hâsılı çok iyi bir kız olan ve ikide bir koro çocuklarına öfkelenerek küplere binen küçük hizmetçi Perrine'e kadar bu saadet ve masumluk zama-

mının hâtıraları sık sık beni yoklamaya gelirler, bir yandan memnun, bir yandan mahzun ederler.

Bir seneden beri en küçük bir şikâyete meydan vermeden Annecy'de yaşıyordum. Herkes benden hoşnuttu. Torino'dan ayrılışımdan beri hiçbir münasebetsizlik yapmamıştım, ve Annenin gözü önünde bulunduğum müddetçe yapmıyacaktım da... O benim bütün hareketlerimi idare ediyordu ve iyi idare ediyordu. Ona olan bağlılığım tek ihtirasım olmuştu ve bunun çılgın bir ihtiras olmadığını şu da ispat eder ki kalbim akıl ve muhakememin gelişmesine hizmet ediyordu. Gerçi benim bütün kabiliyetlerimi sömürüp yutuyorduysa denecek biricik bir duygum vardı ki beni hiçbir şeyi, hattâ bütün gayretlerime rağmen müziği bile öğrenemiyecek hale getiriyordu. Fakat bu asla benim kendi suçum sayılamazdı. İyi niyet ve gayretçe eksiğim yoktu; yalnız dalgındım; hayalperesttim. "Elimden ne gelebilir?" diye içimi çekiyordum. İlerlemem için elimde olup da esirgediğim hiçbir şey yoktu. Fakat yeni delilikler yapmamam için de tek bir hâdisenin bunları benim zihnime fıslamaması kâfiydi. Nihayet o hâdise oldu. Tesadüf her şeyi düzenledi ve aşağılarda görüleceği üzere benim dik kafam da bundan payını aldı.

Çok soğuk bir şubat akşamı hep bir arada ocak başında oturduğumuz sırada sokak kapısının çalındığını işittik. Perrine fenerini aldı, aşağı indi ve açtı. Genç bir adam onunla beraber içeri girdi, yukarı çıktı, serbest bir tavırla kendini takdim etti. Mösyö Le Maître'e kısa ve hoş bir kompliman yaptıktan sonra kendisinin paraca fena durumda bulunan ve yoluna devam edebilmek için kiliseden geçici bir hizmet iste-

mek zorunda kalan bir Fransız müzisyeni olduğunu söyledi. Bu Fransız müzisyeni sözü üzerine derhal Mösyö Le Maître'in güzel kalbi titredi. O memleketini ve sanatını heyecanla severdi. Genç yolcuyu iyi karşıladı. Kendisine yatacak yer teklif etti ki buna çok ihtiyacı olduğu görünüyordu. O da bunu fazla nazlanmadan kabul etti. Akşam yemeğini bekliyerek ocak başında ısınır ve gevezelik ederken ben de kendisini inceledim. Kısa fakat geniş yapılı bir adamdı. Hiçbir özel sakatlığı bulunmamakla beraber vücudünde bilmem nasıl bir bozukluk vardı. Kendisine âdeta basık omuzlu bir kambur denebilirdi. Fakat zannederim ki bir parça topallıyordu. Âdeta parça parça üstünden dökülen eski olmaktan ziyade yıprak bir siyah elbisesi, çok ince ve kirli bir gömleği, güzel sivri kollukları, her birine iki bacağını birden sokabileceği getrleri ve kardan korunmak için koltuk altında taşınabilecek bir küçük şapkası vardı. Bununla beraber bu gülünç kıyafet içinde asîl birşey göze çarpıyor, adamcağızın tavır ve hareketleri de bunu yalanlamıyordu. İnce ve hoş bir çehresi vardı. Kolay, güzel fakat oldukça yüksek perdeden konuşuyordu. Her hali tahsil ve terbiye görmüş genç bir sefahat düşkünü olduğuna ve bir dilenci gibi değil, bir deli gibi öteye beriye el açarak gezip dolaştığına delâlet ediyordu. Adının Venture de Villeneuve olduğunu, Paristen geldiğini ve yolunu şaşırmış bulunduğunu söyledi. Bize karşı müzisyen rolü oynadığını bir ara unutarak Parlâmentodaki bir akrabasını görmek için Grenoble'e gitmekte bulunduğunu da ilâve etti.

Yemekte müzikten söz açıldı ve doğrusu çok iyi konuştu. Bütün büyük virtüozları, bütün meşhur eserleri, aktörleri, aktrisleri, güzel kadınları, meşhur asılzadeleri tanıyordu. Ne söylenirse altından kalkıyordu. Fakat herhangi bir konuya başlanır başlanmaz herkesi güldüren ve konuşulan şeyi unutturan açık saçık şakalarla sözü karıştırıyordu.

Bir Cumartesi idi. Ertesi günü Katedralde müzik vardı. Mösyö Le Maître ona İlâhi söylemeyi teklif etti. "Çok memnuniyetle" diye cevap verdi. Partisinin ne olduğu sorulunca da *Yüksek kontr* dedi ve hemen sözü değiştirdi. Kiliseye gitmeden önce göz gezdirmesi için ona partisini verdiler: bakmadı bile. Bu aşırı böbürlenme Mösyö Le Maître'i şaşırttı. Adamcağız benim kulağıma "Göreceksiniz ki müziğin tek notasından haberi yok" dedi. "Ben de öyle olmasından korkarım" diye cevap verdim ve merak içinde arkalarından yürüdüm. İlâhi başladığı zaman yüreğim korkunç bir kuvvetle çarptı. Çünkü nedense bu adamla çok ilgileniyordum.

Fakat pek az sonra geniş bir nefes aldım. Kendisine verilmiş olan iki parçayı tasavvur edilebilecek en büyük doğruluk ve güzellikle, üstelik de çok tatlı bir sesle okuyordu. Hayatımda bundan daha hoş bir sürpriz hatırlamıyorum. Mes'ten sonra şanvanlar ve müzisyenler Mösyö Venture'u alabildiğine methettiler. Kendisi bunlara yine çapkın bir eda ile fakat zerafetle cevap veriyordu. Mösyö Le Maître onu candan kucaklayıp öptü. Ben de aynı şeyi yaptım. Hocam memnun olduğumu gördü ve kendisi de buna sevinmiş göründü.

Benim, işin nihayetinde kaba saba bir köylüden başka bir şey olmıyan Bâcle'a kapıldıktan sonra tahsil ve terbiyesi, hünerleri, zekâsı, çelebiliği olan ve sevimli bir sefih sayılabilen Mösyö Venture'a kapılabilmemde anlaşılmıyacak bir şey yoktur. Nasıl ki bu iş başıma gelmiştir ve böyle bir kıymeti sezmek için benden daha yüksek bir zekâsı ve bu kıymete bağlanmak için daha kuvvetli bir zevki olan herhangi bir genç adamın başına daha da kolaylıkla gelebilirdi. Çünkü Mösyö Venture hiç şüphesiz böyle bir kıymete ve hattâ onun kendi yaşındaki insanlarda çok nadir raslanan daha da bir büyüğüne sahipti. Neler bildiğini göstermekte acele etmemek.

Mösyö Venture'un bilmediği pek çok şeylerle övündüğü doğruydu. Fakat bildikleri için ki onlar da hayli çoktu, asla ağzını açmıyor ve onları göstermek için fırsat kolluyordu. O vakit acele etmeden marifetlerini bir bir ileri sürüyor ve bu pek büyük tesirler yapıyordu. Bunların her birinden sonra durduğu ve arkasını söylemediği için bildiklerinin hepsini ne zaman ortaya dökeceği anlaşılamıyordu. Şakacı ve delişmendi. Konuşurken insanı âdeta büyülüyordu. Daima gülümser fakat hiçbir zaman gülmezdi. En kaba şeyleri en zarif bir eda ile söyler ve kabul ettirirdi. Kadınlar ve hattâ onların en kendi halinde olanları bile bu adamın nelerine tahammül ettiklerine şaşıyorlardı. Öfkelenmek lâzım geldiğini hissetmeleri beyhude idi, çünkü kendilerinde öfkeye mecal bırakmıyordu.

Venture'e ancak iyice baştan kara etmiş sokak kızları lâzımdı. Onun kadın bakımından daha fazla talihli yaratılmış olduğunu zannetmiyorum. Fakat o ta-

liha sahip insanlar meclisine tükenmez bir zevk ve neşe getirmek için de biçilmiş kaftandı. Bu kadar marifetleri olan bir insanın bu türlü şeyleri anlıyan ve seven bir memlekette müzik mensularının dar muhitinde uzun müddet kapanıp kalmasına imkân yoktu.

Venture'a hayranlığım Bâcle'e olandan daha canlı ve daha devamlı olmakla beraber bu hayranlık, sebepleri bakımından daha fazla mâkul, neticeleri bakımından daha az çılgınca olmuştur. Bu adamı görmekten ve dinlemekten hoşlanıyordum. Her yaptığı bana güzel, her söylediği kehanet gibi görünmekteydi. Fakat hayranlığım ondan ayrılmıyacak dereceye çıkmıyordu. Çok yakınımda beni böyle bir aşırılığa düşmekten koruyacak bir kuvvet vardı. Venture'un düsturlarını kendisi için çok iyi bulmakla beraber bana gelecek şeyler olmadıklarını gayet iyi hissediyordum. Bana başka çeşit bir şehvet lâzımdı. Fakat Venture bunu anlıyamazdı ve ben ona bunları söylemeye cesaret edemedim; çünkü hiç şüphesiz beni alaya alırdı. Bununla beraber ona olan bağlılığımı beni hükmü altında tutan öteki bağlılıkla bir araya getirmeyi ne kadar isterdim.

Mösyö Venture'dan Anneye ben coşkunlukla, Mösyö Le Maître takdir ile bahsediyorduk. Nihayet onu kendisine getirmemize izin verdi. Ancak bu görüşme asla başarılı olmadı. Mösyö Venture Anneyi ukalâ ve yapmacıklı, Anne ise onu çapkın buldu ve böyle bir adamla ahbaplığımdan telâşa düşerek beni yalnız onu bir daha kendi evine getirmekten menetmekle kalmadı. fakat bu genç adamın benim için ne kadar tehlikeli olabileceğini o kadar kuvvetle tasvir etti ki ona karşı bir parça daha ihtiyatlı oldum ve biraz sonra da büs-

bütün birbirimizden ayrıldık. Bu ayrılış ahlâkım ve kafam için muhakkak çok hayırlı bir şey oldu.

Mösyö Le Maître'in sanatiyle yakından ilgili birtakım zevkleri vardı. Şarabı seviyordu. Bununla beraber sofrada itidalden ayrılmazdı. Odasında çalışırken adamakıllı içiyor olmalıydı. Hizmetçisi bunu o kadar iyi bilirdi ki o kompozisyon kâğıdını hazırlayıp ve viyolenselini eline alır almaz şarap kadehi ile şarap kabı derhal yanına gelir ve kaptaki şarap ikide birde tazelenirdi. Hiçbir zaman tamamiyle sarhoş olmadığı halde daima çakır keyifti. Gerçekte ona acımak lâzımdı. Çünkü aslında çok iyi ve çok neşeli bir adamdı ve Anne onu *küçük kedi* diye çağırırdı. Yazık ki sanatını çok seviyor, çok çalışıyor ve o nispette çok içiyordu. Nihayet şarap evvelâ sıhhatinde, sonra da mizacında tesirlerini gösterdi. Arasıra en olmıyacak şeylerden alınıyor ve kendine hakaret edildiğini sanıyordu. Kabalık yapmak, kime olursa olsun nezakette kusur etmek elinden gelmediği için kimseye, hattâ koro çocuklarından birine fena bir söz söylemedi. Fakat kimsenin de ona nezakette kusur etmemesi lâzımdı ki doğru idi. Fenalık şurada idi ki pek zeki olmadığı için konuşma edalarını ve karakterleri ayırdedemiyor, çok kere hiç yoktan pireleniyordu.

Eskiden pek çok prensler ve piskoposların, üyesi olmakla iftihar ettikleri Cenevre'nin eski Ruhaniler Meclisi Annecy'ye kaldırıldıktan sonra eski ihtişamını kaybetmiş fakat gururunu muhafaza etmiştir. Oraya kabul edilebilmek için asılzade yahut Sorbonne doktoru olmak lâzımdır. Gururun affedilebilecek bir şekli varsa, şahsi değerden sonra doğuştan gelen gururdur. Za-

ten hizmetlerinde lâyık memur çalıştıran bütün papazlar onlara umumiyetle tepeden bakarlar. Şanuvanların zavallı Mösyö Le Maître'e muameleleri çok kere böyledir.

Aslında kibar bir insan olmakla beraber kendi asılzadeliğiyle çok fazla dolu bulunan İhtilâlci papaz de Vidonne Mösyö Le Maître'e karşı değerlerinin hakkı olan saygıyı her zaman göstermemekte idi ve öteki onun bu küçümseyici muamelelerine hoşnutlukla baş eğmiyordu. O sene Kutsal Hafta esnasında Piskoposun Şanuvan'lara verdiği ve her zaman Mösyö Le Maître'i de davet ettiği resmî ziyafette, aralarında her zamankinden biraz daha şiddetli bir çatışma oldu. İlâhici ona bu ziyafete bir lûtuf olarak çağırıldığını ima edecek tarzda bazı ağır kelimeler söyledi ve Mösyö Le Maître bunu hazmedemedi. Ertesi geceden tezi yok buradan kaçmak kararını verdi ve veda etmek üzere evine gittiği Madam de Warens'in kendisini yatıştırmak için elinden geleni esirgememesine rağmen hiçbir şey onu bu kararından döndüremedi. Kendisine en çok muhtaç bulundukları Paskalye bayramlarında zalimleri çok zor bir durumda bırakmak suretiyle onlardan öç almak zevkinden kendini mahrum etmedi. Fakat aynı zamanda kendisini de zor bir duruma düşüren bir şey vardı ki beraberinde götürmek istediği notaları idi ve bu kolay değildi. Notalar koltuk altında taşınamıyacak oldukça büyük ve ağır bir sandık teşkil ediyordu.

Anne benim yapacağım şeyin aynını ve onun yerinde olsam bugün de yapacağım şeyi yaptı. Kendisini alıkoymak için nafile yere çalışıp çabaladıktan sonra, ne olursa olsun gitmeyi göze almış olduğunu görerek

ona elinde olan bütün yardımı yapmaya karar verdi. Bunun kendisi için bir borç olduğunu da söylemeye cesaret edebilirim.

Mösyö Le Maître, kendisini âdeta Annenin hizmetine vakfetmişti. Gerek sanatiyle ilgili işlerde gerek elinden gelebilecek daha başka şeylerde onun bütün emirlerini yerine getiriyor ve bu işleri canla başla yapması adamcağızın hatırşinaslığına daha fazla bir değer veriyordu. Şu halde Madam de Warens, böyle zor bir durumda bulunan bir dosta, onun üç dört yıldan beri kendisine yaptığı perakende yardımları iadeden başka bir şey yapıyor değildi. Fakat Annenin böyle şeyleri yaparken onların gerçekten birer vazife olduklarını düşünmeye muhtaç olmıyan bir ruhu vardı. Onun için beni çağırttı; Mösyö Le Maître'e hiç olmazsa Liyon'a kadar arkadaşlık etmemi ve bana ihtiyacı olacağı müddetçe kendisini bırakmamamı emretti. Anne beni Mösyö Ventur'dan uzaklaştırmak arzusunun da bu tertipte epeyce rolü bulunduğunu bana sonradan itiraf etmiştir. Sandığın nasıl taşınacağını sadık uşağı Claude Anet'ye danıştı. O Annecy'de izinizi mutlaka keşfettirecek bir yük hayvanı tutmaktansa muayyen bir yere kadar sandığı elde taşımayı ve köylülerin birinden bir eşek kiralıyarak onu Seyssel'e[23] kadar o suretle götürmeyi tavsiye etti. Seyssel'de Fransız topraklarına ayak basmış bulunacağımız için artık korkacak bir şey kalmıyacaktı. Bu fikir kabul edildi ve aynı akşam saat yedide yola çıktık. Anne benim yol masraflarımı ödemek bahanesiyle *Küçük kedinin* küçük kesesini epeyce kabarttı ve bu onun için faydasız olmadı. Bahçıvan, Claude Anet ve ben sandığı orsa boca, ilk köye kadar

götürdük. Orada yükümüzü bir eşeğe devrettik ve aynı gece Seyssel'e vardık.

Sanırım daha önce de işaret etmiştim. Bazı zamanlarda kendi kendime o kadar az benzerim ki beni tamamiyle zıt karakterde bir başka insan sanırlar. Bunun bir misalini de şimdi göreceğiz. Seyssel papazı Reydelet Saint-Pierre Ktedrali Şanuvarı idi ve bu itibarla Mösyö Le Maître'i tanırdı. Bunun için Mösyö Le Maître'in en gözüne görünmemesi gereken insanlardan biriydi. Benim fikrim tam tersine onu görmeye gitmek ve ruhani meclisin izniyle orada bulunuyormuşuz gibi kendisinden yatacak bir yer istemekti. Mösyö Le Maître, intikamına alaycı ve eğlenceli bir şekil veren bu fikirden hoşlandı. Yüzsüzce Mösyö Reydelet'nin yanına gittik. Adamcağız bizi gayet iyi karşıladı. Le Maître, Piskoposun ricası üzerine Belley'de Paskalya bayramı müziğini idareye gitmekte olduğumuzu, kısa bir müddet sonra geri döneceğimizi söyledi. Ben de bunu desteklemek için yüzlerce yalanı o kadar tabiî bir şekilde dizip döktüm ki Mösyö Reydelet beni hoş bir çocuk bularak dost edindi ve okşadı.

O gece bize güzel bir ziyafet çekildi ve rahat rahat yattık. Mösyö Reydelet bize ne yapacağını bilemiyordu. Nihayet dönüşte daha çok kalmak va'diyle, dünyanın en iyi dostları olarak birbirimizden ayrıldık. Kahkahalarımıza başlamak için bu ayrılığı zoruna bekledik. Hâlâ bugün de düşündükçe gülerim. Çünkü bundan daha iyi idare edilmiş ve daha başarılı bir çapkınlık tasavvur edilemezdi. Yolumuz boyunca da bizi eğlendireceği muhakkaktı. Fakat durmadan içen ve yol yürüyen Mösyö Le Maître iki üç defa fenalık geçirdi.

Kendisine sık sık gelen bu fenalık Sar'aya benzerdi. Bu haller beni fena halde şaşırtıp ürküttü ve işin içinden nasıl çıkabileceğimi koyu koyu düşündüm.

Mösyö Reydelet'ye söylediğimiz gibi Paskalya bayramlarını geçirmek için Belley'e gittik. Beklenmediğimiz halde müzik hocası ve herkes tarafından çok memnunlukla karşılandık.

Mösyö Le Maître sanatı bakımından hatırı sayılan adamdı ve buna lâyıktı. Belley'in müzik hocası onun en iyi eserlerini okutmayı kendisi için şeref bildi ve bu kadar değerli bir hakeme kendisini beğendirmeye uğraştı. Çünkü Mösyö Le Maître yalnız müzikten iyi anlıyan bir adam değildi; aynı zamanda da adildi. Asla kıskanç ve asla dalkavuk değildi. Eyaletlerdeki müzik öğretmenlerinin o kadar üstünde idi ve kendileri bunu o kadar iyi anlıyorlardı ki ona bir meslektaş değil bir şef gözüyle bakıyorlardı.

Belley'de dört beş günümüzü çok hoş geçirdikten sonra tekrar yola düştük ve biraz yukarda anlattığımdan başka bir arızaya uğramadan yolculuğumuza devam ettik. Liyon'a vardığımız zaman Notre-Dame de Pitié'ye yerleşiyorduk. Başka bir yalan sayesinde, iyi yürekli patronumuz Reydelet'nin himmetiyle Rhône nehrinde bir dubaya yükletilmiş bulunan sandığın gelmesini beklediğimiz sırada Mösyö Le Maître bazı tanıdıklarını ve o arada Cordelier papazlarından Per Caton'u ve Liyon kontu Papaz Dorton'u görmeye gitti. Bu Per Coton'dan ileride bahsedilecektir. Bu zatların ikisi de kendisini çok iyi karşıladılar, fakat biraz sonra görüleceği üzere adamcağızı göz göre göre sattılar.

Onun talihi Mösyö Reydelet'in evinde sona ermiş bulunuyordu.

Liyon'a varışımızdan iki gün sonra, hanımıza uzak olmıyan bir küçük sokaktan geçerken Le Maître'e yine fenalık geldi ve bu sefer o kadar şiddetli oldu ki dehşete tutuldum. Bağırdım, imdat çağırdım; hanın adını söyledim. Onu oraya götürmeleri için yalvardım. Sonra kendini bilmiyecek halde sokağın ortasına düşen ve ağzından köpükler saçan bir adamın etrafında bir kalabalık toplanırken o biçare adam, güvenebileceği biricik dostu tarafından da yüzüstü bırakıldı. Kimsenin beni aklına getirmediği bir andan faydalanıyor, sokağın köşesini dönüyor ve kayıplara karışıyordum. Çok şükür ki bu üçüncü zor itirafı da bitirmiş bulunuyorum. Buna benzer daha çok sayıda itiraflar kalmış olsaydı başladığım işi yarıda bırakırdım.

Bu şimdiye kadar anlattığım şeylerden yaşadığım yerlerde bazı izler kalmıştır. Fakat bundan sonraki kitapta söyliyecek olduğum şeyleri hemen kimse bilmez. Bunlar benim hayatımın en büyük zirzopluklarındandır ve daha kötü neticelerle bitmemiş bulunmalarına şükretmek lâzımdır. Ancak yabancı bir çalgının sesine göre akort edilmiş olan kafam kendi diyapazonu dışına çıkmış bulunuyordu. Sonra kendiliğinden yine eski haline geldi. O vakit çılgınlıklarıma son verdim yahut hiç değilse yaratılışıma daha uyan çılgınlıklar yaptım. Gençliğimin bu çağı bende en bulanık ve karışık hâtıralar bırakmış olan çağdır. Bu zamanımda, hâtırasını bugün canlı bir şekilde çizebileceğim hemen hiçbir enteresan vaka geçmemiştir ve bu kadar geliş gidişler ve yer değiştirmelerde yerler ve zamanları birbirine

karıştırmamak benim için çok zordur. Elimde bunları bana hatırlatacak herhangi bir muhtıra ve malzeme bulunmadan tamamiyle ezbere yazı yazıyorum. Hayatımın öyle vakaları vardır ki şimdi olmuş gibi gözümün önündedirler. Fakat aralarında öyle boşluklar da vardır ki, ancak bende bıraktıkları hâtıra kadar bulanık hikâyeler yardımiyle doldurabilirim. Demek ki bazı hâtıralarımda yanlışlıklar yapmış olabilirim; nasıl ki bundan sonra pek ehemmiyeti olmıyan bazı ufak tefek olayları anlatırken de, kendi hakkımda daha emin bilgilere sahip olacağım zamana kadar daha başka yanlışlıklar da yapabilirim. Fakat konum için gerçekten ehemmiyetli olan noktalarda hakikate tamamiyle sadık kaldığımdan eminim. Nasıl ki bundan sonra da öyle yapmaya çalışacağım ki okuyucularım bundan da emin olabilirler.

Mösyö Le Maître'i bırakır bırakmaz kararımı verdim ve Annecy'nin yolunu tuttum. Oradan ayrılışımızın sebebi ve esrarlı mahiyeti bütün ilgi ve dikkatimi yolculuğumuzun emniyetini sağlamak hedefi üzerinde toplu tutmuş ve beni geriye çağıran arzuları birkaç gün için oyalamıştı. Fakat emniyet bakımından bir parça yüreğim ferahlayınca hâkim duygum yine eski yerini aldı. Hiçbir şey beni tutmuyor, çekmiyordu. Annenin yanına dönmekten başka bir arzum yoktu. Ona bağlılığımın kuvveti ve gerçekliği bendeki bütün hayalî projeleri, bütün ikbal çılgınlıklarını köklerinden sökmüştü. Onun yanında yaşamaktan başka saadet görmüyor ve bu saadetten uzaklaştığımı hissetmeden bir adım atamıyordum. Bunun için mümkün olur olmaz onun yanına döndüm. Dönüşüm o kadar çabuk ve zih-

nim o kadar dalgın oldu ki, daha önceki seyahatlerimi çok zevkle hatırladığım halde bundan bende en küçük bir hâtıra kalmadı. Lyon'dan çıkışımdan ve Annecy'ye varışımdan başka hiçbir şey bilmiyorum.

Ancak son faslı ne kadar unutabileceğim kolayca tasavvur edilebilir. Eve geldiğim zaman Anneyi bulamıyordum. Paris'e gitmişti.(24) Bu seyahatin sırrını hiçbir zaman iyi öğrenememişimdir. Sıkıştırmış olsaydım muhakkak söylerdi. Fakat hiçbir erkek, dostlarının sırlarına karşı benim kadar meraksız olmamıştır. Yalnız yaşanılan saat ile dolu olan kalbim bütün hacmini, bütün mesafelerini onunla doldurur ve içinde ondan sonraki zamanların biricik zevkini teşkil eden geçmiş saadetlerin hayali dışında artık mevcut olmıyan bir şey için tek bir boş köşe kalmaz. Bu seyahat hakkında bana söylediği biraz bir şeyden anlar gibi olduğum şudur ki Sardinya(25) kıralının tahtı terk etmesi neticesinde Torino'da çıkan ihtilâl üzerine unutulmaktan korkmuş ve Mösyö d'Aubonne'un entrikaları sayesinde Fransa sarayında aynı avantajları aramak istemişti.

Madam de Warens bana birçok defalar Fransız sarayını tercih ettiğini, çünkü büyük meselelerin çokluğundan dolayı orada insanların hoşa gitmiyecek bir şekilde göz hapsine alınmadıklarını söylemişti. Eğer doğru ise dönüşte Madam de Warens'e surat edilmemiş olması ve Torino sarayındaki ödeneği hiçbir fasılaya uğramadan almaya devam etmesi şaşılacak şeydir.

Birçok kimseler onun Paris'e, ya Fransa sarayında birtakım işleri bulunan ve hattâ kendisi de bir aralık oraya gitmiş olan Piskopos; yahut da kendisine mu-

vaffakıyetli bir dönüş sağlıyan daha ehemmiyetli bir şahsiyet tarafından gizli bir vazife ile gönderildiğini söylemişlerdir.

Eğer bunlar doğru ise muhakkak olan şudur ki Elçiyi fena seçmemişlerdi ve hâlâ genç ve güzel olan bu elçi herhangi bir pazarlığı iyi neticeye ulaştırmak için gereken bütün hünerlere sahipti.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

Geliyorum ve onu artık bulamıyorum, şaşkınlığımı ve ıstırabımı tasavvur ediniz. İşte o zamandır ki Mösyö Le Maître'i alçakça bırakmış olmak pişmanlığı bana kendini duyurmaya başladı. Başına nasıl bir felâket geldiğini öğrendiğim zaman ise bu pişmanlık büsbütün şiddetlendi. Onun bütün servetini taşıyan nota sandığı, ne zahmetlerle kurtarılmış olan o kıymetli sandık, Liyon'a geldiği zaman Annecy meclisinin bu gizli kaçırmayı haber veren bir mektubu üzerine Kont Dortan vasıtasiyle zaptettirilmiş bulunuyordu.

Adamcağız öz malını, ekmek parasını bütün hayatının emeğini boş yere geri istemişti. Hiç değilse bu sandığın kimin malı olduğu bir ihtilâf konusu sayılmak gerekirdi; fakat sayılmadı. Kuvvetin kanununa göre dâva bir çırpıda kestirilip atıldı ve zavallı Le Maître hünerlerinin mahsulünü, gençliğinin eserini, ihtiyarlık günlerinin geçim vasıtasını kaybetti.

Başıma inen felâketin beni büsbütün ezmesi için her şey tamamdı. Fakat ben büyük kederlerin kolay diş geçiremiyecekleri bir çağda idim ve pek az zaman içinde kendime birtakım teselliler icat ettim. Madam de Warens'in adresini bilmediğim gibi onun da benim dönüşümden haberi bulunmadığı halde yakında kendisi için havadisler alacağımı umuyordum. Benim Mösyö

Le Maître'i bırakıp kaçmama gelince, işin nihayetinde bu hareketi pek büyük bir suç gibi görmüyordum. Annecy'den kaçışında kendisine faydalı olmuştum. Bu benim yapabileceğim tek yardımdı. Fransada kalmış olaydım onun hastalığı geçecek değildi; sandığını kurtaramıyacaktım ve hiçbir işe yaramadan masrafını iki kat artıracaktım. İşte o zaman meseleyi bu şekilde görmekteydim. Fakat bugün başka türlü görüyorum, yaptığımız çirkin bir hareket bize sıcağı sıcağına azap vermez. Onu çok sonra hatırladığımız zaman içimiz yanar. Çünkü hâtırası hiçbir zaman sönmez.

Anneden haber almak için yapabileceğim tek şey onu kendisinden beklemekti. Çünkü onu Paris'in neresinde aramaya gider, bu seyahati ne ile yapardım? Onun nerede olduğunu ergeç öğrenmek için Annecy'den daha emin yer yoktu. Onun için Annecy'de kaldım, fakat kendimi çok fena idare ettim. Beni şimdiye kadar korumuş ve şimdiden sonra da koruyabilecek olan Piskoposu görmeye gitmedim. Benim sahibim artık onun yanında değildi ve Mösyö Le Maître ile beraber kaçtığım için azarlanmaktan korkuyordum. Sonra seminere de gitmedim. Mösyö Gros artık orada bulunmuyordu. Tanıdıklarımdan kimseyi görmedim. Hiç olmazsa Nazırın karısını görmeye gitmeyi isterdim; fakat ona hiç cesaret edemedim. Nihayet bütün bunlardan da daha fena bir şey yaptım; Mösyö Venture'u gördüm. Hayranlığıma rağmen buradan ayrılışımdan beri kendisini aklımdan bile geçirmemiştim. Onu Annecy de parıl parıl parlıyor ve el üstünde tutuluyor buldum. Kibar kadınlar onu âdeta aralarında paylaşamıyorlardı. Bu başarı beni büsbütün çileden çıkardı.

Mösyö Venture'dan başka kimseyi gözüm görmedi ve o bana Madam de Warens'i hemen hemen unutturdu. Derslerinden daha iyi faydalanmak için yattığı yeri benimle paylaşmasını teklif ettim. Razı oldu. O şakacı ve maskara bir kunduracının evine yerleşmişti. Bu adam karısını köylü ağziyle "pis karı" dan başka bir isimle çağırmıyor ve doğrusu da bunu oldukça hak ediyordu. Kunduracı karısiyle sık sık dalaşır ve Mösyö Venture'da aksini yapmak istiyor gibi görünerek bu kavgaları devam ettirmeye uğraşırdı. Onlara soğuk bir eda ile ve kendi Güney Fransalı aksanı ile birtakım sözler söylüyor ve bunlar pek büyük bir tesir yapıyorlardı. Bu kavgalar insanı gülmekten bayıltacak sahnelerdi. Sabah saatlerini âdeta farkında olmadan geçiriyorduk. Saat iki yahut üçte birer lokma bir şey atıştırıyorduk. Sonra Venture kendi meclislerine giderek akşam yemeğini yiyor, ben ise kendi kendime gezmeye çıkıyor, onun büyük değeri üzerinde derin düşüncelere dalıyor, emsalsiz hünerlerine bir yandan beğenip bir yandan kıskanarak beni mesut hayata çağırmıyan asık yüzlü yıldızıma lânetler yağdırıyordum. Kendimi ne kadar yanlış anlamaktaydım. Bir parça daha az aptal olaydım ve hayatın tadını daha fazla çıkarmasını bileydim benim hayatım yüz kere daha güzel olurdu.

Madam de Warens Anet'den başka kimseyi götürmemiş; evvelce bahsettiğim oda hizmetçisi Merceret'yi Annecy'de bırakmıştı. Onu hanımının dairesinde oturuyor buldum. Matmazel Merceret benden bir parça daha büyüktü. Güzel değil fakat oldukça hoş bir kızdı; fesat tarafı olmıyan ve benim arasıra hanımına

kafa kaldırmaktan başka bir kusurunu bilmediğim bir Fribourg'lu idi. Onu sık sık görmeye gidiyordum. Ne olsa eski bir tanıdıktı ve kendisini görmek bana daha fazla aradığım birisini hatırlatıyor, bu bana onu âdeta sevdiriyordu. Matmazel Merceret'nin birçok arkadaşları vardı. Hele bunlar arasında Matmazel Giraud diye Cenevreli bir kız tanıyordum ki kimbilir hangi günahım için beni gözüne kestirmişti. Bu kız beni evine götürmesi için durmadan Merceret'yi sıkıştırıyordu. Ben de Merceret'yi oldukça sevdiğim gibi bu evde görmekten hoşlandığım başka kızlar da bulunduğu için buna razı oluyordum. Türlü münasebetsizliklerle durmadan beni iğneliyen Matmazel Giraud'ya gelince, ona karşı duyduğum nefrete bir şey ilâve edilemezdi. İspanya enfiyesine bulanmış kuru kara burnu yüzüme yaklaştığı zaman bu buruna tükürmememk için kendimi zor tutmaktaydım. Fakat yine de sabrediyordum. Böyle olmakla beraber bu kızların arasında bulunmaktan pek hoşlanmaktaydım. Onlarda gerek Matmazel Giraud'nun gönlü hoş olsun diye ve gerek benim kendim için beni yere göğe koymuyorlardı. Ben kendi hesabıma bu hareketlerde dostluktan başka bir şey görmemekte idim. Fakat sonradan düşündüm ki daha fazla bir şeyler de görmek benim elimde idi. Ne çare ki o zaman bunu akıl edemiyor; hattâ düşünemiyordum.

Bundan başka da dikişçi kızlar, oda hizmetçileri, satıcılar bana hiçbir şey söylemezlerdi. Bana küçük hanımlar lâzımdı. Herkesin kendine göre hevesleri vardı. Benimki de daima böyle olmuş ve bu noktada hiçbir zaman Horace gibi düşünmemişimdir. Bununla beraber kibar matmazellerde beni çeken şey onların hal-

leri ve mevkileri ile ilgili bir boş gurur değildir. Sadece ötekilerden daha ayrı kalan renkleri, daha güzel elleri, daha hoşa giden süsleri, bütün varlıklarındaki incelik ve temizlik, giyiminde ve konuşmalarındaki daha büyük zevk, arkalarındaki daha ince ve daha iyi dikilmiş elbise, ayaklarındaki daha küçük potin, üzerlerindeki kurdelâ ve dantelâlar, başlarındaki daha da düzenli saçlardır. Bütün bu şeylerin biraz daha fazlasına sahip, daha az güzel bir kızı ben daima ötekilere üstün tutmuşumdur. Gerçi bu tercihimi kendim de gülünç bulmuyor değilim. Fakat ne yapayım ki elimde olmadan kalbim böyle istiyor.

Hemen söylemeliyim ki benim için böyle bir fırsat da çıkmamış değildir ve bundan faydalanmak tamamiyle kendi elimde olmuştur. Zaman zaman gençliğimin bazı tatlı anları üzerine çullanmaktan çok zevk alırım. Bunlar benim için ne kadar tatlı şeylerdi. Fakat çok kısa çok, nadir olmuşlardır ve onları hemen hemen hiç pahasına tatmışımdır. Bu anların hâtıraları bile yüreğimi hâlâ tertemiz bir şehvetle doldururlar. Cesaretimi yeniden canlandırmak ve geri kalan yılların can sıkıntılarını oyalamak için benim bu duyguya ne kadar ihtiyacım vardır.

Bir sabahın seheri bana o kadar güzel göründü ki acele acele giyindim ve güneşin doğmasını seyretmek için kıra çıktım. Bu zevki bütün büyüsü ile tattım. Saint-Jean yortusundan sonraki hafta idi. (26) En büyük süslerine bürünmüş olan toprak çimenler ve çiçeklerle örtülmüştü. Hemen hemen susmak üzere olan bülbüller ötüşlerini daha fazla artırmaktan hoşlanır gibiydiler. Hep bir arada bahara son vedalarını yapan kuş-

lar güzel bir yaz gününün, benim şimdiki yaşımda bir insanın artık görmediği ve bugün yaşamakta bulunduğum hazin toprakta hiç kimsenin görmemiş olduğu güzel günlerden birinin doğuşunu selâmlıyorlardı. Farkına varmadan şehirden uzaklaşmıştım. Sıcak artıyordu. Küçük bir vâdi içinde bir dere boyunun gölgeleri altında geziniyordum. Arkamda birdenbire nal şakırtıları işittim, ve bir dertleri olduğu anlaşılmakla beraber yine de can ve yürekten gülen genç kız sesleri kulağıma geldi. Döndüm; beni adımla çağırdılar; yanlarına yaklaştım ve tanıdığım iki genç kızla karşılaştım. Matmazel dö Graffenried ve Matmazel Gallay ismindeki bu kızlar ata binmeyi pek iyi bilmedikleri için onları dereyi geçmeye nasıl zorlıyacaklarını da bilemiyorlardı. Matmazel Graffenried çok sevimli bir Bern'li idi ki yaşının icabı birtakım delilikler yüzünden memleketi dışına atılarak Matmazel Warens'e benzemişti. Zaten kendisini birkaç defa onun evinde görmüştüm. Fakat Madam de Warens gibi bir ödenek beceremediğinden Matmazel de Gallay'a yamanmayı kendisi için çok büyük bir şans saymıştı. Bu kızı pek sevmiş olan Matmazel de Gallay annesini sıkıştırarak onu, herhangi bir yere kapılanıncaya kadar kendi arkadaşlığına kabul ettirmeye muvaffak olmuştu. Bir yaş küçük olan Matmazel de Gallay ondan daha güzeldi; bilmiyorum nasıl daha fazla bir nazikliği ve inceliği vardı. Hem çok minyon hem de adamakıllı gelişmiş bir vücudu vardı ki bir genç kız için en güzel çağdır. İkisi de birbirlerini candan seviyorlardı; her ikisinin de iyi karakterleri, günün birinde aralarına bir âşık girmezse, bu yakınlığı uzun zaman devam ettirebilirdi. Ma-

dam De Gallay'ın Toune'daki eski şatosuna gitmekte bulunduklarını söylediler; kendi başlarına işin içinden çıkamıyacakları için atlarını dereden geçirmeye yardımımı yanayakıla rica ettiler. Atları kamçılamak istedim; fakat benim hesabıma çifte atmalarından ve şahlanmalarından korktular o zaman başka bir çareye başvurdum. Matmazel De Galley'in atını dizgininden yakalıyarak arkamdan çektim ve bacaklarımın yarısına kadar su içinde dereyi geçtim. Öteki at da zorluk çıkarmadan peşimizden geldi. Bu olduktan sonra matmazelleri selâmlamak ve aptal gibi yoluma gitmek istedim. Alçak sesle birbirlerine birkaç kelime söylediler ve Matmazel De Graffenried bana: "Hayır hayır bizden böyle kurtulunmaz, dedi, bize yardım etmek için ıslandınız; sizi kurutmak bizim vicdan borcumuzdur. Lûtfen bizimle gelmelisiniz; sizi esir alıyoruz."

Yüreğim çarparak Matmazel de Gallay'e bakıyordum. Ürkmüş çehreme gülerek: "Evet, evet harb esiri, diye ilâve etti, arkadaşımın arkasına bininiz; hesabınızı göreceğiz."

"Fakat matmazel ben anneniz tarafından tanınmak şerefini kazanmış değilim, dedim, benim geldiğimi görünce ne der acaba?

Matmazel de Graffenried: "Annesi Toune'de değil dedi, biz yalnızız; bu akşam dönüyoruz; siz de bizimle gelirsiniz."

Elektriğin tesiri bu kelimelerin benim üzerimdeki tesirinden daha çabuk olmazdı. Matmazel de Graffenried'in arkasına sıçrarken sevincimden titriyordum ve yerimde durabilmek için ona sarılmak lâzım gelince kalbim o kadar kuvvetle çarptı ki kendisi de bunu fark

etti; düşmek korkusiyle kendi kalbinin de o kadar kuvvetle çarptığını söyledi. Atın terkisindeki vaziyetine göre bu âdeta söylediği şeyi kontrola beni davet etmekti; cesaret edemedim ve yolun devamı müddetince kollarım onun için bir kemer hizmeti gördü. Hakikatte çok fazla sıkan fakat bir an yerini değiştirmiyen bir kemer. Bunu okuyan bir kadın beni can ve gönülden tokatlardı ve yanlış da yapmış olmazdı.

Yolun neşesi ve bu kızların cıvıldaşmaları benim neşemi de o kadar biledi ki akşama kadar ve beraber kaldığımız müddetçe bir an ağzımızı kapamadık. Beni o kadar ferahlandırmışlardı ki gözlerim de dilim kadar konuşuyor, fakat aynı şeyleri söylemiyordu. Arasıra birinden biriyle başbaşa kaldığım anlarda lâkırdılarımızı biraz şaşırıyorduk; fakat yanımızda bulunmıyan kız çabucak geri geliyor ve bu şaşkınlığı aydınlatmamıza zaman bırakmıyordu. Toune'e vardıktan ve üstümü başımı iyice kuruttuktan sonra kahvaltımızı yedik. Çok geçmeden öğle yemeğini hazırlamak gibi ehemmiyetli bir işe koşulmak lâzım geldi. İki matmazel ahçılık yaparlarken arasıra samanlığın çocuklarını öpüyorlar; zavallı ahçı yamağı da gemini kemirerek onları seyrediyordu. Şehirden yiyecek göndermişlerdi. Gayet iyi bir sofra hazırlanmaya yetecek kadar şeyimiz ve bilhassa çerezlerimiz vardı. Fakat ne yazık ki şarap unutulmuştu. Bu unutkanlık hiç şarap içmiyen kızlar için şaşılacak bir şey değildi. Fakat doğrusu benim canım sıkıldı; cesaret almak için bir parça onun yardımına güvenmiştim. Belki aynı sebepten onlar da üzülüyor göründüler; fakat inanamadım. Onların canlı ve güzel neşeleri mâsumluğun ta kendisi idi. Hem zaten ikisi

arasında ben ne işe yarıyabilirdim. Şarap aramak için etrafa adam saldırdılar; bu bucağın köylüleri kanaat sahibi ve çok fakir insanlar oldukları için bulunamadı. Kızlar bunun için üzülüyor göründüklerinden pek fazla tasalanmamalarını, beni sarhoş etmek için şaraba ihtiyaçları olmadığını söyledim. O gün onlara söylemeye cesaret ettiğim tek zarif söz bu oldu. Fakat o yaramazlar bunun bir gerçek olduğunu pekâlâ anlıyorlardı.

Yemeği ambarın mutfağında yedik. İki kız uzun masanın iki tarafındaki sıralara oturdular. Davetlileri de aralarında üç ayaklı bir tahta iskemleye geçti. O ne ziyafetti; o ne büyü ile dolu hâtıra! Bu kadar az masrafla bu kadar temiz ve gerçek zevkler tadılabildikten sonra daha başkalarını aramak nasıl mümkün olurdu? Parisin küçük evlerindeki hiçbir gece yemeği yalnız neşe ve hafif zevkler bakımından değil şehvet bakımından da buna yaklaşamazdı.

Yemekten sonra bir ekonomi yaptık, kahvaltıdan kalan kahvemizi içeceğimiz yere onu yanlarında getirdikleri kaymak ve çöreklerle beraber akşam kahvaltısına bıraktık ve iştahımızı kamçılamak için bahçeye giderek yemeğimizi kirazlarla tamamladık. Ağaca çıktım. Onlara avuç avuç kiraz atıyordum; onlar da dallar arasından çekirdeklerini bana geri gönderiyorlardı. Bir keresinde Matmazel Galley önlüğünü ileri uzatarak başını geri atarak o kadar iyi durmuştu ve ben de o kadar iyi nişan almıştım ki bir kiraz demetçiğini göğsünün içine düşürdüm ve kahkahalarla güldüştük. Kendi kendime "keşke dudaklarım da kiraz olsaydılar; onları nasıl can ve yürekten atardım" diyordum. Gün

büyük bir serbestlik, fakat aynı zamanda da hiç fasılasız bir nezahet havası içinde böyle türlü türlü azıp kudurmalarla geçti. Bir tek îmalı kelime, bir tek çapkın şaka olmadı. Bu nezaheti biz kendimizi zorlıyarak yapmıyorduk; o kendiliğinden geliyordu ve biz sadece kalbimizin verdiği sesleri alıyorduk. Nihayet benim küçük gönüllülüğüm, ki buna aptallığım da diyenler olacaktır, o halde idi ki benden çıkan en teklifsiz hareket bir tek defa Matmazel de Galey'in elini öpmek oldu. Şunu da söylemeliyim ki içinde bulunduğumuz hal bu küçük lûtfa büyük bir kıymet veriyordu. Yalnızdık. Ben güçlükle nefes alıyordum. O gözlerini indirmişti. Ağzım söz arayıp bulacağına onun eline yapıştı. Kız elini, öpüldükten sonra yavaşça geri çekti ve hiç de öfkeli olmıyan bir bakışla bana baktı. Bilmem ona ne söyliyebilecektim? Arkadaşı içeri girdi ve o anda bana çirkin göründü.

Nihayet şehre dönmek için geceyi beklememek lâzım geldiğini hatırladılar. Ancak ortalık kararmadan şehre varmak için zamanımız kalmıştı ve yine geldiğimiz şekilde atlara taksim olarak yola çıktık. Cesaret edebilseydim sırayı değiştirirdim. Çünkü Matmazel Galley'in bakışı kalbimi çok heyecanlandırmıştı. Fakat bir şey söylemeye cesaret edemedim; nasıl ki bu teklif kendisine de düşmezdi: Yolda giderken günün bitmekte hata ettiğini söylüyorduk. Fakat kısa geçmiş olmasından da şikâyet şöyle dursun, içine doldurmasını bildiğimiz bütün eğlencelerle onu uzatmanın sırrını bulmuş olduğumuzu görüyorduk.

Kendilerini hemen hemen sabahleyin beni almış oldukları yerde terk ettim. Ne kadar hasretle ayrıldık;

birbirimizi tekrar görmeyi ne kadar zevk ile va'dettik! Bir arada geçmiş bu on iki saatin bizim için birçok yüzyıllık bir yakın dostluk kıymeti vardı. Günün tatlı hâtırası bu sevimli kızlara hiçbir şeye mal olmuyordu. Üçümüz arasında hüküm süren muhabbetli yakınlık ondan çok daha şiddetli vücut zevkleri ayarında bir şeydi ve zaten o çeşit zevklerle bir arada yaşıyamazdı. Birbirimizi esrarsız ve utanmasız seviyor ve daima böyle sevmek istiyorduk. Temiz ve mâsum hareketlerin kendilerine göre bir şehvetleri vardır ki ötekinden pek aşağı kalmaz; çünkü fasılası yoktur ve durmadan harekettedir. Kendi hesabıma çok iyi biliyorum ki bu güzel günün hâtırası beni, hayatımda tattığım zevklerden herhangi birinin hâtırasından daha fazla büyülemiş ve daha sık sık ziyaret etmiştir. Bu iki genç kızdan ne istediğimi iyi bilmiyordum. Fakat ikisi de beni çok ilgilendiriyorlardı. "İstediklerimi yapmak elimde olaydı kalbim ikiye ayrılırdı, diyemiyeceğim. Çünkü onlardan birine karşı içimde bir parça daha fazla tercih duygusu vardı. Meselâ Matmazel de Graffenried'in sevgilim olması benim için büyük saadet olurdu. Fakat seçmek elimde olsaydı sanırım ki onu kendime sırdaş yapmayı daha fazla isterdim. Fakat ne olursa olsun onlardan ayrılırken bana öyle geliyordu ki artık ne biri ne öteki olmadan yaşıyamazdım. Kim derdi ki ömrüm boyunca bir daha onları görmiyeceğim ve geçici aşklarımız burada bitecektir.

Bu satırları okuyanlar benim aşk maceralarımdan en ilerlemiş gibi görünenlerinin bile, bitip tükenmez mukaddemelerden sonra bir el öpme ile sona erdiğini fark ederek bana gülmekten kendilerini alamıyacak-

lardır. Fakat okuyucularım buna aldanmasınlar. Benim bir el öpme ile bitmiş aşklarım, bana kendilerinin en az bir el öpme ile başlamış aşklarının hiçbirinde duyamıyacakları derecede bir zevk vermişlerdi.

Bir akşam evvel geç yatmış olan Venture benden biraz sonra eve döndü. Bu defalık onu her zamanki zevkimle görmedim ve günümü nasıl geçirdiğimi söylemekten sakındım. Bu kızlar onun için pek iyi şeyler söylememişler ve çok fena ellerde bulunduğumu bilmekten hoşnutsuz görünmüşlerdi. Bu hal Venture'u epeyce gözümden düşürdü. Zaten beni onları düşünmekten alıkoyan her şey bana fena görünebilirdi. Bununla beraber arkadaşım biraz sonra halimden söz açarak beni tekrar kendisine ve kendime dönmeye mecbur etti. Durumum devam edemiyecek kadar nazikti. Çok az para harcamakla beraber küçük kesemin dibi görünmüştü. Bir yerden bekliyecek bir şeyim yoktu. Anneden haber gelmiyordu. Ne olacağını bilmiyor. matmazel Galleyy'in dostunun sadakaya muhtaç bir duruma düşmek üzere olduğunu görmekten şiddetli bir yürek sıkıntısı duyuyordum.

Venture benden Baş Yargıç yardımcısına bahsettiğini; ertesi gün beni akşam yemeğine götürmek istediğini söyledi. Anlattığına göre bu adam dostları vasıtasiyle bana bir hizmette bulunabilirdi. Bundan başka da o tanışmaya değer bir insandı; zekiydi; edebiyatla uğraşıyordu; sohbeti çok tatlı idi; türlü hünerleri vardı ve hünerli insanları severdi. Venture bunları söyledikten sonra her zamanki gibi en ciddî şeylere en hiçten hafiflikleri karıştırarak bana "Mouret" nin o tarihte Pariste oynanmakta bulunan

bir operasının bir havasına uydurularak yazılmış ve Paristen yeni gelmiş bir güzel kuple gösterdi. Bu parça Mösyö Simon'un (baş yargıç yardımcısının adı Simon'du) o kadar hoşuna gitmişti ki aynı hava üzerine kendisi de bir nazire yazmak istiyordu. Venture'da bir tema yazmasını söylemişti. Venture bana da bir üçüncü kuple yazdırmak çılgınlığına kapıldı, "böylece *Roman Comique*'deki sedyeler gibi kuplelerin birbiri ardınca geldiğini göreceğiz" diyordu.

O gece uyuyamadım ve elimden geldiği kadar kuplemi yazdım. İlk mısralar zararsızdı, hattâ bir gün evvel yazabileceklerimden belki de daha iyi idiler; yahut hiç değilse daha zevkle meydana getirilmişlerdi. Çünkü şiirin konusu kalbimin çok istidatlı bulunduğu çok nazik bir durum üzerine idi. Ertesi sabah kuplemi Venture'a gösterdim; güzel buldu ve kendisininkini yazıp yazmadığını söylemeden cebine attı. Onunla beraber mösyö Simon'un evinde yemek yemeye gittik. Bizi iyi karşıladı ve sohbet çok tatlı oldu. Ortmadan çok faydalanmış iki zeki adamdan zaten başka türlüsü de beklenemezdi. Ben kendi hesabıma bana düşen rolü yapıyor, yani dinliyor ve susuyordum. İkisi de kuplelerden bahsetmediler. Ben de bir şey söylemedim. Anladığıma göre benimki hiçbir zaman söz konusu olmadı. Mösyö Simon benim hal ve tavrımdan memnun göründü. Bu karşılaşma esnasında bende gördüğü şey de hemen hemen bundan ibaret kalmıştı. Bana daha evvel de birkaç defa madam Dö Warens'in evinde raslamış, fakat pek dikkat etmemişti. Böylece bu tanışmanın tarihi benim için bu akşam yemeğinde başladı. Asıl maksat bakımından bu tanışma hiçbir

şeye yaramamıştır. Fakat sonradan birtakım başka faydalar sağladı ki bu insanı bana zevkle hatırlatır.

Baş yargıç yardımcısının çehresinden bahsetmemek doğru olmaz; çünkü bunu biraz anlatmazsam onun yargıçlık sıfatına ve zerafet iddiasına göre bu çehreyi göz önüne getirmeye asla imkân olmaz. Hiç şüphesiz iki kadem boyunda bir adam değildi. Doğru, ince ve hattâ oldukça uzun bacakları şakuli olsalardı onu epeyce büyütürlerdi; fakat çok açılmış bir pergelin ayakları gibi eğri basıyorlardı. Vücudu yalnız kısa olmakla da kalmıyordu. Çok ince ve her mânada akla sığınıyacak bir küçüklükte idi. Çıplak olduğu zaman bir çekirge gibi görünmesi lâzımdı. Tabiî büyüklükte olan başı, iyi şekillenmiş bir çehre, asîl bir eda ve oldukça güzel gözlerle bir kesik dal parçasına geçirilmiş takma bir başa benzemekteydi. Süse para harcamasına hiç ihtiyaç kalmıyabilirdi; çünkü büyük perukası onu tepeden tırnağa mükemmel donatıyordu. Birbirinden tamamiyle ayrı iki sesi vardı ki konuşmaları esnasında ilk önce pek hoşa giden fakat az sonra insanın kulağını tırmalıyan bir tezat ile birbirlerine karışıyorlardı: Bu seslerden biri ağır ve yüksekti ki buna kafasının sesi demeye cesaret edebileceğim. Açık, keskin ve iğne gibi batıcı olan ikinci sesi ise vücudunun sesi idi. Kendini çok dinlediği, yüksekten konuştuğu ve soluğunu idare ettiği zaman daima iri sesiyle konuşurdu. Fakat az çok heyecanlandığı ve sözlerinde kesin bir aksan belirdiği zaman bu ses anahtarla çalınan ıslık gibi bir şey oluyor ve bundan tekrar ağız baso sesine geçmek için çok sıkıntı çekiyordu.

Pek de fazla yüklenmeden tasvir ettiğim bu çehre ile Mösyö Simon zarif bir adamdı. Çok güzel çapkınlık hikâyeleri anlatıyor ve kendini süsleyip püslemekte gösterdiği özeni âdeta koketlik derecesine çıkarıyordu. Güzel taraflarını göstermeye meraklı olduğu için sabah oturumlarını yatağında yapmaktan pek memnun oluyordu. Çünkü yastığın üzerinde güzel bir baş görüldüğü vakit hiç kimse her şeyin bundan ibaret bulunduğunu tasavvur etmezdi. Bu hal arasıra bazı salonlere meydan açıyordu ki bunları Annecy'nin hâlâ hatırlamakta olacağına eminim. Bu yatağın içinde yahut daha doğrusu üzerinde, başında pembe kurdelâdan iki ayrı fiyango ile süslü çok ince ve çok beyaz bir gecelik takkesi ile dâvacıları beklediği sabahlarından birinde bir köylü gelir ve kapıyı vurur? Hizmetçi dışarı çıkmıştır. Baş yargıç yardımcısı kapının daha hızlı vurulduğunu işiterek: "Giriniz" diye bağırır; fakat bu söz bir parça yüksek perdeden söylendiği için ses fazla ince çıkar. Adam içeri girer, bu kadın sesinin nereden geldiğini arar ve yatağın içinde kurdelâlı bir kadın başlığı görerek Madamdan özürler diler ve dışarı çıkmak ister. Mösyö Simon öfkelenir; bu sefer daha incelmiş bir sesle daha fazla haykırmaya başlar? Köylü, kanaati büsbütün kuvvetlenerek ve kendine hakaret ediliyor sanarak ağzını bozar; ona bir sokak şırfıntısı olduğunu; Baş yargıç yardımcısının evinde herkese iyi örnekler vermediğini söyler. Mösyö Simon, yatak odasında gece oturağından başka bir şey bulunmadığı için onu biçare adamın kafasına atmaya davranır. Allahtan o esnada hizmetçi gelip yetişir.

Vücut bakımından tabiatın çok kahrına uğramış olan bu küçük cüce, zekâ bakımından bunun acısını çıkarmıştı. Bu zekâ yaratılıştan tatlı ve sevimli idi. Üstelik kendisi de onu süslemeye gayret etmişti. Söylendiğine göre iyi hukukçu olmakla beraber sanatını sevmiyordu. Hitabet ve şiir edebiyatına kendini vermiş ve bunda muvaffak da olmuştu. Hele bu edebiyatın o parlak dış yüzünü, salon sohbetlerine hattâ kadınlarla olan sohbetlere zevk ve neşe veren o güzel çiçeğini kuvvetle benimsemişti. Zarif fıkra dergilerinin bütün nüktelerini, tekerlemelerini ve bunlara benzer daha başka şeyleri ezbere bilirdi. Onları esrarlı ve merak verici bir şekilde anlatarak ve altmış yıl önce geçmiş bir vakaya dün olmuş gibi bir çeşni vererek değerlerini artırmak sanatını çok iyi bilirdi. Müzikten anlar ve sesinin erkek tarafiyle gayet hoş şarkı söylerdi. Hasılı Mösyö Simon bir Yargıçtan umulmıyacak kadar parlak hünerlere sahipti. Annecy kadınlarını pohpohlamak suretiyle aralarında son moda bir adam haline gelmişti. Onlar kendisini küçük bir minder maymunu gibi peşlerinden ayırmazlardı. Hattâ bazılariyle maceralara girişmek iddiasına kalkar ve bu onları çok eğlendirirdi. Madam d'Epagny adında bir kadın onun erişeceği en son muvaffakiyetin bir kadını dizlerinden öpmek olacağını söylerdi.

İyi kitapları tanıdığı ve onlardan seve seve bahsettiği için sohbeti yalnız eğlendirici değil, öğretici idi de. Sonradan okumaya merak sardığım zaman onunla ahbaplığı ilerlettim ve bundan çok fayda gördüm. O zaman bulunduğum Chambéry'de arasıra kendisini görmeye gidiyordum. Bendeki ilerleme gayretini övüyor,

canlandırıyor ve okuyacağım kitaplar için bana tavsiyelerde bulunuyordu ki bundan da çok kârım olmuştu. Ne yazık ki bu çok cılız vücutta çok duygulu bir ruh oturmaktaydı. Birkaç yıl sonra başına gelen bilmem nasıl bir fena işe çok kahretti ve bu yüzden ölüp gitti. Biçareye yazık olmuştu. Hiç şüphesiz çok iyi bir küçük adamdı. İnsan ona gülmekle başlar fakat sonradan severdi. Hayatı benimkine pek az bağlanmış olmakla beraber, aldığım faydalı derslere karşı minnet borcu olarak kendisine küçük bir hâtıra ayırmayı doğru buldum.

Serbest kalır kalmaz, birinin kapıdan girip çıktığını ve hiç değilse pencerenin açıldığını görmek ümidiyle matmazel Gallay'ın sokağına koşmuştum. Hiçbir şey hattâ bir kedi bile görünmedi ve orada durduğum müddetçe ev, içinde hiç oturulmamış gibi kapalı kaldı. Sokak küçük ve boş idi. Arada sırada bir insan geçiyor, komşu evlerden birine giriyor, yahut çıkıyordu. Çehrem beni çok zor bir duruma sokmaktaydı. Niçin oraya geldiğimi herkes anlıyor sanıyor ve bu fikirden azap duyuyordum. Çünkü ben sevdiklerimin şeref ve huzurlarını her zaman kendi zevklerimden üstün tutmuşumdur.

Nihayet İspanyol âşıkları gibi sokakta beklemekten yoruldum ve gitaram olmadığı için matmazel De Graffenried'e mektup yazmaya karar verdim. Arkadaşına yazmayı daha çok isterdim. Fakat buna cesaretim yoktu. Ötekiyse onun sayesinde tanıştığım ve üstelik de daha teklifsiz olduğum için matmazel Graffenried'den başlamak daha uygun düşerdi. Mektubu yazıp bitirdikten sonra, ayrılırken matmazellerle ka-

rarlaştırmış olduğumuz üzere, matmazel Giraud'ya götürdüm. Bu yolu bana kendileri göstermişlerdi. Matmazel Giraud minder dikişçisi idi. Arasıra madam Galley'in evinde çalıştığı için oraya girip çıkabiliyordu. Bununla beraber postacımız bana pek iyi seçilmiş görünmedi. Fakat zorluk gösterirsem kızların bana başkasını teklif etmelerinden korkmuştum. Bundan başka da matmazel Giraud'nun ayrıca kendi hesabına çalışmak sevdasında olduğunu söylemeye de dilim varmamıştı. Onun bana karşı kendisini bu matmazellerle aynı cinsten bir mahlûk sanmaya cesaret etmesinin beni küçük düşürdüğünü hissediyordum. Hasılı hiç yoktansa buna da şükretmek lâzımdı ve her şeyi göze alarak bu çareye başvurdum. Matmazel Giraud ilk kelimede maksadımı sezdi. Bu zaten güç bir şey de değildi. Genç kızlara götürülecek bir mektup kendiliğinden bir şey söylemese bile benim aptal ve şaşkın tavrım beni ele vermeye yeterdi. Bu işin ona pek hoş görünmediği meydandadır. Bununla beraber vazifeyi üzerine aldı ve sadakatle yaptı. Ertesi sabah evine koştum ve cevabını buldum. Bu mektubu rahat rahat okumaya ve öpmeye gitmek için ne kadar acele ettiğimi söylemeye ihtiyaç yoktur. Fakat söylenmesine ihtiyaç olan bir şey vardır ki matmazel Giraud'nun bu meselede tuttuğu yoldur. Ben bu politikada bu kızdan bekliyebileceğimden çok fazla incelik ve itidal buldum. Otuz yediye gelen yaşı, tavşan gözleri, enfiyeli burnu, ekşi sesi ve kara cildi ile, güzelliklerinin en parlak devrini yaşıyan iki genç kızla baş koşamıyacağını anlıyacak kadar akıllı olduğundan onlara ne ihanet, ne de hizmet etmek istemedi ve beni onların işlerine yarıyacak şekilde sağ-

lam bırakmaktansa yanlış bir yola sürükleyip hiçe indirmeyi tercih etti.

Epeyce bir zaman vardı ki Merceret, hanımından hiçbir haber alamadığı için Fribourg'a dönmeyi düşünüyordu. Matmazel Giraud kızı kesin olarak buna karar vermeye teşvik etti. Hattâ bununla da kalmadı. Birisinin onu babasının evine kadar götürmesi iyi olacağını anlattı ve bu iş için beni teklif etti. Küçük Merceret'nin de pek hoşuna gitmiyor olmadığım için o bu fikri çok iyi buldu. Aynı gün ikisi birden pişip kotarılmış bir iş olarak bunu bana açtılar. Hürriyetimi bu şekilde kullanmakta hoşuma gitmiyecek hiçbir şey görmediğim için razı oldum ve bu yolculuğa en çok yedi sekiz günlük bir iş gibi baktım. Benim gibi düşünmiyen matmazel Giraud her şeyi yoluna koydu. Paraca ne halde olduğumu itirafa mecbur olmuştum. Onun da çaresi bulundu. Merceret benim yol masraflarımı üzerine aldı ve bir taraftan kaybettiğini öte taraftan kazanması için, benim ricam üzerine, ufak tefek eşyasının daha evvel gönderilmesine ve bizim kendimizi sıkmadan yürüye yürüye gitmemize karar verildi. Böyle de yaptık.

Bu kadar çok kızı kendime âşık ettiğime canım sıkılmamış değildir. Fakat bütün bu aşklardan aldığım netice pek böbürlenmeye değer bir şey olmadığı için gerçeği çekinmeden söyliyebileceğimi sanıyorum. Merceret, Matmazel Giraud'dan daha genç ve daha az gözü açılmış bir kız olduğu için onun kadar canımı sıkacak şeyler yapmamıştı. Fakat sesimin taklidini yapıyor, söylediğim kelimeleri tekrar ediyor, yani benim ona yapmam lâzım gelen cilveleri o bana yapıyor ve

çok korkak olduğu için aynı odada yatmamıza çok ehemmiyet veriyordu. Hasılı bir arkadaşlık ki yirmi yaşında bir erkek çocuk ile 25 yaşında bir kızın yaptıkları bir yolculukta binde bir arkadaşlık sınırları içinde kalır. Bununla beraber bu yolculukta bu sınırı aşmadık. Bönlüğüm o derecede idi ki Merceret hoşa gitmiyecek bir kız olmadığı halde yolun devamı müddetince en küçük bir çapkınlık arzusu demiyeceğim, fakat o yolda en küçük bir fikir zihnime uğramadı. Zaten uğrasaydı da ben bundan faydalanmasını bilmiyecek kadar aptaldım. Bir kız ile bir erkeğin nasıl yatabildiklerini zihnime sığdıramıyor, böyle korkunç bir tertibi hazırlamak için yüzyıllar lâzım olduğunu sanıyordum. Merceret'nin, yol masraflarını çekerken buna benzer bir hesabı var idiyse zavallı kız fena halde aldanmış ve biz Annecy'den ne halde çıktıksa Firibourg'a tıpkı o halde varmışızdır.

Cenevreden geçerken kimseyi görmeye gitmedim; fakat köprüler üzerinde âdeta bayılacak gibi oldum. Bu mesut şehrin duvarlarını hiçbir defa görmemiş, hiçbir defa onun içine girmemişimdir ki aşırı bir rikkatten ileri gelen bir yürek ezginliği duymıyayım. Hürriyetin asıl hayali ruhumu yükseltirken eşitlik, birlik, âdetler ve ahlâktaki tatlılık ve yumuşaklığın hayalleri gözlerimi yaşartacak kadar bana dokunur ve bütün bu iyi şeyleri kaybetmiş olmak hasretini şiddetle hissettirir. Ne kadar aldanıyordum; fakat bu aldanış ne kadar tabiî idi. Ben bütün bu, şeyleri yüreğimin içinde taşıdığım için vatanımın içinde de gerçekten gördüğümü sanmaktaydım.

Nyon'dan geçmek lâzım gelmekte idi. Sevgili babamı görmeden geçmek! Buna cesaret etseydim pişmanlıktan ölürdüm. Merceret'yi handa bıraktım ve herşeyi göze alarak onu görmeye gittim. Ondan korkmakta ne kadar hata ediyormuşum. Benimle karşılaşınce ruhu, dolu bulunduğu babalık duygularına açıldı. Birbirimizi kucaklarken ne göz yaşları dökmedik. İlkönce büsbütün kendisine döndüğümü zannetmişti. Hikâyemi anlattım ve kararımı söyledim. Zayıf bir şekilde itiraz etti. Kendimi ne gibi tehlikelere attığımı bana gösterdi; kısa süren çılgınlıkların en iyi çılgınlıklar olduğunu söyledi. Beni zorla alıkoymak için bir arzu göstermedi ve sanırım ki bunda çok doğru hareket etti. Fakat belki attığım adımdan geri dönmemi kendi de iyi görmediğinden, yahut belki de ben yaşta bir çocuğu ne yapacağını bilememek sıkıntısından beni yola getirmek için elinden gelebilecek şeylerin hepsini yapmadı. Sonradan öğrendim ki yol arkadaşım için de çok haksız ve hakikate çok uzak şeyler düşünmüştü. Fakat bu pek tabiî bir şeydi. Biraz fazla yüze gülücü iyi bir kadıncağız olan üvey annem yemeğe alıkoymak istiyor gibi yaptı. Kalmadım. Fakat dönüşte kendileriyle daha uzun zaman kalmayı düşündüğümü söyledim ve gemi ile getirmiş olduğum küçük paketimi, bana epeyce yük olduğu için, kendilerine emanet bıraktım. Ertesi sabah babamı görmüş ve vazifemi yapmaya cesaret etmiş bulunduğuma çok memnun olarak erkenden yola çıkıyordum.

Çok şükür Feribourg'a vardık. Yolculuğun sonuna doğru matmazel Merceret'in cilveleri bir parça tavsamıştı. Şehre varışımızdan sonra bana karşı soğuk

davrandı ve fazla bolluk içinde yüzmiyen babası da beni pek iyi karşılamadı. O gece handa yatmaya gittim; ertesi gün kendilerini görmek için evlerine uğradım. Bana öğle yemeğine kalmamı teklif ettiler; kabul ettim. Sonra gözyaşı dökmeden ayrıldık. Akşama yine hana döndüm ve ertesi sabah nereye gitmek tasavvurunda olduğumu pek bilmeden yola çıktım.

İşte hayatımın bir devri daha ki Tanrı bana mesut günler geçirmek için muhtaç olduğum şeyi tamamı tamamına veriyordu. Merceret hiç parlak ve güzel olmıyan fakat çirkin de denilemiyecek çok iyi bir kızdı. Pek az ateşli fakat son derece aklı başındaydı. Ufak tefek huysuzlukları yok değildi; yalnız bunlar bir parça ağlamakla çabucak geçer ve asla fırtınalı neticeleri olmazdı. Bende gerçekten gözü vardı. Kendisiyle evlenmek ve babasının zanaatını tutmak elimde idi. Müzik zevkim bana onu sevdirebilirdi. Pek az güzel bir küçük şehir olan fakat içinde çok iyi insanlar barındıran Feriburg'a yerleşirdim. Hiç şüphesiz çok büyük zevkler kaybeder, fakat son saatıma kadar huzur içinde yaşardım. Bu alışverişte fazla ölçüp biçmeye değecek bir şey bulunmadığını herkesten iyi bilmem lâzım gelirdi.

Feriburg'dan Nyon'a değil Lozan'a geldim. Orada en büyük genişliği içinde görülen o güzel gölün seyrine adamakıllı doymak istiyordum. Beni birçok kararlara sürükliyen gizli sebeplerin çoğu bundan daha sağlam değillerdir. Uzak maksatlar beni harekete getirmek için pek binde bir yeter derecede kuvvetli olmuşlardır. Geleceğin kararsızlığı, uygulanmaları uzun zamana muhtaç projeleri bana aldatıcı tuzaklar gibi gös-

termiştir. Başkaları gibi ben de, beslenmeleri paraya pula muhtaç olmıyan ümitlere kendimi bırakmaktan hoşlanırım. Fakat uzun zahmetlere ihtiyaç gösteriyorlarsa ben orada yokum. Elimin erişebileceği yerdeki en küçük zevk beni cennetin saadetlerinden daha fazla çeker. Bununla beraber arkasından zahmetin geleceğini bildiğim zevki müstesna tutarım. Böylesi beni pek çekmez; çünkü ben ancak saf zevkleri severim. Kendimize bir nedamet hazırladığını bildiğimiz zevkler hiçbir zaman böyle olamazlar.

Nereye olursa olsun bir yere varmaya büyük ihtiyacım vardı ve bu yer ne kadar yakın olursa o kadar iyi idi. Çünkü yolumu şaşırdığım için akşam üstü kendimi Moudon'da buldum. Cebimde kalan az bir parayı orada harcadım. Bunun dışında yalnız altı kreutzer'im kalmıştı ki o da ertesi günün öğle yemeğine gitti. Akşama Lozan yakınında bir küçük köye varınca, cebimde yatak paramı vermek için bir tek sol'm olmadan ve başıma ne geleceğini bilmeden bir meyhaneye girdim. Çok açtım kendimi iyi idare ettim, cebimde borcumu ödiyecek para varmış gibi yemek istedim. Sonra hiçbir şey düşünmeden yatmaya gittim. Huzur içinde uyudum ve sabahleyin kahvaltı ettikten ve meyhane sahibine hesap çıkarttıktan sonra borcum olan yedi botz'a karşılık kendisine arkamdaki ceketi rehin bırakmak istedim. Bu iyi kalbli adam kabul etmedi; Tanrı sayesinde şimdiye kadar kimseyi soymadığını, yedi botz için böyle bir şeye bugün de başlamıyacağını, ceketimi alıkoymamı ve ne zaman mümkün olursa borcumu o zaman ödememi söyledi. Adamcağızın iyi kalbliliği bana dokundu. Fakat gerektiği

kadar ve sonradan her aklıma gelişte olduğu kadar değil. Parasını emin bir kimse ile ve büyük teşekkürlerle kendisine göndermekte gecikmedim. Fakat on beş yıl sonra İtalya'dan dönüşümde Lozan'dan geçerken gerek bu meyhanenin, gerek patronunun adlarını unuttuğuma gerçekten üzüldüm. Kendisini mutlaka görmeye gidecek, yaptığı iyiliği hatırlatmaktan ve bu iyiliğin yerinde bir iyilik olduğunu ispat etmekten gerçek bir zevk duyacaktım. Hiç şüphesiz daha ehemmiyetli fakat daha fazla gösterişle yapılmış birtakım iyilikler bana bu adamcağızın basit ve gürültüsüz patırdısız insanlığından daha minnete lâyık görünmemişlerdir.

Lozana yaklaşırken durumumun dehşetini ve sefaletimi üvey anama göstermeden bu işin içinden sıyrılmak çarelerini düşünüyordum. Bu yaya yolculuğumu dostum Venture'un Annecy'ye gelişine benzetmekteydim. Bu fikir beni o kadar kızıştırdı ki onun ne zarifliğine, ne de hünerlerine sahip olmadığımı düşünmeden Lozanda Venture'luk yapmayı, müzik bilmediğim halde müzik dersleri vermeyi, Parise ayak basmadığım halde Parisli olduğumu söylemeyi kafama koydum. Bu güzel projenin neticesi şu oldu ki Lozanda geçici iş istenecek bir koro çocukları dershanesi bulunmadığı gibi bulunsa de sanat adamları arasına sokulmayı gözüm yemediğinden ilkönce rahat edilecek ucuz bir han aramakla işe başladım. Bana pansiyoner kabul eden Perrotet isminde bir adamı sağlık verdiler. Tesadüf olarak bu Perrotet dünyanın en iyi adamı çıktı ve beni çok iyi karşıladı. Küçük yalanlarımı zihnimde tertiplediğim şekilde okudum. Benden bahsedeceğini, öğrenciler bulmaya çalışacağını vadetti ve pa-

ra kazandıktan sonra benden para alacağını söyledi. Pansiyon ücreti beş beyaz ekü idi ki bu iş için az fakat benim gibisi için çok para idi. Bana ilkönce yarım pansiyonerlik teklif etti. Bu yarım pansinerlik öğle yemeği olarak yalnız iyi bir çorba, fakat akşam için kuvvetli yemekten ibaretti. Razı oldum. Bu zavallı Perrotet can ve gönülden bu kolaylıkları gösterdi ve bana faydalı olmak için hiçbir şeyi esirgemedi.

Gençliğimde bu kadar iyi insanlarla karşılaştığım halde ileri bir yaşta böylelerine niçin çok az raslıyorum. Onların kökü mü kurudu? Hayır fakat bugün kapılarını çalmaya muhtaç kaldığım insanlar o zaman karşıma çıkanlarla aynı sıra ve sınıftan değillerdir. Büyük ihtirasların ancak fasılalarla konuştuğu halk kalabalığı arasında, tabiat duyguları daha sık sık seslerini işittirirler. Daha yüksek tabakalarda bu duygular mutlak olarak tıkanıp boğulmuşlardır. Onlarda duygu maskesi altında konuşan ses ancak menfaat ve yahut beyhude gururun sesidir.

Lozan'dan babama mektup yazdım. Paketimle beraber bana mükemmel nasihatlar gönderdi. Yazık ki bunlardan gerektiği kadar faydalanamadım. Arasıra ben, ben olmaktan çıkarak akla sığmaz hezeyan anları geçirdiğimi daha önce işaret etmiştim. İşte bunların en dikkate lâyık olanlarından bir tanesi daha: O günlerde başımın ne kadar döndüğünü, denebilirse, ne kadar Venture'leşmiş olduğumu anlamak için ne akıl almaz acayiplikleri üstüste yığmış olduğumu görmek kâfidir. Bir havayı notadan çıkarmayı bilmeden müzik hocası oluyordum. Çünkü mösyö Le Maître ile geçirdiğim altı aydan az çok faydalanmış da olsam bu ka-

dar bir çalışma bana kâfi gelemezdi. Üstelik de müziği bir öğretmenden öğrenmemiştim ki fena öğrenmek için bundan iyi bir çare olamazdı. Bir Cenevre Parislisi ve bir Protestan memleketinin Katoliği olarak dinim ve vatanım gibi adımı da değiştirmeye kendimi mecbur gördüm. Her hareketimde elimden geldiği kadar büyük modelime yaklaşmaya çalışıyordum. O kendine Venture de Villeneuve yapacağımı bildirmişim gibi utanmadan onun kendime Vaussore de Villeneuve adını taktım. Venture bir şey söylememiş olmakla beraber kompozisyonu biliyordu. Ben onu bilmediğim halde kendimi herkese methettim ve en ehemmiyetsiz vodvili notaya almaya iktidarım olmadığı halde kompozitör geçindim. Fakat hepsi bundan ibaret de değildir. Müziği seven ve evinde konserler tertip eden Hukuk profesörü mösyö de Treytorens'e takdim edildiğim zaman hünerlerimin bir örneğini vermek istedim ve nasıl yapacağımı biliyormuşum gibi utanmadan onun konseri için bir eser hazırlamağa koyuldum. Bu güzel eser üzerinde on beş gün çalışmak, onu temize çekmek, patrisyonları tertiplemek ve bir armoni şaheseri meydana getirmişim gibi onları dağıtmak sebatını gösterdim. En sonra da — inanılması güç olacak amma çok doğrudur — bu ulvî mahsulü lâyık olduğu şekilde taçlandırmak için sonuna bir güzel menuet oturttum. O zaman sokaklarda çoluk çocuk ağzında dolaşan ve belki şimdi de herkesin hatırında bulunan bu menuet eskiden çok meşhur olan şu sözler üzerine yapılmıştı.

"Ne kapris"
"Ne haksızlık"

"Nasıl! demek senin Clarisse'in"
"Senin aşkına vefasızlık edecekti. v. s."

Venture bu havayı bana başka birtakım müstehcen sözlerle öğretmişti. Ve ben onu bu sözlerin yardımiyle hatırımda tutmuştum. Böylece bu menuet'nin sözlerini kaldırarak basosu ile beraber kompozisyonumun sonuna koydum ve aydaki insanlarla konuşuyormuşum gibi bir cesaretle kendi eserim olarak sundum. Eserimi çalmak için birtakım adamlar toplanıyorlar hareketin nevini, çalma tarzını, tekrar edilecek partileri her birine ayrı ayrı açıklıyorum, işten göz açamıyacak bir haldeyim, bana beş altı yüz yıl gibi gelen beş dakikalık bir akort yapılıyor. Nihayet her şeyi hazır görerek heybetli kürsümün üzerine kâğıttan yapılmış güzel bir bagetle "hazır ol" kumandasının beş yahut altı vuruşunu indiriyorum. Herkes susuyor; vakar ile tempo vurmaya koyuluyorum. Başlıyorlar. Fransız operalarının doğduğu günden beri bu kadar birbirini tutmaz sesler işitilmemiştir. Benim sözde sanatım için ne düşünülmüş olursa olsun netice, beklendiğinden çok fena oldu. Çalgıyı çalanlar gülmekten boğuluyorlardı. Dinleyiciler iri iri gözlerini açıyorlar ve kulaklarını tıkamak istiyorlardı. Fakat buna çare yoktu. Gülüp eğlenmek istiyen gaddar çalgıcılar Quinze-Vingts yurdundaki körlerin[1] kulak zarlarını yırtacak şekilde yaylarını sürtüyorlardı. Ben iri ter damlaları döküyordum. Fakat utancımdan kımıldanacak halde değildim. Kaçmaya ve her şeyi yüzüstü bırak-

[1] Körlerin kulaklarının fazla hassas olmasına telmih.

maya cesaret edemediğim için orkestrayı idarede sebat ettim. Üstelik de dinleyicilerin de etrafımda birbirlerinin kulağına, yahut daha doğrusu benimkine "dayanılır şey değil", "Bu ne kudurmuş müzik", "ne melun gürültü bu" gibi sözler söylediklerini işitiyordum. Zavallı Jean-Jacques bir gün gelip Fransa kıralı ve bütün saray ileri gelenleri karşısında; senin seslerinin hayret ve alkış gürültüleri ile karşılanacağını ve etraftaki localarda en güzel kadınların alçak sesle birbirlerine: "Ne güzel sesler, ne büyüleyici müzik, bu sesler yüreğe işliyor" diyeceklerini, bu zalim dakikalarda hiç ümit edebilirmiydin.

Fakat asıl herkesi keyiflendiren şey sondaki menuet oldu. Onun bir iki mezörü çalınır çalınmaz dörtbir taraftan kahkahalar koptuğunu işittim. Herkes müzikteki güzel zevkımi tebrik ediyor, bu menuet'nin her yerde benden bahsettireceğini ve şarkının her yerde çalınıp söylenmeye lâyık olduğunu temin ediyordu. Ne kadar sıkıldığımı tasvire ve bunu fazlasiyle hak ettiğimi itirafa lüzum görmüyorum.

Ertesi gün eserimi çalanlardan Lutold isminde biri beni görmeye geldi ve başarımı tebrik etmemek insanlığını gösterdi. Aptallığımı derin surette hissedişim ve utancım pişmanlığım başıma gelen şeyin verdiği ümitsizlik; ıstıraplarımı kalbimin içinde kapalı tutmak imkânsızlığı beni bu adama açılmağa sevk etti. Göz yaşlarımın tıkacını çektim. Bilgisizliklerini itiraf etmekle yetinecek yere sırlarımı saklaması ricasiyle kendisine her şeyi anlattım. O bunu vadetti, va'dini tahmin edileceği şekilde tuttu. O akşamdan tezi yok bütün Lausanne benim kim olduğumu biliyordu.

Fakat dikkat edilecek nokta şurasıdır ki kimse bana renk vermedi, hattâ iyi kalbli Perrotet bile bana yatak yiyecek vermekten vazgeçmedi. Yaşamakta devam ediyordum, fakat büyük hüzünler içindeydim. Böyle bir başlangıcın akıbetleri Lausanne'i benim için pek hoş bir oturma yeri olmaktan çıkardı. Mektep çocukları bana pek kalabalık bir halde gelmiyorlardı. Şehirden bir tek kız öğrencim yoktu. Topu topu benim cahilliğim derecesinde ahmak iki üç şişman Totshe köylüsü geldi ki onlar da ölecek derecede canımı sıkıyorlardı ve benim ellerimde pek bir şeye benzemediler. Bir tek eve çağrıldım ki orada yılan gibi bir kız bana bir notasını okuyamadığım birçok nota mecmuaları göstermekle bahtiyar oldu. Sonra da bay öğretmene bunların nasıl okunacağını göstermek için, onun karşısında şarkı söylemek muzipliğini yaptı. Bir parçayı ilk bakışta okumak bana o kadar uzaktı ki, yukarda anlattığım parlak konser esnasında gözümün önündeki kendi eserimi çalgıcıların iyi çalıp çalmadıklarını bir an takibetmeye imkân bulamamıştım.

Bu kadar zilletler içinde yüzerken arasıra iki sevgili dostumdan gelen haberler benim için çok tatlı bir teselli kaynağı oluyorlardı. Ben kadın cinsinde her zaman büyük bir teselli hassası buldum ve düşkün zamanlarımda sevimli bir insanın benimle ilgilendiğini hissetmek kadar hiçbir şey ıstıraplarımı hafifleştirmedi. Bununla beraber pek az zaman sonra bu mektupların arkası kesildi ve bir daha da başlamadı. Fakat kabahat benimdir. Yer değiştirirken adresimi ihmal ettim ve durmadan kendimi düşünmek zorunda bulunduğum için onları tamamiyle unuttum.

Uzun zaman var ki zavallı Anne'den bahsetmedim: Fakat onu da unuttuğum sanılırsa çok hata edilir. Geçim ihtiyacımdan fazla kalb ihtiyacım için onu düşünmek ve tekrar görmek istemekten bir an geri durmuyordum. Ne kadar şiddetli ve ne kadar derin olursa olsun ona olan bağlılığım beni başkalarını sevmekten alıkoyamamakta idi. Fakat bu sevgiler aynı şekilde değillerdi. Ötekilerin hepsi benim sevgimi kendi güzelliklerine, cazibelerine borçlu idiler. Bu çeşit sevgiler sırf başkalarındaki güzelliklerin karşılığı idiler ve onlar olmadıkça yaşamakta devam edemezlerdi. Halbuki Anne ihtiyar ve çirkin de olabilirdi ve ben onu bunun için daha az muhabbetle sevmezdim. Kalbimin ilk önce onun güzelliğine karşı duyduğu hayranlık sonradan tamamı tamamına onun şahsına geçmişti. Ne gibi değişikliklere uğrarsa uğrasın o kaldıkça benim kendisine karşı duygularım asla değişmezlerdi. Ona birtakım minnet borçlarım olduğunu çok iyi biliyordum fakat gerçekte bunu düşünmemekteydim. O bana bir iyilik yapmış olsa da olmasa da benim için hep bir hesaptı. Ben onu ne vazife, ne menfaat, ne de yakışıksız bir şey yapmamış olmak düşüncesiyle sevmiyordum. Onu sevmek için yaratılmış bulunduğum için seviyordum. Bir başkasına âşık olduğum zaman itiraf etmeliyim ki bu benim için bir eğlence ve oyalanma vesilesi oluyordu. Bu zamanlarda onu daha seyrek düşünüyordum. Fakat aynı zevkle düşünüyordum ve başka bir aşkım olsa da olmasa da ondan ayrı kaldığım müddetçe benim için gerçek saadet olamıyacağını derinden derine duymadan onu aklıma getirememişimdir.

Uzun zamandan beri haber almadığım için O'nu büsbütün kaybettiğimi veyahut beni unutabilmiş olmasını asla aklımdan geçirmedim. Kendi kendime: "Şurada burada sürttüğümü ergeç öğrenecek ve bana bir hayat işareti verecek. O'nu tekrar bulacağıma hiç şüphe yok" diyordum. Şimdilik O'nun memleketinde yaşamak, vaktiyle geçmiş olduğu sokaklardan, oturduğu evlerin önünden geçmek benim için çok tatlı bir şeydi. Bütün bunlar bir tahminden ibarettiler; çünkü benim mânasız acayipliklerimden biri de pek büyük bir ihtiyaç olmadan onun için haber sormaya ve adını anmaya cesaret edemeyişimdi. Bana öyle geliyordu ki adını söylemekle O'nun bana ilham ettiği bütün şeyleri anlatıyor, kalbimin sırlarını açığa vuruyor ve âdeta O'nu lekeliyordum. Sanırım ki bu duyguya O'nun için fena bir şey söylendiğini işitmek korkusu da az çok karışmakta idi. O'nun gidişatı üzerine çok şeyler söylemişler ve o arada ileri geri ahlâkına da dil uzatmışlardı. Onun için işitmek istediğim şeyi söylenmeleri korkusu ondan hiç bahsedilmemesini bana tercih ettirmekteydi.

Öğrencilerim çok vaktimi almadıkları gibi madam De Warens'in doğduğu şehirde Lausanne'dan birkaç fersah uzakta bulunduğu için orada iki üç günlük bir gezintiye çıktım. Ve bu müddet esnasında tatlı bir heyecan beni hiç terk etmedi. Cenevre gölünün ve güzel kıyılarının her zaman benim için anlatılmaz bir özel çekimliliği olmuştur. Bu, yalnız manzaranın güzelliğinden değil beni derinden derine saran ve yüreğime dokunan bilmem nasıl daha fazla enteresan bir şeyden ileri gelmektedir. Vaud memleketine her yak-

laşmamda burada doğan madam De Warens'e burada yaşamış babama, kalbimin ilk çiçeklerini almış Matmazel Vulson'a ve buraya çocukluğumda yapmış olduğum birkaç gezintiye ait hâtıralardan doğma bir karışık duyguya kendimi kaptırırım. Hattâ öyle görünür ki bu duyguda söylediklerimden daha gizli ve daha kuvvetli bir sebep de vardır. Benden kaçan ve benim Onun için yaratılmış bulunduğum mesut hayatın yakıcı arzusu hayalimi tutuşturduğu zamanlarda o hayat daima Vaud memleketinde; göl yakınındaki güzel kırlarda mekân tutmuştur. Bana başka bir gölün değil mutlaka bu gölün kenarında bir yemiş bahçesi lâzımdır; güvenilir bir dost, sevilecek bir kadın, bir inek ve bir küçük sandal lâzımdır. Ben ancak bunlara sahibolduğum zaman yeryüzünde tam bir saadetten faydalanabileceğim. Sırf bu hayalî saadeti aramak için bu memlekete birçok defalar gitmiş olmamdaki saflığa gülmekten kendimi alamam. Orada oturanları ve hele kadınları aradığımdan çok başka bir karakterde bulduğuma daima hayret etmişimdir? Bunlar bana daima birbirlerini hiç tutmıyan şeyler gibi gelmişlerdir. Memleket ile o memleketi dolduran halk bana hiçbir zaman birbirleri için yaratılmış görünmediler.

Vevey sayahetinde, bu güzel kıyıyı dolaşırken kendimi en tatlı bir hüzne kaptırmaktaydım. Yüreğim ateşler içinde bin çeşit mâsum saadetlere yükseliyordu. Rikkate kapılıyor, göğüs geçiriyor ve bir çocuk gibi ağlıyordum. Kaç kere doya doya ağlamak için durmuş, bir büyük taş üzerine oturmuş ve göz yaşlarımın suya düştüklerini seyretmekle eğlenmişimdir.

Vevey'de, Ala clef hanında oturmaya gittim. Hiç kimseyi görmeden geçirdiğim iki gün içinde bu şehre öyle bir sevgi bağladım ki sonraki bütün seyahatlerimde peşimi kovalamış ve en sonra beni romanımın[1] kahramanlarını buraya yerleştirmeye zorlamıştır. Zeki ve duygusu olanlara seve seve şunları söyliyebilirim: Vevey'e gidin, memleketi gezip dolaşın, onun manzaralarını inceleyin, gölde gezintiler yapın ve tabiatın bu güzel memleketi bir Julie, bir Claire ve bir Saint-Preua için yaratıp yaratmamış olduğunu söyleyin. Fakat onları orada aramayın." Tekrar hikâyeme dönüyorum. Katolik olduğum ve kendimi öyle tanıttığım için kabul ettiğim mezhebi esrarsız ve tereddütsüz olarak takip etmekteydim. Pazarları hava güzel olduğu zaman Lausanne'in iki fersah uzağındaki Assens'de Mes duasına gidiyordum. Bu yolculuğu çoğu zaman katolikler ve daha fazla da adını unuttuğum bir Parisli işlemeci ile yapmayı âdet etmiştim. O benim cinsimden bir Parisli değil, gerçek bir Paris Parislisidir, Tanrının bir Şampanyalı kadar bön yarattığı bir süper Parisli idi. Memleketini o kadar seviyordu ki benim oralı olduğumdan asla şüphe etmek istemedi; çünkü onu konuşmak fırsatını kaybetmekten korktu. Yargıç yardımcısı Mösyö de Gronizas'ın da Parisli bir bahçıvanı vardı; fakat o daha az hatırşinastı ve Parisli olmak şerefine sahip olmıyanların kendilerini öyle göstermeye cesaret etmelerini memleketin şanı şerefi için bir leke sayıyordu. Bahçıvan beni suç üstünde yakalıyacağına emin bir adam tavrıyla sorguya çekiyor

[1] La Novelle Heloise.

sonra kurnaz kurnaz gülümsüyordu. Bir defa bana Marché-Neuf'de en fazla dikkate çarpan şeyin ne olduğunu sordu. Tahmin edileceği üzere saçmaladım. Pariste yirmi yıl yaşadıktan sonra şimdi bu şehri tanımam lâzım gelir. Bununla beraber bugün de bana böyle bir şey soracak olsalar cevap vermekte daha az şaşkınlığa uğramazdım ve bu tereddüdümden hiç: Parise gitmediğim neticesi pekâlâ çıkarılabilirdi. Hakikaten rasladığımız zaman dahi hükümlerimizi birtakım aldatıcı prensiplere yaslandırmaktan kendimizi kurtaramıyoruz.

Lausanne'de ne kadar zaman kaldığımı tamamıtamamına söyliyemiyeceğim. Bu şehirden pek zihinde kalacak hâtıralar getirmedim, yalnız orada yaşamak çaresini bulamıyarak Neufchâtel'e gittim ve kışı orada geçirdim. Bu son şehirde daha fazla başarı kazandım. Öğrencilerim oldu. Kendisine epeyce borcum olduğu halde ufak tefek eşyalarımı sakadetle arkamdan göndermiş olan iyi yürekli dostum Perrotet'ye bu borcu ödiyecek kadar para kazandım.

Müziği başkalarına öğretirken hissetmeden kendim de öğrenmekte idim. Hayatım oldukça hoş geçiyordu. Aklı başında bir insan bu kadarı ile pekâlâ yetinebilirdi. Fakat endişeli kalbim benden başka şeyler istiyordu. Pazarları ve serbest olduğum günlerde civardaki kırlar ve ormanlarda gezmeye gidiyor, her zamanki gibi başıboş dolaşıyor, hayallere dalıyor, göğüs geçiriyordum. Bir kere şehirden çıktım mı artık geceden evvel oraya dönmüyordum. Boudrey'de bulunduğum bir gün yemek yemek üzere meyhaneye girmiştim. Orada kocaman sakallı bir adam gördüm. Yu-

manlı biçimi menekşe renginde bir elbise, kürklü bir kalpak giymişti. Kılık kıyafeti ve hali tavrı oldukça kibardı. İtalyancadan başka hiçbir dile benzemiyen hemen hemen içinden çıkılmaz acayip bir dil ve şive ile konştuğundan çok kere derdini anlatmakta güçlük çekiyordu. Ben onun hemen bütün söylediklerini anlamaktaydım ve burıda yalnızdım. Meyhane sahibi ile ve yerlilerle ancak işaretlerle konabiliyordu. Kendisine İtalyanca birkaç kelime söyledim ve pekâlâ anladı. Yerinden kalkarak beni coşkunlukla kucakladı. Çabucak biribirimizle kaynaştık ve o andan itibaren ben onun tercümanı oldum. Onun yiyecekleri iyi, benimkiler ise ortadan da aşağıydı. Beni kendi yemeklerinden yemeye davet etti. Pek az nazlandım. Bir yandan içip bir yandan yarım yamalak konuşarak teklifsizliği artırdık ve yemek sonundan itibaren birbirimizden ayrılmaz olduk. Bana kendisinin Yunan papazı ve Kudüs Başpiskoposu olduğunu, İsa'nın merkadını tamir için Avrupa'da iane toplamakla vazifeli bulunduğunu anlattı. Bana Çariçe'nin ve İmparatorun imzalarını taşıyan beratlar gösterdi. Elinde daha başka hükümdarlardan alınmış kâğıtlar da vardı. O zamana kadar toplamış olduğu ianelerden yeter derecede memnundu. Fakat bir kelime Almanca, Lâtince, Fransızca bilmediği ve işi Rumaca, Türkçe ve bir de Şarkta konuşulan Fransızca İspanyolca ve İtalyanca harmanı bir frenkçeye kaldığı için Almanya'da inanılmaz zorluklarla karşılaşmıştı. Nasılsa içine düştüğü bu memlekette bu dil yoksulluğu yüzünden fazla iş göremiyordu. Papas bana kâtiplik ve tercümanlık yapmak üzere kendisiyle beraber gelmemi teklif etti. Yeni sa-

tın alınan ve yeni vazifeme pek de fena gitmiyen menekşe mavisi küçük ceketime rağmen o kadar kılıksızdım ki beni kandırmayı pek güç görmedi ve bunda da isabet etti. Çarçabuk bir anlaşmaya vardık. Ben bir şey istemiyordum. O ise çok şeyler vadediyordu. Hiçbir inanca varamadan hiçbir şey bilmeden yakamı onun eline teslim ettim ve ertesi sabahtan tezi yok Kudüs yolunu tuttum.

Turnemize Fribourg kantonundan başladık. Papas orada büyük bir iş yapamadı. Piskoposluk sıfatı dilencilik yapmasına ve özel kimselerden iane istemesine müsaade etmiyordu. Fakat vazifesini Senatoya bildirdik ve ondan biraz para aldık. Oradan Bernée geçtik. Burada daha fazla formalitelere ihtiyaç görüldü ve elindeki kâğıtların incelenmesi bir günlük bir iş olmadı. O vakit iyi bir han olan Faucon'da oturuyorduk. Burada iyi arkadaşlarla karşılaşılıyordu. Sofra kalabalık ve zengindi. Uzun zamandan beri pek suyuna tirit geçiniyordum. Bir parça kendimi toparlamaya büyük ihtiyacım vardı. Elime düşen fırsattan faydalandım. Arkadaşlığı, Piskoposun arkadaşlığı çok iyi idi. Sofrada ikramcılıktan hoşlanıyordu. Neşeli idi, kendisini anlıyanlar için güzel konuşuyordu, bazı bilgileri de yok değildi, Yunan âlemine ait derin bilgisini hoşa gidecek bir tarzda sarfetmesini biliyordu. Bir gün sofrada fındık kırarken parmağını derin bir surette kesmişti. Fazla kan çıktığı için onu etrafındakilere gösterdi ve gülerek: "Mirate, signari, guesto'e sangue pelasgo" dedi.

Berne'deki hizmetlerim kendisi için faydasız olmadı ve vazifemi korktuğum kadar fena yapmadım.

Kendi hesabıma yapabileceğimden çok daha cesur ve çok daha iyi konuşuyordum. Burada işler Fribourg'daki kadar sade bir şekilde yürümedi. Devletin ileri gelenleriyle birçok defalar uzun görüşmeler yapmak lâzım geldi ve kâğıtlarının incelenmesi uzunca sürdü. Nihayet muamele tamamlanınca Senatonun huzuruna kabul edildi. Tercümanı olarak ben de girdim ve bana konuşmamı söylediler. Böylece bir şeyi hiç beklemiyordum, üyelerle uzun uzadıya görüştükten sonra hiçbir şey konuşulmamış gibi ayrıca heyet karşısında söz söylemek lâzım geleceği asla aklımdan geçmemişti. Şaşkınlığımı tasavvur edin. Çok utangaç bir insan için yalnız rasgele bir kalabalık karşısında değil Berne Senatosu huzurunda konuşmak ve bir dakika hazırlanmaya zaman bulmadan konuşmak beni yerin dibine geçirecek bir şeydi. Piskoposun vazifesini kısaca ve açıkça anlattım, toplıyacağı ianeye yardım etmiş olan prenslerin dindarlığını övdüm. Senatodaki Ekselânsların o prenslerden aşağı kalmamak gayretlerini iğneliyerek kendilerinin mûtat cömertliklerinden daha az şey beklenemiyeceğini söyledim. Sonra da bu hayırlı işin, mezhep ayrılığı düşünülmeksizin bütün hıristiyanlar için bir vazife olduğunu ispata çalışarak bu işe yardım edecek olanlara tanrının takdislerini vadettim. Nutkumun bir tesir yaptığını söyliyecek değilim fakat hoşa gittiği, Senatodaki kabul töreninden sonra piskoposun hürmetlice bir iane aldığı[1] ve üstelik de kâtibinin zekâsından dolayı tebrik edildiği muhakkaktır.

[1] Berne meclisinin tutanak defterlerindeki kayıtlara göre Kudüs Piskoposu Anastasius Paulus'a 12 eylülde 10 ekû verilmiştir.

Ben bu tebriklerin de tercümanı olmak saadetine erdim fakat kelimesi kelimesine kendisine anlatmaya cesaret edemedim. Hayatımda bir tek defa kalabalıkta ve bir devlet reisi huzurunda söylediğim sözler bunlar olmuşlardır. Aynı bir insanın kabiliyetleri, yerine ve zamanına göre ne büyük farklar gösteriyor. Üç yıl önce Yverdun'da eski dostum Mösyö Rouin'i görmeye gitmiştim. Bu şehrin kitaplığına verdiğim birkaç kitaba teşekkür için bana gönderilmiş bir heyeti kabul ettim. İsviçreliler büyük nutukçulardır. Bu baylar da bana nutuklar çektiler. Kendimi cevap vermeye mecbur gördüm. Fakat o kadar şaşaladım ve kafam o kadar karıştı ki sözü çok kısa kestim ve kendimle alay ettirdim. Yaradılıştan ürkek olmakla beraber gençliğimde arasıra cesur oldum. Fakat yaşım ilerledikten sonra bunu hiç yapamadım. Kalabalığın içine ne kadar fazla girip çıktımsa onun sesine o kadar az alışabildim.

Berne'den çıktıktan sonra Soleur'e gittik. Piskoposun niyeti tekrar Almanya yolunu tutmak ve Macaristan yahut Polonya yoliyle geri dönmekti ki bitip tükenmez bir yol oluyordu. Fakat yolda kesesine giren para çıkandan çok fazla olduğu için dolambaçlı yollardan korkusu azdı. Ben kendi hesabıma atla gitmeyi hemen hemen ayakla gitmek kadar sevdiğim için bütün ömrümce bu şekilde yolculuk etmekten daha iyi bir şey istiyemezdim. Fakat pek uzaklara gitmek nasipte yokmuş. Soleure'e gelince ilk işimiz Fransız elçisini selâmlamaya gitmek oldu. Piskoposum için bir talihsizlik eseri olarak bu elçi Babıâlide elçilik yapmış olan ve İsa'nın mezarı ile ilgili bütün meseleleri et-

rafiyle bilmesi gereken mösyö de Bonac idi. Piskopos elçi ile bir çeyreklik bir görüşme yaptı ve ben kabul edildim; çünkü elçi o karışık şark frenkçesini biliyor ve İtalyancayı hiç değilse benim kadar söyliyordu. Yunanlı Piskopos Elçinin yanından çıkınca arkasından gitmek istedim fakat beni alıkoydular ve bu defa elçinin yanına girmek sırası bana geldi. Kendimi Parisli diye tanıttığım için Ekselânsın memuriyet dairesince de öyle sayılıyordum. Bana kim olduğumu sordu ve hakikati söylememi istedi. Beni yalnız olarak kabul ederse bunu yapacağıma söz verdim. Kabul etti ve beni çalışma odasına götürerek kapıyı üzerimize kapadı. Ben de onun ayaklarına kapanarak sözümü yerine getirdim. Ona hiçbir şey vadetmemiş de olsaydım daha az şey söylemiyecektim. Çünkü devamlı bir taşıp dökülme ihtiyacı benim kalbimi her dakika dudaklarımın ucuna getirir. Çalgıcı Lutold'a hiç çekinmeden açıldıktan sonra Marki de Bonac'a sırrımı söylemekte benim için korkulacak bir şey olamazdı. Küçük hikâyemden ve onu anlatırken gösterdiğim coşkunluktan o kadar memnun oldu ki beni elimden tuttu, karısının odasına girdi ve hikâyemi kısaca anlatarak beni kendisine takdim etti. Madam de Bonac beni iyi yürekle karşıladı ve bu Yunanlı keşişle gitmeme müsaade etmemek gerektiğini söyledi. Benim için ne yapılabileceği anlaşılıncaya kadar evlerinde oturmam kararlaştı. Kendisine karşı derin bir bağlılık duyduğum zavallı Piskoposla vedalaşmaya gitmek istedim, izin vermediler. Benim tevkif edilmiş olduğumu haber vermek için Piskoposa adam gönderdiler ve bir çeyrek sonra küçük çantamın geldiğini gördüm. Elçilik kâtibi Mös-

yö de la Martinière benimle şöyle böyle meşgul olmakla vazifelendirildi. Kendisi beni oturacağım odaya gönderdiği zaman:

"Kont de Luc zamanında bu odada sizin isminizi taşıyan bir meşhur adam oturdu, dedi, her suretle onun yerine geçmek ve bir gün birinci Rousseau[1] ikinci Rousseau dedirtmek sizin elinizdedir." O vakit asla ümit etmemiş olduğum bu benzeyişi bir gün ne pahasına elde edeceğimi önceden bilmiş olsaydım pek o kadar memnun olmazdım.

Mösyö de la Martinière'in söylediği şey bende merak uyandırdı. Odasında oturduğum insanın eserlerini okudum, gördüğüm iltifat üzerine kendimde bir şiir zevki bulunduğunu zannettim ve ilk bir deneme olarak madam de Bonac'ı öven bir kantat yazdım. Fakat arkası gelmedi. Kalemi zarif takdim ve tehirlere alıştırmak ve daha iyi nesir yazmayı öğrenmek için bu çok iyi bir idmandır. Fakat kendimi büsbütün şiire vermek için Fransız şiirinde yeter derecede bir çekicilik bulamadım. Mösyö de La Martinière üslûbumun ne halde olduğunu görmek istedi ve Elçiye verdiğim tafsilâtı kaleme almamı söyledi. Kendisine uzun bir mektup yazdım. Sonradan öğrendiğime göre bu mektup uzun zaman Marki De Bonac'ın hizmetinde bulunmuş ve mösyö de Couretilles'in elçiliği zamanında mösyö de la Martinière'in yerine geçmiş olan mösyö de Marianne tarafından muhafaza edilmiştir. Mösyö de Madesherbes'den bu mektubun bir kopyasını bana tedarik

[1] Kâtibin birinci Rousseau dediği adam lirik Fransız şairlerinden Jean Babtiste Rousseau idi.

etmeye çalışmasını rica ettim. Ya o yahut başkalarının yardımı ile elde edebilirsem İtiraflarımla beraber çıkacak olan dergide görülecektir.

Elde etmeye başladığım tecrübeler romanesk tasavvurlarımı yavaş yavaş değiştiriyorlardı. Meselâ yalnız madam de Bonac'a âşık olmamakla yetinmedim, fakat kocasının evinde pek fazla ilerliyemiyeceğimi de ilk bakışta anladım. Mösyö de la Martinière makamında, mösyö de Marianne'da, söylemesi doğru olursa, onun halifeliğinde kaldığı müddetçe elçilikte bir kâtip yardımcılığından başka bir ikbal ümit edemezdim ki o da beni pek fazla çekmiyordu. Netice şu oldu ki neyapmak istediğimi sordukları vakit Parise gitmek için büyük bir arzu gösterdim. Elçi hiç değilse beni kendi başından savmaya yarıyacak olan bu fikri pek beğendi. Elçiliğin tercüman kâtibi olan mösyö de Merveilleux Fransız ordusunda bir İsviçre albayı olan dostu mösyö Godart'ın pek genç yaşta orduya giren yeğeninin yanına koymak için bir adam aradığını söyledi ve benim bu işe yarıyabileceğimi umdu? Bu pek üstünkörü düşünce üzerine hareketim kararlaştı ve ucunda bir Paris seyahati görünen bu kararı ben de yüreğimin bütün sevinciyle kabul ettim. Birkaç mektup ve son derece kıymetli nasihatlerle beraber elime yüz frank yol parası tutuşturdular ve hareket ettim.

Bu yolculuk için on beş gün kadar bir zaman sarf ettim ki hayatımın en mesut zamanlarından sayabilirim. Gençtim, sıhhatim yerinde idi yeter derecede param ve çok büyük ümidim vardı, yalnız başıma seyahat ediyordum. Ne mizaçta bir insan olduğum şimdiye kadar az çok anlaşılmamış olsaydı benim bu işi bu

kadar kârlı görmeme hayret edebilirlerdi. Tatlı kuruntularım bana yol arkadaşlığı etmekte idiler. Hayalimin ateşinden hiçbir zaman bu kadar parlak tasavvurlar doğmamıştı. Bana bir arabada boş bir yer teklif ettikleri yahut yolda biri yanıma yanaştığı zaman yürürken kurmakta olduğum ikbal yapısının altı üstüne gelmesinden korkarak yüzümü buruşturuyordum. Bu seferki düşüncelerim hep savaşlar ve kahramanlık vakalariyle ilgili idi. Bir askerin hizmetine girmek üzere idim. Kendim de asker olacaktım. Başımda güzel bir beyaz sorguç ile kendimi şimdiden subay elbisesi içinde görüyordum. Göğsüm bu asîl düşünce ile kabarıyordu. Hendeseye ve istihkâmlık işleri üzerine bir parça bir şeyler bilmekteydim. Mühendis bir dayım vardı. Bir dereceye kadar asker çocuğu demektim. Gözümün uzağı görmemesi küçük bir engel sayılırdı. Fakat bu beni fazla düşündürmüyordu. Soğukkanlılık ve cesaret kuvvetiyle bu eksikliğe karşı koyabileceğimi umuyordum. Mareşal Schomberg'in gözlerinin çok zayıf olduğunu okumuştum. Meraşal Rousseau'nun gözleri niçin öyle olmıyacaktı. Bu çılgınlıklar beni o kadar ateşlendiriyordu ki asker alaylarından, siperler, tabyalar, top bataryalarından başka bir şey görmüyordum ve elimde dürbünüm ile ateşler, dumanlar arasında sakin sakin emirlerimi veriyordum. Bununla beraber güzel kırlardan geçerken korular ve dereler görüyordum ve bu tesirli manzaralar bana hasretle gögüs geçirtiyordu. Şan ve şerefler içinde yüzerken kalbimin bu gürültü ve patırtılar için yapılmadığını hissediyor ve pek az sonra, nasıl olduğunu bilme-

den, kendimi sevgili ağıllarım içinde bularak Savaş Tanrısının işlerinden ebedî olarak vazgeçiyordum.

Parise yaklaşmam benim bu şehir hakkındaki hayalimi pek ziyade bozdu. Torino'da gördüğüm dış dekor, sokakların güzelliği, evlerin simetrisi ve dizilişi Pariste bana daha başka şeyler aratıyordu. Manzarası insana son derece heybet veren, içinde muhteşem sokaklar, yaldızlı mermer saraylardan başka bir şey görünmiyen, büyük olduğu kadar da güzel, bir şehir tasavvur etmiştim. Saint-Marceau mahallesinden şehre girince iğrenç kokulu pis sokakalardan; çirkin kara evlerden; bir pislik ve yoksulluk havasından; dilenciler, yük arabacıları, eskiciler, yaygaracı eski şapka satıcılarından başka bir şey görmedim. Bütün bunlar bana ilkönce öyle fena çarptı ki sonradan gerçek ihtişam olarak gördüğüm şeyler bu ilk tesiri gidememiş ve bu başkente karşı içimde daima gizli bir tiksinti kalmıştır. Diyebilirim ki sonradan Pariste geçirdiğim bütün zamanları, kendimi onun uzağında yaşıyacak hale getirecek çareleri aramaya sarfetmişimdir. İnsanların yaptıkları mübalâğaları bir kat daha şişiren ve kendisine anlatılan şeyin daima daha fazlasını gören çok canlı ve hareketli bir hayalin mahsulü işte budur... Parisi bana o kadar övmüşlerdi ki onu eski Babilonya gibi tasavvur etmiştim. Ancak o Babilonya'yı da görmüş olsaydım hayalimdeki portresi belki aynı şiddetle altüst olurdu. Geldiğimin ertesi günü hemen görmeye koştuğum Operayı, daha sonra Versailles'i ve nihayet denizi gördüğüm zaman da yine aynı şey başıma geldi. Bana fazla övülmüş bütün manzaralar karşısında daima aynı akıbete uğradım. Çünkü zenginlik bakımın-

dan benim hayalimi geçmek insanlar için imkânsız olduğu gibi tabiatın kendisi için de çok güçtür.

Kendisine götürecek mektubum olan bütün kimselerin beni karşılayış tarzlarına göre ikbalimi tamamiyle sağlanmış zannettim. En kuvvetle tavsiye edildiğim halde beni en az iyi karşılıyan adam mösyö de Surbeck[1] oldu. O tarihte vazifesinden çekilmişti. Bagneux'da sessiz sedasız bir hayat geçiriyordu. Birkaç defa kendisini görmeye gittim. Hiçbirisinde bana bir bardak su bile ikram etmedi. Tercümanın yengesi madam de Merveilleux ile Muhafız Alayında subay olan yeğeni beni daima iyi karşıladılar. Ana oğul bununla da kalmıyarak bana sofralarını açtılar ve Pariste kaldığım müddetçe bundan sık sık faydalandım. Madam de Merveilleux bana vaktiyle epeyce güzelmiş gibi göründü. Saçlarının güzel bir siyahlığı vardı ve eski moda ya göre şakaklarında iki filoza meydana getiriyordu. Onda maddi cazibelerle beraber kaybolmıyan bir şey, çok hoş bir zekâ inceliği vardı. O da bendeki zekâyı tadıyor göründü ve bana bir hizmette bulunmak için elinden geleni yaptı. Fakat kimse ona yardım etmedi ve ilkönce bana gösteriyor göründükleri büyük ilginin boş bir şey olduğunu anlamakta gecikmedim. Bununla beraber Fransızların hakkını inkâr etmemek lâzımdır. Onlar, pek öyle söylenildiği kadar nafile vaitlerle kendilerini tüketen insanlar değillerdir ve yaptıkları vaitler hemen daima samimîdir. Fakat sizinle öyle bir ilgileniş tarzları vardır ki sözlerden daha fazla aldatıcıdır. İsviçrelilerin kaba saba komplimanları ancak

[1] İsviçreli muhafızların kumandanı.

ahmakların gözlerini boyayabilir. Fransızların tarzları daha sade olduğu içindir ki sizi daha çok aldatır. Öyle sanırsınız ki onlar, size daha tatlı bir sürpriz sağlamak için yapmak istedikleri şeylerin hepsini söylemiyorlar. Hattâ daha da ileri gideceğim, Fransızlar gösterdikleri dostluk tezahürlerinde asla sahte değillerdir. Onlar yaradılıştan hayırcı, insanlık duygularına yüreği açık, başkalarının iyiliğini istiyen ve hattâ ne denirse densin herhangi bir milletten daha doğru sözlü insanlardır. Fakat hafif ve hercaidirler. Size gösterdikleri duygu gerçekten onların yüreklerinde mevcuttur. Fakat bu duygu geldiği gibi gider. Sizinle konuşurken sizinle doludurlar. Fakat gözlerinden kaybolduğunuz mu hemen unutulursunuz. Yüreklerinde hiçbir şey devamlı değildir. Her şey geçici bir anın eseridir.

Onun için çok yüzüme gülündü fakat bana faydası dokunacak pek az şey yapıldı. Beni yeğeninin hizmetine verdikleri Albay Godart kötü bir ihtiyar pinti çıktı; koynu koltuğu altınla dolu olduğu ve ne kadar yokluk içinde bulunduğumu gördüğü halde beni bedava kullanmak sevdasında idi. Yeğeninin yanında gerçek bir mürebbi olmaktan ziyade bir nevi aylıksız uşak olmamı istiyordu. Devamlı olarak onun hizmetinde kalacağım ve bunun neticesi olarak askerlik vazifelerinden af edilmiş olacağım için kendi asker aylığımla geçinmem lâzımdı. Zor sıkı bana bir üniforma vermeye razı oluyordu. Alayın bana vereceği üniforma ile yetinmemi elbette daha fazla isterdi.

Madam de Merveilleux, Albay Godart'ın tekliflerine isyan ettiği için beni bu teklifleri kabulden kendisi vazgeçirdi. Oğlu da aynı duyguda idi. Bana baş-

ka bir şey aranıyor fakat bulunamıyordu. Oysa ki ben adamakıllı sıkışmaya başlamıştım. Yol masrafı çıktıktan sonra elimdeki yüz franktan kalan para beni pek uzağa götüremezdi. Bereket versin elçi tarafından bana yine biraz bir şey verildi ki çok işime yaradı. Bir parça daha dişimi sıkmış olsaydım elçi beni bırakmıyacaktı. Fakat sallantıda kalmak, beklemek, ötekine berikine yüzsuyu dökmek benim için imkânsız şeylerdi. Yeise kapıldım; kimseye görünmez oldum ve böylece her şey bitti.

Zavallı Anne'yi unutmamıştım. Fakat onu nasıl bulmalı, nerelerde aramalıydım? Hikâyemi bilen madam de Mervilleux bu arama işinde bana uzun zaman yardım etmişti. Nihayet Madam De Warens'ın iki aydan fazla bir zaman evvel geri döndüğünü fakat Savoie'da mı? Yoksa Torino'da mı olduğunun bilinmediğini, bazı kimselerin İsviçre'de olduğunu söylediklerini bana haber verdi. Onun peşine düşmek için daha fazlasını öğrenmeye ihtiyacım yoktu. Kendisini herhangi bir eyalette, Paristen daha kolay ele geçireceğimden emindim. Yola çıkmadan evvel şiir yazmaktaki yeni hünerimi, albay Godart'a karşı yazılmış bir manzum mektupla bir kere daha denedim ve onu adamakıllı donattım. Bu karalamayı madam de Morveilleux'ye gösterdim. Bana çıkışması lâzım geldiği halde ağır sataşmalarıma güldü; nasıl ki albay Godart'ı pek sevmiyor zannettiğim oğlu da aynı şeyi yaptı ve itiraf etmek lâzımdır ki bu adamın sevilecek bir yeri de yoktu. Manzumemi kendisine göndermemi istiyordum. Her ikisi de beni buna teşvik ettiler. Bir paket yaparak üstüne albayın adresini yazdım. O zaman Pa-

riste küçük posta servisi bulunmadığı için cebime koydum ve Auxerre'den geçerken kendisine gönderdim. Mösyö Godart'ın, kendisini harfi harfine tasvir eden bu hicviyeyi okurken yüzünün almış olacağı şekilleri düşünerek hâlâ arasıra gülerim. Hicviye şöyle başlıyordu:

"Ey bunak tilki! Nasıl umardın ki çılgın
bir merak[1]"
"Bana, yeğenini yetiştirmek arzusunu il-
ham edecekti[1]."

Hakikatte çok fena yazılmış olan fakat tuzu biberi de hiç eksik olmıyan ve az çok bir hiciv kabiliyetine delâlet eden bu küçük manzume kalemimden çıkmış bir hiciv yazısıdır. Böyle hünere kıymet vermek için kalbimde kin ve garaza pek az istidat vardır. Fakat kendimi savunmak için arasıra yazdığım polemik yazılarına bakılarak hükmedilebilir ki ben döğüşken bir insan olaydım düşmanlarım bu polemiklere gülecek kimseleri pek bindebir kendi taraflarında göreceklerdi.

Hayatımın unutulmuş teferruatı bakımından en esef ettiğim şey seyahatlerim için hâtıra defteri tutmamış olmamdır. Yalnız ve yaya olarak yaptığım seyahatlerde olduğu kadar hiçbir zamanda ve hiçbir yerde bu kadar çok düşünmüş, bu kadar çok yaşamış ve bu kadar çok "ben" olmamışımdır. Yürüyüşte fikirlerimi canlandıran ve kuvvetlendiren bir şey vardır: yerimde durduğum zaman hemen hemen düşünemem. Zekâmı vücudumun içine sokabilmem için vücudumun

---

1 "Tu croyais, vieux renard, qu'une folle manie"
"D'élever ton neveux m'inspirerait l'envie"

hareket halinde olması lâzımdır. Kırların görünüşü, hoş manzaraların birbirini kovalaması, açık hava, büyük iştah, yol yürümekle kazandığım sıhhat, meyhanelerdeki hürriyet, bana bağlarımı hissettiren, beni gerçek durumuma çağıran bütün şeylerin uzaklaşması ruhumu bütün bağlarından kurtarır: bana daha büyük bir düşünme cüreti verir, etrafımdaki varlıkların sonsuzluğu içine atarak onları birbiriyle mezcetmek, seçmek, sıkılıp korkmadan keyfime göre kendime mal etmek imkânını verir. Bütün tabiata, âdeta sahibi imişim gibi hükmederim. Varlıklar arasında başıboş dolaşan kalbim hoşuna gidenlerle birleşir, etrafımı güzel hayallerle sarar, kendini tatlı duygularla sarhoş eder. Bunları tesbit etmek ister de tasvirlerimi çizmekle kendimi eğlendirmeye kalkacak olursam, bu tasvirlerde ne büyük bir fırça kudreti, renk tazeliği, ifade enerjisi belirir. Alçalış yıllarıma doğru yazılmış olmakla beraber eserlerimde böyle şeyler bulduklarını söyliyenler vardır. Ah onlar ilk gençliğimin mahsullerini, seyahatlerim esnasında yaptığım tasvirleri, zihnimde düzenlediğim fakat hiçbir zaman kâğıda yazmadığım şeyleri bir bilselerdi. "Onları niçin yazmamalı?" diyeceksiniz. Size "Niçin yazmalı?" diyeceğim. Vaktiyle çok güzel şeylerin zevkini tatmış olduğumu başkalarına anlatmak için bu zevkın o günkü büyüsünden niçin kendimi mahrum etmeli idim? Benim göklerde kanat çarpıp dolaştığım o zamanlarda okuyucuların, halkın ve bütün dünyanın, gözümde ne kıymeti olabilirdi? Zaten üstümde kâğıt ve kalem taşıyor muydum? Eğer bunları düşünmüş olsaydım aklıma hiçbir

şey gelmezdi. Başımda birtakım fikirler uyanacağını ben o zaman bilmiyordum. Fikirler insana kendi keyifleri istediği zaman gelirler; benim keyfim istediği zaman değil. Onlar ya hiç gelmezler yahut sürü halinde gelirler, sayı ve kuvvetleri altında beni ezerler. Bana günde on cilt yetişmezdi. Onları yazmak için nreden vakit bulmalıydım? Bir yere vardığım zaman güzelce karnımı doyurmaktan başka bir şey düşünmezdim. Yola çıkarken ise yalnız iyi yürümeyi düşünürdüm. Beni kapıda yeni bir cennetin beklemekte olduğunu hissederdim. Onu aramaya gitmekten başka hiçbir şey aklımdan geçirmezdim.

Bütün bu şeyleri hiçbir zaman, şimdi anlatmakta olduğum dönüşteki kadar kuvvetle hissetmemişimdir. Parise gelirken orada yapacağım şeylerin düşüncesiyle yetinmiş idim. Tutmak üzere bulunduğum mesleğin meydanlarına doludizgin akın etmiş, onun bütün köşe ve bucaklarını oldukça şanu şerefle dolaşmıştım. Fakat bu meslek kalbimin beni çağırdığı meslek değildi ve orada rasladığım gerçek insanlar başımdaki hayal insanlara zarar veriyorlardı. Albay Godart ile yeğeni benim gibi bir kahraman ile asla bağdaşamıyorlardı. Çok şükür simdi kırlarda bütün bu engellerden kurtulmuş bulunuyorum. Artık keyfimce hayal ve rüya ülkelerine dalabilirdim; çünkü önümde bundan başka bir şey kalmıyordu. Onun için bu ülkenin yollarında kendimi o kadar kapıp koyuverdim ki birçok defalar gerçekten yolumu kaybettim. Doğrusu istenirse daha kestirme bir yoldan gitmek canımı sıkacaktı: Çünkü

Lyon'da kendimi tekrar yeryüzünde bulacağımı sezinliyerek bu şehre hiç varmamayı istiyecektim.

Hele bir gün bana çok güzel görünmüş bir yeri yakından görmek için yolumu değiştirince o kadar hoşlandım ve bu yolun içinde o kadar dönüp dolaştım ki sonunda gerçekten kayboldum. Birçok saat nafile yere oraya buraya gidip geldikten sonra yorulmuş ve açlıktan susuzluktan ölmüş bir halde bir köylünün evine girdim. Güzel bir görünüşü yoktu fakat ne çare ki o yakınlarda görebildiğim biricik ev o idi. Kendimi bütün gelip geçenleri misafir edecek durumda hali vaktı yerinde insanlarla dolu olan Cenevre yahut İsviçre gibi bir yerde sanıyordum. Ev sahibinden para ile yiyecek rica ettim. Başka bir şey bulunmadığını söyliyerek bana yağı alınmış süt ile arpa ekmeği verdi. Sütü zevkle içiyor ve arpa ekmeğini, saman vesaire-siyle yiyordum. Fakat yorgunluktan bitmiş bir insan için burası pek iyi bir lokanta değildi. Beni incelemekte olan köylü iştahımın gerçekliğinden hikâyemin gerçekliğine hükmetti. Beni kendisini satmak için buralara gelmemiş namuslu bir genç adam gördüğünü söyledikten sonra mutfağının yanında küçük bir asma merdiven kapağı açtı; aşağı indi ve bir an sonra halis bir buğday ekmeği, ucundan bir parça yenilmiş olmakla beraber çok iştah çekici bir jambon ve manzarası her şeyden fazla yüreğime neşe veren bir şarap şişesi ile yukarı çıktı. Buna oldukça koyu bir omlet ilâve edildi ve hiçbir yaya yolcunun yiyemiyeceği kadar güzel bir yemek yedim. Para vermek sırası gelince adamcağızın endişesi ve korkuları tekrar başladı. Paramı istemiyor, pek büyük bir üzüntü ve sıkıntı ile reddediyordu.

işin asıl eğlenceli tarafı benim bu korkunun sebebini anlıyamayışım oluyordu. Nihayet korkusundan titriyerek "memur" ve "içki kolcusu" kelimelerini telâffuz etti ve bana kolcu muhbirleri yüzünden şarabını, vergi memurları yüzünden ekmeğini sakladığını, eğer açlıktan ölmediğinden şüphelenilecek olursa ölmüş bir insan sayılacağını anlattı. Adamcağızın bana en küçük bir fikrim olmıyan bu iş için söylediği şeyler üzerimde hiç silinmiyecek bir tesir bırakmıştır. O zamandan sonra zavallı halka yapılan baskılara ve ona zulüm edenlere karşı kalbimde gelişmiş olan sönmez kinin tohumu budur. Hali vakti yerinde olmakla beraber bu adam alnının teriyle kazandığı ekmeği açıkta yemeğe cesaret edemiyor ve ancak etraftaki sefaletin kendi evinde de hüküm sürdüğünü göstermek bahasına kendini mahvolmaktan kurtarıyordu.

Bu evden üzüldüğüm kadar da isyan etmiş olarak ayrılıyordum. Tabiatın ancak gaddar mültezimlere sömürtmek için en zengin vergileriyle doldurup taşırdığı bu güzel memleketlerin talihine derin derin acıdım.

Bu seyahatte gördüklerimden bende kalmış olan tek aydınlık hâtıra işte budur. Bundan başka bir de Lyon'a yaklaşırken Lignor kıyılarını görmek için yolumu uzatmak hevesine kapıldığımı hatırlıyorum. Çünkü babamla beraber okuduğum romanlar arasında *Astrée*'yi unutmamıştım ve en sık sık aklıma gelen o oluyordu. Forez yolunu sordum ve bir hancı kadınla konuştuğum sırada onun işçiler için iyi bir memleket olduğunu, birçok demirhaneleri bulunduğunu ve oralarda çok iyi demir işleri yapıldığını öğrendim. Bu

övme bendeki romanesk merakı birdenbire sakinleştirdi ve bir demirciler memleketinde *Diane*'lar, Sylvandrei'lar aramaya gitmenin yersiz olacağını düşündüm. Bu sözler ile beni Lignor'e gitmeye teşvik eden iyi kalbli kadın bir çilingir çırağı olduğumu zannetmişti.

Lyon'a gidişim büsbütün de maksatsız değildi. Şehre varınca Chasottes'da madam de Warens'in dostu matmazel du Châtelet'i görmeye gittim. Mösyö le Maître ile beraber Lyon'a geldiğim zaman Madam de Warens bana onun için bir mektup vermişti. Böylece daha evvelden bir bildik sağlamış bulunuyordum. Matmazel da Chatelet dostunun Lyondan geçmiş bulunduğunu, fakat yolunu Piemont'a kadar uzatıp uzatmadığını bilmediğini ve buradan hareket ederken Savoie'da durup durmıyacağının kendisi için de şüheli bulunduğunu anlattı. İstersem haber sormak için kendisine mektup yazacağını ve yapacağım en iyi hareketin Lyon'da beklemek olduğunu söyledi. Fakat cevap için acelem olduğunu ve boşalmış küçük kesemin beni fazla bekliyecek durumda bulundurmadığını söylemeye cesaret edemedim. Beni bundan alıkoyan şey matmazelin beni fena karşılamış olması değildi. Tam tersine o beni çok iyi karşılamıştı. Bana eşit bir insan gibi muamele etmesi ona halimi anlatmak ve bir ahbap rolünden biçare bir dilenci rolüne düşmek cesaretinden beni mahrum etmişti?

Bu kitapta yazdığım bütün şeylerin arkasını oldukça aydınlık olarak görüyor gibiyim. Bununla beraber aynı çerçeve içinde Lyon'a yaptığım başka bir seyahati de hatırladığımı sanıyorum. Elimin pek dar bir zamanına raslıyan bu seyahatin yerini bulup çı-

karamıyacağım; fakat anlatılması oldukça zor bir küçük vaka benim onu unutmama hiçbir zaman müsaade etmiyecektir.

Bir gece çok hafif bir akşam yemeğinden sonra Bellecourt'da oturmuştum. Bu işten nasıl kendimi çekip çıkaracağımı düşünüyordum. O esnada yanıma başı takkeli bir adam gelip oturdu. Lyon'da taftacı adını verdikleri ipekli kumaş işçilerinden birine benziyordu. Bana söz söyledi, cevap verdim. Böylece konuşmaya başlamış olduk. Bir çeyrek kadar zaman geçmişti ki aynı soğukkanlılıkla ve sesini değiştirmeden bana beraber eğlenmemizi teklif etti. Bu eğlencenin ne olduğunu açıklamasını bekliyordum. O hiçbir şey ilâve etmeden bana bu eğlencenin bir örneğini göstermeye koyuldu. Vücutlarımız hemen hemen birbirine dokunuyordu ve gece nasıl bir işe hazırlanmakta olduğunu görmeme engel olacak kadar karanlık değildi. Benden bir isteği yoktu, yahut hiç değilse halinde böyle bir niyete delâlet edecek bir şey görünmüyordu ki zaten bulunduğumuz yer de böyle bir şeye elverişli değildi. Tıpkı bana söylediği gibi eğlenmekten ve her birimizin kendi hesabımıza eğlenmemizden başka bir şey istemiyordu. Bu iş ona o kadar sade görünüyordu ki bana da öyle görünmemesini aklından geçirmemişti. Bu hayâsızlıktan o kadar ürktüm ki cevap vermeden birdenbire yerimden kalktım ve bu sefilin arkamdan geldiğini sanarak bacaklarımın bütün kuvvetiyle kaçmaya başladım. O kadar şaşalamıştım ki Saint-Dominique sokağından odama döneceğim yerde rıhtım tarafına koştum ve ancak tahta köprünün öte tarafında durabildim. Bir cinayet işlemiş gibi titriyordum. Aynı

kötü huy bende de vardı. Bu hâtıra uzun zaman beni ondan kurtardı.

Bu son seyahatte, beni daha büyük bir tehlikeye atan aynı cinsten bir şey başıma geldi. Elimdeki paranın tükenmek üzere olduğunu görerek geri kalan pek az bir şeyin âdeta üzerine titriyordum. Yattığım handa pek seyrek karnımı doyurmaktaydım; bir müddet sonra hiç yemek yemez oldum. Meyhanede üç beş Sol'e yiyeceğim bir yemek burada yirmi beş sente yenen yemek kadar karnımı doyurabilirdi. Yalnız handa yemeğe son verirsem orada ne yüzle yatmaya gideceğimi bilemiyordum. Bu hanı kadına fazla bir borcum olduğu için değildi, ona hiçbir şey kazandırmadan bir oda işgal etmekten utandığım içindi.

Mevsim güzeldi. Havanın çok sıcak olduğu bir gece şehrin bir meydanında sabahlamayı düşündüm. Kanepelerden birine henüz yerleşmiştim ki yoldan geçen bir papas beni bu şekilde yatmış görerek yanıma yanaştı ve yatacak yerim olup olmadığını sordu. Durumumu itiraf ettim, üzülmüş görünerek yanıma oturdu ve konuşmaya başladık. Çok hoş konuşuyordu. Söyledikleri bende onun dünyanın en iyi adamı olduğu kanaatını uyandırdı. Papas beni müsait görünce pek geniş bir yerde oturmadığını, bir tek odası bulunduğunu fakat hiç şüphesiz beni böyle meydanın ortasında yatmaya bırakamıyacağını, başka bir yatacak yer bulmak için vaktin geç olduğunu söyledi ve bana bu gecelik yatağının yarısını vermeyi teklif etti. Bana faydası dokunabilecek bir dast kazanmak ümidiyle teklifi kabul ettim ve gittik küçüklüğiyle beraber odası bana çok temiz göründü. Büyük bir nezaketle beni ka-

bul etti. Bir dolaptan, içinde rakıda yatırılmış kirazlar bulunan bir cam kavanoz çıkardı. İkimiz de yedik ve yattık.

Bu adamda benim yurttaki yahudiye benzer zevkler vardı; fakat onları onun kadar hoyratlıkla açığa vurmuyordu. Belki sesimin işitileceğini düşünerek beni kendimi savunmaya mecbur etmekten korktuğu; belki de niyeti yahudininki kadar sağlam olmadığı için açık bir teklifte bulunmaya cesaret edemedi ve beni ürkütmeden yumuşatmaya uğraştı. İlk defakinden daha bilgili olduğum için tasavvurunu çabucak anladım ve titredim. Nasıl bir evde ve kimlerin elinde bulunduğumu bilmediğim için bir gürültü yaparak bunu hayatımla ödemekten korktum. Benden ne istediğini anlamamazlıktan geldim. Fakat okşamalarından rahatsız olduğumu ve daha fazla ileri gitmesine tahammül etmemeye kuvvetle karar vermiş bulunduğumu anlattım ve o şekilde hareket ettim ki kendini tutmağa mecbur oldu. O zaman mümkün olduğu kadar tatlılık ve azim ile konuşmaya başladım. Kendisinden hiç şüphem yokmuş gibi yaparak başımdan geçmiş eski bir vakanın tesiriyle gösterdiğim endişeden dolayı özür diledim. Bu vakayı o kadar tiksinti ve dehşet dolu kelimelerle anlattım ki, sanırım onu müteessir ettim ve papas böylelikle pis niyetinden büsbütün vazgeçti. Gecenin geri kalan kısmını sükûn içinde geçirdik. Bana pek güzel ve pek mâkul birçok şeyler söyledi. Çok alçak bir adam olmakla beraber muhakkak ki bazı iyi tarafları da yok değildi.

Ertesi sabah hoşnutsuzluğunu göstermek istemiyen papas bana kahvaltıdan söz açtı ve ev sahibinin gü-

zel olan kızlarından birine bize bir şey getirmelerini rica etti. Kız vakti olmadığı cevabını verdi. Papas bu defa onun kardeşine hitap etti. Fakat o bir cevap da vermeye tenezzül etmedi. Oturduğumuz yerde bekliyorduk, kahvaltı bir türlü gelmiyordu. Nihayet kızların odasına geçtik. Papazı pek az nazik bir tavırla karşıladılar. Beni kabul ediş tarzları daha fazla övünülecek gibi değildi. Büyük kız arkasını dönerken sivri topuğuyla ayağımın ucuna bastı. Çok canımı yakan bir nasır beni kunduramı kesmeye mecbur etmişti. Küçük kız oturmak üzere bulunduğum bir iskemleyi birdenbire altımdan çekti. Anaları pencereden su dökerek yüzümü ıslattı. Nereye oturacak olsam bir şey aramak için beni yerimden kaldırıyorlardı. Hayatımda böyle muameleye raslamamıştım. Hepsinin hakaret ve alay dolu gözlerinde gizli bir öfke fark ediyor fakat sebebini bir türlü anlamamak aptallığını gösteriyordum. Şaşırmış; afallamış bir halde onların hep birden çıldırdıklarına hükmedecek gibi oluyor, iyiden iyiye korkmaya başlıyordum. Hiçbir şey görmüyor ve işitmiyor gibi yapan papas nihayet kahvaltıdan ümidi kesmek gerektiğini anladı, dışarı çıkmaya karar verdi. Bu üç deliden kurtulduğuma çok sevinerek ben de onun peşine takılmakta acele ettim. Yolda giderken bana bir kahvede kahvaltı etmeyi teklif etti. Karnım çok aç olmakla beraber kabul etmedim. Zaten kendisi de pek fazla ısrar etmedi ve üçüncü yahut dördüncü köşe başında birbirimizden ayrıldık. Ben bu lânetleme ev ile ilgili her şeyi gözden kaybettiğime çok memnundum. Sanırım ki kendisi de beni kolayca tanıyamıyacak kadar evinden uzaklaştırdığına seviniyordu. Pa-

ris gibi başka bir şehirde de başıma bu iki maceraya benzer bir şey gelmemiş bulunduğu için Lyon halkına karşı bende pek az lehlerine bir duygu kalmıştır ve bu şehre daima Avrupanın en korkunç bir ahlâk bozukluğunun hüküm sürdüğü bir şehir göziyle baktım.

Lyon'da çektiğim çok büyük sıkıntıların hâtırası da benim onu hoş bir şekilde hatırlamama yardım etmemektedir. Başkaları gibi yaratılmış olaydım, ödünç para almak ve kaldığım hana borçlanmak hünerine sahip bulunsaydım kolaylıkla başımı kurtarırdım. Fakat benim kabiliyetsizliğim bu işlere karşı duyduğum tiksinti ile eşitti. Her ikisinin de ne dereceye vardığını anlatmak için şunu söylemeliyim, ki, hemen bütün ömrümü geçim sıkıntısı içinde geçirdiğim ve çok kere ekmeksiz kaldığım halde bir alacaklımın benden para istediği ve benim bunu dakikasında vermediğim bir kere bile görülmemiştir. Hiçbir zaman büyük borçlar yapmadım ve borçlu olmaktansa ıstırap çekmeyi daima cana minnet bildim.

Geceyi sokakta geçirecek hale gelmek hiç şüphesiz ıstırap çekmekti ve bu Lyon'da birçok defalar benim başıma geldi. Elimde kalan birkaç Sol'u ekmeğime vermeyi, yatacak yere vermeye tercih ediyordum. Çünkü uykusuzluktan ölmek tehlikesi açlıktan ölmek tehlikesinden daha azdı. İşin şaşılacak tarafı şudur ki bu çok acı durumda ne düşünceli, ne de mahzun değildim. Gelecek için zerrece kaygum yoktu ve matmazel Châtelet'ye gelecek mektupları bekliyerek yıldızların altında yatıyor, toprak üstünde yahut bir tahta sıra üstünde güllerden yapılmış bir yatak içindeki kadar rahat uyuyordum. Hattâ şehir dışında,

hangisi olduğunu pek bilemiyeceğim Rhône yahut Saone kıyısını boylıyan bir yolda çok güzel bir gece geçirdiğimi pek iyi hatırlıyorum. Set halinde yükselmiş bahçeler yolun karşı tarafını baştanbaşa kaplıyorlardı. Gün pek sıcak geçmişti; akşam çok güzeldi. Kırağı kuru otları nemlendiriyordu. Hiç rüzgârsız sakin bir gece idi. Hava serindi fakat soğuk yoktu. Güneş battıktan sonra gökte kızıl sisler bırakmıştı, onların akisleri suyu gül rengine boyuyordu. Sedlerin üstündeki ağaçlar birbirlerine cevap veren bülbüllerle yüklü idi. Ben bir nevi vecd içinde dolaşıyor, duygularımı ve kalbimi bütün bu şeylerin zevkine teslim ediyor ve yalnız bu şeyleri tek başıma tattığıma bir parça üzülerek göğüs geçiriyordum. Tatlı hayallerim içinde kaybolmuş bir halde gecenin çok ileri bir saatine kadar gezintimi uzattım. Yorgunluğumu asla duymadım. Nihayet onu fark edince bir set duvarına gömülmüş bir nevi yuva yahut bir takma kapı tahtası üzerine âdeta şehvetle uzandım. Ağaçların başları karyolamın cibinliğini teşkil ediyordu. Tam üstümde bir bülbül vardı Onun şarkısiyle uykuya daldım. Uykum çok tatlı, uyanışım onda da zevkli oldu. Gündüz olmuştu. Gözlerim açılınca suyu, yeşilliği ve güzel bir manzarayı gördüler. Yerimden kalktım, silkindim, neşe içinde şehrin yolunu tuttum. Cebimde kalan son altı Sol'u güzel bir yemeğe harcamaya karar vermiştim. Keyfim o kadar yerinde idi ki yürürken şarkı söyliyordum. Hattâ Batistin'in ezbere bildiğim *Thmery'nin Banyoları* isimli bir kantatını söylediğimi hatırlıyorum. Batistin'den ve güzel kantatından Allah razı olsun ki bana hesabımdan çok güzel bir öğle yemeği ve üstelik de hiç

hesapta bulunmıyan ondan daha güzel bir akşam yemeği sağlamıştı. Yürüyüşümün ve şarkının en güzel zamanında bir ayak sesi işittim; döndüm; arkamdan gelen ve beni zevkle dinliyor görünen bir antonin papası gördüm. Yanıma yaklaştı, selâm verdi, müzik bilip bilmediğimi sordu. Çok bildiğimi anlatmak için biraz dedim. Bana sualler sormakta devam etti. Hikâyemin bir kısmını anlattım. Nota kopyası yapıp yapmamış olduğumu sordu. "Sık sık" dedim. Bu doğru idi. Müziği öğrenmenin en iyi yolu onu kopya etmektir. "Pekâlâ benimle beraber gelin dedi, sizi birkaç gün çalıştırabilceğim. Odadan çıkmadan çalışmaya razı olursanız bu müddet içinde hiçbir eksiğiniz olmıyacak" memnunlukla razı oldum ve arkasından gittim.

Bu Antonin papasının ismi Mösyö de Rolichon'du. Müzikten hoşlanıyor, anlıyor ve dostlariyle beraber tertiplediği küçük konserlerde şarkı söyliyordu. Bunda mâsum ve namuslu olmıyan hiçbir şey yoktu. Fakat görünüşe göre bu zevk onda soysuzlaşıyor ve bir kısmını gizlemeye mecbur olduğu bir ihtiras derecesine varıyordu. Beni bir küçük odaya götürüp yerleştirdi; orada kendi tarafından kopya edilmiş birçok notalar buldum. Bana kopya edilecek başka notalar ve o arada kırda söylemiş olduğum kantatın notasını verdi. Bunu birkaç güne kadar kendisi söyliyecekti.

Bu odada üç dört gün kaldım; yemek yemediğim müddetçe bütün zamanımı kopya ile geçiriyordum. Ömrüm boyunca bu kadar acıktığım ve bu kadar iyi yemek yediğimi hatırlamıyorum. Mösyö Rolichon yemekleri kendi mutfaklarından eliyle getirmekte idi. Her zamanki yemekleri bana verilenler gibi ise bu

mutfak çok iyi olacaktı. Ömrümde yemek yemekten bu kadar zevk duymadım ve şunu da itiraf etmeliyim ki bu ziyafetler tam zamanında imdadıma yetişiyordu. Çünkü tahta gibi kurumuştum. Hemen hemen yiyecek yediğim kadar da candan çalışıyordum ki az bir şey değildi. Ancak çalışkanlığımı derecesinde doğru iş görmediğim de hiç şüphesizdi. Birkaç gün sonra sokakta rasladığım mösyö Rolichon kopya ettiğim kısımların müziği çalınıp söylenemiyecek hale getirdiğini söyledi. Notalar baştanbaşa atlamalar, tekrarlar ve karışıklıklarla dolu idi. Sonradan dünyada en az istidadım olan bir işi kendime zanaat seçmiş bulunduğumu itiraf etmek lâzımdır. Bu, yazımın güzel olmamasından ve notaları çok okunaklı bir şekilde kopya etmememden ileri gelmiyordu. Fakat uzun bir çalışmanın sıkıntısı bana o kadar büyük dalgınlıklar yaptırır ki yazmaktan ziyade yazdıklarımı silip kazımaya zaman sarf ederim ve kopya ettiğim partileri asılları ile karşılaştırma işinde en büyük dikkati göstermezsem notalarımın çalınıp söylenmesinde daima sakatlıklar olur. Onun için iyi iş yapmak istediğim halde çok fena iş çıkardım ve çabuk yürüyeyim derken ters türs yürüdüm. Bu hal mösyö Rolichon'u sonuna kadar bana iyi muamele etmekten ve giderken de elime hak etmediğim bir parayı tutuşturmaktan alıkoymadı ve bu para kendimi büsbütün derleyip toparlamaya hayli yardım etti. Çünkü pek az zaman sonra Chanbéry'de olan Anne'den iyi haberlerle beraber yanına gitmek üzere para da aldım ve bunu coşkun bir heyecan ile yaptım. O zamandan sonra da para bakımından çok darlıklara düşmüşümdür. Fakat hiçbir zaman bu sıkıntılar aç

gezmeye mecbur olacak derecede büyük olmamışlardır. Hayatımın bu devresini Tanrı'nın lûtuflarına karşı çok duygulu bir kalble kaydediyorum. Bu devir, sefalet ve açlığı hayatımda son defa bütün acılığıyla duymuş olduğum zamandır.

Anne'nin matmazel da Châtelet'ye ısmarladığı şeyleri beklemek için yedi yahut sekiz gün daha Lyon'da kaldım. Bu zaman içinde ona doya doya Anne'nin lâkırdısını edebildiğim ve saklamak zorunda kaldığım durumumu iki de bir acı acı hatırlamaktan ileri gelen zihin dalgınlığından kurtulmuş bulunduğum için matmazel da Châtelet'yi daha devamlı olarak gördüm. O ne genç, ne de güzeldi; fakat hoşa giden bir hali de yok değildi. Ahbap canlısı ve teklifsizdi; zekâsı bu teklifsizliğe bir değer veriyordu. Onda zekâyı insanları incelemeye sevk eden bir müşahedeci, ahlâk zevki vardı ki sonradan bende de uyanmış olan bu aynı zevkın ilk kaynağı o olmuştur. Le Sage'ın romanlarını ve hele Gil Blas'ı çok severdi. Bana ondan uzun uzadıya bahsetti, okumak üzere kitabı verdi, zevkle okudum; fakat bu nevi kitaplar için henüz yeter derecede olgunlaşmış değildim. Bana büyük duygu romanları lâzımdı. Zamanımı böylece zevkli olduğu kadar da feydalı bir şekilde matmazel de Châtelet'nin evinde geçiriyordum. Bir genç adamın yetişmesinde değerli bir kadının enteresan ve mâkul sohbetleri, kitapların bütün ukalâ felsefelerinden hiç şüphesiz daha büyük rol oynar. Chasottes'da daha başka pansiyonerler ve onların kadın ahbaplariyle tanıştım. Hele aralarında matmazel Serre isminde bir tanesi vardı ki kendisine o zaman pek fazla dikkat etmemiştim. Fakat yedi sene

sonra bu kıza büyük bir ilgi duydum. Bu ilgi yerindeydi. Çünkü o gerçekten sevimli bir kızdı?

Yakında Anne'yi görmeyi beklemekle oyalandığım o günlerde boş hülyalarıma bir parça ara verdim ve beni bekliyen gerçek saadet onu hayaller içinde aramak ihtiyacından beni korudu. Ben bu sefer yalnız onun kendisine değil onun yanında ve onun eliyle hoş bir ekmek parasına da kavuşmaktaydım. Çünkü bana işime geleceğini umduğu ve üstelik de beni kendisinden uzaklaştırmıyacak bir iş bulduğunu yazıyordu. Bu işin ne olabileceğini keşfetmek için türlü düşüncelerle kendimi yorup üzdüm ki üstüne basmak için gerçekten de keşif kuvvetine ihtiyaç vardı. Rahat bir yolculuk yapmak için yeter derecede param vardı. Matmazel da Châtelet bir at tutmamı istiyordu. Razı olmadım ve haklı çıktım. Hayatımda yaptığım son yaya seyahatin zevkini kaybedecektim. Çünkü sonradan Motiers'de oturduğum sırada yakınlarda yaptığım gezintilere bu adı vermek mümkün değildir.

Çok tuhaftır ki hayalim bana ancak durumumun en az güzel olduğu zamanlarda en güzel çehresini gösterir, halbuki tam tersine her şey güldüğü zaman o pek az güler. Dik kafam olaylara boyun eğmeye katlanamaz; o herhangi bir şeyi süsleyip güzelleştirmeyi bir türlü beceremez; her şeyi yeniden yaratmak ister. Gerçek şeyler ona, en fazla, oldukları şekilde aksederler ve onun kendisi ancak hayalî şeyleri süslemeyi bilir. İlkbaharı tasvir etmek istersem kış içinde bulunmalıyım. Güzel bir manzarayı tasvir etmek istersem duvarlar arasında olmalıyım. Yüz defa söyledim

ki ben Bastille hapishanesine atılmış olsaydım orada hürriyetin tablosunu yapardım.

Lyon'dan çıkarken karşımda ancak hoş bir gelecek görüyordum. Paristen çıktığım zaman ne kadar az memnun idiysem Lyon'dan çıktığım zaman da o kadar çok memnundum ve bunun için sebepler de vardı. Bununla beraber Paris dönüşümde peşimi kovalamış olan o tatlı hayaller bu sefer hiç gözüme görünmediler. Gönlüm sükûnet içindeydi. Ancak hepsi bundan ibaretti. Tekrar göreceğim eşsiz dosta tatlı bir duygular içinde adım adım yaklaşıyordum. Onun yanında yaşamak zevkini önceden tadıyor, fakat bir sarhoşluk hissetmiyordum. Ben bunu daima beklemiştim. Âdeta hiçbir yeni şeyle karşılaşmamış gibiydim. Ne yapacağımı düşünürken, çok umursanacak bir şeymiş gibi kaygılara kapılıyordum. Düşüncelerim sakin ve tatlı idiler; ilâhî ve gaşyedici değillerdi. Yanlarından geçip gittiğim bütün şeyler gözümü çekiyorlardı. Manzaralara dikkat ediyordum. Ağaçları, evleri, dereleri ayrı ayrı seçiyordum. Yol kavşaklarında uzun uzun düşünüyor, kaybolmaktan korkuyordum ve kaybolmuyordum. Bir kelime ile ben artık gökyüzünde değildim. Kimi vakit bulunduğum yerde kimi vakit gideceğim yerde idim ve onlardan uzağa gidemiyordum.

Seyahatlerimi anlatırken, onları yaparkenki halimde bulunurum, bir türlü gideceğim yere varamam. Sevgili Anne'ye yaklaştıkça yüreğim sevinçle çarpıyordu fakat daha hızlı gitmiyordum. Ben canımın istediği gibi yürümekten ve canımın istediği zaman durmaktan hoşlanırım. Bana lâzım olan gezginci bir hayattır. Güzel bir havada güzel bir memlekette acelem

olmadan yol yürümek ve bu yolculuğun sonunda güzel bir şey görmek çeşitli yaşama tarzları arasında en zevkime uyan budur. Zaten güzel bir memleketten ne kastettiğim pek bilinemez. Ovalar ne kadar güzel olursa olsunlar hiçbir zaman bana öyle görünmemişlerdir. Bana çağlıyanlar, kayalar, çamlar, kara ormanlar, dağlar, çıkılıp inilecek sarp yamaçlar, yanıbaşımda beni çok korkutacak uçurumlar lâzımdır. Chambery'ye yaklaşırken bu zevki bütün güzelliğiyle tattım. Pas-De-L'Echelle denen dağın yakınlarında, Chailles denen kayanın içine oyulmuş büyük bir yolun altında, korkunç uçurumlar içinde küçük bir dere koşar ve kaynaşır. Bu dere bu uçurumları kazmak için binlerce yüzyıllar sarfetmiş gibidir. Kazaları önlemek için yolun kenarına korkuluk çekilmiştir. Öyle ki oradan uçurumun dibini seyretmem ve keyfimce baş dönmelerine tutulmam mümkün oluyordu; çünkü sarp yerlerden hoşlanmamın hoş bir sebebi de başımı döndürmeleridir. Emin bir yerde bulunmak şartiyle bu baş dönmelerini pek severim. Korkuluğa iyice yaslanarak burnumu uzatıyor, saatlerce orada kalıyor, yüz kulaç aşağımda kayadan kayaya, çalılıktan çalılığa uçuşan kargalar ve yırtıcı kuşların haykırışmaları arasında çağıltısını işittiğim dereyi arasıra seyrediyordum. Bayırın oldukça düz ve çalıların aralarından çakıl taşları geçebilecek derecede seyrek bulundukları yerlerde ta uzaklardan taşıyabileceğim kadar büyük taşlar getirmeye gidiyordum. Onları Korkuluğun üstüne yığıyor, sonra birer birer aşağı atarak yuvarlandıklarını, sıçradıklarını, ve uçurumun dibine varmadan parçalanıp uçtuklarını seyretmekten büyük bir haz duyuyordum.

Chambéry'nin daha yakınında bunun tam tersi bir manzaraya rasladım. Yol, hayatımda gördüğüm en güzel çağlayanın altından geçer. Dağ o kadar yalçındır ki su, hiç pürüzsüz kopar ve kimi vakit çağlayan ile kaya arasındaki geçitten ıslanmadan geçilebilecek kadar uzağa bir kemer halinde düşer? Fakat tedbirsizlik yapılırsa, benim başıma geldiği gibi insan kolayca aldanabilir. Çünkü fazla yükseklik sebebiyle su havada dağılır ve toz halinde aşağı iner. İnsan bu buluta biraz fazla yaklaşırsa, ilk önce ıslandığının farkına varmadan bir anda kendisini sırsıklam olmuş bulur.

Nihayet Chambéry'e varıyor ve onu görüyorum. Yalnız değildi. Eve girdiğim zaman Savoie Maliye nazırı ile beraberdi. Bir şey söylemeden elimi tuttu ve kendisine bütün kalbleri açan o güzel ve sevimli haliyle beni takdim etti: "İşte o zavallı genç çocuk budur. Mösyö, dedi, lâyık olduğu müddetçe onu lûtfen himaye ediniz; hayatının geri kalan kısmı için artık bir düşüncem kalmıyor." Sonra bana dönerek: "Çocuğum, dedi, siz artık Kıralın emrindesiniz. Size ekmek veren Sayın Nazır'a teşekkür ediniz." Bir şey söylemeden ve ne düşüneceğimi pek bilmeden gözlerimi iri iri açıyordum. Doğmaya başlıyan ikbâl hırsının başımı döndürmesine ve şimdiden kendimi Nazır gibi bir şey olmuş görmeme bıçak sırtı kaldı. İkbalim, bu başlangıcın bana tasavvur ettirdiğinden daha az parlak oldu. Fakat şimdilik beni yaşatmaya yeterdi ve bu benim için büyük şeydi. Bakınız mesele ne idi; Kıral Victor-Amedée, evvelki muharebelerin talihine ve eski ata miraslarının durumuna bakarak bu mirasları bir gün elinden kaçıracağına hükmediyor ve onları bir ayak

evvel tüketmekten başka bir şey düşünmüyordu. Az zaman önce asılzadeleri vergiye bağlamayı kafasına koyduğundan memleketin umumi bir kadastrosunun yapılmasını emretmişti. Maksadı bu verginin gerçek bir temele dayanarak daha fazla adaletle üleştirilebilmesi idi. Baba zamanında başlıyan bu çalışma oğul zamanında tamamlanmıştır. Bu işte iki, üç yüz kişi kullanılmıştır ki bunlardan bir kısmı mühendis adı verilen arazi ölçücüleri, bir kısmı kâtip denen birtakım yazarlardı. Anne beni bu kâtipler arasına kaydettirmişti. İş fazla parlak olmamakla beraber bu memlekette beni rahat rahat geçindirecek bir para sağlamakta idi. Bu işin fena tarafı geçici olması idi, fakat bana aramak ve beklemek için imkân bırakıyordu. Madam de Warens, ileriyi göz önünde tutarak Nazırın özel himayesini sağlamaya uğraşıyor ve bu vazife sona erdiği zaman daha sağlam bir işe geçebilmemi düşünüyordu. Chambéry'e dönüşümden pek az sonra vazifeye başladım. Bu vazifenin hiçbir güç tarafı yoktu ve çok geçmeden işi tamamiyle kavrıyordum. Böylece Cenevre'den çıkışımdan beri dört beş yıllık birçok seyahatler; çılgınlıklar ve ıstıraplardan sonra ilk defa şerefli bir surette ekmeğimi kazanmaya başlamış bulunuyordum. İlk gençliğimin bu uzun teferruatı okuyuculara pek çocukça görünmüş olacaktır. Buna üzülürüm. Bazı bakımlardan yaşını başını almış bir adam ruhunda yaratılmış olmakla beraber uzun zaman çocuk kaldım ve başka birçok bakımlardan yine de öyleyimdir. Halka bir büyük insan tanıtmayı vadetmedim. Kendimi olduğum gibi tasvir etmeyi vadettim. Yaşım ilerledikten sonra ne adam olduğumu anlamak

için gençliğimi iyi tanımış olmak lâzımdır. Umumi olarak eşyanın kendileri benim üzerimde hâtıralarından daha az tesir bıraktıkları, bütün fikirlerim hayal halinde yaşadıkları için zihnime nakşolan ilk çizgiler yerli yerinde kalmışlar ve sonradan gelenler bu çizgileri silmekten ziyade onlarla karışıp birleşmişlerdir. Birtakım sevgiler ve düşüncelerim öyle bir zincirlenişi olur ki sonradan gelenleri az çok değiştirirler. Bu sebepten sonrakileri iyi anlamak için öncekileri öğrenmek lâzım gelir. Neticelerdeki zincirlenişi iyi hissettirmek için ben her yerde ilk sebepleri iyi geliştirip belirtmeye gayret ederim. Okuyucular gözünde ruhumu âdeta gözle görülecek gibi saydamlaştırmak isterim ve bunun için onu bütün köşe bucaklariyle göstermeye, mümkün olan bütün ışıklarla aydınlatmaya, okuyucunun onda göremiyeceği bir hareket bırakmamaya uğraşırım. Ta ki bunları meydana getiren ilk sebebi o kendi kendine anlıyabilsin.

Eğer ben neticeyi söylemek vazifesini kendi üzerime almış ve okuyucuya "işte benim karakterim budur" demiş olsaydım benim kendisini değilse bile kendi kendimi aldattığımı sanabilirdi. Fakat bütün başımdan geçenleri, bütün yaptıklarımı, düşündüklerimi, duyduklarımı ona sadelikle birer birer anlatırsam onu yanlış yola götüremem, meğer ki bunu kendim isteyim. Hattâ istesem bile, bu usul ile, böyle bir şeyi kolay başaramam. Bu elemanları toplamak ve onların meydana getirdikleri insanı belirtmek işi okuyucunun kendi yapacağı bir iştir. Netice onun kendi eseri olmalıdır. Yanılacak olursa kabahat kendisindedir. Bu neticeye ermek için anlattığım şeylerin doğruluğu da

kâfi gelmez; onların tıpatıp gerçeğe uygun olmaları da lâzımdır. Olayların ehemmiyetleri hakkında bir hüküm vermek benim işim değildir. Ben hepsini sayıp dökmek ve aralarından gerekeni seçmek işini okuyucuya bırakmak zorundayım. Şimdiye kadar bu işi bütün cesaretimle yapmaya gayret ettim. Bundan sonra da elbette geri dönecek değilim. Fakat orta yaşın hâtıraları ilk gençlik hâtıralarından her zaman daha az canlıdırlar. Ben ilk hâtıralardan mümkün olan bütün faydayı çıkarmakla işe başladım. Ötekiler de aynı kuvvetle zihnime gelirlerse sabırsız okuyucular belki sıkılacaklardır; fakat ben yine de kendi işimden memnun olacağım. Bu teşebbüste korkacağım biricik bir şey vardır ki o da fazla söylemek yahut birtakım yalanlar söylemek değildir, her şeyi söylememek ve birtakım hakikatları susmaktır.

BEŞİNCİ KİTAP

Daha önce de söylediğim gibi Chambéry'ye varışım ve Kıralın işi için kadastroda çalıştırılmaya başlayışım, sanırım 1732 de oldu.

Yaşım yirmiyi geçmiş yirmi bire yaklaşmıştı. Zekâ bakımından yaşıma göre oldukça gelişmiştim; fakat muhakemem hiç öyle değildi. Kendimi çekip çevirmeyi öğrenmek için, düştüğüm ellere çok büyük ihtiyacım vardı. Çünkü birkaç tecrübe yılı romanesk hayallerimi kökünden söküp atamamıştı ve uğradığım bütün felâketlere rağmen dünyayı ve insanları, bu felâketleri çok pahalıya satın almamışım denecek kadar az tanıyordum.

Evime yani Anne'nin evine yerleştim. Fakat Annecy'deki odamı tekrar bulamadım. Artık ne bahçe vardı, ne dere, ne de manzara. Onun oturduğu ev karanlık ve mahzundu. Benim odam ise bu evin en karanlık ve en mahzun köşesiydi. Manzara diye bir duvar; sokak diye bir çıkmaz sokak, az hava, az ışık, az mesafe, cırcır böcekleri, fareler, çürümüş ahtalar... Bütün bunlar hoş bir ev meydana getirmiyorlardı. Fakat onun yanında, onun evindeydim. Ardsız arasız ya büromda yahut da onun odasında bulunuyor ve kendi odamın çirkinliğini pek az fark ediyordum. Bu

odada hayallere dalmaya vaktim yoktu. Madam de Warens'in sırf bu çirkin evde oturmak için Chambéry'ye yerleşmiş olması garip görünecektir. Fakat bu onun sükût ile geçiştirmemek lâzım gelen ustalıklı bir hareketi olmuştur. Madam de Warens, henüz dumanı üstünde ihtilâlerden sonra saray için için kaynaşırken orada görünmenin sırası olmadığını çok iyi sezdiğinden Torino'ya istemeye istemeye gidiyordu. Fakat bir yandan da kendi işleri arada bir sarayda yüzünü göstermesini gerektirmekteydi. Unutulmaktan yahut bir yandan bir tekme yemekten korkuyordu. Hele Maliye Nazırı Kont de Saint-Laurent'in kendisini tutmadığını gayet iyi biliyordu. Nazırın Chambéry'de fena yapılmış bir evi vardı; o kadar çirkin bir durumda idi ki daima boş kalıyordu. Madam de Warens bu evi kiraladı ve içine yerleşti. Bu politika bir Torino seyahatinden daha başarılı bir netice sağladı. Böylece ödeneğini kesilmekten kurtarıyor ve o zamandan sonra Kont de Saint-Laurent'in dostları arasına giriyordu.

Anne'nin evini hemen hemen eski halinde düzenlenmiş buldum. Sadık Claude Anet gene onunla beraberdi. Galiba daha evvel de söylemiştim; bu adam İsviçre çayı yapmak için çocukluğunda Juro'da ot ve kök toplıyan bir Moutru köylüsü idi. Madam Warens uşağının kökçülükten anlamasını yaptığı ilâçlar için elverişli bularak onu hizmetine almıştı. Claude Anet bitkileri incelemeye o kadar aşk ile kendini vermiş ve Madam de Warens de onun bu zevkini o kadar teşvik etmişti ki adamcağız gerçekten bir Botanist olup çıkmıştı. Genç yaşında ölüp gitmiş olmasaydı bu bilim

kolunda kendisine mutlaka bir isim yapardı; nasıl ki namuslu insanlar arasında da bir yer almaya hak kazanmıştı. Anet ciddî ve ağırbaşlı olduğu gibi ben de yaşça ondan daha küçük olduğumdan benim için bir nevi mürebbi oldu ve beni birçok deliliklerden korudu. Çünkü benim üzerimde kuvvetli bir tesiri vardı ve onun karşısında kendimi pek kapıp koyuvermeye cesaret edemiyordum. O hattâ kuvvetli sağduyusunu, doğruluğunu ve değişmez bağlılığını bilen hanımına da kendisini saydırmasını biliyor ve bu bağlılığın karşılığını görüyordu.

Claude Anet hiç şüphesiz az bulunur bir adamdı. Kendi sınıfından insanlar arasında ben onun bir tek benzerine raslamadım. Ağır, ölçülü, düşünceli, ihtiyatlı, tavır ve hareketleri bakımından soğukkanlı bir insandı. Kısa ve tok konuşurdu. İhtiraslarında, hiçbir zaman açığa vurmadığı halde için için kendisini yiyip kemiren bir taşkınlık vardı ki ona hayatında bir tek defa, fakat çok korkunç bir budalalık yaptırmış, kendi kendini zehirletmişti. Bu facia benim Chambéry'ye gelmemden biraz sonra oldu ve bu çocuğun hanımı ile olan yakınlığının ne nevi bir yakınlık olduğunu öğrenebilmem için buna ihtiyaç da vardı. Çünkü Madam de Warens hakikati bana kendi ağziyle söylememiş olaydı böyle bir şeyi asla aklımdan geçirmiyecektim. Bir insan için bağlılık, hulûs ve sadakat gibi şeyler böyle bir mükâfata hak kazandırmaya kâfi sebepler ise Claude Anet bunu gerçekten haketmişti. Nasıl ki bu yakınlığı hiçbir zaman kötüye kullanmamış olması da onun buna lâyık olduğunu ispat etmiştir. Pek binde bir kavga ediyorlardı ve bu kavgalar daima iyi bir

neticeye bağlanıyordu. Ancak bir tanesi fena bitti. Hanımının öfke ile ağzından kaçırdığı bir kelimesini bir türlü hazmedemedi, ümitsizliğinden başka bir şeye kulak tutmadı ve elinin altında bir lavdanum şişesi bularak ağzına dikti. Sonra da bir daha uyanmıyacağını hesap ederek sükûn ile yatağına yattı. Bereket versin ki kendisi de endişe ve heyecan içinde olan hanımı, evde oraya buraya gidip gelirken boş şişeyi buluyor ve öte tarafını anlıyordu.

Madam de Warens, Claude Anet'nin imdadına koşarken beni uyandıran çığlıklar kopardı; bana her şeyi söyledi; yardımımı rica etti; nihayet çok zahmetle ona yuttuğu afyonu kusturdu. Bu sahneyi gördükten sonra Madam de Warens'in bana itiraf ettiği gizli münasebet hakkında en küçük bir şüphe duymamış olmaktaki aptallığıma hayran oldum. Fakat Claude Anet o kadar sıkı ağızlı ve ihtiyatlı bir insandı ki benden çok daha açıkgözlü olanlar da pekâlâ aldanabilirlerdi. Barışmaları öyle oldu ki ben kendim de çok teessür duydum ve o zamandan sonra Claude Anet'ye olan hayranlığıma hürmetimi de katarak onun bir nevi öğrencisi oldum ve bundan bir zarar görmedim.

Bununla beraber başka birisinin onunla benden daha fazla bir sıkıfıkılık içinde yaşadığını öğrenmekten az çok ıstırap duymamam da kabil değildi. Bu yeri kendim için istemek hayalimden bile geçmemişti. Fakat oraya bir başkasının yerleştiğini görmek de bana ağır geliyordu ve bu pek tabiî idi. Bununla beraber onu benden çalan adama düşman olmak şöyle dursun Madam de Warens'e olan bağlılığımın gerçekten ona da sirayet ettiğini duydum.

Anne'nin her şeyde mesut olmasını istiyordum. Madem ki bunun için Claude Anet'ye ihtiyacı vardı; o halde onun da mesut olması beni elbette memnun ederdi.

Claud'e gelince, o da hanımının görüşlerini tamamı tamamına benimsiyordu. Bunun için onun seçtiği dostu kendisi de gerçekten dost olarak severdi. Mevkice üstünlüğünün verdiği hakka dayanarak bana karşı otorite taslamak yoluna gitmedi. Ancak muhakemece üstünlüğünün sağladığı tabiî otoriteyi kullandı. Onun beğenmiyor göründüğü hiçbir şeyi yapmaya cesaret edemiyordum ve o ancak fena olan şeyi beğenmiyordu. Böylece üçümüzü birden mesut eden bir birlik içinde yaşıyorduk ve bunu yalnız ölüm bozabildi. Bu sevimli kadının güzel karakterinin bir delili de şu idi ki onu sevenler kendi aralarında birbirlerini de seviyorlardı. Kıskançlık ve rekabet bile onun ilham ettiği hâkim duyguya karşı koyamıyordu ve etrafını saran insanlardan hiçbirinin ötekilere karşı fena bir duygu beslediğini asla görmedim. Benim bu övüşlerimi okuyanlar bir dakika okumalarına ara versinler ve kendisi için aynı şeyleri söyliyebilecekleri başka bir kadın akıllarına gelirse O kadın kahpelerin en aşağılığı bile olsa, hayatlarının huzuru için ona dört elle sarılsınlar.

Burada Chambéry'ye gelişimden 1741 de Parise gidişime kadar sekiz yahut dokuz yıllık bir zaman başlamaktadır. Bu zaman için anlatılacak pek az vakalarım vardır. Çünkü hayatım sade olduğu kadar da tatlı geçmiştir. Artsız arasız karışıklıklar yüzünden bir türlü durulmıyan karakterimin tam şeklini alması

için bu biçim bir hayat en fazla muhtaç olduğum şeydi. Bu kıymetli fasıla esnasındadır ki karışık devamsız terbiyem tam kıvamını bulmuş ve beni bekliyen fırtınalar arasında artık bir daha değişmemek üzere ne kalacaksam o yapmıştır. Bu ilerleme hissedilemiyecek kadar ağırdı ve hatırda kalacak pek az vakası oldu. Fakat yine de gözden geçirilmeye ve genişletilmeye az çok değer. İlkönceleri yalnız işimle meşguldüm. Kalem hayatının sıkıntısı beni başka şey düşünmeye bırakmıyordu. Serbest kalan pek az zamanım Anne'nin yanında geçmekte idi. Vaktim kalmadığı için okumaya bile heves duymuyordum. Fakat gitgide bir nevi el alışkanlığı haline gelen işim zihnimi daha az meşgul etmeye başlayınca eski endişelerim tekrar uyandı; okuma benim için yeniden bir ihtiyaç haline geldi. Kendimi bu zevke kapıp koyuvermek imkânsızlığı onu büsbütün azdırıp kudurtuyormuş gibi vaktiyle de üstadımın evinde başıma gelmiş olduğu üzere bir ihtiras haline gelecekti. Fakat bu ihtirasın âdeta yolunu kesen başka birtakım zevkler onu başka tarafa çevirdiler.

Bürodaki işler yüksek bir matematik bilgisi istememekle beraber arasıra sıkıştıkça bir parça bir şeylere de ihtiyaç hâsıl oluyordu. Bu güçlüğü yenmek için hesap kitapları satın aldım ve epeyce şeyler de belledim. Çünkü kendi kendime çalışıyordum. Pratik hesaptan tamamı tamamına doğru neticeler arandığı zaman onun zannettiğimizden daha fazla yayılıp genişlediği görülür. O kadar aşırı uzunlukta ameliyeler vardır ki en kuvvetli hendesecilere yanlışlar yaptırdığını görmüşümdür. Düşüncenin alışkanlıkla bir ara-

ya gelmesi insana açık fikirler verir ve öyle kısa usuller buldurur ki keşifleri izzetinefsimizi okşadığı gibi doğrulukları da zihnimizi tatmin eder, aslında nankör olan bir işi bize zevkle yaptırır. Bu işe o kadar hevesle kendimi verdim ki yalnız rakamlarla halli mümkün olan hiçbir mesele beni artık şaşırtmazdı. Şimdi ki artık bütün öğrenmiş olduğum şeyler günden güne zihnimden silinmektedir, otuz senelik bir aradan sonra bu bilgilerimin bir kısmı hâlâ yerli yerinde durmaktadır.

Birkaç gün evvel Davenport'a yaptığım bir seyahatte, ev sahibinin çocuklarına verilen aritmetik dersinde bulundum ve çok karışık bir ameliyeyi, umulmaz bir zevkle, hiç yanlışsız yaptım. Rakamları yerli yerine koyarken kendimi Chambéry'deki mesut günlerimde sanıyordum. Bu çalışma benim için eski ayak izlerini takibederek çok uzaklardan bir geriye dönüş oldu.

Geometricilerimizin çini mürekkebiyle yaptıkları kadastro plânları eski resim zevkini de tekrar uyandırmıştı. Boyalar satın aldım, çiçekler ve manzaralar yapmaya koyuldum. Yazık ki bu sanata pek az kabiliyetim vardı; halbuki meylim pek büyüktü. Kurşun kalemlerim ve fırçalarım arasında, hiç dışarıya çıkmadan aylar geçirebilirdim. Bu iş beni çok fazla sarmaya başladığından âdeta zorla çekip koparmaya mecbur oluyorlardı. Zaten kendimi vermeye başladığım bütün zevkler için her zaman böyle olmuştur. Onlar gitgide çoğalırlar, ihtiras haline gelirler ve nihayet beni meşgul edebilen o eğlenceden başka hiçbir şeyi gözüm görmez olur. Yıllar hastalığımı iyi edememişler, hattâ ha-

fifletmemişlerdir ve şimdi ki bu satırları yazmaktayım, bunak ihtiyar gibi hiç anlamadığım başka faydasız bir işe sevdayı sarıyorum. Bir iş ki gençliklerinden beri uğraşanlar bile benim bu başlamak istediğim yaşta bırakmaya mecbur olmaktadırlar.

Bu iş ancak o zaman yerinde olurdu. Elimde güzel bir fırsat vardı ve bu fırsattan faydalanmak için epeyce de meyil duymuştum. Yeni bitkilerle yüklü olarak kırlardan dönen Anet'nin gözlerinde gördüğüm memnunluk beni iki üç defa onunla beraber ot ve kök toplamaya sürükliyecek gibi oldu. Hemen hemen eminim ki bir tek defa onunla beraber gitmiş olaydım bu iş beni tutacak ve bugün belki de büyük bir botanist olacaktım. Çünkü dünyada bitki incelemeleri kadar tabiî zevklerime uyan bir inceleme bilmiyorum ve on yıldan beri kırda geçirmekte bulunduğum hayat gerçekte hedefsiz ve ilerlemesiz bir bitki arayıcılığından başka bir şey değildir. Fakat o zaman botonik hakkında hiçbir fikrim bulunmadığı için ona karşı bir nevi küçümseme, hattâ tiksinme duyuyor ve ancak eczacıların yapacağı bir iş göziyle bakıyordum. Bitki arayıcılığını seven Anne de zaten otlardan başka türlü faydalanıyor değildi. Ancak yaptığı ilâçlarda kullanacağı harcı âlem ot ve kökleri arıyordu. Böylece zihnimde tıp adı altında birbirine karışan botanik, kimya ve anatomi bana tanrının günü birtakım hoş alay konuları sağlamaktan ve arasıra tokat yedirmekten başka bir şeye yaramıyordu.

Öte yandan da bambaşka ve onunla taban tabana zıd bir zevk bende derece derece büyüyor ve az sonra bütün öteki zevkleri âdeta sömürüyordu. Müzikten bah-

sediyorum. Ben hiç şüphesiz bu sanat için yaratılmış olmalıyım; çünkü onu pek küçük yaşta sevmeye başladım ve hayatım boyunca devamlı olarak sevdiğim tek şey o oldu. İşin en şaşılacak tarafı şudur ki ben müzik için yaratıldığım halde bu sanatı öğrenmek için büyük zahmetler çekmişimdir. Başarılarım o kadar ağır olmuştur ki hayatım boyuca egzersizler yaptıktan sonra bir nota kitabını açıp emniyetle şarkı söylemeyi beceremeyişimdir. O zaman bu sanatı bana çok tatlı gösteren bir şey de Anne ile beraber çalışabilmemdi. Onunla zevklerimiz çok birbirinden farklıydı. Tek birleştiğimiz nokta müzikti ve ben bundan faydalanmaktan pek hoşlanırdım. O da benim arzumu reddetmezdi. O zaman müzikte hemen hemen onun kadar ileriydim. İki üç provada bir parçayı çıkarmaya muvaffak oluyorduk. Arasıra onun ocak başında telâşlı telâşlı uğraştığını görerek: "Anne bakın ne hoş bir duo, sizi ilâçlarınızdan iğrendirecek gibi görünüyor bana" derdim. O cevap verirdi: "İlâçlarmı yaktırırsan vallahi onları sana yediririm." Böylece kavga gürültü onu Klavsenine sürüklerdim. Kendimizi unutarak ocaktaki ardıç yahut pelin hulâsası kömür haline gelir o da bunları yüzüme gözüme bulaştırırdı. Bütün bunlar ne tatlı şeylerdi.

Görülüyor ki elimde kalan çok az zamana karşılık yapılacak pek çok işlerim vardı. Bununla beraber bana bir eğlence daha çıktı ki bütün ötekilere değdi. O kadar boğucu bir zindanda oturuyorduk ki arasıra dışarda hava almaya ihtiyacımız oluyordu. Annet, Madam de Warens'i ot ve kök yetiştirmek için şehir yakınlarında bir bahçe kiralamaya teşvik etti. Bu bah-

çenin bitişiğinde oldukça güzel bir küçük kır evi vardı ki birkaç parça eşya ile şöyle böyle kiraladık. İçine bir yatak kondu. Sık sık bu evde yemek yemeye gidiyorduk ve arasıra orada yatıyordum. Farkında olmadan bu hücra köşeyi sevmeye başladım. Birkaç kitap ve birçok basma resimler getirip yerleştirdim. Vakitlerimin bir kısmını onu süslemeye ve Anne'nin gezmeye geleceği zamanlar için hoş birtakım sürprizler hazırlamaya sarf ediyordum. Sırf Anne ile meşgul olmak, kendisini daha zevkle düşünmek içindi ki onu terk ederek buraya geliyordum. Bu benim başka bir kaprisim idi ki ne mazur görüyor, ne açıklamaya çalışıyorum; fakat hakikat bu olduğu için sadece itiraf ediyorum.

Bir gün Madam Luxembourg'un benimle konuşurken sırf sevgilisine mektup yazabilmek için ondan ayrılan bir adamcağızdan alay ederek bahsettiğini hatırlıyorum. Ben ona kendimin de bu adam gibi yapabileceğimi söyledim. Hattâ birçok defalar yapmış olduğumu da ilâve edebilirdim. Bununla beraber Anne ile beraber bulunduğum zamanlarda, onu daha fazla sevmek için yanından ayrılmak ihtiyacını duymuş değilimdir. Çünkü onunla başbaşa bulunduğum zamanlarda da yalnız kaldığım zamanlardaki kadar huzur içindeydim ki bunu, bağlılık derecem ne olursa olsun başka hiçbir kadın veya erkeğin yanında asla duymamışımdır. Fakat benim pek az hoşlandığım birtakım insanlar onun etrafını o kadar çok sararlardı ki hiddet ve can sıkıntısı beni sığınağıma kaçırırdı ve orada saygısızlarn beni rahatsız etmeye gelmelerinden korkmadan ona istediğim gibi sahip olurdum.

Zamanlarımı böylece işim, zevkim ve kitaplarım arasında taksim ederek en tatlı bir sükûnet içinde yaşadığım günlerde Avrupa hiç şüphesiz benim kadar rahat değildi. Fransa ile İmparator birbirleriyle harbe tutuşmuşlardı! Sardenya kıralı bu kavgaya karışmış ve Fransız ordusu Milânoya girmek için Piemonte'ya akmaya başlamıştı. Onun bir kolu ve o arada da Şampanya alayı Chambéry'den geçti. Bu alayın komutanı Dük de la Trimouille idi. Kendisine takdim edildim. Bana birçok şeyler vadetti ve hiç şüphesiz beni bir daha hatırından geçirmedi.

Küçük bahçemiz askerlerin girdiği dış mahallenin üst yanında idi. Öyle ki onların geçtiğini seyre gitmek zevkini doya doya tadıyor ve beni gûya çok ilgilendiriyormuş gibi bu harbin başarı ile sona ermesini büyük heyecanlarla istiyordum. O zamana kadar kamu işleriyle meşgul olmayı aklımdan geçirmiş değildim. Gazeteleri ilk defa okumaya başladım. Fransızlar tarafını o kadar kuvvetle tutuyordum ki onların en küçük başarıları karşısında yüreğim sevinçle çarpıyor, başarısızlıkları benim üstüme yıkılıyormuş gibi kalbimi delik deşik ediyordu. Bu çılgınlık geçici bir şey olsaydı anlatmaya lüzum görmiyecektim. Fakat hiç sebepsiz olarak içimde o kadar kökleşti ki sonradan Pariste istibdat düşmanlığına kalktığım ve Cumhuriyetçi geçindiğim senelerde, köle ruhlu bulduğum bu millete şiddetle çatıyor göründüğüm Fransız hükümeti için — bu kanaatıma rağmen — gizli bir tercih duygusu taşımışımdır. İşin tuhafı kendi prensiplerime bu derece aykırı olan bu meyilden utanarak hakiki duygumu saklıyor, Fransızların yenilgileriyle alay ediyor-

dum. Halbuki öte yandan da yüreğim onlarınkinden fazla kan ağlıyordu. Hiç şüphe yok ki ben kendisine iyi muamele eden ve kendisinin de âdeta taptığı bir milletin memleketinde yaşarken onu küçümsüyor gibi yalancı bir tavır takınmış olan tek insanım. Nihayet bu meyil menfaat düşüncesinden o kadar uzak o kadar kuvvetli, o kadar devamlı, o kadar yenilmez bir meyil idi ki, hattâ Kırallık hudutları dışına çıktığım, Fransız hükümeti büyük memurları ve yazarlarının bana çullanmak için birbirleriyle yarıştıkları, beni haksızlıklar ve hakaretlere boğmak bir moda haline geldiği zamandan sonra da hâlâ kendimi bu çılgınlıktan kurtaramamışımdır. Bana fena muamele de etseler onları elimde olmıyarak seviyorum. İngilterenin zaferler içinde yüzerken uğrıyacağını sezip haber verdiğim çöküntünün şimdiden başladığını görerek Fransız milletinin de günün birinde zafere ereceğini ve belki bir gün içinde yaşadığım hazin kölelikten kurtarmaya geleceği yolunda çılgın bir ümit ile oyalanıyorum.

Bu taraflılığımın sebebini uzun zaman aradım ve onu bu duygunun doğduğu tarihin olaylarından başka bir şeyde bulamadım. İçimde edebiyata karşı gitgide çoğalan bir zevk beni Fransız kitaplarına, onların yazarlarına ve bu yazarların memleketine bağlıyordu. Fransız ordusunun önümden geçtiği günlerde ben Brântome'un *Büyük Komutanlar*'ını okutmaktaydım. Başım Chisson'lar, Bayard'lar, Lautrec'ler, Colgniy'ler, Monmorency'ler, La Trimouille'lar ile dolup taşıyor ve bu büyük adamların haleflerini onların değer ve cesaretlerinin mirasçıları gibi seviyordum. Her alayın geçişinde vaktiyle Piemonte'de bunca şanlı seferlerin

kahramanları olan o meşhur kara çeteleri görmekte olduğumu sanmaktaydım. Hâsılı kitaplardan aldığım fikirleri gördüğüm şeylere uyguluyordum ve ayni milletin okumaya devam ettiğim kitapları ona olan sevgimi artırıyorlar, bu sevgiyi artık hiçbir şeyin başa çıkamıyacağı kör bir ihtiras haline getiriyorlardı. Sonradan yaptığım seyahatlerde şunu fark ettim ki bu duygu yalnız benim kendi duygum değildi. Bütün memleketlerde halkın okumayı seven, edebiyat ile uğraşan kısmında az çok tesirini gösteren ve Fransızların cakacı tavırlarının bütün milletlerde uyandırdığı kini azaltan umumi bir duygudur. Bu milletin insanlarından ziyade romanları bütün memleketlerin kadınlarını onlara bağlamakta, sahne şaheserleri dünya gençliğini onların tiyatrosuna âşık etmektedir. Paris tiyatrosunun şöhreti oraya yabancı yığınları çekmekte ve onları coşkun heyecanlar içinde geri göndermektedir. Hâsılı edebiyatlarının çok büyük tadı, zevk sahibi zekâları harbcileri tarafından silikleştirilen Fransız şerefini onlara köle etmektedir. İçinden çıktıkları çok talihsiz harbde Fransız yazarları ve filozoflarının, Fransız harbcileri tarafından silikleştirilen Fransız şerefini ayakta tuttuklarını gözümle görmüşümdür. Bu sebepten ben ateşli bir Fransızdım ve harb havadislerine dehşetli merak sardırdım. Sokakların her işittiğine inanan budala kalabalığına karışarak şehir meydanında postaların gelmesini beklemeye gidiyor ve meşhur masaldaki eşekten daha budala bir halde hangi efendinin semerini taşımak şerefini kazanacağımı merakla öğrenmeye çalışıyordum. Çünkü o zaman bizim Fransanın malı olacağımızı söyliyorlar ve Savoie'yi Milâno

ile trampa ediyorlardı. Bununla beraber benim de kendi hesabıma bazı korkularım olduğunu da kabul etmek lâzımdır. Çünkü bu harbin neticesi müttefikler için iyi olmazsa Anne'nin ödeneği bir tehlike geçirecekti. Fakat sevgili dostlarıma karşı güvenle dolu idim ve Mösyö de Broglie[1]'nin beklenmiyen başarısına rağmen evvelden hiç hatırımdan geçirmemiş olduğum Sardunya kıralı sayesinde bu güven boşa çıkmamıştır. İtalya'da boğaz boğaza dövüşülürken Fransa'da şarkı söyleniyordu. Rameau'nun operaları her tarafta büyük akisler yapmaya başlıyor ve açık yazılmış olmadıkları için pek az kimse tarafından anlaşılabilen nazari eserlerini de bu sayede az çok aydınlığa çıkarmış oluyordu. Bir tesadüf eseri olarak onun Ahenk bahsi (Traité de l'Harmonie) kitabından bahsedildiğini işittim ve bu eseri elde etmeden yüreğim rahat etmedi. Başka bir tesadüfle hasta oldum. Ateşli bir hastalıktı. Şiddetli ve kısa oldu. Fakat nekahatim uzun sürdü ve bir aydan evvel sokağa çıkamadım. Bu zaman esnasında Traité de l'Harmonie'yi üstün körü olarak hırsla okuyup bitirdim. Fakat o kadar uzun, dağınık ve fena düzenlenmiş bir kitaptı ki incelemek ve düğümlerini çözmek için epeyce bir zamana ihtiyacım bulunduğunu hissettim. Arasıra dikkatli çalışmama ara veriyor ve gözlerimi müzik notaları ile eğlendirip dinlendiriyordum. Üzerinde egzersizler yaptığım Bernier'nin kantatları aklımdan çıkmıyordu. Bunlardan dört beş tane-

[1] 1743'te Mareşal olan Kont de Broglie imparatorları evvelâ Parme'da, sonra Guastalla'da yenilgiye uğratmıştı.

sini ve hele *Uyuyan Aşklar*'ı ezbere belledim. Bu parçayı o zamandan beri görmüş değilim. Fakat hâlâ hemen baştanbaşa hatırımdadır. Nasıl ki Clérambault'nun hemen hemen aynı zamanda öğrendiğim *Arının Soktuğu Aşk* isimli çok güzel kantatı için de aynı şey olmuştur.

Nihayet beni büsbütün çileden çıkarmak için de Val-d'Aoste'dan papas Palais isminde org çalan bir genç geliyordu ki hem iyi bir müzik meraklısı, hem iyi bir insandı ve klavsende çok güzel refakatler yapardı. Kendisi ile tanıştım ve az zaman içinde birbirimizden ayrılmaz olduk. Büyük bir Organist olan bir İtalyan keşişinin talebesi idi. Bana prensiplerinden bahsediyordu. Onları Rameau'nun prensipleriyle ölçüştürüyor, kafamı refakatler, akortlar ve ahenklerle dolduruyordum. Kulağı bütün bu şeylere alıştırmak lâzımdı. Anne'ye her ay bir küçük konser vermemizi teklif ettim. Razı oldu. Bu konser beni birdenbire o kadar doldurdu ki ne gündüz, ne gece başka bir şeyle uğraşamaz oldum. Müziği, konsercileri, aletleri toplamak, patrisyonları çıkarmak vesaire beni gerçekten çok, pek çok meşgul ediyordu. Anne şan söyliyordu; evvelce sözü geçen ve ilerde de geçecek olan P. Caton de öyle. Roche adında bir dans öğretmeni ile oğlu keman çalıyorlardı. Kadastro idaresinde çalışan ve sonradan Pariste evlenmiş bulunan Cavanos adlı bir Piemonlu viyolensel ve papaz Palais klavsenle refakat etmekteydiler. Bana odun yarıcısının sopasını unutmamak şartiyle konseri idare etmek şerefini vermişlerdi. Bu konserlerin en güzel şeyler oldukları tahmin edilebilir. Tabiîdir ki Mösyö de Treytorens'in evinde olduğu

derecede değildi. Fakat ondan pek de aşağı sayılamazdı.

Yeni din değiştirmiş olan ve kıralın ihsanları ile yaşadığı söylenen Madam de Warens'in küçük konseri şehrin sofu ayaktakımını homurdandırıyor; fakat birçok temiz insanlar için de hoş bir eğlence oluyordu. Temiz insanlar dediğim kimselerin başında kimin adını söyliyeceğim akla gelemez: Bir keşiş, fakat değerli ve hattâ sevimli bir keşiş ki sonradan uğradığı felâketler bana çok şiddetle tesir etmiş ve bu güzel günlerimin hâtıralarına bağlı olan hâtırası hâlâ yüreğimden çıkmamıştır. Per Caton'dan, Kont Dortan ile beraber Lyon'da zavallı *Küçük Kedinin* nota sandığına el koydurmuş olan kordelya papasından bahsediyorum. Bu iş hiç şüphesiz onun hayatının güzel bir olayı değildir. P. Caton, Sorbonne başelyesi idi. Uzun zaman Parisin en yüksek sosyetesinde yaşamış ve o zaman Sardunya elçisi olan Marki d'Autremont'un evine çok girip çıkmıştı. Düzgün vücutlu, dolgun çehreli iri yarı bir adamdı. Yüzüyle bir hizada gözleri, alnının kenarında yapmacıksız bir büklüm yapan kara saçları vardı. Tavırları asîl, açık ve mütevaziydi. Hem sade, hem kibar görünürdü. Onda ne keşişlerin dalkavuk yahut yüzsüz hali, ne de sosyetelerde çok tutulan ve hatırı sayılan bir adamın — ki o gerçekten öyleydi — cakacı ve tepeden bakan edası voktu; sadece giydiği elbiseden utanmıyan, şerefini şahsında arıyan ve şerefli kimseler arasında kendisini daima kendi yerinde hisseden dürüst bir insanın emniyeti vardı. P. Caton bir doktor için çok bilgili bir insan olmamakla beraber bir sosyete adamı için çok bilgili sayılabilirdi ve bildikle-

rini göstermekte aceleci olmadığı için onları o kadar yerinde ileriye sürerdi ki olduğundan daha da fazla değerli görünürdü. Yüksek sosyetede çok yaşadığı için sağlam bir bilgiden ziyade birtakım boş hüner ve marifetlere bağlanmıştı. Zeki ve zarifti; mısralar yazıyor ve güzel konuşuyordu. Şarkı söylemesi onlardan da daha iyi idi. Güzel sesi vardı. Org ve klavseni epeyce beceriyordu. Bir sosyetede sevilip tutulmak için bundan fazlasına da ihtiyaç yoktu. Onun için her yerde hatırı sayılıyordu. Fakat bu ona kendi durumunun gerektirdiği ihtimamları o kadar az ihmal ettiriyordu ki çok kıskanç rakiplere rağmen kendisini eyaletinin idare ve disiplin delegesi seçtirmeye yahut denildiği gibi, tarikatının büyük gerdanlıklarından biri haline girmeye muvaffak oldu. Bu P. Caton, Anne'yi Marki d'Antremont'ın evinde tanımıştı. Bizim konserlerden bahsedildiğini işitti ve kendisi de aramıza katılmak istedi. Gerçekten de katıldı ve konserleri daha parlak bir hale getirdi. Her iki tarafta da bir şiddetli ihtiras halinde olan müzik zevki bizi birbirimize bağladı. Şu fark ile ki o gerçekten bir müzikçi idi. Ben ise acemi bir heveskârdan başka bir şey değildim. Cavavas ve papas Palais ile beraber odasında ve bazı yortu günlerinde de orgunun etrafında müzik yapmaya gidiyorduk. Sık sık onun küçük ve sade sofrasında yemek yiyorduk. Çünkü onda bir keşiş için şaşılacak bir şey daha vardı ki cömert, kibar ve kabalığa kaçmamak şartiyle vücut zevklerine düşkün olması idi. Konser günleri akşam yemeğini Anne'nin evinde yiyorduk. Bu yemekler çok neşeli ve çok tatlı idi. Orada her şey açık açık konuşulur, söylenirdi; keyfimden içim içime

sığmazdı; nükteler yapar, öteye beriye taşlar atardım. P. Caton gerçekten çok şirin, Anne ise tapılacak gibi idi; Papas Palais'yi öküz gibi sesiyle durmadan alaya alırlardı. Çılgın gençliğin tatlı dakikaları! Ne kadar uzun zaman var ki siz uçup gittiniz.

Bu zavallı P. Caton'dan artık bahsetmiyeceğim için ihazin hikâyesini şurada birkaç kelime ile bitirivereyim:

Papas Palais'nin bir değeri, manastırın iğrenç, süfliliğine hiçbir benzer tarafı bulunmıyan zarif itiyatlara sahip bulunduğunu görerek kıskanan yahut daha doğrusu öfkelenen öteki keşişler ona kin bağladılar. Çünkü kendileri gibi nefrete lâyık bir insan değildi. Baştakiler ona karşı elbirliği ettiler, mevkiine göz diken fakat evvelce yüzüne bakmaya cesaret edemiyen küçük keşişleri bacaklarına saldırttılar. Adamcağıza çeşit çeşit hakaretler yapıldı ve vazifesinden azledildi. Sade olmakla beraber zevkle döşediği odasını elinden aldılar ve bilmediğim bir yere attılar. Hâsılı bu sefiller onu öyle çamurlara buladılar ki hakkiyle namuslu ve gururlu olan ruhu tahammül edemedi ve en sevimli meclisleri zevkle, neşeyle doldurduktan sonra bir hücre yahut zindan köşesinde sefil bir kerevet üstünde öldü. Kendisini tanıyan ve keşiş olmaktan başka bir kusurunu görmemiş olan bütün namuslu insanlar çok üzüldüler ve ağladılar.

Bu gidişe göre çok az zamanda o kadar ilerledim ki kendimi tamamiyle müziğe verdim ve artık başkasını düşünemez hale geldim. Daireye giderken ayaklarım tersine tersine gidiyordu. Devamlı çalışmak sıkıntısı işi dayanılmaz bir işkence haline getirdi ve nihayet kendimi tamamiyle müziğe vermek için daireden

ayrılmayı istemeye başladım. Ancak Madam de Warens'in karşı koyması üzerine bu çılgınlığın geçtiği tahmin olunabilir. Belli bir geliri olan temiz bir işi bırakarak kararsız birtakım öğrencilerin peşinden koşmak. Anne'nin hoş göreceği akıllıca bir iş değildi. Sonradan bu meslekte umduğum kadar ilerliyeceğim bile farz edilse hayatım boyunca bir müzik öğretmeni durumuna razı olmak yükselme hırsını pek fazla mütevazı bir şekilde sınırlandırmak olurdu. O ki ömrünü ihtişamlı projeler yapmakla geçirir ve Mösyö d'Aubonne'un benim için yaptığı tahmini pek kelimesi kelimesine kabul etmezdi; pek hafif bulduğu bir hüner ile ciddî surette meşgul olmamı iyi görmüyor ve Paris için bir parça daha az doğru olan şu dışarlık atasözünü sık sık tekrar ediyordu: "Kim ki iyi şarkı söyler ve iyi dans eder, pek az ilerliyen bir meslek tutmuş olur."

Madam de Warens başka bir taraftan da beni dayanılmaz bir zevk ve ihtirasa kapılmış görüyordu; müzik ihtirasım bir çılgınlık halini almaktaydı; ihmallerimin işime tesir ederek beni kapı dışarı ettirmesinden korkulurdu. Şu halde benim daha evvel davranmam elbette daha iyi olurdu. Bundan başka Anneye bu kadastro işinin uzun zaman devam etmiyeceğini, yaşamak için bir hüner elde etmem gerektiğini anlatmaya uğraşıyordum. Bu takdirde zevkimin beni sürüklediği ve esasen de kendisinin seçmiş olduğu bir çığırı pratikte ilerletmek, ötekinin berikinin himayesine belbağlamaktan yahut da neticesiz kalacak ve bir şey öğrenme yaşım geçtikten sonra beni ekmeğimi kazanmak bakımından çaresiz bırakacak birtakım yeni

tecrübelere girişmekten elbette daha emin olurdu. Nihayet tatmin edici sebeplerden ziyade onu tâciz etmek ve öpüp okşamak yoliyle rızasını aldım. Sonra vakit geçirmeden Kadastro Umum Müdürü Mösyö Cocceli'ye koşarak, kahramanca bir hareket yapıyormuşum gibi gurur ile kendisine teşekkür ettim ve ortada hiçbir sebep, mantık, ve bahane olmadan, iki yıl önce daireye girdiğim günkü kadar, hattâ daha fazla sevinçle işimi bıraktım.

Çılgınca bir şey olmakla beraber bu teşebbüs memlekette bana bir nevi itibar kazandırdı ki çok işime yaradı. Elelde başbaşta olduğum halde kimileri hiçbir şeyim olmadığı halde birtakım geçim kaynaklarım bulunduğunu farz ettiler; kimileri de kendimi tamamiyle müziğe verdiğimi görerek fedakârlığımı hünerimin bir delili saydılar ve bu sanata bu kadar ihtiras ile sarılışıma göre ona çok kuvvetle sahibolmam gerekeceğini de düşündüler. Körler memleketinde şaşılar kıral olurlar; Savoie'daki müzik öğretmenleri çok kötü oldukları için ben çok iyi bir öğretmen sayıldım. Şarkı söylemekte kendime göre az çok zevkım yok değildi ve yaşım ile çehremin de buna faydası dokunuyordu. Az bir zaman içinde kâtiplik aylığımı karşılamak için hattâ lüzumundan da fazla kız öğrencilerim oldu. Hiç şüphe yok ki yaşamak zevki bakımından, bir uctan bir uca bundan daha çabuk geçilemezdi. Kadastro dairesinde günde sekiz saat en tatsız tuzsuz bir işle uğraşıyordum. Etrafımdaki insanlar daha tatsız tuzsuzdular. Saçı taranmamış birtakım pis hamhalat insanın soluklarından ve terlerinden leş gibi kokan kasvetli bir odada kapalı otururken arasıra fazla çalışmaktan, koku-

dan ve can sıkıntısından başım dönecek kadar yorulup ezildiğimi hissetmekteydim. Şimdi bunların yerine kendimi birdenbire kibar insanlar arasına atılmış, şehrin en iyi evlerine kabul edilmiş görüyordum. Her yerde beni iyi karşılıyorlar, güler yüz gösteriyorlar ve âdeta bayram ediyorlardı. Özenle süslenip püslenmiş genç kızlar beni bekliyorlar, tehalükle karşılıyorlardı. Etrafımda ancak hoşa gidecek şeyler görüyordum. Yalnız gül ve portakal çiçeği kokusu kokluyordum. Şarkı söylüyorlar, konuşuyorlar, gülüyorlar, eğleniyorlardı. Oradan ancak başka yerlerde aynı şeyleri görmek için ayrılıyordum. İki tarafın sağladığı maddi kâr arasında bir fark bulunmamasına göre bu iki yoldan birini seçmekte düşünülecek bir şey yoktu.

Ben yaptığımdan o kadar memnun idim ki pişman olmayı bir an aklımdan geçirmedim ve hattâ bugün bile, ki hayatta yaptığım şeyleri akıl terazisiyle tartmakta ve beni bazı işlere sürükliyen mantıksız sebeplerden kendimi kurtarmış bulunmaktayım, bugün bile bu iş için hiçbir pişmanlık duymuyorum; meyil ve heveslerime kapılarak yaptığım işlerde hemen hemen bir tek defa beklediğimin beni aldatmamış olduğunu görüyordum. Memleket halkının insana kolayca kucak açmaları, kolay anlaşan bir ruha ve kolay heyecana gelen bir mizaca sahibolmaları beni cemiyet hayatına pek ısındırmıştı. O zaman bu hayattan duymuş olduğum zevk insanlar arasında yaşamayı sevmeyişimin kendimden ziyade onların kusuru olduğunu bana ispat etmiştir.

Savoie'lıların zengin olmamalarına yahut belki de zengin olmalarına acımak lâzımdır. Çünkü bugünkü

halleriyle onlar tanıdığım insanların en iyileri ve en cana yakın olanlarıdır. Yeryüzünde hoş ve emin bir insan topluluğu içinde hayatın zevklerini tatmak mümkün olan bir küçük şehir varsa o da Chambréy'dir. Orada toplanan eyalet asılzadeleri yaşamak için ne gerekiyorsa ancak o kadarına sahiptirler. Adamakıllı tüylenmelerine yetecek varlıdları yoktur. Kendilerini yükselme hırsına kaptıracak durumda olmadıkları için zor sıkı Cynéas'ın nasihatına uyarlar; gençliklerini askerlik vazifesine feda ederler sonra sakin sakin evlerinde ihtiyarlamaya dönerler. Şeref ve mantığın ışığı altında hayatlar bu suretle ikiye bölünür. Kadınlar güzeldirler; ancak olmasalar da pek bir şey kaybetmezlerdi. Çünkü onlarda güzelliği değerlendirecek ve hattâ onun yerini tutacak şeylerden hiçbiri eksik değildir. Gariptir ki işim icabı pek çok kızları tanıdığım halde Chambéry'de sevimli olmıyan bir tanesini hatırlamıyorum. Onları öyle görmeye hazırlıklı olduğum söylenebilir ve belki de doğrudur. Fakat benim böyle bir gayretime asla ihtiyaç yoktu. Hakikatte genç öğrencilerimi derin bir zevk duymadan hatırlıyamam. En sevimlilerini burada birer birer isimleriyle anarak onları da, onlarla beraber kendimi de, yanlarında geçirdiğim mâsum olduğu kadar da tatlı günlerin mesut yaşına tekrar götürebilmeyi ne kadar isterdim. Bunlardan birincisi, Mösyö Gaime'in öğrencisinin kızkardeşi komşum matmazel de Mallarede oldu. Çok canlı bir esmerdi fakat bu canlılığında okşayıcı bir şey vardı. Türlü cilveler ve şirinliklerle dolu idi ve asla şımarık ve zevzek bir tarafı yoktu. Kendi yaşındaki genç kızların çoğu gibi bir parça zayıftı fakat parlak

gözleri, narin vücudu ve çekici tavırları, hoşa gitmek için tombulluğa ihtiyaç bırakmıyordu. Sabahleyin evine gidiyordum. Çoğu zaman henüz giyinmemiş olurdu. Başında ben gelince gelişigüzel kaldırılmış saçlarına takılan ve ben gittikten sonra çıkarılan birkaç çiçekten başka süs bulunmazdı. Ben bir yere gittiğim zaman hiçbir şeyden henüz giyinmemiş güzel bir kadından korktuğum kadar korkmam, giyinip süslendiği zaman ondan yüz defa daha az korkarım.

Öğleden sonra evine gittiğim Matmazel de Menthon daima giyinmiş bulunurdu ve üzerimde Matmazel Mallarede kadar hoş fakat başka türlü bir tesir bırakırdı. Saçları kül rengine kaçan bir sarılıkta idi. Çok minyon, çok mahçup ve çok beyazdı. Göğsünde kaynarsu dökülmesinden ileri gelme bir yanık izi vardı ki kadife ipekten bir atkı pek fazla gizliyemezdi. Bu işaret arada bir gözlerimi o tarafa çekerdi. Fakat kısa bir zaman sonra bu bakışlar yanık izi için olmadı.

Bir başka komşum olan Matmazel de Challes tamamiyle ermiş yetişmiş, uzun boylu, güzel endamlı ve etli tenli bir kızdı. Güzellik çağını geçirmişti. Fakat zarafeti, kararlı neşesi ve güzel tabiatı örnek diye gösterilebilirdi. Chambéry'nin en güzel kadını olan kızkardeşi Madam de Charly artık müzikle uğraşmıyor fakat henüz pek genç yaşta olan kızına ders aldırıyordu. Saçları bir parça fazla açık renkli ve kızılımsı olmasaydı bu kızın henüz çiçek halindeki güzelliği annesininkine eşit bir gelişme vadedebilirdi.

Visitation manastırında küçük bir Fransız öğrencim vardı. Bu kızın adını unuttum fakat benim en çok beğendiklerim arasında yer alabilirdi. Papaz ka-

dınların ağır ve gevşek konuşma edalarını almıştı ve bu sesle haline uymuyor görünen çok iğneleyici şeyler söylerdi. Fakat tembeldi. Zekâsını göstermek zahmetine katlanmayı sevmezdi ve bu lûtfu pek çok kimselerden esirgerdi. Bir yahut iki aylık ihmal devresinden sonradır ki beni derslerime vaktinde gelmeye mecbur etmek için bu çareye başvurmuştu. Çünkü işime vaktinde gitmek hiçbir zaman benim kendi elimde olmamıştır. Derslerime başladığım zaman onlardan çok hoşlanıyordum. Fakat zorla derse gitmeyi ve saatin emri altında çalışmayı sevmiyordum. Herhangi bir işte zora girmek ve emir altında çalışmak benim dayanacağım şey değildir. Bunlar beni âdeta zevkin kendisine bile düşman eder. Müslümanlarda gün ağarırken bir adamın sokaklarda dolaştığı ve kocalara karılarına karşı olan vazifelerini yapmalarını emrettiğini söylerler. Ben bu saatlerde mutlaka fena bir Türk olabilirdim.

Burjuva aileleri arasında da birkaç kız öğrencim vardı. Bunlardan bir tanesinin, Madam de Warens'le münasebetlerimin değişmesinde dolayısiyle rolü olmuştur. Her şeyi söylemek kararında olmama göre bu meseleyi de anlatmam lâzımdır. Söylediğim kız bir bakkalın kızı idi ve ismi Matmazel Lard idi. Güzellikçe gerçek bir Grek heykeli örneği idi ve canı, ruhu olmıyan gerçek bir güzellik tasavvuru mümkün olsaydı dünyada gördüğüm kızların en güzeli diyebilirdim. Gevşekliği, durgunluğu ve duygusuzluğu inanılmaz bir derecede idi. Onu hoşnut etmek ve kızdırmak, aynı derecede imkânsızdı ve eminim ki insan ona sataşmaya kalkacak olsa zevk aldığı için değil aptal olduğu için kolayca teslim olurdu. Böyle bir tehlikeden korunmak

istiyen annesi ondan bir adım ayrılmazdı. Ona şarkı söylemeyi öğretmek ve bunun için genç bir öğretmen seçmekle bu kadın onu bir parça harekete getirmek için elinden geleni yapıyor demekti. Fakat emeği boşa gitti. Öğretmen, kızın gözünü açmaya uğraşırken Anne de öğretmene takılıyor, fakat bundan da daha fazla bir netice çıkmıyordu. Madam Lard kızında bulunması gereken coşkunluğu kendi tabiî coşkunluğuna ilâve etmekte idi. Hafif çiçek bozuğu, uyanık ve güzel olmaktan ziyade şirin bir küçük çehresi, hemen daima ağrıdığı için bir parça kızarık duran çok ateşli küçük gözleri vardı. Sabahları kapıdan girince sütlü kahvemi hazır buluyordum ve anne tastamam ağzımın üstüne yapıştırdığı bir öpücükle beni karşılamayı asla unutmuyordu. Bu öpücüğü, sırf nasıl karşılıyacağını anlamak merakiyle kızına iade etmeyi çok isterdim. Ancak bu şeyler o kadar umursanmıyacak bir sadelik ve tabiîlikle oluyordu ki Mösyö Lard'ın kendisinin evde bulunduğu zamanlarda da o cilveler ve öpücüklerde pek bir değişiklik olmuyordu. O gerçekten kızının babası olan kendi halinde bir adamcağızdı. Karısı kendisini aldatmıyordu. Çünkü böyle bir şeye hacet yoktu. Ben bu öpüp okşamaları her zamanki vurdumduymazlığımla karşılıyor, onları temiz bir dostluğun ifadeleri sanıyordum. Bununla beraber bu iltifatlardan arasıra da rahatsız olmaktaydım. Çünkü durmadan kanı kaynıyan Madam Lard insana lüzumundan fazla açılır, gündüzleri dükkânına uğramadan sokaktan geçecek olursam epeyce gürültü patırtı yapardı. Bu evde içerden dışarıya çıkmak dışardan içeriye girmek kadar kolay olmadığını pek iyi bildiğim için acele işim ol-

duğu zamanlar başka bir sokaktan geçmek üzere yolumu değiştirmem lâzım gelirdi. Madam Lard benimle çok meşgul olduğu için ben de çaresiz onunla meşgul olmaktaydım. Fazla üzerime düşmesi bana tesir ediyordu. Anneye bunları saklanmıyacak bir şey gibi anlatıyordum. Zaten saklanacak bir şeyim de olsa gene öyle yapacağıma şüphe yoktu. Çünkü herhangi bir şeyi ondan bir sır gibi saklamak benim elimde değildi. Kalbim onun karşısında Tanrı karşısında gibi açıktı. Anne bu sevişleri benim kadar sadelikle karşılamadı, benim dostluktan başka bir şey görmediğim yerde o birtakım avanslar gördü; Madam Lard'ın beni bulduğu kadar aptal bırakmamayı kendisi için bir izzetinefis meselesi sayarak şu veya bu şekilde bana derdini anlatmaya muvaffak olacağına kanaat getirdi. Kendi öğrencisinin gözünün açılmasını bir başka kadına bırakmayı doğru bulmadı. Sonra onun, beni yaşımın ve halimin maruz bıraktığı tuzaklardan korumak için kendisine daha çok yakışacak sebepleri de vardı. Aynı günlerde bana daha tehlikeli cinsten bir tuzak kurulmuştu. Gerçi bundan kurtuldum. Fakat Anne beni durmadan tehdit eden tehlikelere karşı elinde olan bütün önleyici tedbirlere başvurmanın zaruri olduğunu gayet iyi hissetti.

Öğrencilerimden birinin annesi olan Kontes de Menthon çok zeki ve zarif bir kadındı. Fakat fesatçılığının ondan aşağı kalmadığı da herkesçe biliniyordu. Söylendiğine göre birçok kimselerin aralarını bozmuş ve bu arada de Antremont'ların evinde pek fena neticeler veren bir dargınlığa sebebolmuştu. Anne'nin bu

kadınla, karakterini iyi tanıyacak kadar yakınlığı vardı.

Madam de Warens, Madam de Menthon'ın göz koyduğu bir erkekte hiçbir suçu günahı olmadan bir arzu uyandırmış, kendisi bunu ne aramış ne de kabul etmiş olduğu halde kontesin gözünde bu tercih cinayetinin suçlusu olmaktan kurtulamamıştı. Madam de Menthon o zamandan sonra rakibine birçok oyunlar oynamaya kalkmış fakat hiçbirini beceememişti. Örnek olarak bunların en gülünçlerinden birini anlatacağım. Bir tarihte ikisi de civardaki centilmenlerden birkaçı ve orada sözü geçen âşık ile bir kır gezintisinde bulunuyorlardı. Madam de Menthon bu adamlardan birine Madam de Warens'in zekâ ve zevk yoksulu olduğunu, fena giyindiğini, bir burjuva kadını gibi göğsünü kapadığını söyliyor. Şakayı sevdiği anlaşılan adam 'bu son meseleye gelince, diyor, Madam de Warens'in hakkı vardır. Çünkü göğsünde çirkin bir kocaman fare döğmesi var. O kadar güzel yapılmış ki âdeta koşuyor gibi görünüyor."

Aşk gibi kin de insanı aptallaştırıyor. Madam de Menthon bu keşfinden faydalanmaya karar verdi ve nankör gözdesi bir gün Madam de Warens ile kâğıt oynarken kendisi rakibinin arkasına geçti sonra sandalyesini deviriyor gibi yaparak ustalıkla Anne'nin göğsündeki şalı açtı. Fakat adam, kocaman fare yerine unutulması görülmesinden daha kolay olmıyan bambaşka bir şey gördü ve bu hal kontesin asla hesabına uymadı. Etrafında ancak parlak insanlar istiyen Madam de Menthon'a ben bir şey söyliyecek bir insan değildim. Bununla beraber. asla aldırış etmediğine hiç

şüphe olmıyan çehrem için değil fakat bende bulunduğu rivayet edilen ve kendi işlerine yaraması mümkün olan zekâ ve zarafet için bana da şöyle böyle dikkat etti. Onun oldukça büyük zevklerinden biri de hicviyelerdi. Hoşuna gitmiyen kimseler için şarkılar ve mısralar yazmaktan pek hoşlanırdı. Bende kendi mısralarını daha iyi bir düzene sokmaya yardım edebilecek bir hüner ve onları el yazımla yazmama yetecek bir yüz yumuşaklığı bulmuş olsaydı birbirimizle elele vererek Chambéry'nin altını üstüne getirebilecekti. Tabiatiyle bu hicivlerin kaynağı keşfedilecekti; Madam de Menthon beni feda ederek kendini temize çıkaracaktı ve kibar kadınlara karşı Phebus rolü oynamanın ne olduğunu öğrenmem için belki de beni hapse attıracaktı.

Çok şükür ki bunlardan hiçbiri olmadı. Madam de Menthon bana gevezelik ettirmek için iki üç kere evinde yemeğe alıkoydu ve bir aptaldan başka bir şey olmadığımı gördü. Bunu ben de hissediyor ve dostum Ventur'un hünerlerini kıskanarak kan ağlıyordum. Halbuki beni birçok tehlikelerden kurtardığı için bu aptallığa bir yiyip bin şükretmekteydim. Ben Madam de Menthon'un gözünde kızının müzik öğretmeni kaldım ve bir adım ileriye geçemedim. Fakat bu sayede Chambéry'de rahat yaşadım ve herkes tarafından sevildim. Bu hal onun kendisi için zeki bir insan ve memleketin geri kalan kısmı için bir yılan olmaktan herhalde çok daha iyi idi.

Ne olursa olsun Anne beni gençlik çağımın tehlikelerinden kurtarmak için bana erkek muamelesi etmenin tam sırası olduğunu düşündü ve bu gibi bir

durumda hiçbir kadının aklına gelmiyecek en garip bir şekilde bu düşünceyi gerçekleştirdi. O günlerde halini daha ağır, konuşmalarını her zamankinden daha ahlâkçı buluyordum. Her zaman bana verdiği nasihatlara karıştırdığı delişmen neşe yerine birdenbire ne fazla teklifsiz ne de sert olmıyan ve bir açıklamayı hazırlıyora benziyen kararlı bir ses ve eda geldi. Bu değişikliğin sebebini nafile yere aradıktan sonra kendisine sordum. Zaten onun beklediği de bu idi. Bana küçük bahçede bir gezinti teklif etti. Ertesi sabahtan tezi yok oraya gittik. Bütün gün yalnız kalmamız için tertibat almıştı. O günü yapmak istediği iyiliklere beni hazırlamakla geçirdi. Fakat bunu başka kadınlar gibi birtakım oyunlar ve cilvelerle değil, beni baştan çıkarmaktan ziyade terbiye etmek istiyor gibi görünen ve duygularımdan ziyade kalbime söyliyen duygu ve mantık dolu sözlerle yapıyordu. Bununla beraber bana söylediği nutuklar çok mükemmel ve faydalı şeyler olduğu ve sonra asla soğuk ve hüzün verici bir tarafları bulunmadığı halde onları lâyık oldukları ehemmiyetle dinlemedim ve başka bir zamanda yapacağım gibi zihnime nakşetmedim. Söze başlayışı ve beni bir şeye hazırlamak istiyor gibi hali beni kuşkulandırmıştı. O konuşurken ben elimde olmadan düşünceli ve dalgındım. Söylediklerinden ziyade nereye varmak istediğini aramakla meşguldüm. Fakat ayaklarım suya erince, ki bu benim için kolay olmamıştır, yanında yaşadığım günden beri aklıma bir defa gelmemiş olan bu fikrin yeniliği beni birdenbire sardı ve söylediği şeyler üzerinde düşünmek kabiliyetinden mahrum etti. Yalnız

onun kendisini düşünüyor fakat sözlerini dinlemiyordum.

Çocuklara çok enteresan bir hedef göstermek yoliyle dikkatlerini, onlara anlatmak istedikleri bir şey üzerine çekmeye uğraşmak öğretmenlerin çok yaptıkları bir mantıksızlıktır. Ve ben de Emilim'de kendimi bundan koruyamamışımdır. Çocuk kendine gösterilen hedefin tesiri altında kalarak yalnız onunla meşgul olur ve sizin onu çok ağır bir yürüyüşle götürdüğünüz yere bir ayak evvel varmak için hazırlayıcı önsözleriniz üzerinden bir sıçrayışta atlayıp geçer. Onun dikkatini uyanık tutmak istediğiniz zaman maksadınızı evvelden sezdirmemelisiniz ki Madam de Warensin yaptığı beceriksizlik de bu olmuştur. O kendi sistemli düşüncesinden ileri gelen bir acayiplikle şartlarını önceden ileri sürmek gibi çok nafile bir ihtiyat yoluna saptı. Ben ise neticeyi görür görmez onun sözlerine kulak asmadan ve her şeye razı olmakta acele ettim. Zaten böyle bir durumda pazarlığa girişmek açık yüreklilîğini yahut cesaretini gösterecek bir tek erkeğin ve böyle bir şeyi affedebilecek bir tek kadının yeryüzünde bulunmasından şüpheliyim. Yine aynı acayipliğin devamı olarak Madam de Warens bu anlaşmaya gayet ağır formaliteler ekledi ve düşünmek için bana sekiz gün mühlet verdi. Ben buna ihtiyacım olmadığını söyliyerek yalancıktan teminat verdim. Çünkü yine acayipliğin en son derecesi olarak Madam Warens'in verdiği bu mühlet benim çok işime geliyordu; şu sebepleki bu fikirlerin yeniliği beni çok şaşırtmıştı; düşüncelerimde öyle bir darmadağınlık hissediyordum ki on-

ları az çok düzene sokmak için gerçekten zamana ihtiyacım vardı.

Bu sekiz günün bana sekiz yüzyıl gibi geldiği sanılacaktır. Tam tersine ben onların gerçekten sekiz yüzyıl devamını isterdim. Halimi nasıl anlatacağımı bilemiyorum. Sabırsızlıkla karışık bir nevi dehşet içindeydim. Şiddetle arzu ettiğim şeyden, zaman zaman bu saadetten kaçınmak için kafamda münasip bir çare arıyacak kadar korkuyordum. Ateşli ve şehvetli mizacım, tutuşmuş kanım, aşktan sarhoş kalbim, kuvvetim; sıhhatim, yaşım göz önüne getirilsin. Kadınlara bu derecede susamış olduğum halde henüz hiçbirisine yaklaşmamış olduğum; hayal, ihtiyaç, gurur ve merakın hep bir araya gelerek beni erkek olmak ve erkek görünmek arzusunun ateşleriyle yakıp kavurduğu düşünülsün. Hele bütün bunlara bir de — çünkü bu noktayı da asla unutmamak lâzımdır — Madam de Warens'e olan sevgi dolu bağlılığımın, zaman ile yumuşamak şöyle dursun, gün günden daha fazla oduğu ve ancak onun yanında mesut olduğum ve onu düşünmek için yanından uzaklaştığım, içimin yalnız onun iyilikleri, sevimli karakteri ile değil aynı zamanda da cinsiyeti, yüzü, şahsı hâsılı bir kelime ile onu bana sevdiren bütün şeylerle dolu olduğu eklensin? Benden sekiz on yaş büyük olmasının onu ihtiyarlattığı veyahut bana öyle gösterdiği asla akla getirilmemelidir. Beş altı yıl önceki ilk karşılaşmamızda tatlı heyecanlar ve taşkınlıklara kapıldığım günden beri o gerçekten çok az değişmişti ve hattâ bana hiç değişmemiş gibi görünüyordu.

O benim için daima çok güzel bir kadın olmuştu

ve herkes için de öyleydi. Yalnız vücudu biraz dolgunlaşmıştı. Ondan ötesi hep o gözler, o renk, o göğüs, o çizgiler, o güzel kumral saçlar, o neşe, hasılı sesine kadar hep o idi; o gümüş ahenkli ses ki beni daima tesiri altında bırakmıştır. Öyle ki bugün bile hâlâ güzel bir genç kız sesini heyecan duymadan işitemem.

Pek tabiîdir ki gözümde bu kadar kıymeti olan bir kadının benim olmasını bekleme zamanında en korkulacak şey o anın yaklaştığını görmek ve kendime hâkim kalmak için arzularımı ve hayalimi yeter derecede idare edememekti. İlerde görülecektir ki daha yaşlandığım zamanlarda sevdiğim kadınlardan beklediğim en küçük lûtufların yalnız düşüncesi kanımı o kadar tutuşturmuştu ki beni onlardan ayıran kısacık yolu, azap çekmeden aşmak benim için kabil olmamıştı. Gençliğimin tam çiçeklenme çağında hangi mucize ilk aşk zevkini bana bu kadar az sabırsızlıkla bekletiyor. Nasıl oldu da o saatlerin zevkten ziyade ıstırapla yaklaştığını görebildim? Nasıl oluyordu da beni sarhoş edecek büyük hazlar yerine hemen hemen tiksinti ve korkular duyuyordum. Hiç şüphe edilmemeli ki nezaket ve terbiye dışına çıkmadan saadetimden kaçıp kurtulmak mümkün olsaydı bunu can ve gönülden yapardım. Madam de Warens'e olan bağlılığımın hikâyesinde birtakım acayiplikler vadetmiştim. İşte onlardan bir tanesi ki hiç şüphesiz kimsenin aklına gelmezdi.

Şimdiden isyan etmiş olan okuyucum, evvelce başka bir erkeğin koynuna girmiş olan Madam de Warens'in, şimdi vücudunu ikimiz arasında paylaşması benim gözümde küçülmüş olacağını, bana ilham ettiği

duyguların bir küçümseme duygusu ile gevşiyeceğini zannederler. Fakat aldanıyorlar. Bu paylaşma bende çok tabiî bir nezahat duygusunu incittiği kadar da böyle bir şeyi ona ve kendime pek az yakıştırdığım için ıstırap duygum doğrudur. Fakat bu hal ona karşı olan duygularımda asla bir değişiklik meydana getirmemekteydi ve yemin edebilirim ki onu hiçbir zaman, koynuma girmesini pek az istediğim bugünlerdeki kadar derinden sevmemiştim. Onun bâkir kalbini, buz gibi donuk mizacını çok iyi bildiğim için kendisini bana teslim etmesinde vücut zevklerinin küçük bir payı olabileceğine asla inanmıyordum. Sırf beni başka türlü kaçınılmasına hemen hemen imkân bulunmıyan tehlikelerden korumaktan ve kendi vazifelerim için tam olarak muhafaza etmekten ibaret olan arzusunun onu, başka kadınların gözüyle göremediği bu işe sürüklediğine tamamiyle emindim. Bunu aşağıda da uzun uzadıya anlatacağım.

Ona da, kendime de çok acımaktayım. Kendisine şöyle söylemek isterdim: "Hayır! Buna hacet yok. Ben bu olmadan da size kendim için teminat verebilirim." Fakat cesaret edemiyordum. İlk önce şunun için ki bu söylenir bir söz değildi. Sonra da aslında bunun doğru olmadığını hissediyordum. Hakikatte beni başka kadınlardan koruyacak ve çeşitli infiallere karşı emniyet altına alacak biricik kadın O idi. Bu kadının benim olmasını istemeksizin başka kadınlara malik olmak arzusunu benim içimden çıkarmasına çok memnun olurdum. Çünkü bana onun kendisini unutturabilecek her şeyi büyük bir felâket gibi görüyordum.

Uzun müddet bir arada yaşamak ve mâsum yaşamak alışkanlığı ona olan duygularımı zayıflatmak şöyle dursun tam tersine daha fazla kuvvetlendirmiş fakat aynı zamanda da onları, içinde daha fazla sevgi ve belki de rikkat fakat daha az şehvet bulunan bambaşka bir kılığa sokmuştu. Ona Anne diye diye ve bir oğul senli benliliği göstere göstere kendimi gerçekten onun oğlu gibi görmeye alışmıştım. Sevgimin büyüklüğüne rağmen onun koynuna girmek için fazla sabırsızlık duymayışımın gerçek sebebi sanırım ki bu idi. Çok iyi hatırlıyorum ki ona karşı ilk duygularım daha kuvvetli olmamakla beraber daha şehvetli idi. Annecy'de iken âdeta sarhoştum. Fakat Chambéry'de öyle değildim. Kendisini ne kadar ne kadar ihtiras ile sevmek mümkünse öyle sevebiliyordum, fakat onu benim kendimden ziyade onun kendisi için seviyordum yahut hiç değilse onun yanında zevkimden ziyade saadetimi arıyordum. O benim için bir kızkardeşten, bir anneden, bir dost ve hattâ bir sevgiliden fazla bir şeydi ve işte bunun içindir ki benim için bir sevgili değildi. Nihayet onu, koynuna girmeyi istemiyecek kadar fazla seviyordum. Düşüncelerimde az çok aydınlık gördüğüm şey ise bundan ibaretti.

Beklemekten ziyade korktuğum o gün nihayet gelip çattı. Ona her şeyi vadettim ve yalan söylemedim. Kalbim karşılığını isteyip beklemeden taahhütlerimi teyidediyordu. Bununla beraber karşılığı almamazlık etmedim. İlk defa olarak kendimi bir kadının, hem de taptığım bir kadının kollarında gördüm. Mesut oldum mu? Hayır, yalnız zevki tatmakla kaldım. Bilmiyorum nasıl yenilmez bir mahzunluk onun büyüsünü zehirli-

yordu. Âdeta pek yakınlarımdan birine sataşmak cinayetini işlemiş bir insan gibiydim. Büyük bir coşkunlukla onu kollarımda sıkarken birkaç kere göğsünü gözyaşlarımla ıslattım. Ona gelince, onda ne hüzün, ne de bir canlılık alâmeti vardı. Sadece okşayıcı vesakindi. Az şehvetli olduğu ve şehveti hiçbir zaman aramamış bulunduğu için onun zevkini tatmadığı gibi nedametlerini de hiç çekmemişti. Tekrar ediyorum, onun bütün suçları yanılmalarından ileri gelmiştir; ihtiraslarından değil. Doğuştan asîldi; yüreği temizdi, namuslu şeyleri severdi, meyilleri dürüst ve faziletli zevki ince idi. Denebilir ki O sırf nezih ve zarif haller ve hareketler için yaratılmıştı. Fakat onları daima sevdiği halde hiçbir zaman peşlerini kovalıyamamıştı. Çünkü kendisini doğru yola götüren kalbini dinliyeceği yerde fena yollara sürükliyen akıl ve mantığını dinlemişti. Birtakım yanlış prensipler ona yolunu şaşırttığı zaman gerçek duyguları onları daima yalanlamıştı. Fakat ne yazık ki filozofluk taslamaktan hoşlanıyordu. Bu yüzden aklıyla meydana getirdiği ahlâk kalbinin emrettiği ahlâkı berbat etmiştir.

İlk âşıkı olan Mösyö de Tarel onun felsefe öğretmeni idi. Bu adamın telkin ettiği prensipler sırf onu baştan çıkarmak için kendisine yardımı dokunacak prensiplerdi. Onu kocasına ve vazifelerine bağlı, daima soğukkanlı, mâkul ve duygular yolundan hücum edilmez bir durumda gördüğü için safsatalar yolundan hücum etti. Onun çok bağlı bulunduğu vazifelerini, sırf çocukları eğlendirmek için icat edilmiş ilmühal kitabı gevezelikleri, cinsî münasebeti, aslında ne iyi ne fena olmıyan en basit bir iş, evlilik sadakatini, bütün ah-

lâki değeri halk efkârını idareden ibaret bir zoraki dış görünüş olarak ona göstermeye muvaffak oldu. Kadınlar için tek vazife kaidesi kocaların huzuru idi; öyle ki gizli kalan sadakatsizlikler aldatılan kimse gibi vicdan için de hiç hükmünde idi. Mösyö de Tavel nihayet Madam de Warens'i bu cinsî münasebetlerin aslında hiç olduklarına, ancak bir rezalet çıktığı halde bir varlık şekli alacaklarına ve bunun neticesi olarak uslu görünen kadının sırf bu gösterişin kerametiyle, gerçekten uslu sayılması lâzım geldiğine inandırdı. Sefil herif böylece kalbini bozamadığı bir çocuğun zihnini bozarak maksadına ermişti. Sonunda ona kocasına karşı nasıl hareket edeceğine dair öğrettiği şeylerin kendisine de yapıldığına kanaat getirerek yakıcı bir kıskançlıkla yaptığının cezasını çekti. Mösyö de Tavel'in bu noktada yanılıp yanılmadığını pek bilmiyorum. Nazır Parret'in kendisine halef olduğunu söylerler. Bildiğim şudur ki bu genç kadının donuk yaratılışı onu bu sisteme karşı koruyacağı yerde tam tersine tuttuğu bu yanlış yoldan geri dönmesine mâni olmuştur. Kendisi için hiç ehemmiyeti olmıyan bu şeye başkalarının çok ehemmiyet vermelerini bir türlü zihnine sığdıramıyordu. Kendisine pek ucuza mal olan bu perhizi o hiçbir zaman fazilet ismiyle şereflendirmemiştir.

Madam de Warens bu yanlış prensipi kendi şahsı için asla kötüye kullanmadı. Fakat başkaları için kullandı ve bu hemen hemen aynı derecede yanlış fakat kalbinin iyiliğine daha uygun bir ikinci prensip yüzünden oldu. Dünyada hiçbir şeyin bir erkeği bir kadına bu münasebet derecesinde bağlamadığına daima

inanmıştır. Dostlarını dostluk duygusundan başka bir duygu ile sevmedi. Fakat bu duygu o kadar derin ve ince idi ki o insanları kendisine daha kuvvetle bağlamak için elinde olan her çareye başvuruyordu. Garibi şudur ki bunda hemen daima da muvaffak oldu. O kadar gerçek bir sevimliliği vardı ki onunla olan yakınlık ve samimîlik ne kadar ileri olursa onu sevmek için o kadar çok yeni sebepler belirirdi. Dikkate değen başka bir şey de şu idi ki ilk zaafından sonra ancak bedbahtları tutmuş ve parlak insanların hepsinin emeği boşa gitmiştir. Fakat o haline acımakla başladığı bir insanı sonradan sevmemişse o insanın çok az sevilmeye lâyık bir insan olduğunu kabul etmek lâzımdı. Kendisine pek az lâyık insanlar seçtiği zaman o bunu asîl kalbine asla uğramamış birtakım aşağılık meyiller yüzünden değil sadece her zaman kâfi bir anlayışla idare edemediği fazla cömert, fazla merhametli, fazla insanlık dolu kalbi yüzünden yapmıştır.

Yanlış prensiplerin ona arasıra yolunu şaşırtmış olmasına karşılık öyle hayran olunacak prensipleri de vardı ki hiçbir zaman boşlamadı. İçlerinde şehvetin pek az payı bulunan birtakım hatalarına zaaf demek doğru olursa o bu zaaflarının kefaretlerini birçok faziletlerle ödedi. Bir noktada onu yanlış yola sürüklemiş olan aynı Mösyö de Tavel başka bir noktada da ona çok mükemmel şeyler öğretmiştir. Azgın ve coşkun olmıyan ihtirasları ona bilgilerinin ışığını asla kaybettirmediğinden kendini safsatalara kaptırıp bocalamadığı zamanlarda doğru yoldan asla ayrılmazdı. Hataya düştüğü zamanlarda bile yaptığı şeylerin sebepleri daima övülmeye değer şeylerdi. Zekâsını iyi

kullanmadığı için fena işler yapabilirdi. Fakat fena olan hiçbir şeyi kalbinin istemesine imkân yoktu. Adam aldatmaktan, yalandan iğrenirdi. Dürüst, âdil insanlıkla dolu bir insandı. Menfaat peşinde koşmazdı, sözüne, sevdiklerine, vazife bildiği şeylere sadıktı. İntikamcı, kinci olmak elinde değildi, hattâ bir kimseyi affetmenin en ufak bir meziyet olabileceğini aklına sığdıramazdı. Nihayet en az hoş görülecek hareketinde tekrar dönerek diyeceğim ki dağıttığı lûtufların gerçek değerini asla anlamış, onları hiçbir zaman âdi bir ticaret şekline sokmamıştır. Lûtuflarını bol bol etrafa serpiştirirdi. Fakat geçinebilmek için durup dinlenmeden türlü çarelere başvurmak zorunda olduğu halde onları satmayı aklından geçiremezdi. Cesaretle söyliyebilirim ki Sokrat eğer Aspasya'ya bir değer verebilmişse Madam de Warens'e mutlaka hürmet ederdi. Peşin olarak biliyorum ki ona duygulu bir karakter ve donuk bir mizaç verdiğim için beni her zamanki gibi ve her zamanki derecede haklı olarak tenakuzla suçlandıranlar olacaktır. Tabiat belki bir hata yapmıştır; böyle bir terkibin belki hiç yapılmaması lâzımdı; ancak biliyorum ki yapılmıştır. Madam de Warens'i tanımış olanlar, ki birçokları hâlâ sağdır; Onun böyle yaratılmış olduğunu görüp anlamışlardır. Hattâ şunu da ilâveye cesaret edeceğim ki O dünyada bir tek gerçek zevk tanımıştı; o da sevdiği insanların hatırını hoş etmekti. Bununla beraber bu meselede herkes istediği gibi hüküm yürütmekte ve bunun doğru olmadığını mâkul delillerle ispat etmekte serbesttir. Benim görevim doğruyu söylemekten ibarettir, ona herkesi inandırmak değil.

Bütün bu söylediğim şeyleri onunla başlıyan yeni münasebetimizi takibeden ve bu münasebetin tek güzel ve tatlı tarafını meydana getiren konuşmalarımız esnasında yavaş yavaş öğrenmişimdir. Madam de Warens lûtfunun benim için faydalı olacağını ummakta haklı çıktı. Bu münasebetin birçok şeyler öğrenmeme büyük faydası oldu. O zamana kadar bir çocukla konuşur gibi bana yalnız kendimden bahsederdi; ondan sonra bir erkek muamelesi etmeye başladı ve kendinden bahsetti. Bana bütün söyledikleri o kadar enteresandı ve beni o kadar duygulandırıyordu ki kendi benliğimin üzerine katlandım ve anlattığı mahrem şeylerden, bana evvelce verdiği derslerden daha fazla faydalar çıkarmasını bildim.

Karşımızda bir kalbin konuştuğunu gerçekten hissettiğimiz zaman ondan dökülen şeyleri almak için kendi kalbinizde açılır ve bir pedagokun bütün ahlâk dersleri hiçbir zaman kendisine bağlı bulunduğumuz makbul bir kadının muhabbetli ve şefkatli gevezelikleri kadar kıymetli olamaz.

Yeni hayatımızın içli dışlı samimiliği, Madam de Warens'i beni o zamana kadar olduğundan daha iyi anlıyabilecek hale getirdiğinden, beceriksiz tavırlarıma rağmen sosyete hayatım için yontulup işlenmek zahmetine değeceğine ve orada iki ayak üzerinde durabilecek hale gelirsem yolumu yapabileceğime hükmettirirdi. Bu fikirle benim yalnız akıl ve mantığımı değil dış görünüşümü hal ve tavırlarımı düzene sokmaya, beni hürmete lâyık olduğu kadar da sevimli bir insan haline getirmeye gayret ediyordu. Benim pek inanacağım şey olmamakla beraber toplum hayatında ba-

şarıyı faziletle birleştirmek mümkünse bunun için kendisinin tuttuğu ve bana öğretmek istediği yoldan başka çıkar yol bulunmadığı muhakkaktır. Çünkü Madam de Warens insanları çok mükemmel tanıyor ve yalan söylemeden ihtiyatsızlık yapmadan, aldatmadan ve öfkelendirmeden onlarla münasebette bulunmak sanatını gayet iyi biliyordu. Fakat bu sanat derslerinden ziyade karakterinde idi. Ve onu kendi hayatına uygulamayı ders olarak başkalarına öğretmekten daha iyi bilirdi. Ben ise bunu öğrenmekte dünyanın en az kabiliyetli insanı idim. Bu yüzden onun benim için hemen bütün yaptıkları boşa gitmiştir. Nasıl ki bana dans ve silâh talimi hocaları bulmak için sarf ettiği emek de öyle oldu. Çevık ve düzgün bir vücudum olduğu halde bir Menuet oynamasını öğrenemedim. Nasırlarımdan dolayı topuklarım üzerinde yürümeye o kadar alışmıştım ki öğretmenim Roche beni bir türlü bundan vazgeçiremedi ve oldukça zayıf vücuduma rağmen hiçbir zaman en âdi bir çukurun üstünden atlıyamadım.

Silâh salonundaki talimler daha da fena oldu. Üç aylık dersten sonra hâlâ duvarlara ateş ediyor, meç ile bir hücum yapacak hale gelemiyordum. Meçimi tutabilmek için yeter derecede çevik bir bileğe, yahut kuvvetli bir kola hiçbir zaman sahip olamadım; öyle ki öğretmenim her istedikçe onu elimden sıçratıyordu. Onu da ilâve ediniz ki gerek bu egzersizlere gerek bana bunu öğretmeye çalışan öğretmene karşı ölesiye bir nefretim vardı. Bir insanın adam öldürmek sanatıyla bu kadar iftihar edebilmesini bir türlü aklıma sığdıramıyordum. Öyle ki öğretmenim geniş dehasını

benim seviyeme indirmek için durmadan bilmediği müzik üzerine teşbihler yapmakta idi. Eskrimdeki üçlü ve dörtlü vuruşlar (Bottes de tierce, de quarte) terimleri ile müziğin aynı isimdeki aralıkları arasında dikkate çarpan benzerlikler buluyordu. Bir *aldatmaca "feinte"* yapmak istediği zaman bu diyeze dikkat edin diyordu; çünkü eski müzikte diyezlere *feintes* denirdi. Elimden meçimi sıçrattığı zaman benimle alay ederek bunun bir Pause olduğunu söyliyordu. Hasılı şapkasının tüyü ve göğsünün plâstronu ile dünyada bu biçare adamdan daha tahammül edilmez bir ukala görmedim.

Dans ve silâh derslerimde çok az ilerledim ve az sonra sırf nefretim yüzünden onları bıraktım. Fakat buna mukabil daha faydalı bir sanatta yaptığım ilerlemeler onlardakinden çok fazla oldu. Bu sanat kaderimden memnun olmak, onun doğuştan kabiliyetli olmadığını hissetmeye başladığım daha bir parlağını istememekti. Kendimi tamamiyle Anneyi mesut yaşatmak arzusuna teslim etmiş olarak daima yanında bulunmaktan zevk alıyor ve oraya buraya koşmak için kendisinden uzaklaşmam gerektikçe müziğe olan ihtirasıma rağmen, derslerimin beni sıktığını hissetmeye başlıyordum.

Claude Anet'nin Madam de Warens ile münasebetimizdeki değişikliği fark edip etmediğini bilmiyorum, bunun kendisinden gizli kalmış olacağına inanmamak için sebepler vardır. O çok anlayışlı fakat çok ağzı pek bir çocuktu ki hiçbir zaman düşündüğünün aksini söylemezdi: ancak düşündüğünü de her zaman açığa vurmazdı. Hakikatı öğrendiğini gösterecek en

küçük bir imada bulunmamakla beraber hareketleri her şeyi bildiğini anlatıyor gibi idi. Hiç şüphesiz bu hal onda bir ruh bayalığından değil metresinin prensiplerini iyi kavramış bir insan olarak onun bu prensiplere göre hareketini çirkin görmeye iktidarı olmamasından ileri geliyordu. Claude Anet Madam de Warens kadar genç olmasına rağmen o kadar olgun ve ağırbaşlı idi ki ikimize de hoş görülmeye lâyık iki çocuk göziyle bakıyor ve biz ikimiz de onu bizim için düşündüğü güzel şeylerin korunmak gereken çok hürmete lâyık bir insan gibi görüyorduk. Ben Madam de Warens'in Anet'ye olan bağlılığın kuvvetini ona yaptığı sadakatsizlikten sonra anlamış oldum. Madam de Warens benim ancak kendi tesirleri altında düşündüğümü, duyduğumu ve nefes aldığımı bildiğinden Anet'yi ne kadar sevdiğini benden saklamıyor ve bunu benim de sevmem için yapıyor. Sonra da onu överken bu insana karşı olan dostluk duygularından ziyade takdir duygularına dayanıyordu. Çünkü kendisiyle tam olarak paylaşabileceğim duygu ancak bu olabilirdi. Birçok defalar kendi tam saadeti için ikimizin de aynı derecede lâzım olduğumuzu söyliyerek kalblerimizi rikkate getirmiş ve bizi göz yaşlariyle öpüştürmüştür. Bu satırları okuyacak kadınlar kurnaz kurnaz gülümsemesinler, onun yaratılışına göre bu ihtiyaçta asla fenaya çekilecek bir şey yoktur. Bu duygu ancak onun kalbine has bir duygu idi.

Böylece üçümüz arasında belki bir başka örneği bulunmıyan bir cemiyet kurulmuş oldu. Bütün dileklerimiz, ihtimamlarımız, duygularımız müşterekti. Bu küçük çevrenin dışına hiçbir şey sızmıyordu. Bir arada

yaşamak ve sırf birbirimizle yaşamak alışkanlığı öyle hale geldi ki yemeklerde birimiz eksik olduğu yahut aramıza bir dördüncü girdiği zaman rahatsız oluyorduk ve hususi bağlarımıza rağmen başbaşa kaldığımız zamanlar bize hep beraber olduğumuz zamanlardan daha az tatlı geliyordu. Aramızda herhangi bir rahatsız durumu önliyen şey de karşılıklı emniyetimizin büyüklüğü, can sıkıntısını önliyen şey her zaman meşgul bulunmamızdı. Daima birtakım teşebbüsler peşinde koşan ve daima hareket halinde olan Madam de Warens ne ona ne bana işten göz açtırmazdı ve ayrıca da her birimizin kendi hesabımıza bütün zamanlarımızı doldduracak işlerimiz vardı. Bence işsizlik, yalnızlık kadar da topluluk hayatının bir belâsıdır. Bir odada daima burun buruna kapanıp kalmak ve bütün işi gücü durup dinlenmeden çene çalmaktan ibaret olmak kadar hiçbir şey zihnimizi darlaştırınaz ve artsız arasız birtakım hiçler, dedikodular, kavgalar, yalanlar yaratmaz. Herkes bir işle uğraştığı zaman kimse söyliyecek bir şey olmadan konuşmaz. Fakat boş oturulduğu zaman herkes durup dinlenmeden konuşmak zorundadır ve dünyadaki sıkıntıların en uygunsuz ve tehlikelisi budur. Ben hattâ daha ileri gitmeye cesaret ederek iddia ediyorum ki bir meclisin gerçekten tatlı ve eğlenceli hale gelmesi için herkesin yalnız şöyle bir iş değil az çok dikkat istiyen bir iş yapması lâzımdır. Meselâ oturduğu yerde birtakım düğümler yapmak hiçbir şey yapmamak demektir ve düğümler yapan kadını eğlendirmek kollarını kavuşturup oturan kadını eğlendirmek kadar ihtimam istiyen bir şeydir. Fakat O kadın bir şey diker veya işlerse başka türlü olur. O zaman susma

fasılalarını dolduracak kadar bir işi var demektir. Bu esnada insana en batan ve gülünç görünen şey bir düzine kadar züppenin kalktığını, oturduğunu, gittiğini, geldiğini, topuklarının etrafında döndüğünü, şöminenin üstündeki heykelcikleri yüzlerce defa evirip çevirdiğini, Minervaları durup dinlenmez bir boşboğazlık yağmuriyle yorduklarını görmek olur. Ah ne mükemmel iş! Bu adamlar ne yaparlarsa yapsınlar başkaları için de, hattâ kendileri için de bir baş belâsıdırlar, Motiers de bulunduğum zaman komşu kadınlarla beraber kaytan örmeğe giderdim. Bugün tekrar sosyete hayatıma dönecek olsaydım cebimde daima bir çocuk oyuncağı taşır ve söyliyecek şeyim olmadığı zaman onunla oynardım. Herkes böyle yapsaydı insanlara daha az fena olurlar, ahbaplıkları daha emniyet verici ve daha tatlı olurdu. Alaycılar keyifleri isterse bana gülsünler; fakat ben o iddiadayım ki şimdiki asır insanlarının erişebilecekleri tek ahlâk bu çocuk oyuncağı ahlâkıdır.

Doğrusu aranırsa can sıkıntısından kaçınmak için bizim kendiliğimizden bir şey yapmamıza pek ihtiyaç kalmamaktaydı. Gelip giden saygısız ve tatsız insanlar o kadar fazla canımızı sıkıyorlardı ki bizi yalnız bıraktıkları zaman ortada sıkılacak bir şey bırakmamış olduklarını görüyorduk. Bu çeşit insanların eskiden bende uyandırdıkları saygısızlık azalmamıştı, aradaki fark bu sıkıntıyı duymaya daha az vaktim kalmasından ibaretti. Zavallı Madam de Warens eski teşebbüsler ve sistemli sevdasından hâlâ kendini kurtaramamıştı. Tam tersine gündelik ihtiyaçları onu ne kadar sıkıştırırsa o ihtiyaçlara karşı koymak için kendini boş hulyalarına

o kadar fazla kapıp koyuveriyordu. Bugünkü geçimi daraldığı nispette yarın için yaptığı projeler çoğalmaktaydı. Yılların ilerlemesi ondaki bu çılgınlığı artırmaktan başka bir netice vermemişti. Derece derece kaybetmekte olduğu sosyete ve gençlik zevklerinin yerini birtakım sırlar ve projelerin zevkiyle doldurmaktaydı. Ev takım takım şarlatanlar, imalatcılar, simsiyacılar etrafa milyonluk servetler dağıtırken sonunda birkaç kuruşa muhtaç kalan çeşit çeşit teşebbüs sahipleriyle dolup boşalmaktaydı. Bunlardan hiçbiri evden eli boş çıkmıyordu. En şaştığım şeylerden biri de Madam de Warens'in, kaynaklarını kurutmadan ve alacaklarını usandırmadan bu kadar uzun zaman bu israflara dayanması olmuştur.

O tarihte Anne'yi en fazla uğraştıran ve o zamana kadar yaptığı projelerin en makulu olan proje Chambéry'de kırallık adına bir Nebatat Bahçesi kurdurtmak ve başına aylıklı bir idareci getirmekti. Bu idarecinin kim olacağı evvelden tahmin edilebilirdi. Alp dağlarının ortasındaki bu şehrin durumu bir Nebatat Bahçesine çok elverişli idi ve bir projeyi daima bir başka proje ile desteklemek âdetinde olan Madam de Warens bu bahçeye bir de eczacı koleji eklemekteydi. Hekimleri hemen hemen eczacılardan ibaret olan bu kadar fakir bir memleket için bu proje gerçekten çok faydalı görünüyordu. Kıral Victor'un ölümünden sonra saray baş doktoru Grossi'nin Chambéry'e çekilmesi Madam de Warens'e bu proje için çok elverişli göründü ve hattâ belki bu fikri de kendisine o telkin etti. Ne olursa olsun Madam de Warens Grossi'nin çenesini okşamaya başlamıştı. Ancak Grossi pek

okşanmaya gelecek adam değildi. Benim bütün hayatımda tanıdığım insanların en ısırıcısı ve en kabası odur. Örnek olarak anlatacağım iki üç vakası onun ne adam olduğunu gösterecektir.

Grossi bir gün başka doktorlarla bir konsültasyona gitmişti. Bunlardan biri Annecy'den çağırılmış bulunuyordu. Hastanın her zamanki doktoruydu. Bir doktor için fazla toy olan bu genç adam saray başhekiminin reyine iştirak etmemeye cesaret etti. O cevap olarak ne vakit Annecy'ye döneceğini, nereden geçeceğini, hangi arabaya bineceğini sordu. Öteki başhekimi memnun edecek cevaplar verdikten sonra kendisine bir hizmette bulunup bulunamıyacağını sordu. Grossi "hiçbir şey, hiçbir şey, dedi, yalnız yolunuzun üstündeki bir pencerenin önünde oturmak ve ata binmiş bir eşeğin gittiğini görmek istiyorum."

Bu adam zengin ve katı yürekli olduğu kadar da hasisti. Dostlarından biri bir gün ondan sağlam teminat vermek şartiyle borç para istedi. Doktor onun kolunu sıkarak ve dişlerini gıcırdatarak: "Dostum, dedi, benden on pistol ödünç istemek için Saint - Pierre gökten inse ve üç tanrıyı kefil gösterseydi yine vermezdim."

Grossi bir gün çok sofu bir insan olan Savoie valisi kont Picon'un evinde yemeğe davetli idi. Vaktinden evvel gelen Akşam duasiyle meşgul olan vali onu oyalamak için kendisinin de dua etmesini teklif etti. Grossi ne cevap vereceğini pek bilemiyerek çirkin bir şekilde yüzünü buruşturdu ve diz çöktü. Fakat iki Ave okuduktan sonra dayanamayıp birdenbire ayağa kalktı; bastonunu aldı ve bir kelime söylemeden kapının

yolunu tuttu. Kont Picon arkasından koşarak bağırdı: "Mösyö Grossi, mösyö Grossi kalınız rica ederim. Şişte gayet güzel kızıl kekliklerim kızarıyor."

Doktor da şu cevabı verdi. "Sayın kont, bana kızarmış bir melek ikram etseniz yine kalmam."

Madam de Warens'in ehlileştirmeye kalktığı ve muvaffak da olduğu saray başhekimi Grossi, işte böyle bir adamdı.

Çok fazla işi olmakla beraber sık sık evimize gelmeye alıştı. Anet ile dost oldu, onun bilgilerine ehemmiyet veriyor göründü. Anet için iyi şeyler söyliyor ve geçmişin izlerini silmek için ona saygı ile muamele ediyordu ki öyle bir ayıdan asla beklenecek bir şey değildi. Çünkü Anet'ye artık bir hizmetçi gözüyle bakmak doğru olmamakla beraber eskiden öyle olduğu herkesçe biliniyor ve kendisine karşı bir hizmetçi tavrı takınılmaması için en eski saray başhekiminin otoritesine ve gösterdiği misale ihtiyaç hasıl oluyordu. Tasavvur edilen müessese gerçekleşmiş olsaydı Claude Anet iyi taranmış bir peruka, ağır ve edepli bir eda, uslu ve mazbut bir hal ve hareket, hekimlik işlerinde ve nebatatta yeter derecede geniş bilgilerle ve fakülte başkanınının teveccühü ile kıralhk bahçesindeki nebatların göstericisi makamını parlak bir surette doldurmayı hakkiyle umabilirdi.

Doktor Grossi plânı gerçekten benimsemiş ve beğenmişti. Onu saraya teklif etmek için sulhün faydalı şeylerin düşünülmesine ve bu gibi işler için bir parça para ayrılmasına meydan bırakılacağı zamanı bekliyordu.

Fakat gerçekleşmesi beni belki de doğuştan istidadım olduğunu zannettiğim botaniğe atacak olan bu proje kaderin en iyi düşünüp hazırlanmış tasavvurları altüst eden beklenmez sillelerinden biri ile birdenbire çöküverdi. Ben derece derece insanlık sefaletlerinin bir misali olmak için yaratılmış bir adamdım. Diyebilirim ki beni bu büyük tecrübelere çağıran kudret, benim bu felâketlere düşmeme engel olacak her şeyi âdeta kendi eliyle benden uzaklaştırıyordu. Mösyö Grossi'nin yalnız Alplerde yetişen Genipi adlı nadir bir bitkiye ihtiyacı olmuştu. Claude Anet onu aramak için dağ tepelerinde yaptığı bir dolaşmada o kadar kızışıp terledi ki plöreziye tutuldu. Bu hastalığa birebir geldiği söylenen Genipi otu onu kurtaramadı. Çok usta bir doktor olduğuna şüphe olmıyan Grossi'nin bütün sanatına ve hanımı ile benim sonsuz ihtimamlarımıza rağmen beşinci gün en zalim bir can çekişmesinden sonra kollarımız arasında öldü. Bu can çekişme esnasında benim cesaret verici sözlerimden başka söz işitmedi. Bu sözleri öyle ıstırap ve hulûs hamleleriyle o kadar çok tekrar ettim ki beni anlıyacak halde olaydı az çok bir teselli duyacaktı. Hayatta rasladığım en sağlam dostu işte böyle kaybettim. Eşi dünyada az bulunur değerli bir adamdı. Yaratılış kabiliyetleri onda tahsil ve terbiye yerini tutmuştu. Emir kulluğunun zor şartları içinde büyük adamların bütün faziletlerini besliyen yaratılış kabiliyeti onda tahsil ve terbiye yerini tutmuştu. Kendisini herkese büyük adam olarak kabul ettirmesi için belki de tek eksiği daha fazla yaşamamasından ve bir mevki sahibi olmamasından ibaretti.

Ertesi gün Madam de Warens'e en şiddetli ve en samimî bir teessür içinde ondan bahsediyordum. Söz arasında birdenbire aklıma aşağılık ve yakışıksız bir şey geldi. Onun birtakım eski püsküleri bana kalıyordu. Hele bir güzel siyah elbisesi vardı ki gözüme pek hoş görünürdü. Bunları düşündüm ve onun neticesi olarak da söyledim. Çünkü onun yanında düşünmek ile söylemek benim için aynı şey demekti. Bu alçak ve iğrenç kelimeler kadar hiçbir şey Madam de Warens'e kaybının büyüklüğünü hissettirmedi. Çünkü tok gözlülük ve ruh asilliği Anet'in en yüksek dereceye ulaşmış iki meziyeti idi. Zavallı kadın cevap vermeden başını öte tarafa çevirdi ve ağlamaya başladı. Onlar ne sevgili ve kıymetli göz yaşlarıydı. Bu göz yaşlarındaki mânayı anladım. Hepsi birden yüreğimin içine aktılar; içimdeki aşağılık ve namussuz duyguyu son izlerine kadar yıkadılar. O zamandan sonra böyle bir şey asla kalbime girmiş değildir.

Bu kayıp Madam de Warens'e ıstırap kadar da zarar verdi. O zamandan sonra işleri gün günden kötüleşti. Anet her işi dakikası dakikasına yapan intizamlı bir çocuktu. Hanımının evindeki düzeni sağlıyan o idi. İdaresindeki sıkılıktan herkes korkardı ve bu suretle israfları en aşağı bir dereceye indirmişti. Madam de Warens'in kendisi bile onun tenkidinden korkar ve yaptığı israflarda kendini tutmaya çalışırdı. Anet'in bağlılığı ona yetmezdi, takdirine de ihtiyacı vardı. Kendi malı kadar başkasınınkini de israf ettiğini arasıra söylemeye cesaret ederek yaptığı haklı tekdirler onu adamakıllı ürkütüyordu. Ben de onun gibi düşünüyor ve hattâ söylüyordum. Fakat onun

otoritesi bende yoktu ve sözlerim onunkiler gibi tesir etmiyordu. Anet gidince ben onun yerini almak zorunda kaldım. Fakat kabiliyetim bu işten duyduğum zevk kadar azdı. Vazifemi çok fena yaptım. Çok az dikkatli ve ürkektim. Kendi kendime söylenip durmakla beraber işleri oluruna bırakıyordum. Madam de Warens benden aynı emniyeti esirgememişti. Fakat ben aynı otoriteyi elde edememiştim. Düzensizlikler görüyor, bundan yana yakıla şikâyet ediyor fakat kendimi dinletemiyordum. Akıllı uslu bir insan olmaya hak kazanmak için çok fazla genç, çok fazla ateşli idim. Denetçilik taslamaya kalktığım zamanlar Madam de Warens bana küçük küçük okşama şamarları atıyor, "benim küçük akıl hocam" diyor ve beni kendime yakışan role dönmeye zorluyordu. Ölçüsüz masrafların ergeç olarak getireceği felâketi hissetmek beni derinden derine sarsıyor ve evin müfettişi olarak terazinin *gelir* ve *gider* gözleri arasındaki eşitsizliği görmem bu sarsıntıyı büsbütün artırıyordu. O zamandan sonra kendimde daima hissettiğim hasislik meylinin bu tarihte başladığını sanıyorum. Ben ancak gelip geçici sağnaklar halinde israf yapmışımdır. Fakat o zamana kadar cebimdeki paranın az veya çok olması beni çok tasalandırmamıştı. O tarihten sonra gözümü açmaya ve keseme dikkat etmeye başladım. Çok asîl bir gaye ile pinti oluyordum. Çünkü yaklaşmakta bulunduğunu gördüğüm felâket günü için Madam de Warens'e bir parça geçim vasıtası sağlamaktan başka bir şey düşünmemekteydim. Alacaklıların onun ödeneğine el koydurmalarından, yahut bu ödeneğin büsbütün kaldırılmasından korkuyor ve dar anlayışıma göre biriktire-

ceğim birkaç paranın onun işine yarıyabileceğini tasavvur ediyordum. Fakat bunu yapmak ve hele muhafaza etmek için kendisinden gizli hareket etmem lâzımdı. Çünkü onun sağa sola çarpındığı bir sırada benim gizli bir param bulunduğunu bilmesi asla yakışık almazdı. Bunun için ötedeberide biriktirdiğim birkaç lirayı saklıyacak delik arıyor ve onun ayaklarına dökeceğim güne kadar bu parayı durmadan artıracağımı umuyordum. Fakat parayı saklıyacağım yerleri seçmekte o kadar beceriksizdim ki Madam de Warens daima kokularını alıyor ve onları gördüğünü bana anlatmak için koyduğum altınların yerine daha çok sayıda başka cins paralar bırakıyordu. O zaman küçük hazinemi utana sıkıla ortak kesemize getiriyordum ve kendisi de onları gümüş kılıç, saat gibi benim işime yarıyacak ufak tefek şeylere yahut oda eşyasına harcamaktan geri durmuyordu. Para biriktirmek benim harcım olmadığı gibi birikecek paranın da onun için pek cılız bir kaynak olacağına iyice kanaat getirince anladım ki Anne'nin beni geçindirmek şöyle dursun kendisini bile kuru ekmeğe muhtaç göreceği gün gelip çattığı zaman bu felâkete karşı tek çare benim onu kendi elemeğimle geçindirecek bir hale gelmemden ibaretti. Fakat ne yazık ki projelerimi zevklerimin yanına yerleştiriyor ve servetimi müzik yolunda aramakta çılgıncasına ayak direyordum. Başımın içinde birtakım fikirler ve melodiler doğduğunu hissetmekte, bunlardan faydalanacak duruma gelir gelmez meşhur bir adam, çıkardığı seslerle Peru'nun bütün altınlarını çekecek bir yeni Orphée olmayı ummaktaydım. Benim gibi notayı şöyle böyle okumaya alışmış bir müzikçi için bü-

tün mesele kompozisyon sanatını öğrenmekte ve bütün güçlük bana bunu öğretecek bir adam bulmakta idi. Çünkü yalnız Rameau ile hedefe erişeceğimi ummuyor ve Mösyö Le Maître buradan gittikten sonra Sovoie'da armoni denen şeyi anlıyacak bir insan göremiyordum.

Burada hayatımı baştanbaşa dolduran ve birçok defalar dosdoğru hedefime yürümeyi düşündüğüm zamanlarda bile beni ters bir istikamete saptırmış olan aykırılıklardan birine raslanacaktır. Venture bana kendi kompozisyon öğretmeni olan papaz Blanchard'dan çok bahsetmişti. Bu adam o zaman Besançon katedralinde, şimdi de Versailles şapelinde müzik öğretmenliği yapan çok hünerli ve değerli bir insandı. Besançonda papaz Blanchard'dan ders almaya gitmeyi kafama koydum ve bu fikir bana o kadar makul göründü ki Madam de Warens'e de öyle göstermeye muvaffak oldum. O benim için ufak tefek yol hazırlıklarına başladı ve her işindeki gibi bunda da israfa kaçtı. Böylece her zaman olduğu gibi iflâsı önlemek ve lüzumsuz israflarının açtığı gediği ilerde tamir etmek kararıyle onu bugünkü halinde 800 frank masrafa soktum. Böylece Anne'nin iflâsına çare bulacak duruma gelmek için iflâsı çabuklaştırmaktan başka bir şey yapmamış oluyordum. Bu hareket delicesine bir şey olmakla beraber ben de, kendisi de hayaller içinde yüzüyorduk. Ben onun için, O benim için faydalı bir iş yaptığımıza hiç şüphemiz yoktu?

Venture'u Annecy'de bulacağımı ve kendisinden papaz Blanhard için bir mektup istiyeceğimi hesap etmiştim. Orada değildi. Elde edebildiğim tek şey kendi kompozisyonlarından olup eliyle yazdığı ve bana bı-

raktığı dört partilik bir mes duasından ibaret kaldı. Bu tavsiye ile Besaneçon yolunu tuttum ve giderken Cenevreye uğrıyarak akrabalarımı gördüm. Sonra da Nyon'da babamla görüştüm. O beni her zamanki haliyle karşıladı ve bavulumu arkamdan göndermek vazifesini üzerine aldı. Atla seyahat ettiğim için bavulum çaresiz arkamdan geliyordu. Nihayet Besonçon'a vardım. Papaz Blanchard beni iyi karşıladı. Yardımını vadetti. Tam derslere başlamak üzere iken babamın bir mektubundan İsviçre hududundaki Rousses isimli Fransız gümrüğünde bavuluma el konduğunu öğrendim. Bu havadisten ürktüm ve bu hareketin sebeplerini öğrenmek için Besonçon'da tanıştığım bazı kimselerden faydalanmaya uğraştım. İçinde kaçak eşya bulunmadığı için bavuluma ne bahane ile elkoyduklarını bir türlü tasavvur edemiyordum. Nihayet meseleyi öğrendim. Bunu burada anlatmalıyım. Gerçekten meraka değer bir olaydır. Chambéry'de Mösyö Duvivier isminde bir ihtiyar Liyonlu görüyordum. Kendi halinde çok iyi bir adamcağızdı. Rejans idaresi zamanında vize dairesinde bulunmuş, sonra işsizlik yüzünden kadastroda çalışmaya gelmişti. İnsan içine girip çıkmış bir adamdı. Hünerleri bir parça bilgisi, tatlılığı, nezaketi vardı. Müzikten anlıyordu. Kadastroda bir odada çalıştığımız için etrafımızdaki yontulmamış ayılar arasında birbirimize oldukça bağlanmıştık. Pariste mektuplaştığımız bazı kimseler vardı ki ona bu şehrin birtakım küçük hiçlerini, niçin ağızlarda dolaştıkları, sonra nasıl öldükleri kimse tarafından bilinmiyer ve konuşulmaktan vazgeçildiği zaman bir daha akla gelmiyen gelgeç yeniliklerini ona yazarlardı. Kendisini arasıra

Madam de Warens'in evinde yemeğe götürdüğüm için bana âdeta kur yapar ve hatırımı hoş etmek için daima tiksindiğim, hayatımda bir kere bile kendi başıma okumadığım birtakım yavan şeyleri bana sevdirmeye çalışırdı. Ben de onu memnun etmek için bu yazıları cebime atar ve ancak biricik işe yarıyabilecekleri yerde kullanmak üzere bir daha aklıma getirmezdim. Aksi olacak bu melûn kâğıtlardan biri gümrükçülerin bir mesele çıkarmamaları için iki üç defa giydiğim yeni bir elbisenin cebinde kalmıştı. Bu kâğıt Racine'nin *Mithridate* trajedisinin meşhur sahnesine ait oldukça bayağı ve yavan bir Janseniste paradisiydi. On mısraını bile okumamış ve unutkanlıkla cebimde bırakmıştım. Gümrükte bavuluma elkoyulmasının sebebi işte bu yazı idi. Memurlar bu bavuldaki eşyaların listesini yazdıkları sırada mükemmel bir tutanak kaleme almışlardı. Bu yazının Fransada basılıp dağıtılmak üzere Cenevreden gönderildiğini farz ederek Tanrı ve Kilise düşmanlarına kutsal lânetler yağdırıyorlar ve kendilerinin bu melûn projenin gerçekleşmesine engel olmakta gösterdikleri din gayretini göklere çıkarıyorlardı. Gümrükçüler iç gömleklerimde de hiç şüphesiz bir itizal kokusu bulmuş olacaklardı. Çünkü bu korkunç kâğıt yüzünden her şeyimi zaptettiler. Bütün uğraşmalarıma rağmen ne derdimi anlatabildim ne de biçare ufak tefeğimden bir haber aldım. Başvurduğum kimseler o kadar açıklamalar, belgeler, muhtıralar istiyorlardı ki bu lâbirent içinde ne yapacağımı şaşırdım ve her şeyimi bırakmak zorunda kaldım. Rousses gümrükğünün bu tutanağını saklamadığıma çok üzül-

müşümdür. Bu kitapla beraber çıkacak olan vesikalar arasında yer almaya gerçekten değerdi.

Bu kayıp beni papaz Blanchard ile hiçbir şey yapamadan derhal Chambéry'ye dönmeye mecbur etti ve el attığım her şeyde talihsizliğin beni kovaladığını görerek bundan sonra yalnız Madam de Warens'e bağlanmaya, onu mesut etmeye çalışmaya ve elimde olmıyan bir istikbal için nafile yere kendimi sıkıntıya sokmamaya karar verdim. O beni kendisine hazineler getiriyormuşum gibi karşıladı. Küçük gardrobumu yavaş yavaş eski haline getirdi. Ve ikimiz için de epeyce büyük olan bu felâket ben Chambéry'ye dönünce hemen hemen derhal unutuldu. Bu felâket müzik projelerimin ateşini az çok söndürmüş olmakla beraber yine de Rameau'mu incelemekten geri durmuyordum. Nihayet kendimi zorlaya zorlaya onu söktürmeye, bazı küçük kompozisyon denemeleri yapmaya muvaffak oldum. Bu başarı cesaretimi artırdı. Marki d'Antremont'un oğlu Kont de Bellegarde, kıral Auguste'ün ölümünden sonra Dresde'den dönmüş bulunuyordu. Uzun zaman Pariste yaşamıştı. Müziği son derece seviyordu; Rameau'nunkine ise âdeta âşıktı. Kardeşi Kont de Nangis keman çalıyor, kızkardeşleri Madam la Kontes de la Tour bir parça şarkı söyliyordu. Bu şeyler Chambéry'de müziği moda haline getirdi ve bir nevi umumi konserler tertibedilerek idaresi ilkönce bana verilmek istendi. Fakat az sonra bu işin benim kudretim üstünde bir iş olduğu anlaşıldı ve başka bir tertip bulundu. Ancak ben de orada kendi yaptığım bazı küçük parçalar çaldırmaktan geri durmuyordum. Bunlar arasında bir kantat oldukça hoşa gitti. Bu iyi yapılmış bir par-

ça değildi. Fakat içinde benden beklenemiyecek birtakım yeni şanlar ve oldukça dikkati çeken birtakım şeyler vardı. Bu efendiler notayı bu kadar fena okuyan bir insanın oldukça zararsız parçalar besteliyecek durumda olmasına inanmadılar ve başkasının eserleriyle kendimi şereflendirdiğimi zannettiler. Bu meseleyi açığa çıkarmak için bir sabah Mösyö de Nangis, elinde Clérambault'nun bir kantatı ile beni görmeye geldi. Daha rahat okunması için bir parçanın tonlarını değiştirdiğini, ancak bu değişikliğin Clérambault'nun notasını müzik aletleriyle çalınamıyacak bir hale getirdiği için bir başka baso yapmak lâzım geleceğini söyledi. Ben bunun büyük iş olduğu ve hemen yapılamıyacağı cevabını verdim. Bir kaçamak arıyorum sandı ve hiç olmazsa bir resitatif'in basosunu yapmam için beni sıkıştırdı. İstediğini yaptım. Hiç şüphesiz fena oldu. Çünkü benim herhangi bir işi iyi yapmam için rahat ve sessiz çalışmaya ihtiyacım vardı. Fakat bu işi hiç değilse kaidelere uygun bir şekilde yaptım. Kendisi o esnada yanımda bulunduğu için kompozisyonun elemanlarını bildiğimden şüphe edemedi. Böylece öğrencilerimi kaybetmekten kurtuldum. Fakat bir konser yaptıklarını ve beni almadıklarını görerek müzikten bir parça soğur gibi oldum.

Barış, aşağı yukarı o sıralarda yapılmış ve Fransız ordusu tekrar dağları geçmeye başlamıştı. Birçok subaylar Madam de Warens'i görmeye geldiler. Aralarında Orléan alayı albayı Kont de Lautrec de vardı, ki az sonra Cenevre elçisi ve nihayet Fransa Mareşali olmuştur. Madam de Warens beni kendisine takdim etti, Kont, Madam de Warens'in söylediği güzel şeyler

üzerine bana ilgileniyor göründü ve çok vaidlerde bulundu. Mareşal de Lautrec bu vaidleri hayatının son senesinde, kendisine artık ihtiyacım kalmadığı bir zamanda hatırlamıştır. Babası Torino'da elçi olan genç Marki de Sannecterre de yine o günlerde Chambéry'den geçmişti. Madam de Menthon'un evinde yemek yedi. Ben de o gün orada bulunuyordum. Yemekten sonra müzikten söz açıldı. Marki bu işi çok iyi biliyordu. Jephté operası o zamanın aktüalitesi idi. Marki ondan bahsetti; notasını getirtti. Bu operayı beraber çalmamızı teklif ederek beni heyecanlar içinde bıraktı ve kitabı açınca şu iki korolu meşhur parçaya tesadüf etti.

"Dünya, Cehennem, hattâ gök[1]
Her şey Tanrı'nın önünde titriyor."

Marki bana: "Kaç parti yapmak istersin? dedi, ben kendi payıma şu altı partiyi yapmak isterdim." Ben o zaman Fransızlardaki coşkunluğa henüz alışmış değildim. Arasıra bazı Partisyonları gevelemekle beraber aynı insanın aynı zamanda altı parti, hattâ iki partiyi üzerine almasını anlıyamıyordum. Müzikte hiçbir şey bana bu kadar hafiflikle bir partiden öbürüne atlamak ve partilerin hepsini birden göz altında bulundurmak kadar güç gelmemiştir. Marki bu işten yüz akiyle çıkamadığıma bakarak müziği bilmediğime inanır gibi oldu ve belki de bu şüphede ne dereceye kadar haklı olduğunu anlamak için Matmazel de Menthon'a vermek istediği bir şarkıyı notaya almamı tek-

[1] La terre, l'Enfer, le Ciel même
Tout tremble devant le Seigneur

lif etti. "Hayır" diyemezdim. Şarkıyı o söyledi ben yazdım hattâ pek çok tekrar ettirmeden. Sonra okudu, notaları çok doğru yazılmış buldu ki gerçekten de öyle idi. Şaşkınlığımı görmüş olduğu için bu küçük başarımı değerlendirmekten zevk duydu. Bununla beraber bu iş pek basitti. Esasen müziği iyi bilmekte idim. Bende eksik olan şey ilk bakışta kavrama kabiliyeti idi ki zaten hiçbir zaman hiçbir işde bende böyle bir şey görülmemiştir. Müzikte ise böyle bir meleke ancak tamamına ermiş bir pratikte elde edilebilir.

Ne olursa olsun Marki'nin benim küçük ayıbımı gerek başkalarının, gerek kendimin zihninden silmek için gösterdiği namuslu gayret beni çok duygulandırmıştı. On on beş yıl sonra Parisin muhtelif evlerinde kendisine rasladığım zaman bu küçük vakayı hatırlatmak ve unutmadığımı göstermek arzusnu duydum. Fakat Marki o zamandan sonra gözlerini kaybetmişti. Bu gözleri vaktiyle ne parlak bir şekilde kullanmasını bilmiş olduğunu hatırlatarak acılarını tazelemekten çekinmedim.

Şimdi artık eski varlığımı bugünkü varlığıma bağlamaya başlıyan zamana geliyorum. O zamanların bugünlere kadar uzayıp gelmiş bazı dostlukları gözümde çok kıymet almışlardır.

Bu dostluklar bana o zamanki bahtiyar meçhullüğümü sık sık aratırlar. Dostum olduğunu söyliyenler gerçekten öyle idiler; beni ben olduğum için, iyiliğimi istedikleri için severlerdi, tanınmış bir adamın ahbaplığı ile böbürlenmek için yahut ona fenalık etmeye daha çok fırsatlar bulmak arzusu ile değil.

İhtiyar dostum Gauffecourt ile ilk tanışmam o tarihte olmuştur. Onu elimden almak için sarfedilen bütün gayretlere rağmen Gauffecourt her zaman dostum kalmıştır. Her zaman için mi? Hayır, ne yazık ki onu kaybetmiş bulunuyorum. O ancak öldükten sonra beni yüreğinden çıkarmış, dostluğumuz onun hayatiyle beraber sona ermiştir. Gauffecourt bu dünyada yaşamış en sevilecek adamlardan biriydi. Onu görüp sevmemeye, bir parça beraber yaşandığı halde kendisine iyiden iyiye bağlanmamaya imkân yoktu.

Hayatımda onunkinden daha açık, daha okşayıcı, daha huzur veren, daha fazla duygu ve zekâ alâmetleri taşıyan ve emniyet ilham eden bir çehre görmedim. İnsan ne kadar çekingen olursa olsun ilk görüşte ona yirmi seneden beri tanışıyormuş gibi yakınlık duyardı. Ben ki öteden beri yeni çehreler karşısında açılıp ferahlamakta daima güçlük çekmişimdir. Ben ona birdenbire alışmış olduğumu hatırlarım. Sesi, sözleri daima yüzünün ifadeleriyle beraber giderdi. Bu ses dolgun, açık ve ahenkli idi. Kulağı dolduran ve yürekte yankılar bırakan zengin, kavrayıcı bir güzel baso sesi. Onunkinden daha kararlı ve tatlı bir neşeye, daha gerçek ve sade bir zarafete, daha tabiî ve daha zevk ile işlenmiş hünerlere sahibolmak imkânsızdı. Bunlara bir de sevgi dolu fakat herkesi bir parça lüzumundan fazla seven bir ruh; etrafındakileri pek birbirinden ayırdetmiyen, dostlarına hulûs ile hizmet eden yahut daha doğrusu hizmet edebileceği kimselerle dost olan ve başkalarının işlerini çok hararetle yapmakla beraber kendi işlerini de çok ustalıkla yapmasını bilen yarı resmî bir karakter eklemeyi de unutmamanız lâzımdır.

Gauffecourt basit bir saatçinin oğlu idi, kendisi de vaktiyle saatçilik yapmıştı. Fakat çehresi ve değeri onu başka bir âleme çağırıyordu ve kendisi o âleme girmekte gecikmedi. Cenevre elçisi Mösyö de la Clau surne ile tanışmış ve kendisini ona sevdirmişti. Elçi onu Pariste başka kimselerle tanıştırdı. Gauffecourt bu sayede kendisine yirmi bin frank irad sağlıyan Valais tuzları mütaahhitliğini elde etmeye muvaffak oldu. Oldukça parlak demek olan talihi erkekler yönünden burada kalmıştı. Fakat kadınlar yönünden çok daha açık oldu. Hangisini seçerse avucunun içinde demekti ve neyi istedi ise yapmıştır. Gauffecourt'un pek az kimseye nasibolmuş en şerefli tarafı şudur ki bütün memleketlerle ilişiği olduğu halde her yerde herkes tarafından sevilip tutulmuş; hiçbir zaman kimsenin hasetine, nefretine hedef olmamış ve sanırım ki hayatında bir tek düşmanı olmadan ölmüştür. Bahtiyar adam! O her yıl komşu memleketlerin en kibar ailelerinin toplandıkları Aixe kaplıcalarına geliyordu. Bütün Savoie asılzadeleriyle tanıştığından Kont de Bellegarde'i ve babası Marki d'Antremont'ı görmek için Aixe'den Chambéry'ye gelirdi. Madam de Warens onu Kontun evinde tanımış ve beni de tanıştırmıştı. Hiçbir netice vermiyecek gibi görünen ve birçok yıllar fasılaya uğrıyan bu ahbaplık, aşağıda anlatacağım vesile ile sonradan tazelenmiş ve gerçek bir dostluk şeklini almıştır. Bu derece sıkı bağlarla bağlandığım bir dosttan bahse kendimde hak görmem için bu kadarı kâfidir: Fakat hâtırası ile şahsi bir ilgim bulunmamış olduğu da farzedilse o kadar sevimli ve o kadar iyi yaratılışlı bir insandı ki insan cinsinin şerefi adına

bu hâtırayı muhafaza etmeyi bilirdim. Bununla beraber bu çok sevimli insanın da, biraz sonra görüleceği üzere, başka insanlar gibi birtakım kusurları vardı. Fakat bu kusurlar bulunmasaydı, o belki de daha az sevimli olacaktı. Gauffecourt'u mümkün olabileceği derecede enteresan bir insan haline getirmek gözümüzde affedilecek bir şeyleri bulunmak gerekirdi.

Aynı yılların bir başka hâtırası da henüz sönmemiştir ve beni insan yüreğinde çok zor sönen dünya saadeti ümidiyle hâlâ avutup oyalamaktadır. O zaman genç ve sevimli bir insan olan Savoie asılzadelerinden Mösyö de Conzie müzik öğrenmek ve daha doğrusu müzik darsleri veren insanla tanışmak sevdasına kapıldı. Zekâ ve güzel bilgilere açık olan de Conzié, kendisini kolayca etrafındakilere bağlıyan bir karakter tatlılığına sahipti ve o zaman ben kendim de öyle kimselerle çabucak dost olurdum. Az zaman içinde birbirimize ısındık. Başımda mayalanmaya başlıyan ve büsbütün gelişmek için bir parça kültürden ve teşvikten başka bir şey beklemiyen edebiyat ve felsefe tohumu, bütün aradıklarını bu insanda buluyordu. Mösyö de Conzie'nin müziğe istidadı azdı ve bu benim için bir nimet oldu. Ders saatleri solfejden başka her şeyle geçiyordu. Beraber yemek yiyor, konuşuyor, yeni eserleri okuyor ve müzik üzerine bir tek kelime konuşmuyorduk. Voltaire'in Prusya prensi ile mektuplaşması o tarihte birçok dedikodulara sebep oluyordu. Biz de çok kere bu iki meşhur adamdan söz açıyorduk. Bunlardan biri pek yakında tahta çıkmış bulunuyor ve çok geçmeden dünyaya göstereceği çehreyi daha o zamandan belirtmeye başlıyordu. Şimdi ne kadar yük-

seltiliyorsa o zaman o kadar yerin dibine sokulan öteki ise kendisini kovalıyor sanılan ve çok kere büyük değerlerin tacı gibi görünen felâketine bizi yürekten acındırıyordu. Prusya prensi gençliğinde çok az mesut olmuştu, Voltaire ise hiçbir zaman olmamak üzere yaratılmış görünüyordu. Her ikisi için duyduğumuz ilgi kendilerine ait olan bütün şeylere yayılmakta idi. Voltaire'in yazdıklarından hiçbiri gözümüzden kaçmıyordu. Bu yazıları okumaktan duyduğum zevk bende zarif yazı yazmak ve beni büyülemekte olan bu yazarın güzel renklerini taklide çalışmak arzusunu uyandırdı. Bir zaman sonra Voltaire'in (Lettres Philosophiques) i çıktı. Hiç şüphesiz onun en iyi eseri olmamakla beraber beni çalışmaya en çok teşvik eden şey bu eser oldu ve yeni doğan zevkim o zamandan beri sönmedi. Fakat kendimi adamakıllı çalışmaya vermek zamanı henüz gelmemişti. İçimde bir parça uçarılık meyli, bir oradan oraya gidip gelme arzusu kalmıştı ki büsbütün sönmekten ziyade sınırlanmış denebilirdi. Ve Madam de Warens'in evindeki, benim yalnızlık arıyan ruhum için çok fazla gürültülü olan yaşama tarzı bu meyli durmadan beslemekteydi. Her gün her taraftan akıp gelen yabancılar kalabalığı ve bu adamlardan her birinin kendi usulüne göre Madam de Warens'i aldatmaktan başka bir şey aramadıkları hakkındaki kanaatim bu evi benim için bir cehennem haline getiriyordu. Hanımının güveni bakımından Claude Anet'nin yerini aldığım zamandan beri onun işlerini daha yakından takip ediyor ve onlarda fenaya doğru bir ilerleme görerek dehşete düşüyordum. Bu gidişin fena olduğunu Madam de Warens'e yüzlerce defa göstermiş, yüzlerce defa

yalvarıp yakarmış ve kendisini sıkıştırmıştım. Fakat hepsi daima boşa gitmişti. Öyle zamanlar olmuştu ki ayaklarına kapanmış, kendisini tehdit eden felâketi en korkunç renkleriyle tasvir etmiş, benden başlamak üzere masraflarını bir hale yola sokmasını ihtiyarlığında alacaklılarının kötü muamelelerine ve sefalete uğramaktansa henüz genç iken bir parça sıkıntıya katlanması için yalvarmıştım. Uğraşmalarımdaki samimiliği anlıyarak benimle beraber üzülüyor, bana dünyanın en güzel şeylerini vadediyordu. Fakat o dilenci gözlü heriflerden biri kapıdan girdi mi saniyesinde hepsini unutuyordu. Sitemlerimin nafileliğini binlerce defa denedikten sonra benim için önlememe imkân olmıyan felâkete gözlerimi yummaktan başka yapılacak ne kalıyordu? Kapısını bekliyemediğim evden çaresiz uzaklaşıyor, Nyon'a, Cenevre'ye, Lyon'a küçük seyahatler yapıyordum. Bu seyahatler gizli ıstırabımı az çok uyuşturuyor fakat aynı zamanda da bu ıstırabı doğuran sebebi daha vahim bir hale sokuyordu. Benim artıracağım para Madam de Warens'in işine yarıyacak olsaydı, yemin ederim ki bütün mahrumluklara seve seve göğüs gererdim. Fakat kendimden esirgediğim şeylerin dolandırıcıların gırtlağına gideceğinden şüphem olmadığı için Madam de Warens'in kolay aldanmasından kendim de faydalanarak lokmayı bu dolandırıcılarla bölüşüyor ve kasap dükkânlarından dönen köpek gibi başka köpeklerden kurtaramadığım et parçasından kendime de bir pay ayırıyordum.

Bu seyahatler için hiçbir zaman bahanem eksik olmamaktaydı. Anne'nin her yerde o kadar münase-

betleri, alışverişleri, işleri, emniyetli bir kimseye verilecek siparişleri vardı ki bu bahaneleri bana onun kendisi tedarik edebilirdi. Onun beni bir yere göndermekten başka istediği yoktu. Bense buna can atıyordum. Bu hal bana az çok gezginci bir hayat sağlamaktan geri durmamaktaydı. Bu seyahatler benim birkaç kimse ile tanışmama yol açmış ve bu tanışmalar sonradan benim için hoş ve faydalı olmuşlardır. Bunlardan biri Lyon'da tanıdığım Mösyö Perrichon'dur ki bana ettiği çok iyi muameleye göre kendisiyle ahbaplığı yeter derecede ilerletmemiş olduğuma üzülürüm. Yine seyahatte tanıdığım iyi kalbli Pariset'den daha sonra bahsedeceğim. Grenoble'de Madam Deyben ile Başkan Bardonanche'in karısı Madam Bardonanche'i tanımıştım. Madam Bardonanche çok zeki ve zarif kadındı. Kendisini daha sık görebilecek durumda olaydım benimle dost olacağına şüphe yoktu. Cenevre'de Fransız elçisi Mösyö de Closure ile tanıştım. Ölüme ve zamana rağmen bir türlü kalbinden çıkaramadığı annemden bana sık sık bahsederdi. Yine Cenevre'de tanıdığım iki Barillot'dan beni torunum diye çağıran baba Barillot çok hoş sohbet bir adamdı, tanıdığım insanların en iyilerinden briydi. Cumhuriyet kargaşalıkları zamanında bu iki vatandaş iki rakip partiye girdiler: oğul burjuvalar, baba hâkimler partisine, 1737 de silâhlar ele alındığı zaman ben Cenevre'deydim. Baba ile oğulun silâhlanmış olarak aynı evden çıktıklarını, iki saat sonra birbirlerini boğazlamak üzere karşı karşıya geleceklerinden emin olarak birinin belediye dairesine, ötekinin kendi toplantı yerine gittiğini gözümle gördüm. Bu korkunç manzara bende

o kadar şiddetli bir tesir yaptı ki bir gün hemşerilik haklarıma kavuşacak olursam hiçbir iç savaşa yanaşmamaya, memleket sınırları içinde hürriyetin silâh vasıtasiyle korunmasına ne şahsımla, ne sözümle yardım etmemeye yemin ettim. Sonradan nazik bir zamanda bu yemini tutmuş olduğumu söyliyebilir ve başkalarının da bu itidalimin az çok bir şeye yaradığını teslim edeceklerini umarım.

Fakat o zaman silâha sarılan Cenevre'nin kalbimde harekete getirdiği ilk vatanseverlik heyecanı henüz mayalanmaya başlamış değildi. Benim için çok ağır bir suç teşkil eden bir olay o zamanlarda bu duygunun ne kadar uzağında ve üstünde olduğunu gösterecektir. Bu olayı yerinde anlatmayı ihmal ettim. Fakat etmemem lâzımdır.

Dayım Bernard evvelce plânını yaptığı Charleston şehrini kurmak için birkaç yıldan beri Caroline'e geçmiş bulunuyordu. Az sonra orada öldü. Dayımın zavallı oğlu da Prusya kıralının hizmetinde ölmüş ve yengem oğlu ile kocasını hemen aynı zamanda kaybetmişti. Bu kayıplar onun elinde kalan en yakın akrabasına yani bana olan sevgisini bir parça sıcaklaştırdı. Cenevre'ye gittikçe onun evinde kalıyor ve dayımın bıraktığı kitapları ve kâğıtları karıştırmak, ötelerine berilerine göz gezdirmekle eğleniyordum. İçlerinde çok meraka değer vesikalar kalmış olacakları aklıma gelmiyen birtakım mektuplar buldum. Bu kâğıt parçalarına pek ehemmiyet vermiyen yengem, istersem hepsini alıp götürmeme izin vermişti. Ben rahip büyük babam Bernard'ın kendi eliyle yorumlanmış iki üç kitabıyle yetindim. Aralarında Rohault'nun ölümünden sonra basılmış

eserlerinin dördüncü cildi vardı ki sahife kenarları bana matematik ilimlerini sevdiren çok mükemmel notlarla dolu idi. Bu eser Madam de Warens'in kitapları arasında kalmış ve onu saklamadığıma daima üzülmüşümdür. Bu kitaplara elyazısı beş altı muhtıra ve onlarla beraber bir de basılmış yazı ilâve ettim ki çok hünerli bir insan, aydın bir âlim olan meşhur Micheli'nin Ducret kaleminden çıkmıştı. Fakat bu Ducret çok fazla hareketli bir adamdı. Bu yüzden Cenevre hâkimleri tarafından çok gaddarca muamele görmüş ve söylenildiğine göre Berne suikastında parmağa bulunduğu için uzun yıllardan beri kapalı bulunduğu Alberg kalesinde, son senelerde ölmüştü.

Bu muhtıra Cenvre'de bir kısmı tatbik edilmiş ve konseyin bu parlak teşebbüsündeki gizli maksadı bilmiyen meslek adamları tarafından kahkahalarla karşılanmış olan büyük ve korkunç tahkimat plânının oldukca ince ve tafsilatlı bir kritiği idi. Micheli bu plânı kötülediği için tahkimat komisyonundan çıkarılmış bulunduğundan *İki yüzler*'in bir üyesi ve hattâ hemşeri olarak bu mesele hakkındaki düşüncesini daha etraflı bir surette söyliyebileceğini sanmıştı. Bastırmak ihtiyatsızlığında bulunduğu fakat yayınlamadığı kitap işte bu muhtıra idi. Micheli'nin bastırdığı nüshalar ancak *İki yüzler*'e gönderilebilecek sayıda idi ve bunların hepsine Küçük Konseyin emriyle daha postada iken elkonmuştu.

O zaman dayımı bu muhtıraya cevap vermeye memur etmişlerdi ve ben muhtırayı da, cevabı da onun kâğıtları arasında bulup almıştım. Ben bu seyahati Kadastrodan ayrılmadan pek az bir zaman evvel yap-

mış ve Kadastro şefi olan avukat Coccelli ile münasebetimi az çok devam ettirmiştim. Bir zaman sonra Gümrük Müdürü benden çocuğuna vaftiz babalığı yapmamı rica etti ve vaftiz anası olarak da Madam Coccelli'yi seçti. Bu şeref başımı döndürmüştü. Avukata bu kadar yakın olmak gururumu okşuyordu ve bu şerefe lâyık olmak için kendime ehemmiyetli bir insan süsü vermeye uğraşıyordum.

Bu düşünce ile avukata Micheli'nin basılmış muhtırasını göstermekten daha iyi bir şey yapamıyacağımı zannettim. Cenevre'nin devlet sırlarını bilen hatırlı insanlariyle yakınlığını ona ispat etmek bakımından bu muhtıra gerçekten nadir bir vesika idi. Bununla beraber sebebini anlatmakta güçlük çekeceğim bir yarım ihtiyat ile dayımın cevabını göstermekten çekindim. Bu ihtiyat belki de cevabın el yazısiyle yazılmış olmasından ve avukat için ancak basılmış yazının ehemmiyetli olduğunu zannetmemden ileri geliyordu. Bununla beraber o kendisine emanet etmek aptallığında bulunduğum muhtıranın değerini o kadar iyi hissetti ki bir daha onu geri almaya, hattâ görmeye muvaffak olamadım. Uğraşmalarımın beyhude olacağına iyice kanaat getirdiğim için bu harekete bir kibarlık süsü verdim ve hırsızlığı hediye şekline soktum. Avukatın faydalı olmaktan ziyade meraklı olan vesikayı Torino sarayının gözünde değerlendirdiğinden ve ona elde etmek için sarf etmiş olacağı parayı şu veya bu şekilde ödeterek cebine attığından bir saniye şüphe etmedim. Çok şükür ki geleceğe ait ihtimaller arasında en az akla gelebilecek olanı Sardenya kıralının, günün birinde Cenevreyi kuşatmaya kalkmasıdır. Fakat

böyle bir şeye büsbütün imkânsız da denemiyeceği için Cenevre istihkâmlarının en büyük kusurlarını onun eski düşmanına göstermeye sebebolan ahmak gururuma her zaman lânet edeceğim.

Böylece müzik, simya denemeleri, projeler ve seyahatler arasında iki üç yıl geçirdim. Durmadan bir şeyden ötekine gidip geldim, neye olduğunu bilmeden bir şeye sarılıp yapışmaya uğraştım. Bununla beraber derece derece fikir çalışmalarına doğru sürüklendim. Birtakım edebiyat adamları görüyor, edebiyattan bahsedildiğini işitiyor, arasıra bu bahislere kendim de karışmaya kalkıyor, kitapların içindeki bilgilerden ziyade dillerindeki yalancı tantanalara kendimi kaptırıyordum.

Cenevreye seyahatlerimde arasıra eski dostum Simon'a uğramaktaydım. O benim yeni doğmakta olan merak ve hevesimi, edebiyat Cumhuriyetinin Baillet'den, Colomié'den alınmış en taze havadislerle kamçılıyordu. Chambéry'de adını unuttuğum bir Jakoben fizik öğretmenini de pek çok görüyordum. Kendi halinde bir keşişti, sık sık beni pek eğlendiren küçük tecrübeler yapıyordu. Ben de ona bakarak bir görünmez mürekkep yapmak hevesine kapıldım. Bunun için bir şişeyi yarıdan fazla sönmemiş kireç, sarı arsenik sülfürü ve su ile doldurduktan sonra sımsıkı tıkadım. Hemen o saniyede şiddetli bir kaynama başladı. Şişeyi açmaya koştum fakat vaktinde yetişememiştim. Bir bomba gibi yüzüme patladı. Bir hayli sülfür ve kireç yuttum. Az kaldı ölüyordum. Altı haftadan fazla gözlerim kapalı kaldı ve böylece esas elemanla-

rını bilmeden fizik tecrübesi yapmanın doğru olmadığını öğrenmiş bulundum.

Bu macera bir zamandan beri hissedilir derecede bozulmakta olan sıhhatim için çok aksi oldu. Kerestem sağlam olduğu ve hiçbir çeşit suiistimalim bulunmadığı halde bilmem neden sıhhatim, gözle görülürcesine düşüyordu. Vücut yapım oldukça iyidir, göğsüm geniştir; ciğerlerim onun için rahat çalışıyor olsalar gerektir. Halbuki soluğum kesiliyor göğsümde bir baskı hissediyor, elimde olmadan içimi çekiyordum. Sonra da yürek çarpıntılarım vardı; arasıra kan tükürüyordum. Bunun üzerine ağır ağır ateş gelmeye başladı ve bundan hiçbir zaman tamamiyle kurtulamadım. İç organlarımdan biri bozuk olmadan, sıhhatini baltalamak için bir şey yapmadan genç yaşta bu hale nasıl düşülebilirdi?

"Kılıç kınını aşındırır" diye bir söz vardır. İşte benim hikâyem budur... beni ihtiraslarım yaşatmış, ihtiraslarım öldürmüştür. "Ne ihtirasları?" denebilir. Birtakım hiçler, dünyanın en çocukça şeyleri olan, fakat beni bana Helen'i yahut Dünya tahtını elde etmek söz konusu imiş gibi tesir eden şeyler. Başta kadınlar geliyordu. Onlardan bir tanesi benim olduğu zaman duygularıma sükûn geldi fakat kalbime gelmedi. Şehvet zevklerinin tam ortasında aşk ihtiyacları kalbimi kemiriyordu. Yanımda şefkatli bir anne, sevgili bir dost vardı. Fakat bana bir aşk kadını lâzımdı.

Bu kadının Madam de Warens'in yerinde olduğunu tasavvur ediyordum. Kendi kendimi aldatıp avutmka için onu binlerce kılığa bürüyerek zihnimin içinde yaratıyordum. Onu kollarım arasında tuttuğum zaman

Madam de Warens'i tuttuğumu zannetseydim sarılışlarım daha az ateşli olmıyacaktı; fakat bütün arzularım sönecekti. Sevgiden içim ezilerek hıçkıracaktım; fakat istediğim zevki duymıyacaktım. Zevk duymak insanın nasibi bu mudur? Hayatımda bir tek defa aşkın bütün lezzetlerini eksiksiz olarak tatmış olaydım cılız varlığım buna dayanamazdı sanırım. O anda ölürdüm. Bunun için konusu bulunmıyan bir aşkla yanıp tutuşuyordum ki zannederim onun insanı en harap eden şekli de budur.

Zavallı Anne'inin işlerinin kötü durumu ve kendisini pek kısa bir zamanda tam bir iflâsa götüreceği muhakkak olan ihtiyatsız hareketleri beni endişeler, azaplar içinde kıvrandırıyordu. Beni daima felâketlerle yüzyüze yaşatan zalim hayalim bu felâketi de bütün aşırılıkları ve fena akıbetleriyle gözümün önüne seriyordu. Bütün hayatımı vakfettiğim, onsuz yaşamakta hiçbir zevk bulamıyacağım kadının uğrıyacağı sefaletin beni hiç çaresiz ondan ayırdığını evvelden görüyordum. Ruhum işte bu halde durmadan çarpınıp çırpınıyor, arzular ve korkular beni nöbetleşe yiyip bitiriyorlardı.

Müzik de benim için bir başka ihtiras idi. Gerçi aynı derece şiddetli değildi. Fakat ona aşırı bir gayretle kendimi verişim, Rameau'nun karanlık kitaplarını inatla inceleyişim; isyan halindeki hafızamı bu kitaplarla yüklemekte gösterdiğim ısrar; sonra da oraya buraya koşuşlarım; çok kere gecelerimi sabahlara kadar nota kopya etmekle geçirerek üstüste yığdığım alayla iş beni ondan daha az harap etmiyordu. Karşısız başımdan geçen bütün çılgınlıklar, bir tek gü-

nün uçucu zevkleri, bir seyahat, bir konser, yapılacak bir gezinti, okunacak bir roman, görülecek bir piyes, hâsılı eğlence ve işlerimde evvelden hemen hiç düşünüp kararlaştırmadığım bütün şeyler içimde birer şiddetli ihtiras halini alır ve gülünç taşkınlıklariyle bana gerçekten azap verirken devamlı ve değişmez şeyler üzerinde durmanın ne mânası vardı? Claveland'ın hayalî felâketlerini, hırsla ve çok kere de ara vermeye mecbur olarak okumak, sanırım beni kendi felâketlerimden fazla üzüp sıkmıştır.

Büyük Petro zamanında Rusya sarayında hizmet etmiş Mösyö Bagueret adında bir Cenevreli vardı. Hayatımda gördüğüm insanların en kötü ve en delilerinden biri idi. Kafası daima kendisi kadar çılgın projelerle dolup taşar, milyonları yağmur gibi yağdırır ve sıfırlara asla kıymet vermezdi. Bu adam senatodaki bir dâvası için Chambéry'ye gelmiş olduğundan, tahmin edileceği üzere Madam de Warens'i kolayca avucunun içine aldı ve ona bol keseden savurduğu sıfır hazinelerine karşılık kadıncağızın zavallı franklarını bir bir çekmeye başladı. Bu adamı sevmiyordum. Bunu kendisi de görüyordu. Benim içimden ne geçtiğini anlamak asla güç değildir. Onun beni okşayıp elde etmek için yapmadığı bayağılık yoktu. Bir parça oynadığı satranç oyununu bana öğretmeyi teklif etti. İstemeye istemeye bu oyunu denedim ve aletlerin hareketlerini şöyle böyle öğrendikten sonra o kadar çabuk ilerledim ki başlangıçta onun bana karşı çıkardığı kaleyi ilk seans bitmeden ben ona çıkaracak hale geldim. Benim için bundan fazlasına ihtiyaç yoktu. Birdenbire azılı bir satranç delişi kesiliyorum, hemen bir

satranç tahtası ve bir kitap satın alarak odama kapanıyorum. Gündüzlerimi, gecelerimi bütün oyunları ezberlemek, onları zor sıkı kafama sokmaya çalışmakla ve durup dinlenmeden kendi kendime partiler yapmakla geçiriyordum. İki üç aylık sıkı bir çalışmadan ve tasavvur edilmez gayretlerden sonra kurumuş, sararmış ve hemen hemen aptallaşmış bir halde kahveye gidiyorum. Kuvvetimi denemek istiyor ve Mösyö Bagueret ile tekrar oyuna başlıyordum. Beni bir kere, iki kere, yirmi kere mat ediyor. Başımda alayla kombinezonlar o kadar birbirine karışmış, hayalim o kadar yorulmuştu ki karşımda bir buluttan başka bir şey görmemekteydim. Ne zaman Philidor yahut Stamma'nın kitabından partiler öğrenmeye çalıştımsa aynı şey başıma gelmiş ve yorgunluktan bitmiş bir hale geldikten sonra kendimi eskisinden çok daha zayıf bulmuşumdur. Satrancı bıraksam da, yahut oyuna devam ederek kendimi adamakıllı yorsam da bu ilk seanstan sonra hiçbir zaman kıl kadar ilerlediğimi görmedim ve onu bitirdiğim zaman kendimi daima başladığım noktada buldum. Böylece yüzyıl egzersiz yapsam sonunda ancak Bagueret'ye kale çıkarmaktan başka yapabileceğim bir marifet yoktur. "Güzel sarfedilmiş zaman diye işte buna derler" diyeceksiniz. Doğrusu onu az da sarf etmedim. Bu ilk denemeye ancak devam kuvvetim kalmadığı zaman son verdim. Odamdan çıktığım zaman yüzüme bakanlara mezardan çıkmış gibi görünüyordum ve bu gidişle yakında mezardan çıkmaz hale geleceğime de hiç şüphe yoktu. Teslim edilmelidir ki böyle bir kafanın, hele genclik ateşi çağında vücudu sıhhatte bırakması çok zordur.

Sıhhatimin bozulması mizacıma tesir etti ve hayallerimdeki harareti yatıştırır gibi oldu. Zayıfladığımı hissedince daha sakinleştim ve seyahat deliliğimi bir parça kaybettim. Fakat daha fazla evde oturmaya başlayınca da kendimi can sıkıntısına değil karanlık bir melâle kaptırdım. İhtiraslardan sonra başıma ağır bir sesemlik çöktü ve yorgunluğum hüzün halini aldı. Hiç sebep yokken ağlıyor, içimi çekiyordum. Hayatı tatmaya vakit bulamadan elimden kaçırmakta olduğumu hissediyordum. Anne'yi ne halde bıraktığımı zavallının ne hale düşmek üzere olduğunu görerek inlemekteydim. Diyebilirim ki tek üzüntüm ondan ayrılmak, onu acınacak bir halde bırakmaktan ibaretti. Nihayet büsbütün hasta düştüm. O, hiçbir ananın çocuğuna bakamıyacağı gibi bana baktı. Bir zaman için projeleri bir tarafa attığı ve proje sahiplerini yanına yanaştırmadığı için bu değişikliğin kendisine de faydası oldu. Ölüm bana o zaman gelmiş olaydı ne kadar tatlı bir ölüm olacaktı. Hayatın zevklerini az tatmış olmama karşılık onun felâketlerini de az hissetmiştim. Huzur içinde olan ruhum insanların yaptığı haksızlıkların, hayatı da ölümü de zehirliyen zalim acısını duymadan geçip gidecekti. Ölümümden sonra kendi varlığımın yarısı ve en iyi parçası demek olan bir varlıkta yaşamaya devam etmek gibi bir tesellim vardı. Bu şekilde ölmek çok az ölmek demekti. Onun kaderi hakkındaki kaygularım olmasaydı uyur gibi ölecektim. Hattâ bu kaygıların bile bu ölümün acılığını az çok gideren sevgi ve şefkat dolu bir hedefi vardı.

Ona: — Bakın siz artık benim bütün varlığımı eline emanet edip gittiğim insansınız. Öyle hareket edin ki bu varlık mesut olsun, diyorum.

Hastalığımın en ağır zamanında iki üç defa gece karanlığında yatağımdan kalktığımı, onun odasına kadar sürünerek hal ve hareketi için nasihatler, hattâ cesaretle söyliyebilirim ki doğruluk ve mantık ile dolu ve onun kaderine olan ilgimi her şeyden iyi gösteren nasihatler verdim. Göz yaşları benim yiyeceğim ve ilâcım imiş gibi onun yanında, onunla beraber yatağının üzerine oturmuş ve ellerini ellerim içinde tutmuş olarak döktüğüm göz yaşları bana âdeta kuvvet veriyordu. Bu gece konuşmalarında saatler akıyordu ve geldiğimden çok daha iyi halde odama dönüyordum.

Bana yaptığı vaitler, verdiği ümitlerle sevinmiş ve sakinleşmiş olarak kalb huzuru içinde ve tanrının istiyeceğine razı olmuş bir ruh ile uykuya dalıyordum. Tanrı'dan onu dilemekteyim ki beni hayata düşman eden bunca sebeplerden sonra, hayatımı sarsmış ve onu benim için bir yük haline getirmiş bunca fırtınalardan sonra, onu sona erdirecek olan ölüm o günlerde kendim için tasavvur ettiğim ölüm kadar az zalim olsun.

Birçok ihtimamlar, gayretler ve inanılmaz zahmetler bahasına beni o kurtardı ve şurası muhakkaktır ki beni yalnız o kurtarabilirdi. Ben hekimlerin hekimliğine pek az inanırım fakat gerçek dostların hekimliğine çok inanım vardır. Saadetimizin bağlı bulunduğu şeyleri onlar hepsinden daha iyi yaparlar. Hayatta çok tatlı bir duygu varsa o da kaderin bizi tekrar birbirimize bağışladığını gördüğüm zamanki

duygumuzdur. Karşılıklı bağlarımız daha fazla kuvvetlendi diyemem, buna zaten imkân yoktu. Fakat bu bağlılık, büyük sadeliği içinde bilmem nasıl daha fazla derin, daha fazla tesirli bir hal aldı. Ben artık büsbütün onun eseri, onun çocuğu, gerçek anam oluşundan daha fazla onun çocuğu oluyordum. Aklımıza getirmediğimiz halde artık birbirimizden hiç ayrılmamaya, âdeta varlığımızı ortaklaşa bir mal haline getirmeye başladık. İkimiz de birbirimize yalnız lâzım değil aynı zamanda da kâfi olduğumuzu hissederek kendimize yabancı hiçbir şey aklımıza getirmemeye, saadetimizi ve bütün arzularımızı mutlak olarak bu karşılıklı ve belki de insanlar arasında bir örneği daha görülmemiş temellükle sınırlandırmaya alıştık. Söylediğim gibi bu aşktan doğma bir temellük değildi. Ondan çok daha esaslı bir şey; şehvet, yaş, çehre gibi şeylere bağlı kalmaksızın bizi biz yapan ve biz ölmeden yok olmasına imkân bulunmıyan şeylerden hâsıl olma bir temellüktü.

Ne oldu da bu kıymetli kriz onun da, benim de geri kalan günlerimizin saadet içinde geçmesini sağlamadı? Bunda benim hiç suçum ve günahım olmadığını bir teselli olarak söyliyebilirim. Bununla beraber bu suç onun kendisine, yahut hiç değilse iradesine yükletilecek bir suç da değildir. Yenilmez yaratılışının çok geçmeden onu tekrar hükmü altına alması onun alın yazısı idi. Fakat bu bir kader hükmü olan dönüş birdenbire olmadı. Çok şükür araya fasıla, benim yüzümden sona erememiş kısa ve kıymetli bir fasıla girdi ki bu fasıladan fena faydalanmış olmak gibi bir hıcranım da yoktur.

Büyük hastalığım geçmiş olmakla beraber eski kuvvetimi hâlâ bulamamıştım. Göğsüm iyi olmamıştı. Sinsi bir ateş hâlâ devam ediyor ve vücudumu kesiklik içinde bırakıyordu. Günlerimi sevdiğim insanın yanında sona erdirmekten, ona iyi kararlarını muhafaza ettirmekten, mesut bir hayatın gerçek zevkinin neden ibaret olduğunu duyurmaktan ve hayatını elimden gelebildiği kadar anlattığım hale sokmaktan başka hiçbir şeyden zevk duymuyordum. Fakat görüyor, hattâ hissediyordum ki karanlık ve mahzun bir evde daima yalnız ve başbaşa kalmakta eninde sonunda hüzün verecek bir şey olacaktır. Bunun ilâcı âdeta kendiliğinden geldi. Anne bana süt tavsiye etmişti ve bunu köylerden gidip almamı istiyordu. Kendi de beraber gelmek şartiyle razı oldum. Ona bu kararı verdirmek için daha fazla bir şey söylemek lâzım değildi. Mesele gidilecek yerin neresi olduğunu seçmekten ibaret kalıyordu. Dış mahallenin bahçesi doğrudan doğruya köylük sayılamazdı. Bahçeler ve daha başka evlerle sarılı bulunduğu için onda bir kır köşesinin cazibeleri yoktu. Zaten Anet'nin ölümünden sonra biraz iktisat yapmak için bu bahçeyi bırakmıştık. Bu ölüm bizde artık kök yetiştirmeye arzu bırakmamış olduğu gibi daha başka düşünceler de bu kuytu köşeyi bize pek aratmaz olmuşlardı.

O zaman Madam de Warens'de şehre karşı sezdiğim nefretten faydalanarak kendisine onu büsbütün bırakmayı ve yalnız bir yerde, saygısızların kolay bulamıyacakları kadar uzak bir küçük eve yerleşmeyi teklif ettim. Bunu yapacaktı ve ikimizin de koruyucu meleklerimizin bana telkin ettikleri bu iş bize galiba

ölümün ayıracağı güne kadar masut ve sakin günler sağlıyacaktı. Fakat kaderin onu da, beni de çağırdığı yol bu yol değildi.

Anne'nin bolluk içinde geçirdiği hayatını daha az hicranla bırakabilmesi için yoksulluk ve rahatsızlığın bütün zahmetlerini çekmesi lâzımdı. Ben ise her çeşitten birtakım felâketlerin bir araya toplanması neticesinde yalnız halk menfaati ve adalet aşklarından aldığı ilhamla ve kendi mâsumluğundan başka kuvveti olmadan ve kendini birtakım şakşakçılara desteklet-meden dâvasını korumak için partizanlar toplamadan hakikati insanlara açıkça söylemeye yeltenecek herhangi bir kimse için bir ibret dersi olacaktım.

Talihsiz bir korku onun elini ayağını bağladı. Ev sahibini kızdırmak korkusiyle çirkin evini bırakmaya cesaret edemedi. "Senin tenha bir köşeye çekilme tasavvurun çok hoştur, dedi, benim zevkime de pek uyuyor; fakat tenha köşede yaşamak lâzımdır. Bu zindanı bırakmakla ekmeğimi kaybetmek telikesini göze almış olacağım. O zamanlar için de ekmeksiz kalınca onu tekrar şehirde aramaya dönmek gerekecek. Şehre dönmeye daha az muhtaç olmamız için onu tamamiyle bırakmamız lâzımdır. Biz bu küçük evin aylığını kont Saint-Laurent'e vermeliyiz ki o da benimkini bana bıraksın. Huzur içinde yaşamak için şehre yeter derecede uzak fakat lâzım geldikçe gelmek için de yine yeter derecede yakın bir köşe arıyalım."

Bunu böyle yaptık ve biraz arattıktan sonra Charmettes'de yerleşiverdik. Burası Mösyö de Conzié'nin Chambéry kapısındaki bir toprağıydı. Fakat şehirden yüz fersah uzakta denebilecek hücra bir köşeydi.

Oldukça yüksek iki tepe arasında kuzeye ve güneye bakan küçük vâdi vardır ve bu vâdinin dibinde çakıl taşları ve ağaçlar içinden bir ince su akar. Vâdi boyunca yamacın ortalarına doğru biraz vahşi ve izbe yerleri seven kimseler için çok güzel birkaç dağınık ev görünür. Bu evlerden iki veya üçünü gezdikten sonra nihayet en güzelini seçtik. Sahibi orduda hizmet eden Mösyö Noirt isminde bir asılzade idi. Ev oturmaya çok elverişli idi. Önünde taras halinde bir bahçe, altında küçük bir kestane ormanına karşı bir bağ ve pek yakınında da bir kaynak vardı. Daha yukardaki tepelerde hayvan beslemeye elverişli bir çayır bulunuyordu. Hâsılı bizim kurmak istediğimiz kır ailesi için ne aranırsa hepsi tamamdı. Zamanlar ve tarihlerden hatırımda kalanlara göre eve 1736 yazının sonuna doğru girdik. İçinde yattığımız gün kendimden geçmiş bir haldeydim. Sevgili dostu kucaklıyarak rikkat ve sevinç yaşlariyla "Anne, dedim, bu yuva saadet ve mâsumluk yuvasıdır, onları burada da bulamazsak artık hiçbir yerde aramamalıyız."

ALTINCI KİTAP

"Hoc erat in votis: Modus agri non ito magnus
"Hortus ubi et tecto vicinus jugis auquoe fons,
"Et paulum sylvoeu super bis foret[1]".

— *Horace* —

Buna "Auctius atque Di melius fecere[2]" mısraını ilâve edemiyeceğim. Fakat ne ziyanı var, bana bundan fazlası lâzım değildi. Bunun benim kendi malım olmasına bile ihtiyacım yoktu, sadece ondan faydalanmak bana yeter de artardı. Uzun zamandan beri söylemiş ve hissetmişimdir ki bir malın öz sahibi ile onu kullanan kimse birbirinden çok ayrı iki insandır, hattâ kocalarla âşıkları bir tarafa bıraktığımız halde...

Hayatının kısa saadeti burada başlar, bana yaşadığımı söylemek hakkını veren huzurlu fakat kısa anlar burada geçerler. Çok kıymetli, çok hasretini çektiğim anlar! Siz benim için tatlı akışlarınıza tekrar başlayın, eğer mümkünse hâtıralarımın içinden — gerçekteki uçucu seyrinizden daha fazla ağırlıkla — geçip gidin. Bu çok tesirli ve çok sade hikâyeyi keyfimce

---

1 İstediklerim bundan ibaretti: bir parça toprak, bir bahçe, behçenin içindeki evin yakınında fışkıracak bir kaynak, bundan başka da bir küçük koru.

2 Tanrılar istediklerimin öte tarafına geçtiler.

uzatmak için, aynı şeyleri tekrar tekrar anlatmak ve onları durmadan tekrarlamaktan kendim nasıl sıkılmıyorsam okuyucularımı da öyle sıkmamak için bilmem ne yapmalı? Yazdığım şeyler hiç değilse birtakım vakalar, hareketler, ve sözlerden ibaret olsaydılar onları tasvir ve bir dereceye kadar ifadeye imkân bulabilecektim. Ancak söylenmemiş, yapılmamış hattâ düşünülmemiş fakat sadece tadılmış ve duyulmuş şeyleri, saadetimin bu duygudan başka bir maddesini ifade etmeden nasıl söylemeli? Güneşle beraber kalkıyordum. Mesuttum, ya geziyor, ya Anne'yi görüyor ve mesut oluyordum. Onu terk ediyor yine mesut oluyordum. Ormanları, yamaçları dolaşıyor, vâdilerde serserilik ediyordum. İşsizdim. Bahçede çalışıyordum, ev işlerine yardım ediyordum ve saadet hiçbir yerde peşimi bırakmıyordu. O gözle görülür, elle gösterilir bir şeyde değil benim yüreğimin içindeydi ve bir tek dakika beni terk edemiyordu.

Bu güzel devir içinde başımdan geçen şeylerden hiçbiri, onun devamı müddetince yaptıklarım, söylediklerim ve düşündüklerimden bir teki hatırımdan çıkmamıştır. Ondan önceki ve sonraki zamanlar arasıra zihnime uğrarlar; onları bulanık ve ayarsız bir surette hatırlarım. Fakat bu söylediğimi bugün hâlâ devam ediyormuş gibi görüyorum. Çocukluğumda daima ileriye doğru uçan, şimdi ise durmadan gerilere dönen hayalim, ebedî olarak kaybettiğim şeyleri tatlı hâtıralarla telâfi ediyor. Gelecekte artık beni çekecek hiçbir şey görmüyorum; yalnız geçmişin bu geri dönüşleri, bir dereceye kadar beni oyalıyabiliyorlar ve bahsettiğim zamanda çok canlı ve çok gerçek olan bu dönüşler,

felâketlerime rağmen beni çok kere bahtiyar yaşatıyorlar. Bu hâtıralar için bir tek misal vereceğim ki kuvvet ve hakikatlerinin derecesini anlatacaktır. Charmettes'de yatmaya gittiğimiz ilk gün Madam de Warens el sedyesine binmişti; ben onu yayan takip ediyordum. Yol yokuş, kendisi ise oldukça ağırdı. Hammalları fazla yormaktan korkarak hemen hemen yarı yolda inmek ve yolun gerisini yayan gitmek istedi. Yürürken çitler içinde mavi bir şey gördü ve bana: "Bakın çiçek açmış bir Cezayir menekşesi" dedi. Ben Cezayir menekşesini hiç görmemiştim; çiçeği incelemek için eğilmedim. Toprak üstündeki bitkileri durduğum yerden görmek için gözlerim çok zayıftır. Demek bu çiçeğe şöyle bir göz atıp geçmiştim ve bir daha da Cezayir menekşesi görmeden yahut dikkat etmeden otuz yıla yakın bir zaman geçti. 1764 de dostum Mösyö de Peyrou ile Cressier'de bulunduğum sırada bir küçük dağa çıkıyorduk. Kendisinin bu dağın tepesinde haklı olarak Belle-vue adını verdiği bir güzel yeri vardı. O zamanlar bir parça bitki koleksiyonculuğuna başlıyordum. Çıkışta çalılar arasına bakarken "Bakın bir Cezayir menekşesi" diye bağırdım. Gerçekten de öyleydi. Du Peyrou heyecanımı gördü; fakat sebebini anlamıyordu. Bir gün bu satırları okuyunca anlıyacağını umarım. Okuyucum bu kadar küçük bir şeyin bende yaptığı tesirden, o devre ait bütün şeylerin beni ne kadar duygulandırmış olduğunu anlıyacaktır.

Bununla beraber kır havası bana ilk sıhhatimi iade etmedi. Halsizdim, daha fazla vücuttan düştüm. Süte tahammül edemiyordum. Bırakmak lâzım geldi. O vakit her derde ilâç olarak su modası vardı. Su teda-

visine başladım ve o kadar ihtiyatsızlık yaptım ki az kaldı beni vücut dertlerinden değil hayat derdinden de kurtarıyordu. Her sabah uyanınca elimde büyük bir tas ile çeşmeye gidiyor ve dolaşa dolaşa iki şişe kadar su içiyordum. Yemeklerimde şarabı büsbütün bıraktım. Dağ sularının çoğu gibi içtiğim su da biraz kaba ve hazmı güçtü. Hasılı öyle yaptım ki o zamana kadar çok iyi olan midemi, iki aydan az bir zaman içinde tamamiyle harabettim. Artık hiçbir şeyi hazmedemediğim için iyi olmaktan ümidi kesmek gerekeceğini anladım. Aynı zamanda da başıma bir şey geldi, ki ancak hayatımla beraber sona erecek olan akıbetleri de kendisi kadar acayiptir. Kendimi her günkünden daha fena bulmadığım bir günün sabahında bir küçük masayı kaldırırken bütün vücudumda âni ve hemen hemen tasavvur edilmez bir sarsıntı hissettim. Bunu kanımın içinde kopan ve bir anda bütün vücudumu kaplıyan bir çeşit fırtınadan daha doğru bir şeye benzetemem. Kan damarlarım o kadar büyük bir kuvvetle atmaya başladılar ki bu atışları yalnız hissetmekle kalmıyor ve hele şah damarlarımınkini âdeta kulağımla işitiyordum. Buna ayrıca büyük bir kulak gürültüsü de katıldı. Gürültü üç, hattâ daha doğrusu dört dereceli idi: Ağır ve boğuk bir uğultu; bir akarsu sesine benziyen daha açık bir mırıltı, çok keskin bir ıslık sesi; sonra da anlattığım damar atma gürültüsü. Nabzımı yoklamadan ve ellerimle vücuduma dokunmadan bu vuruşları kolaylıkla sayabiliyordum. Bu iç gürültü o kadar büyüktü ki bana âdeta ondan önceki işitme inceliğimi kaybettirdi ve beni büs-

bütün sağır değilse de ağır kulaklı bir insan yaptı. O zamandan beri hâlâ o haldeyim.

Ne kadar şaşırdığım ve korktuğum kolayca tasavvur edilebilir. Kendimi ölmüş sandım ve yatağa girdim. Doktor çağırdılar, titriyerek ve derdimin çaresiz olduğunu sanarak halimi anlattım. Galiba o da benim gibi düşündü. Fakat zenaatı neyi gerektiriyorsa yapmaktan geri durmadı, hiçbir şey anlamadığım uzun birtakım muhakemeler yürüttü; sonra yüksek teorisinin neticesi olarak da denemeyi uygun bulduğu tedavi usulünü canlı hayvan üzerinde deneme yapar gibi bana uygulamaya koyuldu. Bu usul o kadar zahmetli ve iğrenç, üstelik de o kadar az tesirli idi ki az zamanda bana bıkkınlık geldi ve birkaç hafta sonra ne daha iyi, ne daha fena olmadığımı görerek yatağı bıraktım Damarlarımın çarpıntısı o zamandan beri, yani otuz yıla yakın bir zamandır bir dakika bırakmamış olan kulak uğultularımla her günkü hayatıma döndüm.

O zamana kadar çok uykucu idim. Anlattığım alâmetlere katılan ve bugüne kadar onlardan ayrılmamış bulunan tam uyku yokluğu, beni yaşıyacak çok az zamanın kaldığına inandırdı. Bu kanaat bir zaman için beni tedavi kaygılarından kurtararak huzura kavuşturdu. Hayatımı uzatmak elimde olmadığı için geriye kalan az bir zamandan mümkün olduğu kadar faydalanmaya azmettim: Bu derece fena bir sıhhat durumunun birçok ağrı ve acılara sebebolması zaruri gibi göründüğü halde tabiatin acayip bir lûtuf eseri olarak beni bunlardan koruması sayesinde bu arzum mümkün olabiliyordu. Kulaklarımdaki uğultu gerçi beni rahatsız ediyor fakat ıstırap vermiyordu. Bu uğultu ge-

celeri uykusuzluktan ve her zaman da bir nefes darlığından başka bir rahatsızlığa sebep olmamaktaydı. Bu nefes darlığı astıma kadar gitmiyor ve ancak koşmak istediğim yahut şiddetlice bir hareket yaptığım zaman kendini hissettiriyordu.

Vücudumu öldürmesi gereken bu ârıza yalnız ihtiraslarımı öldürdü ve ruhumun üzerinde yaptığı bu hayırlı tesir için her zaman Tanrı'ya şükrettim. Diyebilirim ki ben ancak kendime ölmüş bir adam göziyle baktığım gün gerçekten yaşamaya başlamışımdır. Terk etmek üzere olduğum şeylere gerçek değerlerini verdiğim için daha asîl işlerle meşgul oluyor, onları âdeta pek yakında yapmaya mecbur olacağım ve bu güne kadar çok ihmal etmiş olduğum şeylerin önüne alıyordum. Çok kere dini kendi anlayışıma uygun kılıklara sokmuş fakat hiçbir zaman tamamiyle dinsiz olmamıştım. Birçok kimseler için çok hazin, fakat dini kendilerine bir teselli ve ümit kaynağı yapan kimseler için de çok tatlı bir teselli kaynağı olan bu konuya dönmek bana pek güç gelmedi. Bu meselede Anne bana bütün din bilginlerinden daha faydalı oldu.

Her şeyi sisteme bağlıyan Madam de Warens din için de öyle yapmıştı. Bu sistem birbirini hiç tutmıyan, kimi çok sağlam kimi çok çılgınca birtakım fikirlerden, onun kendi karakterine uygun duygulardan ve gördüğü terbiyeden doğma peşin hükümlerden meydana geliyordu. Umumi olarak iman sahipleri Tanrı'yı kendileri gibi tasavvur ederler. İyiler onu iyi, kötüler kötü yaparlar; kinli ve öfkeli sofular herkesi cehenneme atmak istedikleri için yalnız cehennemi görürler; yumuşak ve sevgi dolu ruhlar ise bu cezaya hiç inan-

mazlar. Benim bir türlü geçmiyen hayretlerimden biri de iyi yürekli Fenelon'un Telemaque'da cehennemden ona gerçekten inanıyor gibi bahsetmesidir. Fakat umarım ki Fenelon o zaman yalan söylüyordu; çünkü bir insan ne kadar doğru sözlü olursa olsun piskopos oldu mu arasıra yalan söylemesi lâzımdır.

Anne bana yalan söylemezdi; onun, intikamcı ve daima öfkeli bir Tanrı tasavvur etmeye muktedir olmıyan zehirsiz ruhu, sofuların yalnız adalet ve ceza gördükleri yerde ancak merhamet ve af görebilirdi. Tanrı'nın bize karşı âdil olmasına gerçek adalet denemiyeceği, çünkü âdil olmak için gereken şeyi bize vermediği için kendisinin de bizden böyle bir şey istemesinin, verdiğinden fazlasını istemek olacağı onun sık sık tekrar ettiği bir sözdü. Garibi şu idi ki Anne cehenneme inanmamakla beraber ârafa inanmaktan kendini alamazdı. Bu onun, kötülerin ruhlarını ne yapacağını bilmeyişinden, onları ne cehenneme atmaya, ne de iyi olacakları zamana kadar iyilerle bir araya getirmeye razı olmayışından ileri geliyordu. İtiraf etmek lâzımdır ki bu dünyada da, ötekinde de kötüler gerçekten başbelâsı olurlar.

Bir başka acayiplik daha. Görülüyor ki bu sistem asli günah[1] (Péché Originel) ve kefaret[2] (Rédemption) doktrinlerini yıkmakta, basit insanlar hıristiyanlığını temelinden sarsmakta ve hiç değilse katolikliği yaşı-

[1] Asli günah (Péché Originel) hıristiyanlıkta Âdem peygamberin bütün insanlığa intikal eden günahı.

[2] Kefaret (Rédemption): hıristiyanlıkta İsa'nın çarmıha gerilmekle bütün insanlık adına bu günahın kefaretini vermesi.

yamaz hale getirmektedir. Bununla beraber Madam de Warens iyi katolikti yahut o iddiada idi ve hiç şüphe yok ki bu iddiasında gayet samimî idi. Onun iddiasına göre İncil'i pek harfi harfine ve çok insafsızca yorumluyorlardı. Bu kitaptaki sonsuz cehennem azapları için yazılı olan bütün şeyler kendisine kuru sıkı tehditler yahut mecaz sözleri gibi görünüyordu. İsa'nın ölümünü, insanlara Tanrıyı sevmeyi ve birbirlerini sevmeyi öğretmek için gerçekten ilâhî bir şefkat misali sayıyordu. Bir kelime ile Madam de Warens kabul ettiği dine sadıktı. Onun bütün amentüsüne hulûs ile inanıyordu. Fakat her maddenin ayrı ayrı tartışmasına gelince şu oluyordu ki, O kiliseden büsbütün başka türlü bir inanışa sahipti; fakat daima ona baş eğmek şartiyle.

Madam de Warens'in bu cihetten bir kalb sadeliği, incir çekirdeği doldurmıyan mugalata gevezeliklerinden çok daha belâgatli bir hulûsu vardı ve çok kere günahlarını çıkartan papazı bile güç bir duruma sokardı; çünkü ondan hiçbir şey saklamazdı. Madam de Warens ona "ben iyi katolikim, derdi, daima da öyle olmak isterim. Kutsal anamız Kilisenin bütün kararlarını ruhumun bütün kudretleriyle kabul ediyorum. İnanımın hâkimi değilim, fakat irademe hâkimim. İrademi kayıtsız, şartsız ona tâbi kılıyor ve her şeye inanmak istiyorum. Benden daha fazla ne istersiniz?"

Eğer hıristiyan ahlâkı diye bir şey bulunmamış olsaydı sanırım ki o yine onu takibedecekti; çünkü bu ahlâk onun karakterine gayet iyi uyuyordu. Madam de Warens kilisenin bütün emirlerini yerine getiriyordu. Fakat bu şeyler emredilmemiş de olsalardı o yine

öyle hareket edecekti. Ne iyi ne kötü tarafı olmıyan şeylerde o itaat etmekten hoşlanıyordu ve pehriz günlerinde yağlı yemek yemesine izin verilmiş, hattâ sıhhati bakımından buna lüzum gösterilmiş olsaydı, Tanrı ile kendisi arasında, o yine pehrizini tutar ve bunda ihtiyatın rolüne asla ihtiyaç kalmazdı. Ancak bütün bu ahlâk onda M. de Tavel'in prensiplerine tâbi kalıyor yahut daha doğrusu kendisi bu ahlâkta o prensiplere aykırı bir şey görmediğini iddia ediyordu. Her gün vicdan huzuruyla ve hattâ arzu gibi en ufak vicdan tereddüdü de duymadan yirmi erkeğin koynuna girebilirdi. Sofu kadınlardan birçoğunun bu noktada ondan daha fazla vicdan rahatsızlığı duymadıklarını bilirim. Ancak fark şuradadır ki onlar ihtiraslarının, Madam de Warens ise kendi safsatalarının kurbanıdırlar. En tesirli ve hattâ en ahlâki demeye cesaret edeceğim bazı konuşmalarında, ne tavrını, ne sesini değiştirmeden ve kendi kendisiyle tezada düştüğünü asla aklına getirmeden bu nokta üzerindeki düşüncelerini açıkça söylediği çok olmuştur. İcabında, o sözünü ettiği şeyi yapmak için konuşmasını yarıda kesecek ve sonra huzur ile tekrar devam edecek ruhta bir insandı. Çünkü bütün bunların bir cemiyet düzeni düsturundan başka bir şey olmadıklarına ve her aklı başında insanın, Tanrıyı gücendirmek tehlikesine asla düşmeden, bu düsturları yorumlamaya, uygulamaya ve istisnalarını ayırdetmeye mukaedir olduğuna candan inanmaktaydı. Ben hiç şüphesiz onun gibi düşünmemekle beraber itiraf ederim ki bu noktada kendisine karşı koymaya cesaret edemiyor, yapacağım şeyin pek nezakete uygun düşmemesinden çekiniyordum. Kendimi

istisna etmeye çalışarak başkaları için bir kaide koymanın yolunu arıyabilirdim. Fakat onun mizacı, prensiplerini kötüye kullanmasını yeter derecede önledikten başka kendisinin bu gibi oyunlara gelecek bir insan olmadığını ve şahsım için istenecek bir imtiyazın onu başkalarına da aynı hakkı tanımaya sürüklemek olacağını pek iyi biliyordum. Onun bu aykırılığını sırf burada yeri geldiği için daha başka aykırılıkları arasında sayıp geçiyorum. Bu aykırılığın onun hal ve hareketleri üzerinde pek az tesirleri olmuştur; zaten olaydı buna aykırılık dememek gerekirdi. Fakat ben onun prensiplerini sadakatle açıklamayı vâdetmiş bulunuyorum; sözümde durmak isterim. Şimdi yine kendime dönüyorum.

Ruhumu ölümün ve akıbetlerinin dehşetlerinden korumak için muhtaç olduğum bütün düsturları Madam de Warens'de bulduğumdan bu güven kaynağından gönül huzuriyle kana kana içiyordum. Kendisine her zamankinden daha fazla sarılmıştım, beni bırakmaya hazır hissettiğim hayatımı tamamiyle ona aktarmak istiyordum. Şimdi artık iki kat fazlalaşmış bağlılığımdan, yaşıyacak pek az zamanım kaldığı hakkındaki kanaatimden, gelecekteki kaderime olan derin güvenimden çok sakin ve hattâ şehvetli diyebileceğim bir devamlı ruh hali çıkıyor ve bu hal korku ve ihtirasları yatıştırarak önümde kalan çok az zamandan kaygısız ve sıkıntısız bir surette faydalanmama imkân bırakmıyordu. Bu günleri daha da tatlılaştırmaya yardım eden bir şey vardı ki onun kır hayatından duyduğu zevki bu kırlardan toplıyabildiğim bütün eğlendirici şeylerle beslemek gayretim idi. Ona bahçesini,

kümesini, güvercinlerini, ineklerini sevdirmekle ben de onlara sevgi bağlıyordum. Huzurumu asla bozmadan günlerimi dolduran bu ufak tefek işler, zavallı bozuk makinemi korumak ve onu mümkün olduğu kadar tamir etmek için sütten ve bütün ilâçlardan daha faydalı oldular. Bağ bozumu ve yemişlerin toplanması bu yılın geri kalan kısmında bizi çok eğlendirdi ve etrafımızı saran iyi yürekli insanlar arasında bizi kır hayatına gitgide daha kuvvetle bağladılar. Kışın geldiğini büyük bir üzüntü ile gördük ve bir sürgüne gider gibi şehre döndük. Hele ben, ki ilkbaharı tekrar görmekten şüphe ediyor ve Charmettes'e büsbütün "Allahaısmarladık" dediğimi sanıyordum, toprağı ve ağaçları öpmeden, uzaklaşırken birçok defalar arkama bakmadan bu yerleri terk etmedim.

Kız öğrencilerimi çoktan beri bırakmış, şehir eğlence ve toplantıları zevkini kaybetmiş bulunduğum için artık dışarı çıkmıyor, Anne'den ve az zamandan beri onun ve benim doktorumuz olan mösyö Salamon'dan başka kimseyi görmüyordum. Mösyö Salamon dürüst, zeki ve zarif bir Descartes'ci idi; dünya sisteminden oldukça güzel bir şekilde bahsediyordu. Tatlı ve öğretici sözleri bana onun bütün reçetelerinden daha iyi gelmiştir. Ben âdi sohbetlerin budala ve ahmak şişirmeciliğine asla tahammül edemem. Fakat faydalı ve sağlam konuşmalar da daima çok hoşuma gitmiştir ve onlardan hiç kaçmamışımdır. Mösyö Salamon'un konuşmasından çok zevk duydum. Ruhumun, engellerinden kurtulduğu zaman edineceği yüksek bilgileri, onunla konuşurken, şimdiden almaya başladığımı sanıyordum. Doktorun şahsından duyduğum zevk onun bah-

settiği konulara yayıldı ve böylece onu daha iyi anlamama yardım edecek kitapları aramaya başladım. Port-Royal, Oratoire eserleri gibi sofulukla ilmi karıştıran kitaplar bana en uygun gelenlerdi. Onları okumaya hattâ daha doğrusu yutmaya başladım. Elime P. Lamy'nin *İlimler Üzerine Konuşmalar* isimli bir kitabı geçti. İlimden bahseden kitaplar için bir nevi methaldi. Belki yüz defa tekrar tekrar okudum ve kendime kılavuz yapmaya karar verdim. Nihayet sıhhat durumuma rağmen yahut daha doğrusu bu durum yüzünden dayanılmaz bir kuvvetle okumaya ve çalışmaya sürüklendiğimi hissettim. Her günüme hayatımın son günü gibi bakmakla beraber daima yaşıyacakmışım gibi gayretle çalışıyordum. Bunun benim için fena olacağını söylüyorlardı. Fakat sanırım ki yalnız ruhum değil vücudum için de iyi oldu. Çünkü bana çok heyecan veren bu dikkat o kadar tatlı bir hal aldı ki artık hastalığımı düşünmediğim için onun ıstıraplarını da daha az duymaya başladım. Gerçi şu da doğrudur ki hiçbir şey bana gerçek bir ferahlık vermiyordu. Fakat şiddetli ağrı ve acılarım olmadığı için oturduğum yerde erimeye, uyku uyumamaya, hareket edeceğim yere düşünmeye alışıyor ve nihayet makinamın devamlı ve ağır bir surette aşınmasına ancak ölümün durdurabileceği kaçınılmaz bir ilerleyiş gibi bakmaya alışıyordum.

Bu fikir beni yalnız hayatın bütün nafile ihtimamlarından ayırmakla kalmadı; arzuma rağmen o zamana kadar bana zorla içirdikleri ilâçların usandırıcı nafileliğinden de kurtardı. İlâçlarının beni kurtaramıyacağına aklı kesen doktor salamon beni onların acı-

lığından esirgedi ve hastanın ümidini oyaladığı gibi doktorun da kredisini koruyan birtakım kokmaz bulaşmaz reçetelerle zavallı Anne'nin ıstırabını avutmaya uğraştı. Sıkı pehrizi bıraktım ve kuvvetlerimin müsaadesi ölçüsünde şarap içmeye ve sağlam bir insanın yaşayış tarzına kendimi uydurmaya koyuldum. İtidalden asla ayrılmıyor fakat hiçbir şeyden de kendimi mahrum etmiyordum. Hattâ evden çıkmaya, tanıdıklarımı ve hele sohbetinden çok hoşlandığım mösyö de Gonzie'yi görmeye gitmeye başladım. Nihayet gerek son saatime kadar çalışmayı güzel bulduğum, gerekse yüreğimin içinde bir ümit artığı gizlendiği için ölümü bekleyiş, benim çalışma zevkimi ağırlaştırmak şöyle dursun onu yeniden canlandırıyor bile görünmekteydi ve öteki dünyaya da bu dünyadan götüreceğimden başka bir şeyim olmıyacağına inanıyormuşum gibi biraz bir şeyler toplamakta acele ediyordum.

Bauchard adında bir kitapçının dükkânına sevdayı sardım. Oraya birkaç edebiyat adamı gelip gitmekteydi. Artık görmiyeceğimi sandığım ilkbahar yaklaştığından tekrar Charmettes'e dönmek ihtimaliyle, orası için kendime göre bir kaç kitap edindim. Nihayet bu saadete kavuştum ve onun elimden geldiği kadar tadını çıkardım. İlk tomurcakları görünce duyduğum sevinç anlatılamaz. İlkbaharı tekrar görmek benim için cennette yeniden doğmaktı. Karlar henüz erimeye başlamıştı ki zindanımızı bıraktık ve bülbülün ilk ötüşlerini işitmek için erkenden Charmettes'e gittik. O zamandan sonra artık öleceğime inanmadım ve gerçekten gariptir ki kırda hiçbir zaman büyük hastalıklar geçirmedim. Orada çok ıstırap çektim; fakat yatağa düşmedim. Ken-

dimi her zamankinden daha fena hissettiğim günlerde daima şunu söylemişimdir: Beni ölecek halde gördüğünüz zaman bir meşenin gölgesine götürün, size vadediyorum ki geri döneceğim.

Zayıf olmakla beraber kırlardaki vazifelerime yeniden başladım. Fakat kuvvetlerimin ölçüsünü aşmıyordum. Bahçeyi kendi başıma işliyeceğim için gerçekten ıstırap çektim. Altı kazma attığım zaman soluğum kesiliyor, vücudumdan su gibi ter akıyordu. Fazlasını yapmaya kudretim yoktu. Eğildiğim zaman çarpıntılarım iki misli artmaktaydı. Kan o kadar kuvvetle başıma çıkıyordu ki hemen doğrulmam lâzımdı. Daha az yorucu işler yapmak zorunda bulunduğum için güvercinlikle meşgul olmayı üzerime aldım ve bu işi o kadar sevdim ki çok kere bir an sıkılmadan orada saatler geçiriyordum. Güvercin çok ürkektir ve insana güç alışır. Fakat ben uğraşa uğraşa onlara o kadar güven telkinine muvaffak oldum ki her yerde peşimden geliyor ve istediğim zaman kendilerini kolayca yakalatıyorlardı. İki üç tanesinin derhal kollarıma ve başıma konduğunu görmeden bahçeye ve avluya çıkamaz olmuştum. Pek hoşlanmama rağmen sonunda bu ahbaplık beni o kadar rahatsız etti ki bu teklifsizliğe nihayet vermeye mecbur oldum.

Ben hayvanları ve hele korkak ve vahşi olanlarını kendime alıştırmakta daima garip bir zevk bulmuşumdur. Onlara hiçbir zaman boşa çıkarmadığını bir güven telkin etmek bana pek hoş gelirdi. Onların benî hür olarak sevmelerini isterdim. Yanımda birtakım kitaplar getirdiğimi söylemiştim. Fakat onları bir şey öğrenmekten ziyade beni yorup ezecek bir şekilde kul-

landım. Olaylar hakkındaki yanlış düşüncem bana şu kanaati veriyordu ki bir kitabı verimli bir şekilde okumak için o kitabın okuyucuda var farz ettiği bütün bilgilere sahibolmak lâzımdır. Çok kere yazarın kendisinin bile onları bilmediğini ve ihtiyaç gördükçe başka kitaplardan aldığını düşünmekten çok uzaktım. Bu delice düşünce ile her an okumayı kesiyor, bir kitaptan ötekine koşmaya mecbur kalıyor ve arasıra okumak istediğim kitabın onuncu sahifesine gelmeden kütüphaneler devirdiğim oluyordu. Fakat bu acayip usulde o kadar direndim ki hesapsız bir zaman kaybettim ve artık hiçbir şey görüp anlamıyacak surette kafamı karıştırmama bıçak sırtı kaldı. Bereket ki beni bir uçsuz bucaksız lâbirent içinde kaybeden bir yanlış yola sapmış olduğumun farkına vardım ve tamamiyle kaybolmadan geriye döndüm.

İnsanda ilimler için biraz bir gerçek zevk bulunursa onlarla uğraşmaya başlarken hissedeceği ilk şey onların birbirleriyle olan bağlarıdır; bu bağlar seyesindedir ki onlar birbirlerini çekerler, desteklerler, aydınlatırlar ve böylece biri ötekinden vazgeçemez hale gelir. Gerçi insan zekâsı ilimlerin hepsine birden yetmez ve bunlardan bir tanesini baş olarak tercih etmek zorunda kalır ama ötekilere dair de bir parça bir şeyler bilmiyecek olursa çok kere kendi bölümünde karanlık içinde kalır. Hissettim ki tuttuğum yol aslında iyi ve faydalıdır; değiştirilecek ancak onun metodudur. Evvelâ Ansiklopedi'yi ele aldım ve onu dallarına ayırmağa başladım. Gördüm ki bunun tam tersini yapmak, her birini ayrı ayrı almak ve hep bir arada birleşecekleri noktaya kadar hepsini ayrı ayrı takibetmek lâzım-

dır. Böylece bildiğimiz senteze döndüm, ancak yaptığını bilen bir insanın yolundan döndüm. Bu işde derin düşünceler bilginin yerini tutuyor ve çok tabiî bir mülâhaza yolumu göstermeye yardım ediyordu. Yaşasam da, ölsem de kaybedecek zamanım yoktu. Yirmi beşime yaklaştığım halde hiçbir şey bilmemek ve her şeyi öğrenmek istemek zamandan çok iyi faydalanmayı gözetmek demektir. Kader yahut ölümün hangi noktada çalışmamı durdurabileceğini bilmediğimden, tabiî istidatlarımı iskandil etmek için olduğu kadar da işletip değiştirmeye, en fazla da değeri olan şeyler hakkında kendimden bir hükme varabilmek için bütün şeyler üzerine fikirler edinmek istiyordum.

Bu plânın uygulanmasında önceden düşünmemiş olduğum bir başka fayda da buldum: Birçok zamanımı işe yarar hale sokmak faydası. Ben derin incelemeler için yaratılmış bir adam olmamalıyım; çünkü uzun bir dikkat beni o kadar yorar ki aynı konu ile yarım saatten fazla meşgul olmama imkân yoktur; hele başkalarının düşüncelerini takip ettiğim zaman. Çünkü kendi düşüncelerime daha fazla ve hattâ yeter derecede başarı ile daldığım zamanlar olmuştur. Fakat dikkatle okumak lâzım gelen bir yazarın birkaç sahifesini okuduğum zaman zihnim ondan ayrılır ve bulutler içinde kaybolur. İnat edersem nafile yere kendimi yorarım. Zihnim karışır ve artık bir şey görmez olurum. Fakat çeşitli konular, hattâ durmadan birbirlerini kovalasalar bile biri beni ötekinden dinlendirir ve ara verme ihtiyacını duymadan kolaylıkla onları takip ederdim. Çalışma plânında bu müşahededen çok faydalandım ve konularımı o kadar birbirine karıştırdım

ki bütün gün çalışıyor ve asla yorulmuyordum. Bahçe ve ev işlerinin benim için faydalı değişiklikler meydana getirdiği doğrudur. Fakat gitgide artan gayretimle fikir çalışmaları için de zaman ayırmak ve bundan ikisinin de zarar göreceğini aklıma getirmeden iki şeyle birden meşgul olmak çaresini buldum.

Pek hoşuma giden bu küçük tafsilât yığınlariyle çok kere okuyucumun başını ağrıtıyorum. Fakat yine de çok insaflı davrandığımı önceden haber vermemiş olsaydım okuyucum asla anlıyamıyacaktı. Meselâ burada, zamanlarımı mümkün olduğu kadar eğlenceli ve faydalı bir şekilde taksim etmek için yaptığım çeşitli denemeleri zevkle hatırlıyorum. Diyebilirim ki bir inziva köşesinde daima hasta olarak yaşadığım bu zaman hayatımın en az aylak ve en az sıkıntılı zamanı olmuştur. Böylece iki üç aylık bir zamanı, zihnimin nelere doğru aktığını yoklamakla ve — yılın en güzel mevsiminde, o mevsimin büyülü bir güzellikle doldurduğu bir yerde — değerini çok iyi duyduğum hayatın zevkini; güzel olduğu kadar da hür olan bir cemiyetin zevkini eğer bu kadar kusursuz bir birleşmeye cemiyet adı verilebilirse ve nihayet edinmeyi zihnime koyduğum güzel bilgilerin zevkini doya doya tatmakla geçirdim. Bu bilgilere âdeta şimdiden sahibolmuşum gibi, yahut hattâ bundan da daha iyi bir haldeydim. Çünkü öğrenme zevkinin de saadetimde pek büyük bir payı vardı.

Her biri benim için bir ayrı zevk kaynağı teşkil eden fakat açıklanabilmek için çok fazla basit olan bu denemeleri kısa kesmek lâzımdır. Bir daha söyliyeyim: gerçek saadet tasvir edilmez, sadece hisse-

dilir ve tasvir imkânı ne kadar az olursa o kadar iyi hissedilir. Çünkü o bir olaylar toplamından doğma bir şey değildir, devamlı bir haldir. Kendi sözümü çok tekrar ederim; fakat aynı şeyi her zihnime gelişinde söylemeye kalksaydım tekrarlarım çok daha fazla olurdu.

Sık sık değişen yaşama tarzım nihayet sabit bir cereyan alınca onu aşağı yukarı şu şekilde düzenledim:

Her sabah güneşle beraber kalkıyordum. Yanımızdaki yemiş bahçesinden bağın üstündeki çok güzel bir yola çıkıyor ve tepeyi Chambéry'ye kadar takip ediyordum. Orada hem geziyor; hem de nafile bir dudak mırıltısından ibaret kalmıyan ve bütün güzelliklerini gözümün önüne seren bu sevimli tabiatın yaratıcısına doğru samimî bir yükseliş olan duamı yapıyordum. Ben oda içinde dua etmekten hiçbir zaman hoşlanmamışımdır. Duvarlar ve bütün ufak tefek insan eşyaları Tanrı ile arama bir perde geriyor sanırım. Kalbim Tanrıya yükselirken onu kendi eserleri içinde seyretmekten hoşlanırım. Diyebilirim ki dualarım tertemizdi ve bu bakımdan kabul edilmeye lâyıktı. Kendim için ve dileklerimin hiçbir zaman beni ayırmadığı Anne için Tanrıdan bütün istediğim şey, kötülükten, elemden, eziyetli ihtiyaçlardan kurtulmuş bir hayat ile doğrulara lâyık bir ölümden ve böyle insanların öte dünyadaki kaderinden ibaretti. Bu ibadetin şekli Tanrıya yalvarmalardan ziyade onun eserlerine dalmak ve hayran olmaktı. Biliyordum ki gerçek iyiliklerin dağıtıcısından muhtaç olduğumuz şeyleri almanın en iyi yolu istemekten ziyade onlara hak ka-

zanmaktır. Oldukça uzun bir tur ile, gezine gezine geri dönüyor ve etrafımı saran kır manzaralarını, gözü ve kalbi usandırmıyan bu tek varlıkları ilgi ve âdeta şehvetle derin derin seyrediyordum. Uzaktan Anne'nin odasında sabah olup olmadığına bakıyordum. Penceresinin kepeneklerini açılmış gördüğüm zaman sevinçten titriyor ve koşuyordum. Henüz kapalı iseler onun uyanmasını bekliyerek bahçeye gidiyor, bir gün evvel öğrendiklerimi tekrarlamak yahut toprak kazmakla eğleniyordum. Nihayet kepenkler açılıyordu. Onu çok kere yarı uykuda olarak yatağında öpüyordum. Muhabbetli olduğu kadar da temiz olan bu öpüşün kendi mâsumluğu içinden öyle büyüleyici bir zevk kaynıyordu ki vücut zevklerinde hiçbir zaman bulunamaz. Çok kere sütlü kahve ile sabah kahvaltısı yapıyorduk. Bu saat günün en huzur içinde bulunduğumuz ve en rahat konuştuğumuz saati idi. Oldukça uzun olan bu sohbetlerden, sabah kahvaltılarına karşı bende derin bir zevk kalmıştır. Sabah kahvaltısını bütün ev halkını bir araya toplıyan hakikî bir yemek haline getiren İngiliz ve İsviçre âdetini Fransada herkesin kendi odasında tek başına kahvaltı etmesi yahut çoğu zamanlar etmemesi âdetine çok fazla tercih ederim. Bir iki saatlik bir sohbetten sonra öğle yemeğine kadar kitaplarıma dönüyordum. İşe Port-Royal'in *Mantık*'ı Locke'nin *Denemesi*, Malebranche, Leibnitz, Descartes v. s. gibi birkaç Felsefe kitabı ile başlardım. Az sonra bu yazıların kendi aralarında hemen daima tezat halinde olduklarını gördüm ve onları birbirleriyle uzlaştırmak yolunda bir hayalî proje yaptım ki bana çok yorgunluk verdi ve epeyce zaman kaybettirdi. Ba-

şım karışıyordu ve bir adım ilerliyemiyordum. Nihayet bu usulü bırakarak çok daha bir iyisini aldım. Kabiliyetimin azlığına rağmen bu sefer az çok ilerlemiş olmamı bu ikinci usule veriyorum. Çünkü benim ciddî çalışmalar için kabiliyetim her zaman pek az olmuştur. Herhangi bir müellifi okurken ne kendi fikirlerimi, ne bir başkasınınkileri karıştırmadan ve kendisiyle asla tartışmaya girmeden onun bütün fikirlerini benimsemeyi usul edindim. Kendi kendime: "İlk önce kendim için doğru veya yanlış fakat çok aydınlık fikirlerden bir fikir deposu meydana getirmekle işe başlıyayım ve onları birbirleriyle ölçüştürmek ve seçmek için başımın bu fikirlerle yeter derecede donanmasını bekliyeyim." diyordum. Bu metodun zararlı tarafları yok değildi, biliyorum, fakat bilgilerimi artırmak yolunda bana çok yardımı oldu. Âdeta düşünmeden ve hemen hemen muhakeme yapmadan tıpkısı tıpkısına başkasının kafasına göre düşünmekle geçmiş birkaç yıldan sonra benim kendime yetecek ve başkasının yardımına muhtaç olmadan düşünebilmemi sağlıyacak oldukça büyük bir bilgi sermayesine sahip olmuştum. Seyahatler ve işlerin beni kitaplara başvurma çarelerinden mahrum ettiği zamanlarda da okumuş olduğum şeyleri zihnimden geçirmek, birbirleriyle karşılaştırmak ve her şeyi akıl terazisinde tartmakla; arada sırada da üstadlarını tenkik etmekle kendimi eğlendirdim. Muhakkeme kabiliyetimi işletmeğe geç başladığım için onu kuvetinden bir şey kaybetmiş bulmadım ve böylece kendi fikirlerimi yayınlandığım zaman beni köle durumunda bir çömez olmak ve "üstat böyle söylüyor" diye yemin etmekle suçlandırmadılar. Bunlardan

sonra ilk hendeseye geçiyordum. Çünkü hendese de hiçbir zaman daha uzağa gidememiş, yüzlerce defa geri dönerek ve durmadan aynı yolu yürüyerek zayıf hafızamı altetmeye uğraşmışımdır. Fikirlerin bağlantısından ziyade ispatların zincirini arıyan Euclide hendesesinden pek tad duymadım. P. Lamy'nin hendesesini ona tercih ettim ve P. Lamy, eserlerini hâlâ zevkle tekrar okuduğum en sevgili müelliflerimden biri oldu.

Hendeseden sonra cebir geliyordu. Onda da kılavuzum P. Lamy oldu. Daha ilerlediğim zaman Per Reynau'nun *Hesap ilmi*, sonra da yine onun şöyle dokunup geçmekle yetindiğim ispatlı Analiz (Analyse Demontrée) sini aldım. Cebirin hendeseye uygulanmasını iyi anlıyabilmek için de pek uzağa gidemedim. Bu, ne yaptığını görmeden çalışma usulünü sevemiyordum ve denklemlerle bir hendese problemi halletmek bana bir makinalı çalgının kolunu çevirerek hava çalmak gibi geliyordu. Bir binôme (iki terimli) un karesinin, terimlerinin kareleri ile çarpımlarının iki katının toplamına eşit olduğunu ilk defa bulduğum zaman çarpımının doğruluğuna rağmen figürü yapıncaya kadar bir türlü kendimi inandıramadım. Bu benim yalnız soyut miktarları göz önüne alan cebirden zevk almayışımdan ileri gelmiyordu. Ameliyeyi mesafeye uygulanmış olarak çizgiler üzerinde görmek istiyor ve bunu yapmadıkça hiçbir şey anlıyamıyordum.

Hendeseden sonra lâtince geliyordu. Lâtince bana en sıkıntı çektiren derstli. Bu derste hiçbir zaman büyük ilerlemeler yapamadım. Evvelâ *Port Royal*'in lâtince metodunu uygulamaya koyuldum; fakat bir ne-

tice alamadım. Bu çetin ve barbar mısralar içimi bulandırıyor ve bir türlü kulağıma girmiyorlardı. Bir alay kaide içinde kendimi kaybediyor ve sonuncusunu bellerken baştakileri tamamiyle unutuyordum. Kelime ezberciliği, hafızasız bir adamın yapacağı bir iş değildir ve ben sırf hafızamı geliştirmek için bu ders üzerinde inat gösteriyordum. Fakat nihayet vazgeçmem lâzım geldi. Bir sözlük yardımiyle kolay bir müellifi okuyabilmek için cümle yapılarını yeter derecede anlıyordum. Bu yolda devam ettim ve fayda gördüm. Yazı ile değil zihinle tercümeler yapmaya gayret ediyor ve daha ilerisine gitmiyordum. Zaman ve idman kuvvetiyle Lâtin müelliflerini epeyce kolaylıkla okumaya muvaffak oldum. Fakat bu lisanı ne yazmayı ne de konuşmayı beceremedim. Sonradan, bilmem nasıl; kendimi Edebiyat adamları arasına karışmış gördüğüm zaman bu hal beni çok kere sıkıntılı bir duruma düşürmüştür. Bu öğrenme usulünün bir başka zararlı tarafı da oldu ki hiçbir zaman kelime ve hecelere haklarını vererek şiir okumayı ve nazım kaidelerini öğrenemedim. Bununla beraber nazım ve nesir dilinin ahengini duymak arzusiyle pek çko gayretler sarf ettim. Fakat bu işin hocasız olarak başarılamıyacağı kanaatindeyim. Vezinlerin en kolayı olan Hexametreyi öğrendiğim için hemen bütün Virgile'i takti' usulüyle okumak ve hecelerin sayı ve mitarlarını belirtmek sabrını gösterdim. Bir hecenin uzun veya kısa olmasında tereddüde düştüğüm vakit Virgile'e başvuruyordum. Nazım kaidelerinin müsaade ettiği tâdiller sebebiyle bunun bana ne kadar yanlışlıklar yaptırdığı kolayca anlaşılır. Kendi kendine çalışmanın birçok iyi tarafla-

rı varsa da fena tarafları da bulunduğu ve insanı inanılmaz zahmetlere soktuğu şüphesizdir.

Öğleden evvel kitaplarımı bırakıyor ve yemek hazır değilse vaktin gelmesini bekliyerek güvercin dostlarımı yoklamağa yahut bahçede çalışmağa gidiyordum. Beni çağırdıklarını işittiğim zaman çok memnun bir halde ve büyük bir iştahla sofraya koşuyordum. Çünkü şurası da kayda değer ki ne kadar hasta olursam olayım iştahım asla eksilmiyordu. Anne'nin yemek yiyebilecek hale gelmesini bekliyerek, işlerimizi konuşa konuşa zevk içinde yemeğimizi yiyorduk. İyi havalarda haftada iki üç kere evin arkasındaki serin ve sık yapraklı bir köşede kahvemizi içmeğe gidiyorduk. Şerbetci otlariyle donattığım bu köşe sıcak zamanlarda çok hoşumuza gidiyordu. Burada zerzavatlarımızı, çiçeklerimizi yoklamak ve yaşayış tarzımız üzerine sohbetler yapmakla bir saat kadar bir zaman geçiyorduk ve bu sohbetler bize yaşayışımızın tadını daha iyi hissettiriyordu. Bahçenin nihayetinde bir küçük ailemiz daha vardı: Arılar. Çok kere Anne ile beraber onları yoklamaktan geri durmuyordum. Yaptıkları işe çok ilgilenmekte ve onların, minimini karınları yürümelerini güçleştirecek kadar yüklü olduğu halde akından dönüşlerini seyrederek son derece eğlenmekteydim. İlk günlerde merakım bana bazı saygısızlıklar yaptırdı ve onlar da iki üç defa beni soktular. Fakat sonradan o kadar ahbap olduk ki ne kadar yakınlarına gitsem bana ilişmediler ve kovanlar, dışarıya akın etmeye hazır oğularısı sürüleriyle ne kadar dolu olurlarsa olsunlar arasıra etrafımı sardılar, ellerime ve yüzüme kondular; fakat hiçbiri beni sok-

madı. Bütün hayvanlar insana emniyetsizlik gösterirler. Bunda hakları da vardır. Fakat kendilerine bir fenalık yapmak istemediğine inanınca emniyetleri o kadar çoğalır ki bu emniyeti kötüye kullanmak için barbardan da daha fazla bir şey olmak gerekir.

Sonra gene kitaplarıma dönüyordum. Öğleden sonraki çalışmalarıma iş ve okumadan ziyade teneffüs ve eğlence adını vermek doğru olurdu. Yemekten sonra masa başı çalışmalarına asla tahammül edemedim. Umumi olarak gündüz sıcağında her iş bana yorucu gelir. Bununla beraber kendimi sıkmadan, ciddî bir incelemeye girişmeden hemen hemen rasgele kitap okuyordum. En şaşmadan okuduğum şey tarih ve coğrafya idi. Bunlar zihin yorgunluğu istemedikleri için zayıf hafızamın müsaadesi ölçüsünde epeyce ilerlemeler yaptım. Per Perau'yu incelemek istedim ve Kronoloji ilminin karanlıklarına daldım. Fakat bunun dibi ve kenarı olmıyan kritik kısmından çabucak usandım ve ince zaman ölçüleri ile gök cisimlerinin hareketine sevdayı sardım. Aletlerim olaydı astronomiden de zevk alabilecektim. Fakat gökün umumi durumunu öğrenmek için kitaplardan aldığım bazı basit bilgiler ve elimdeki âdi bir dürbünle yetinmem lâzım geliyordu; çünkü zayıf gözlerim, alet kullanmadan yıldızları görmeme müsaade etmiyorlardı. Buna dair bir vaka hatırımda kalmıştır ki beni arasıra güldürür. Yıldız takımlarını incelemek için bir gök haritası satın almıştım. Bu haritanın bir de çerçevesi vardı. Gökyüzünün açık olduğu gecelerde bahçeye çıkar, çerçeveyi ters çevirerek kendi boyumda dört kazığın üzerine yerleştirdim. Şamdanın rügârla sönmeden haritayı aydınlatması

için de onu o dört kazık arasında bir toprak kovası içine koyardım. Sonra haritayı gözlerimle, gökyüzüne dürbünümle bakarak yıldızları tanımağa ve yıldız takımlarını birbirinden ayırdetmeye çalışırdım. Mösyö Noiret'nin bahçesinin bir set üzerinde olduğunu söyledim sanırım. Bu bahçede yapılan bütün şeyler dışarıdaki yol üzerinden görünürdü. Bir akşam geç vakit yoldan geçen birkaç köylü benim bu kasaba ve gülünç takımlarla çalıştığımı görmüşler. Kovanın kenarları şamdanı köylülerin gözlerinden sakladığı için haritanın üzerine vuran ışık, yerdeki kazıklar, türlü şekillerle dolu kocaman harita ve gidip geldiğini gördükleri dürbünümün hareketleri bu şeylere büyücü aletleri manzarası vermiş ve adamcağızları fena halde korkutmuş. Benim kılık kıyafetim de onları yatıştıracak gibi değildi: Gecelik takkemin üzerine geçirilmiş sarkık kenarlı şapkam, Anne'nin bana zorla giydirdiği kendi kısa kollu pamuklu hırkası beni onlara gerçek bir büyücü gibi gösteriyor ve vakit gece yarısına yaklaştığından adamcağızlar bir büyü töreni başlangıcı gördüklerinden şüphe etmiyorlardı. Daha fazlasını görmeyi pek merak etmedikleri için köylüler dehşet içinde kaçtılar ve gördükleri şeyi anlatmak için komşularını uyandırdılar. Haber o kadar çabuk yayıldı ki, ertesi sabahtan tezi yok civarda Mösyö Noiret'nin evinde büyücülerin, şeytanın başkanlığı altında bir gece yarısı töreni yaptıklarını öğrenmiyen kalmadı. Benim yaptıklarımı gören köylülerden biri aynı gün, arasıra bizimle görüşmeğe gelen iki cizvit papazına beni şikâyete gitmemiş ve onlar da, hakikatı bilmemekle beraber böyle bir şeyin aslı olmıyacağını söylememiş ol-

salardı bu söylentilerden ne çıkacağı bilinmezdi. Papazlar meseleyi bize anlattılar; sebebini söyledim ve bir hayli gülüştük. Bununla beraber, tekrar böyle bir şey olur korkusuyla bundan sonra ışıksız çalışınama ve haritayı evin içinde incelememe karar verildi. "Dağ Mektupları" eserimde Venedikte yaptığım büyü hikâyesini okuyanlar büyücülüğe öteden beri büyük bir istidadım bulunduğunu görmüş olacaklardır.

Toprak işleriyle uğraşmadığım zamanlarda Charmettes'deki hayatım böyle geçmekte idi. Toprak işlerini her zaman öteki işlere üstün tutuyor ve kuvvetim yettiği ölçüde bir köylü gibi çalışıyordum. Fakat o zaman son derece zayıf oluşum, bu işlerde bana bir iyi niyet değerinden fazla bir başarı sağlamamakta idi. Zaten iki işi bir arada çıkarmak istiyor ve bu yüzden hiçbirini iyi çıkaramıyordum. Zorla hafızamı kuvvetlendirmeyi kafama koymuştum. Pek çok şeyleri ezberlemek için inat ediyordum. Bunun için yanımda her zaman bir kitap taşıyor ve toprak işleriyle uğraştığım sırada onu da ezberlemek ve tekrar etmek için inanılmaz sıkıntılara katılıyordum. Bu nafile ve sürekli çalışma inadının beni nasıl büsbütün aptal yapıp çıkaramadığına hayret ederim. Virgilus'un bugün bir kelimesi aklımda kalmamış olan çoban şiirlerini tekrar tekrar belki yirmi defa ezberlemişimdir. Kitapları üzerimde taşımak; güvercinliğe, yemiş bahçesine, bağa götürmek alışkanlığı yüzünden yığınlarla cilt kaybetmiş yahut parçalamışımdır. Başka şeyle uğraştığım zaman kitabımı bir ağaç dibine yahut çit kenarına koyuyordum. Sonradan almayı unutuyor ve on beş gün sonra çürümüş yahut karıncalar ve sümüklüböcekler tara-

fından delik deşik edilmiş bir halde buluyordum. Bu öğrenme ateşi ve durmadan bir şeyler mırıldanışım beni âdeta ahmaklaştıran bir delilik şeklini aldı.

Port-Royal ve Oratoire yazıları en sık okuduğum kitaplar oldukları için beni yarıyarıya jansenist yapmışlardı. Fakat bütün güvenime rağmen onların çetin teolojileri beni arasıra dehşete düşürüyordu. O zamana kadar pek az duymuş olduğum cehennem korkusu yavaş yavaş bana huzurumu kaybettirmekte idi. Anne ruhuma az çok sükûnet vermemiş olsaydı bu korkunç mezhep beni büsbütün altüst edecekti. Günah çıkarttığım papaz ki aynı zamanda onun da papazı idi, sükûn ve itidalden ayrılmama epeyce yardım ediyordu. O Per Hemet isminde iyi ve akıllı uslu bir ihtiyar cizvit idi ki hâtırasını daima hürmetle anarım. Cizvit olduğu halde bir çocuk gibi sadeydi. Onun gevşek olmaktan ziyade yumuşak denebilecek olan ahlâk düsturları jansenist mezhebinin bendeki hazin tesirlerini ayarlamak için tam benim muhtaç olduğum ahlâktı. Bu temiz yürekli adam ve arkadaşı Per Coppier, yol kendi yaşlarındaki insanlar için çok çetin ve oldukça uzun olmakla beraber sık sık bizi Charmettes'de görmeye geliyorlardı. Onların gelişleri benim için çok iyi olmaktaydı. Tanrının rahmeti üzerlerinden eksik olmasın. diyeceğim; çünkü ikisi de hayatta kalmış olmalarını umabilmem için çok fazla yaşlı idiler. Bu papazları ayrıca Chambéry'de de görmeye gidiyor; gitgide oturdukları yere alışıyordum. Kitaplıkları bana açıktı. Bu mesut zamanın hâtırası Cizvitlerin hâtırasıyla o şekilde bağlanmıştır ki biri bana ötekini âdeta sevdirmiştir. Mezhepleri bana daima tehlikeli görünmüş ol-

makla beraber onlardan can ve yürekten nefret etmeye hiçbir zaman kendimde kudret bulamamışımdır.

Başka insanların kalblerinden de arasıra, benim kalbimden geçen çocukluklara benzer şeyler geçip geçmediğini bilmeyi çok isterdim. Çalışmalarımın ve mümkün olduğu derecede mâsum bir hayatın ortasında, ve bana söylenmiş olan bütün şeylere rağmen, cehennem korkusu beni hâlâ rahatsız etmekteydi. Sık sık kendime sorardım: Durumum nedir? Bu anda ölsem cehennemlik olur muyum? Jansenistlere göre bu muhakkaktı; fakat vicdanıma göre bana imkânsız görünüyordu. Daima korktuğum ve daima bu zalim kararsızlık içinde bocaladığım için bu sıkıntılardan kurtulmak ümidi ile o kadar gülünç çarelere başvuruyordum ki başka birisi yapsa hiç tereddüt etmeden tımarhaneye attırırdım. Bir gün gene bu acı konu üzerinde düşündüğüm sırada makina gibi hareketlerle ve her zamanki maharetimle, yani hemen hiçbirini isabet ettirmeden, ağaç kütüklerine taşlar atıyordum. Bu egzersizin tam ortasında korkularını yatıştırmak için bir nevi fal atmayı düşündüm. Dedim ki: "Bu taşı karşımdaki ağaca atacağım; değdirirsem kurtuluş alâmeti; değdirmezsem cehennem!" Bunu söyliyerek titriyen bir el, korkunç bir yürek çarpıntısı, fakat aynı zamanda da öyle mesut bir başarı ile taşımı attım ki ağacı ta ortasından vurdu. Doğrusu aranırsa bu güç bir şey değildi. Çünkü çok iri bir taş seçmeyi ve onu çok yakından atmayı ihmal etmemiştim. O zamandan sonra ruhumun selâmetinden şüphe etmedim. Bu vakayı hatırlarken kendime gülmek mi ağlamak mı lâzım geleceğini düşünemiyorum. Siz ey büyük insanlar ki

buna hiç şüphesiz gülüyorsunuz; kendi kendinizi tebrik edin; fakat benim sefaletime hakaret etmeyin; çünkü yemin ederim ki ben onu gayet iyi hissediyorum.

Bununla beraber sofuluktan ayrılması belki de imkânsız olan bu buhranlar, bu korkular devamlı bir hal değillerdi. Çok kere epeyce sakindim ve yakın bir ölüm fikrinin ruhum üzerindeki tesiri, hüzünden ziyade sakin bir dermansızlık hali idi ki hattâ tatlı tarafları bile vardı. Bu yakınlarda eski kâğıtlarımın arasında kendime cesaret vermek için yazılmış bir yazı buldum. Bu yazıda insanın kendini ölüme korkmadan bakmak için yeter derecede cesaretli bulduğu bir yaşta ve bütün bir ömür boyunca büyük ruh ve vücut elemleri çekmeden öleceğim için kendimi tebrik ediyordum. Ne kadar haklıymışım. Bir önduyu beni ıstırap çekmek için yaşamaktan korkutuyordu. İhtiyarlık günlerimde beni bekliyen kaderi âdeta önceden görüyordum. Ben hiçbir zaman, bu mesut zamanda olduğu kadar akıl ve ruh olgunluğuna yaklaşamadım. Geçmiş için büyük vicdan azaplarım yoktu; gelecek kaygılarından kendimi kurtarmıştım. Daima ruhuma hâkim olan duygu geçmekte olan zamanın tadını çıkarmaktı. Sofuların çok kere küçük fakat şiddetli bir şehvetleri vardır ki onlara mubah bildikleri zevklerin tatlarını tamamiyle çıkaran, zevklerine düşkün kimseler bunu, bilmem niçin yahut daha doğrusu bilirim niçin bunu onlar için bir suç sayarlar. Sebebi şudur ki kendilerinin artık tadını kaybettikleri basit zevkleri başkalarının duymasını kıskanırlar. Bu zevk bende vardı ve onu vicdan huzuru ile tatmayı çok hoş buluyordum. Henüz yeni olan kalbim kendini her şeye bir çocuk

zevki ile yahut daha doğrusu bir melek şehveti ile veriyordu. Çünkü gerçekte bu zevklerde bir cennet zevki huzuru vardı. Montagnole'da çayır üzerinde yediğimiz öğle yemekleri, çardak altında yediğimiz akşam yemekleri, bahçedeki yemişler ve bağdaki üzümlerin toplanması, adamlarımızla beraber ılılamur ve kenevir ayıklamakla geçirdiğimiz akşamlar bizim için bir bayram oluyor ve Anne bunlardan benim kadar zevk alıyordu. Onunla yalnız yaptığımız gezintiler daha da hoştu; çünkü yüreklerimiz daha serbest açılıyordu. Hele Anne'nin doğum yıldönümü olan bir Saint Louis bayramında yaptığımız bir gezinti bende derin bir hâtıra bırakmıştır. Bir karmelit papazının gün doğarken evin bitişiğindeki bir şapelde okumaya geldiği bir mes duasından sonra erkenden yola çıkmıştık. Bulunduğumuz sırtın karşısındaki o zamana kadar görmemiş olduğumuz sırtı dolaşmayı teklif etmiştim. Yiyeceğimizi önceden göndermiştik; çünkü gezinti bütün gün devam edecekti. Anne biraz yuvarlak ve yağlı olmakla beraber fena yürümezdi. Çok kere gölgede, arasıra da güneşin altında tepeden tepeye dolaşıyor, zaman zaman oturup dinleniyor ve saatlerce kendimizi unutuyorduk. Kendimizi, yakınlığımızı, talihimizin güzelliğini konuşmakta ve devamı için, kabul edilmemiş dileklerde bulunmaktaydık. Her şey bugünün saadeti için sözbirliği etmişe benzemekteydi. Az önce yağmur yağmıştı; hiç toz yoktu; dereler akıyordu; küçük ve serin bir rüzgâr yaprakları kımıldatıyordu; hava temiz, gökyüzü bulutsuzdu. Yüreklerimiz gibi gök de derin bir huzur içindeydi. Yemeğimizi bir köylünün evinde yedik ve onun ailesi ile paylaştık. Bize candan dualar ettiler.

Zavallı Savoie'lılar ne iyi insanlardır. Yemekten sonra büyük ağaçların gölgeleri altına girdik. Ben orada kahvemiz için kuru dal kırıkları toplarken Anne de çalılar arasında otlar ve kökler aramakla ve yol esnasında yaptığım demetin çiçekleriyle eğleniyordu. Madam de Warens bu çiçeklerin yapılarında bin çeşit merak edilecek şey bulup gösterdi ki bende botanik için büyük bir zevk ve merak uyandırabilirdi. Fakat bunun zamanı henüz gelmemişti; zihnim başka birtakım çalışmalarla meşguldü. Birdenbire aklımdan geçen bir şey bana çiçekleri ve otları unutturdu. Bulunduğum ruh durumu o gün konuştuğumuz ve yaptığımız şeyler, dikkatime çarpmış olan şeyler bana yedi sekiz yıl önce Annecy'de gözlerim açık olarak görmüş ve yerinde anlatmış olduğum rüyayı hatırlattı. Aradaki münasebetler o kadar açıktı ki bu rüyayı aklıma getirince ağlıyacak kadar teessür duydum ve bir rikkat coşkunluğu içinde bu sevgili dosta sarıldım; heyecan içinde "Anne, Anne; dedim, bugün bana çok uzun zaman evvel vadedildi ve onun ötesinde başka hiçbir şey görmüyorum. Senin sayende benim saadetim en yüksek dereceye ulaştı. Dua edelim ki bir daha oradan inmesin. Tadını duyacağım müddetçe devam etsin. O ancak benimle beraber sona erecektir."

Mesut günlerim böylece geçtiler; o kadar mesut ki onları bulandıracak hiçbir şey göremediğim için, ancak benim hayatımla beraber biteceklerini tasavvur ediyordum. Bu kaygılarının kaynağının büsbütün kurumuş olmasından ileri geliyor değildi. Fakat onun artık başka bir tarafa doğru akmaya başladığını görüyor ve ilâcını da beraber getirmesi için, bu akışı

birtakım faydalı şeylere yöneltmeye var kuvvetimle çalışıyordum. Anne tabiî olarak kırları seviyordu ve ben yanında bulundukça bu zevk kuvvetini kaybetmiyordu. Sonradan toprak işlerinden de hoşlanmaya başladı. Toprakların verimini artırmayı seviyor ve bu işlerdeki bilgisini zevkle kullanıyordu. Tuttuğu evin toprakları ile yetinmiyerek bugün bir tarla, yarın bir çayır kiralıyordu. Sonra teşebbüsü mizacı onu ziraat işlerine sürükledi; evinde boş oturacağı yere az amanda büyük bir çiftçi olmak yolunu tutmaya savaştı. Onun işi büyütmeye kalkmasını ben pek beğenmiyordum; sonunda aldatılacağından, hür ve müsrif mizacının onu kârını çok masraflara sürükliyeceğinden şüphe etmiyerek elimden geldiği kadar arzularına karşı durmaya çalışıyordum. Bununla beraber kazancının ne de olsa hiç olmıyacağını ve yaşamasına az çok yardım edeceğini de düşünerek kendimi avutuyordum. Girişebileceği teşebbüsler arasında bunu en az tehlikelisi sanıyor ve bu işlerde kendisi gibi bir kazanç konusu değil onu fena işlerden ve dolandırıcılardan koruyacak bir devamlı meşguliyet görüyordum. Bu düşünce ile onun işlerine göz kulak olmak, işçilerine kâhyalık etmek yahut onun baş işçisi olmak için muhtaç olduğum kuvvet ve sıhhate kavuşmayı şiddetle istiyordum. Bu arzunun bana yaptırdığı idmanlar beni çok kere kitaplarımdan uzaklaştırıyor ve sıhhat durumumu unutarak onun az çok iyileşmesine yardım ediyordum.

Ertesi kış İtalyadan dönen Barillot bana birkaç kitap getirdi. Aralarında Per Banchier'nin *Bontemps*'ı ile *Cartella Per Musika*'sı da vardı. Bu kitaplar bende müzik tarihine ve bu güzel sanat üzerinde nazari araş-

tırmalara merak uyandırdılar. Barillot bir zaman bizimle kaldı ve birkaç aydan beri reşitlik yaşıma girmiş bulunduğumdan ertesi baharda Cenevreye giderek annemin mirasını yahut hiç değilse, kardeşimin ne olduğu öğrenilinciye kadar, bu mirastan bana düşecek payı istemeye gitmem kararlaştı. Bu işi kararlaştırdığımız şekilde yaptım. Cenevreye gittim; babam da geldi. O epeyce zamandan beri oraya gelip gidiyor, mahkûm olduğu cezayı çekmemiş olduğu halde bir mesele çıkmıyordu. Onun cesaretine ve dürüstlüğüne karşı hürmet duydukları için dâvasını unutmuş görünüyorlar ve az sonra meydana çıkan büyük proje ile meşgul bulunan hâkimler, şehrin burjuvazisine durup dururken eski partizanlıklarını hatırlatarak onu şimdiden ürkütmek istemiyorlardı.

Din değiştirmiş olduğum için bana birtakım güçlükler çıkarmalarından korktum fakat hiçbir şey yapmadılar. Cenevre kanunları bu noktada Berne kanunlarından daha az serttir. Berne'de din değiştirenler yalnız uyrukluktan çıkarılmakla kalmazlar, mallarını da kaybederler. Benim mirasım için bir takıntı yapılmadı; fakat bilmem ne sebeple pek az miktara indirildi. Kardeşmin ölümü hemen hemen muhakkak olmakla beraber elde kanuni bir belge yoktu. Ben onun payını istemek için gereken belgelere sahip değildim. Babamın geçimine yardım etmesi için bu payı hiç esef etmeden, kendisine bıraktım ve o yaşadığı müddetçe bundan faydalandı. Mahkeme formaliteleri tamamlanıp paramı elime alınca bir kısmını kitaplara verdim ve gerisini koşa koşa Anne'ye götürdüm. Yolda sevinçten yüreğim çarpıyordu. Bu parayı onun ellerine teslim et-

tiğim dakika benim için, onun kendi elime geldiği dakikadan bin kere daha tatlı oldu. Madam de Warens bu parayı, kendileri böyle şeyleri güçlük çekmeden yaptıkları için başkalarının yapmalarına da pek hayran olmıyan güzel ruhlara has sadeliği ile aldı. Paranın hemen hepsi benim için harcandı ve bu da aynı sadelikle oldu. Para ona başka yerden de gelmiş olsaydı yine aynı şekilde kullanılacaktı.

Bununla beraber sıhhatim düzelmiyordu. Tam tersine, gözle görülürcesine eriyordum. Bir ölü gibi renksiz ve bir iskelet gibi zayıf idim. Damarlarımın atışı korkunç, yürek çarpıntılarım daha sıktı. Durmadan bunalıyordum. Nihayet zayıflığım o hale geldi ki kımıldamak için güçlük çekiyordum. Tıkanmadan yürüyüşümü hızlandırmamakta, başım dönmeden eğilememekte idim. En hafif bir yükü kaldıramıyordum. Benim kadar hareketli bir insan için azapların en büyüğü demek olan bir hareketsizliğe düşmüştüm. Bu şeylere bunaltılar ve ruh sıkıntıları da karışıyordu. Bunlar mesut insan hastalıklarıdır; benim hastalığımdı Çok kere sebepsiz ağlayışlarım bir yaprak yahut kuşun çıkardığı ses üzerine duygum şiddetli ürkmeler, en tatlı bir hayatın sükûnu içindeki mizaç kararsızlıkları, bütün bunlar rahat ve huzur fazlalığından doğma bir çeşit can sıkıntısı idi ki âdeta duyuş kabiliyetimi hezeyana sürüklüyordu. Biz bu dünyada o kadar az mesut olmak için yaratılmış mahlûklarız ki ruh ile vücudun ikisi birden ıstırap çekmediği zaman birinden birinin ıstırap çekmesi zaruri gibidir; birinin iyi halde olması ötekine hemen daima zarar getirir. Ne zaman hayatın tadını duyabilir gibi olsam, bozul-

makta olan vücut makinam beni bundan alıkoyuyor ve hastalığın asıl merkezinin nerede bulunduğu anlaşılamıyordu. Sonradan yılların çöküntüsüne ve birçok ağır felâketlere rağmen vücudum, bu felâketleri daha iyi hissetmek için birtakım yeni kuvvetler almışa benzer. Şimdiki türlü çeşit acı ve elemlerle ezilmiş sakat ve hemen hemen altmışlık bir adam olarak bu satırları yazıyorum, ıstırap çekmek için kendimde bulduğum kuvvet ve canlılık, çiçeği burnunda bir gençlik çağında en gerçek saadeti tatmak için bulduğum kuvvetin çok üstündedir.

Üstelik kendimi büsbütün berbat etmek için okuduğum şeyler arasında bir parça da fiziyoloji karıştırmış ve anatomiye çalışmaya başlamıştım. Makinamı meydana getiren sürü sürü parçaları ve onların işleme tarzlarını birer birer gözden geçiriyor, bunların günde yirmi defa bozulduklarını hissetmeyi bekliyordum. Kendimi ölüm halinde bulmama şaşmamak şöyle dursun nasıl hâlâ yaşadığıma şaşıyordum. Tasvirini okuduğum hiçbir hastalık yoktu ki benim kendi hastalığım olduğunu zannetmiyeyim: Hasta olmamış olaydım, bu uğursuz kitapları okuduktan sonra mutlaka ölürdüm. Her hastalıkta kendi hastalığımın alâmetlerini bulduğum için bütün hastalıkların kendimde toplandığını sanıyor ve onlara artık kurtulmuş olduğumu sandığımı en fena bir hastalığı ilâve ediyordum: İyi olmak hayali! Tıp kitapları okumaya başlamış insan için sakınılması en güç hastalık budur. Araya araya, düşüne düşüne, hastalıkları birbirleriyle mukayese ede ede kendi hastalığımın sebebinin kalbdeki bir polip olduğunu tasavvur ettim ve doktor Salamon da bu fikri

pek yabana atmıyor göründü. Yapılacak en makul şey bu düşünceyi bir hareket noktası yaparak önceki kararımın doğruluğuna hükmetmekti. Fakat bunu yapmadım. Zihnimin bütün zembereklerini bir insanın kalbdeki bir polipten nasıl kurtulabileceği noktası üzerine kurup gerdim ve bu mucizeli tedaviye teşebbüs etmeyi kafama koydum. Anet'nin, nebatat bahçesini ve müdür Mösyö Sauvage'ı görmek için Montpellier'ye yaptığı bir seyahatte kendisine Mösyö Fize'in böyle bir polipi iyi ettiğini söylemişlerdi. Anne bunu hatırladı ve bana söyledi. Mösyö Fize'i görmeye gitmek arzusunu kafama sokmak için bana bundan fazlası lâzım değildi. Kurtuluş ümidi bu seyahati göze almak için gereken cesaret ve kuvveti bana vermişti. Cenevreden gelen para bunun çarelerini sağladı. Anne beni bu fikirden caydırmak şöyle dursun tam tersine beni teşvik etti ve Montpollier yolunu tuttum.

Bana lâzım olan hekimi bulmak için o kadar uzağa gitmeme ihtiyaç olmadı. At beni yorduğu için Grenoble'da bir yol arabası kiralamıştım. Moirans'da benimkinin arkasında beş altı araba daha sıralandı. Bu durumda kafilemize bir arabalar macerası denebilirdi. Arabalardan çoğu Madam de Colombier adlı bir yeni gelinin düğün alayını teşkil ediyordu. Onunla beraber Madame de Larnage diye daha az genç ve daha az güzel olan fakat daha az sevimli olmıyan bir başka kadın vardı ki, yeni gelinin kalacağı Romans kasabasından sonra Saint - Esprit köprüsü yakınındaki Bourg - Saint - Andeol'a gitmek üzere yola devam edecekti. Benim malûm utangaçlığım yüzünden böyle parlak kadınlar ve etraflarını çeviren maiyetleriyle pek

çabuk ahbap olamıyacağım kolayca anlaşılır. Fakat aynı yoldan gittiğimiz ve bir umacı gibi görünmek tehlikesini göze almadan aynı yemek masasına oturmamak mümkün olmıyacağı için bir tanışma zaruri idi. Bu tanışma oldu ve hattâ istiyeceğimden daha çabuk oldu; çünkü bu gürültü patırdı bir hastanın, hele benim huyumda bir hastanın hiç işine gelecek şey değildi. Fakat merak ve tecessüs, kadın denen aşifte mahlûkları o kadar sokulgan yapar ki bir erkeği tanımaya muvaffak olmak için ilk önce onun başını döndürmekle işe başlarlar. Benim için de böyle oldu. Etrafı genç finoları ile çok fazla sarılı olan Madam de Colombier'nin benimle uğraşmaya asla vakti yoktu ve bu değmezdi de; çünkü birbirimizden ayrılmak üzere idik. Fakat kafası daha dinç olan Madame de Larnage'in önündeki yol için yapılacak tedarikleri vardı. Böyle olunca kadıncağız bana el attı ve o zaman zavallı Jean-Jacques'a, yahut daha doğrusu ateşe, bunaltılara, polipe "uğurlar olsun" demek lâzım geldi. Ben onun yanında olunca hastalıkların hepsi birden başlarını alıp gittiler ve onun kendisinin de çaresine bakmak istediği bazı yürek çarpıntılarından başka bir şey kalmadı. Sıhhatimin kötü durumu konuşmamızın ilk konusu oldu. Hasta olduğum görülüyor, Montpellier'ye gittiğim biliniyor ve halim tavrım herhalde çapkın bir delikanlı olduğuma delâlet etmiyordu. Çünkü Montpellier'ye bir çapkınlık hastalığını tedavi ettirmeye gittiğim yolunda bir şüphenin kimseye gelmemiş olduğu sonradan anlaşıldı. Bir erkek için hastalık, kadınlara karşı pek iyi bir tavsiye olmamakla beraber nasılsa beni yol arkadaşlarıma şirin gösterdi. Sabah-

leyin ne halde olduğumu öğrenmek için adam gönderiyorlar, beni kendileriyle beraber çikolata içmeye davet ediyorlar ve geceyi nasıl geçirdiğimi soruyorlardı. Bir kere o düşünmeden konuşmak âdetime göre "bılmiyorum" diye cevap verdim. Bu cevap beni onlara deli zannettirdi; halimi daha fazla incelediler ve bu inceleme benim için zararlı olmadı. Madam de Colombier'nin bir defa dostlarından birine "insan içine çıkmaya alışmamış ama sevimli bir çocuk" dediğini işittim. Bu kelime bana çok kuvvet verdi ve gerçekten de sevimli olmama yardım etti.

Ahbaplığı artırdıkça kendimden bahsetmek, nereden geldiğimi, kim olduğumu söylemek lâzım geliyordu. Bu beni güç bir duruma sokuyordu. Çünkü "yeni din değiştirmiş insan" sözünün kibar bir mecliste ve zarif kadınlar arasında benim için ölüm demek olduğunu çok iyi anlıyordum. Bilmiyorum nasıl acayip bir düşünce ile kendimi İngiliz diye satmaya yeltendim; Jakobin mezhebinden olduğumu söyledim; onlar da beni öyle sandılar. Adım Dudding idi, arkadaşlarım beni Mösyö Dudding diye çağırıyorlardı.

Aramızda bulunan de Torignan adında bir melûn Marki, ki benim gibi hasta, üstelik de ihtiyar ve huysuzdu, Mösyö Dudding ile uzun uzadıya konuşmaya kalktı; bana Kıral Jacques'dan, eski Saint-Germain sarayından söz açtı. Diken üstünde oturuyor gibi idim. Bu şeyler üzerine bütün bilgim gazetelerde kont Hamilton için okuduğum ufak tefek yazılardan ibarettir. Bu az buçuk bilgi kırıntılarını çok iyi kullandım ve kendimi işin içinden sıyırıp çıkarmaya muvaffak oldum. Bereket ki bir kelimesini bilmediğim İngiliz dili

üzerine beni sorguya çekmeyi düşünen olmadı. Kafilemizde kafalar birbirine pek uymuştu ve ayrılık zamanının yaklaştığını herkes üzüntü ile görüyordu. Âdeta sümüklüböcek gidişiyle yol almakta idik. Bir pazar kendimizi Saint - Marcellin'de bulduk. Madam de Larnage kiliseye gitmek istedi. Ben de peşine takıldım. Bu hâdise az kaldı bütün işlerimi altüst ediyordu. Kilisede her zaman ne yapıyorsam gene onu yaptım. Madam de Larnage mütevazi ve saygılı halime bakarak sofuluğuma hükmetti ve iki gün sonra itiraf ettiği gibi benim için pek fena şeyler düşündü. Bu fena tesiri gidermek için sonradan pek çok komplimanlar yapmam lâzım geldi. Yahut daha doğrusu Madame de Larnage tecrübeli ve gözü kolay yılmıyan bir kadın olarak kendisi bir parça ileri gitmeyi göze aldı ve bu durumdan benim kendimi nasıl çekip çıkaracağımı öğrenmek istedi. Bana o kadar çok ve o şekilde cilveler yaptı ki, bunların çehrem için olabileceğini aklıma getirmiyerek kadını benimle alay ediyor sandım.

Bu delice düşünce üzerine yapmadığım budalalık kalmadı. Meşhur Marki de *Legsi* fersah fersah geçtim. Fakat Madam de Larnage sıkı durdu, karşımda o kadar kırılıp döküldü, o kadar güzel şeyler söyledi ki benden daha ahmak bir erkek de bunları ciddiye almakta güçlük çekerdi. O ne kadar çok cilve yaparsa benim kanaatim o kadar kuvvetleniyordu. İşin beni asıl üzen tarafı şu idi ki hiç yoktan kadına âşık olmaya başlıyordum. Kendi kendime olduğu gibi ona da gülümsiyerek "Ah keşke bütün bunlar sahi olsaydılar. İnsanların en bahtiyarı olurdum" diyordum. Benim toy ve acemi sadeliğim galiba Madam de Larnage'in he-

veslerini azdırıp kudurtmaktan başka bir şey yapmadı ve kadıncağız sözünden dönüyor görünmek istemedi.

Madam de Golombier ile arkadaşlarını Romans'da bırakmıştık. Madam de Larnage, Marki de Torignon ve ben son derece yavaş ve tatlı bir yürüyüşle yolumuza devam ediyorduk. Marki hasta ve huysuz olmakla beraber oldukça iyi bir insandı. Fakat ekmeğini kebap dumaniyle yemeyi pek sevmezdi. Madam de Larnage benden hoşlandığını o kadar az saklıyordu ki adamcağız bunu benim kendimden daha önce fark etti. Onun zalim alayları olsun kadının iltifatlarına karşı göstermeye cesaret edemediğim güveni bana vermeliydi. Ancak ben kendime has bir ters düşünüşle ikisinin birden benimle eğlenmek için ağız birliği ettiklerini tasavvur etmekten kendimi alamamıştım. Bu saçma düşünce zihnimi altüst etti ve gerçekten kendini kaptırmış olan kalbimin bana oldukça parlak bir şeyler ilham edebileceği bir durum da beni en yavan bir insan haline getirdi. Madam de Larnage'ın benim çatkın çehreme nasıl içerlemediğini, acı bir dudak büküşle pabucumu elime vermediğini aklıma sığdıramıyorum. Fakat o etrafındaki insanları anlamasını bilen ve hareketlerimde gevşeklikten ziyade aptallık bulunduğunu gayet iyi gören çok zeki bir kadındı.

Nihayet derdini anlatabildi ve bu kolay olmadı. Valence'a öğle yemeği zamanında varmış ve güzel âdetimize göre günün geri kalan kısmını orada geçirmiştik. Şehir dışında Saint-Yocques'da bir hana yerleşmiştik. Bu hanı ve Madam de Larnage'in kaldığı odayı daima hatırlıyacağım. Yemekten sonra gezmeye çıkmak istedi. Mösyö de Torignan'ın buna yüzü olmadı-

ğını biliyordu. Boş geçirmemeyi iyiden iyiye kafasına koyduğu bir yalnızlığı sağlamak için bu en iyi çare idi. Çünkü bizim için artık kaybedilecek zaman kalmamıştı. Şehrin kenarında çukurlar etrafında dolaşıyorduk. Ben şikâyetlerimin uzun hikâyesine tekrar başlamıştım. O bunlara öyle içli bir eda ile cevap veriyor ve eliyle tuttuğu kolumu kalbine götürüyordu ki sözlerimin ciddî olup olmadığını tahkikten kendimi alıkoymam için benimki derecesinde bir aptallığa ihtiyaç vardı. İşin asıl garip tarafı şuydu ki kendim de son derece heyecan içinde idim. Ona çok sevimli olduğunu söyledim, aşk onu gerçekten güzel yapıyor, ilk gençliğinin bütün parlaklığını iade ediyordu. Madam de Larnage cilvelerini o kadar sanatla idare ediyordu ki en ıslanmış kurumuş insanı bile baştan çıkarabilirdi. Çok sıkıntı içinde ve âdeta kaçmaya hazırlanır bir durumda idim. Fakat onu darıltmak yahut hoşuna gitmemek korkusu, bundan daha büyük olan yuhalanmak, ıslıklanmak, alaya alınmak, sofralarda anlatılacak bir hikâye konusu olmak ve merhametsiz Torignan tarafından tebrik edilmek dehşeti beni budala utangaçlığıma ve onu yenememek aczine karşı o derece isyan ettirdi ki sıkı sıkıya ayak diredim. Büyük bir işkence içindeydim: İşlerin bu kadar yolunda gittiği bir zamanda ne kadar gülünç düştüğümü iyi hissetiğim Celadon[1] lâkırdılarını bırakmıştım. Ne tavır takınacağımı; ne söyliyeceğimi bilemiyerek susuyordum. Surat eder gibi çatkın bir çehrem vardı. Hasılı korktuğum

[1] Celaton: Astrée romanındeki meşhur pısırık, utangaç âşık tipi.

muameleye hak kazanmak için ne lâzımsa yapıyordum. Bereket versin ki Madam de Larnage daha insanca bir karar verdi. Kollarından birini boynuma geçirerek birdenbire bu sükûtu bozdu ve ağzı o anda beni yanlış düşüncelerimden kurtaracak bir açıklıkla ağzımda konuştu. Bundan daha zamanında bir hareket olamazdı. Çabucak sevimli bir adam haline geldim. Tam zamanıydı. Madam de Larnage eksikliği hemen her zaman beni ben olmaktan menetmiş olan güveni bana vermişti. İşte o zaman ben ben oldum, gözlerim duygularını, kalbim ve ağzım hiçbir zaman bu derece iyi konuşmamıştı. Hiçbir zaman hatalarımı bu kadar iyi tamir etmedim. Bu küçük zafer Madam de Larnage'a epeyce yorgunluğa mal oldu ise de sonradan pişman olmadığını zannederim.

Yüz yıl yaşasam bu hoş kadının hâtırasını hiçbir zaman zevk duymadan aklıma getiremiyeceğim. Ne güzel, ne de genç olmadığı halde ona hoş diyorum. Fakat çirkin ve ihtiyar da olmadığı için çehresinde hiçbir şey yoktu ki zekâsının ve şirinliğinin bütün tesirlerini yapmasına engel olsun. Başka kadınların tersine olarak onda en az taze olan şey çehresiydi. Ve sanırım ki bu çehreyi kullandığı kırmızı boyalar bozmuştu. Zavallının fazla kafa tutmamak için sebepleri vardı. Kendini değerine satabilmek için en iyi çare bu idi.

İnsan onu sevmeden seyredebilirdi. Fakat tapmadan koynuna alamazdı. Sanırım bu da onu ispat eder ki Madam de Larnage lûtuflarını her zaman, bana olduğu kadar cömertlikle israf etmezdi. Bana karşı pek hoş görülemiyecek kadar aceleci ve canlı bir arzuya kapılmıştı. Fakat bu arzuda kalbinin de hiç olmazsa

vücudu kadar rolü vardı. Yanında geçirdiğim kısa ve çok tatlı zaman içinde beni birtakım ihtiyat tedbirlerine zorlamasına göre, öyle sanırım ki vücut zevklerine düşkün ve şehvetli olmasına rağmen benim sıhhatimi kendi zevkinden üstün tutuyordu. Madam de Larnage ile işi pişirdiğimiz Marki de Torigna'nın gözünden kaçmadı. Bununla beraber bana takılmaktan yine geri durmuyor ve sevdiği kadının elinde yerden yere çarpılan bitkin bir zavallı âşık muamelesi ediyordu. Hiçbir zaman bir kelimesi, bir gülümsemesi, bir bakışı olmadı ki her şeyimizi anladığından beni şüpheye düşürsün. Hakikati benden çok iyi gören Madam de Larnage onun oyunumuza aldanmadığını fakat kibar bir adam olduğu için bir şey belli etmediğini bana söylemeseydi aksine inanacaktım. Gerçekten de herhangi bir insanın yalnız Madam de Larnage'a değil bana karşı bile, kazandığım başarıdan sonra daha da artan şakaları müstesna, daha dürüst niyetlerle ve daha fazla bir nezaketle hareket etmesi tasavvur edilemezdi. Bu başarının şerefini belki bana atfediyor ve göründüğümden daha az aptal olduğumu sanıyordu. Görüldüğü üzere Marki bu noktada aldanmaktaydı. Fakat ne olursa olsun ben onun aldanışından faydalanıyordum. O zaman gülünen adam ben olduğum için Marki'nin alaylarına hulûs ile ve güler yüzle gögüs germekteydim. Hattâ arada bir de bu alaylara oldukça parlak bir şekilde karşı koyuyor, Madam de Larnage'in bana ilham ettiği zarif nüktelerle onun yanında koltuklarımı kabartıyordum. Artık bambaşka bir insan olmuştum.

Güzel yemek yenen bir memlekette ve mevsimde idik. Mösyö de Torignan'ın himmetleri sayesinde her yerde gayet güzel yiyecekler buluyorduk. Bununla beraber Marki bu lûtuflarını yatacağınız odalara kadar teşmil etmese daha memnun olacaktım. Fakat o uşağını önceden bu odaları tutmaya gönderiyor ve alçak herif, ya kendi kafasından yahut da efendisinin emriyle Madam de Larnage'i Marki'nin bitişiğindeki odaya yatırıyor ve beni evin öteki ucuna tıkıyordu. Ancak bu hal beni pek güçlüğe uğratmamakta ve randevularımıza daha tahrik edici bir çeşni vermekteydi. Bu tatlı hayat dört yahut beş gün sürdü ve bu zaman içinde en doyulmaz şehvetlerle dolup taştım ve sarhoş oldum. Bunları hiçbir ıstırapla katışmamış temiz ve canlı zevkler halinde tatmaktaydım. Hayatta bu şekilde tadılmış ilk ve son zevklerim bunlar oldular. Zevk denen şeyi tanımadan ölmemeyi Madam de Larnage'e borçlu olduğumu söyliyebilirim.

Bu kadın için duyduğum şey aşkın tamamı tamamına kendisi olmasa bile onun bana gösterdiği aşka öyle candan bir karşılık, sevişmelerimizde öyle yakıcı bir şehvet, konuşmalarımızda öyle tatlı bir samimiyet idi ki ihtiras denen şeyin bütün güzelliğini taşıyor, fakat onun baş döndüren ve insandan zevk kabiliyetini nez'eden çılgınlıklarından eser bırakmıyordu.

Ben gerçek aşkı ömrümde bir kerecik duydum ve bu Madam de Larnage ile beraber bulunduğum zaman olmadı. Onu Madam de Warens'i sevmiş olduğum ve sevmekte devam ettiğim gibi sevmiyordum, fakat zaten bunun içindir ki onu yüz kere daha zevkle kollarıma alıyordum. Madam de Warens'in yanında zevkim da-

ima bir hüzün duygusu, kolay yenemediğim bir gizli kalb sıkışmasiyle bozuluyordu. Ona sahip olduğum için gururlanacağım yerde onu alçalttığım için kendime lânet ediyordum. Madam de Larnage'in yanında ise, tam tersine, erkek olmak ve mesut olmak gururiyle tam bir sevinç ve tam bir güvenç içinde kendimi şehvet duygularıma teslim ediyordum. Onda uyandırdığım zevk duygularını kendim de onunla paylaşıyordum. Zaferimi şehvet kadar da gurur ile seyretmek ve bu zaferi iki kat artırmak için yeter derecede kendime hâkimdim.

Memleketim yerlilerinden olan Marki de Torignan'ın bizi nerede bıraktığını hatırlamıyordum. Fakat Montelimat'a varmadan önce yalnız kalıyorduk. O zaman Madam de Larnage kendi oda hizmetçisini benim arabama yerleştirdi; ben de onunkine geçtim. Temin edebilirim ki yol bu şekilde bizi hiç sıkmıyordu. Geçtiğimiz memleketin nasıl bir memleket olduğunu sorsalar cevap vermekte güçlük çekerdim. Montelimat'da onu üç gün alıkoyan işleri oldu. Bununla beraber o bu üç gün içinde beni bir ziyaret için yalnız bir çeyrek saat terk etti. Bu ziyaret onun başını birtakım saygısızlarla derde soktu. İlkönce yapılan birkaç daveti reddetmedik. Fakat sonradan rahatsızlık bahaneleri çıkardı. Fakat bu rahatsızlıklar bizi her gün dünyanın en güzel memleketinde en güzel bir gökyüzü altında başbaşa gezip tozmaktan alıkoyamadı. Ah bu üç gün! Arasıra onların hasretini çekerim. Benim için bir daha onlara benzer günler gelmedi.

Yol aşklarının uzun sürmeleri mukadder değildir. Nihayet ayrılmamız lâzım geldi. İtiraf ederim ki tam

zamanı idi. Bunu doymuş yahut doymaya yakın bir hale gelmiş olduğum için söylüyor değildim. Ona gün günden daha fazla bağlanıyordum; fakat onun bütün ihtiyatlarına rağmen bende iyi niyetten başka bir şey kalmamış bulunuyordu. Ayrılmamızdan evvel kalan az bir şeyin de zevkini çıkarmak istedim ve Madam de Larnage Montpellier kızlarına karşı bir ihtiyat tedbiri olarak buna katlandı. Tekrar buluşmak için projeler yaparak ayrılık acılarını aldatmaya uğraştık. Verdiğimiz karara göre mademki bu rejim bana iyi geliyordu, o halde ona devam edecek ve gelecek kışı Madam de Larnage'in idaresi altında Bourg-Saint-Andeol'da geçirecektim. Yalnız dedikoduları önliyecek şekilde işleri düzenlemesi için kendisine vakit bırakmak üzere ben altı hafta Montpellier'de kalmaya mecburdum. Bilmem gereken şeylere, söylemem gereken şeylere ve nasıl kendimi idare edeceğime dair bana çok etraflı tembihlerde bulundu. Şimdilik birbirimize mektuplar yazacaktık. Sıhhatime dikkat etmem için bana çok uzun ve çok ciddî şeyler söyledi. Beni usta hekimlerin fikirlerini almaya, tavsiye edecekleri bütün şeylere çok dikkat etmeye teşvik etti ve bu tavsiyeler ne kadar güç olursa olsun, tekrar buluştuğumuz zaman hepsini birden bana tutturmayı üzerine aldı. Sanırım ki samimî konuşuyordu; çünkü beni seviyordu: Bana bunun lûtuflarından çok daha fazla inanılınağa değer binlerce delilini verdi. Kılık kıyafetimden bolluk içinde yüzmediğimi anlamıştı. Kendi de zengin olmadığı halde, ayrılacağımız zaman Grenoble'dan oldukça yüklü getirdiği kesesini paylaşmağa beni zorlamak istedi. Kendimi savunmak için çok zahmet çektim. En sonra

yüreğim onunla dolu olarak ayrıldım ve sanırım onda kendime karşı gerçek bir sevgi bıraktım.

Yolumu, hâtıralarım içinde ona yeni baştan başlıyarak sona erdiriyor ve tatmış olduğum zevklerle ilerisi için bana vadedilmiş zevkleri doya doya hayalimden geçirerek güzel bir arabada bulunmaktan memnun oluyordum. Zihnimde Borug - Saint - Andéol'den ve beni orada bekliyen tatlı hayattan başka bir şey yoktu. Madam de Larnage'dan ve ona yakın olan şeylerden başka bir şey görmüyordum. Dünyanın geri kalan kısmı benim için hiçten ibaretti. Anne bile unutulmuştu. Madam de Larnage'in evi, yakınındaki yerler, tanıştığı insanlar ve bütün yaşayış tarzı üzerine şimdiden bir fikir edinmek için kendisinin bana anlattığı bütün tafsilâtı başımın içinde birbirine eklemekle uğraşıyordum. Bana, çocuğuna tapan bir ana haliyle, sık sık lâkırdısını ettiği bir kızı vardı. Bu kız on beşini geçmişti; canlı, güzel ve iyi huylu bir çocuktu. Kızın beni seveceğini vadetmişti, bu va'di unutmamıştım ve Matmazel de Larnage'in annesinin sevgili dostuna nasıl muamele edeceğini tasavvur etmek bana çok merak veriyordu. Saint - Esprit köprüsünden Remoulin'e kadar hayallerinin konuları bunlar oldular.

Bana Gard köprüsünü görmeye gitmemi söylemişlerdi. Bu işi ihmal etmedim. Güzel incirlerle karnımı doyurduktan sonra bir kılavuz tuttum ve köprüyü görmeye gittim. Romalıların ilk gördüğüm eseri o idi. Kendisini yapan ellere lâyık bir anıt görmeyi bekliyordum. Fakat gördüğüm şey beklediğimi çok geçti ve bu, hayatımda ilk defa oluyordu. Böyle bir eser ancak Romalılara vergi idi. Bu basit ve asîl eserin bana

bu kadar tesir etmesinin sebebi bir çöl ortasında kurulmuş bulunması ve buradaki sessizlik ve yalnızlığın anıtı daha fazla göze çarptırması ve insanda şiddetli bir hayranlık uyandırmasıydı. Çünkü bu sözde köprü bir su kemerinden başka bir şey değildi. Hangi kuvvetin bu kocaman taşları, çıktıkları yerin bu kadar uzağına taşıdığı ve içinde tek insan yaşamıyan bir yerde binlerce insan kolunu nasıl bir araya getirdiğini düşünmemek kaabil olmuyor. Bu ihtişamlar anıtının üç katını gezdim; bir saygı duygusu onu ayaklarımın altında çiğnemekten beni hemen hemen alıkoyuyordu. Ayak seslerimin bu geniş kubbelerdeki yankıları bana onları yapan insanların kuvvetli seslerini duyduğumu zannettiriyordu. Bu sonsuzluğun içinde bir çocuk gibi kayboluyordum. Küçüldükçe küçülmeme rağmen bilmem nasıl bir şeyin ruhumu yükselttiğini duyuyor ve derinden derine içimi çekerek "neye Romalı doğmamışım" diyordum. Orada birkaç saat kendimden geçerek etrafımı seyre daldım ve dalgın hayallere gömülmüş bir halde geriye döndüm. Bu hayaller Madam de Larnage için pek iyi olmadılar. O beni Montpellier kızlarına karşı emniyet altına almayı düşünmüş, fakat Gard köprüsünü aklına getirmemişti. İnsan her şeyi birden düşünemez.

Nîmes'de arenleri görmeye gidiyordum. O Gard köprüsünden daha haşmetli bir eserdir. Fakat hayranlık duygularım birinci anıt karşısında tükendiği ve ikincisinin bir şehir ortasındaki durumu hayranlık uyandırmaya pek o kadar elverişli olmadığı için arenler bana çok daha az tesir ettiler. Bu geniş ve çok güzel sirk çirkin küçük evlerle çevrilmiştir ve onlar-

dan daha küçük ve çirkin birtakım evler meydanı doldurmuşlardır. Öyle ki bunların tamamı ahenksiz ve karışık bir tesir meydana getirmekte, birtakım üzüntü ve isyan duyguları insanda zevk ve hayreti söndürmektedir. O zamandan sonra Nimes'den daha küçük ve daha az güzel olan Verona Sirkini gördüm. Fakat burası mümkün olan bütün gayret ve temizlikle korunmuş bulunduğu için bende daha kuvvetli ve daha tatlı bir tesir bıraktı. Fransızlar hiçbir anıta ihtimam ve saygı göstermezler, her şeye teşebbüs etmekte ateş gibidirler fakat hiçbir şeyi tamamlamayı ve korumayı bilmezler.

O kadar değişmiştim ve harekete gelmiş olan şehvetim o kadar kuvvetle uyanmıştı ki bütün bir gün Pont de Lunel'de kaldım ve orada bulunan insanlarla alabildiğine yiyip içtim. Avrupanın en beğenilen meyhanesi olan bu yer o vakit gerçekten şöhretine lâyıktı. Sahipleri bol ve iyi seçilmiş yiyecek maddeleri sağlamak için onun elverişli durumundan faydalanmayı bilmişlerdi. Kırların ortasında yapayalnız ve her yerden ayrılmış bir lokantada, ancak büyükler ve zenginlerin evlerinde görülen dikkatler ve ihtimamlarla hazırlanmış deniz ve tatlı su balıkları, mükemmel av hayvanları, ince şaraplar bulmak ve bütün bunların sizin otuz beş Solunuz karşılığında verildiğini düşünmek gerçekten şaşılacak bir şeydi. Fakat Pont de Lunel uzun zaman bu halde kalmadı ve şöhretini harcaya harcaya en sonra büsbütün kaybetti.

Yol esnasında hasta olduğumu unutmuştum. Montpellier'ye varınca onu tekrar hatırladım. Başımdaki rahatsızlıklar geçmişti. Fakat bütün öteki hastalıklarım

olduğu halde duruyorlardı. Alışkanlık bana onları daha az duyurmakla beraber bu hale birdenbire uğrıyan bir kimsenin kendini ölmüş sanmasına yetecek derecedeydi. Bunlar gerçekten ıstıraplı olmaktan ziyade ürkütücü idiler ve çökmekte olduğunu haber veriyor göründükleri vücuttan ziyade zihni rahatsız ediyorlardı. Netice şu idi ki şiddetli birtakım ihtiraslarla oyalandığım zaman halimi aklıma getirmiyordum. Fakat hastalığım bir hayal hastalığı olmadığından soğukkanlı düşününce de onu derhal duymaya başlıyordum. Bunun için Madam de Larnage'in tavsiyelerini ve yolculuğumun hedefini ciddî olarak düşündüm. En şöhretli hekimlere ve hepsinden önce Mösyö Fizes'e kendimi göstermeye gittim. Fazla bir ihtiyat olarak da bir hekimin evine pansiyoner oldum. Fitz-Moris adında bir İrlandalı idi. Tıp öğrencilerinden epeyce kalabalık bir sofrası vardı ve bu sofrada bir hasta için iyi olan taraf şu idi ki Mösyö Fitz-Moris yiyecek için her keseye elverişli bir ücretle yetiniyor ve hekim olarak yaptığı hizmetler için pansiyenerlerinden para almıyordu. Doktor Fizes'in tavsiyelerini uygulamak ve sıhhatime ihtimam etmek işini üzerine aldı. Yemek rejimi bakımından bu vazifeyi çok iyi yaptı. İnsan bu pansiyonda hazımsızlığa uğramıyordu. Bu çeşit mahrumluklara karşı pek duygulu olmamakla beraber yolda yediğim yemeklerle bunlar arasındaki fark o kadar açıktı ki arasıra Mösyö de Torignan'ın doktor Fitz-Moris'den daha iyi bir vekilharç olduğunu düşünmekten kendimi alamıyordum. Bununla beraber bu sofrada açlıktan ölünmediği ve etrafımdaki gençlik çok neşeli olduğu için bu yaşayış tarzı bana gerçekten iyi geldi

ve tekrar eski halsizliklerime düşmemi önledi. Sabah saatlerini ilâçlar yutmak, bilmem ne suları (galiba Vals suları) içmekle ve Madam de Larnage'a mektuplar yazmakla geçiriyordum. Çünkü mektuplaşmamız devam ediyor ve Rousseau, dostu Dudding'in adresine gelen mektupları postadan almak işini kendi üzerine alıyordu.

Öğleleri hepsi çok iyi çocuklar olan sofra arkadaşlarından biri ile Canourgue'da bir tur yapmaya gidiyordum. Sonra hepimiz bir araya gelerek eğlenmeye gidiyorduk. Yemekten sonra pek ehemmiyetli bir iş bu arkadaşlardan çoğunu akşama kadar meşgul ediyordu. Bu, şehir dışına giderek akşam kahvaltısına kadar iki yahut üç parti Mail[1] oynamaktı. Ben oynamıyordum. Bunun için ne kuvvetim ne de maharetim vardı. Fakat bahislere giriyordum. Bahsin bende uyandırdığı kazanç ilgisiyle oyuncuları ve toplarını eğri büğrü ve taşlarla dolu yollarda takibediyor, vücuduma çok iyi gelen hoş ve sıhhi bi egzersiz yapmış oluyordum. Şehir dışındaki bir meyhanede akşam kahvaltısı yapılıyordu. Bu kahvaltıların çok neşeli olduğunu söylemeye lüzum görmüyorum. Fakat ilâve etmeliyim ki meyhanenin kızları güzel olmakla beraber oldukça edep dairesinde eğleniliyordu. Meraklı bir mail oyuncusu olan Mösyö Fitz-Moris bizim başkanımızdı ve onu söyliyebilirim ki öğrencilerin fena şöhretine rağmen bu gençlerde gördüğüm ahlâk ve namusluluğu aynı sayıda bir yetişkin erkekler gurupunda bulmak kolay olmazdı. Onlar düşkün ahlâklı olmaktan ziyade gürül-

[1] Mail: Çomakla oynanan bir top oyunu.

tücü, çapkın olmaktan ziyade şen idiler ve kimse beni zorlamadığı müddetçe herhangi bir yaşama tarzına o kadar kolay alışırım ki bu hayatın devam edip gittiğini görmekten başka bir şey istemiyordum. Öğrenciler arasında birçok Irlandalılar vardı. Bourg-Saint-Andéo'lü düşünerek ihtiyaten onlardan birkaç kelime İngilizce öğrenmeye uğraşıyordum; çünkü oraya gitme zamanı yaklaşmaktaydı. Madam de Larnage her mektubunda beni sıkıştırıyordu ve ben de kendisine itaate hazırlanıyordum. Hastalığımdan hiçbir şey anlamamış olan doktorların bana bir vehim hastası göziyle baktıkları ve terletici kök kaynarları, birtakım sular ve ayranlarla iyi etmeye çalıştıkları belli idi. Din bilginlerinin tersine olarak hekimler ve filozoflar ancak açıklıyabildikleri şeyi hakikat diye kabul ederler ve kendi zekâlarını mümkün olan şeylerin ölçüsü sayarlar. Bu efendiler hastalığımı anlamıyorlardı. Şu halde hasta değildim. Çünkü doktorların her şeyi bilmemeleri nasıl tasavvur edilebilirdi. Onların beni oyalamaktan ve bana paramı yedirmekten başka bir şey aramadıklarını gördüm ve Bourg-Saint-Andéol'daki vekillerinin de bu işi kendileri kadar iyi ve üstelik daha hoş bir şekilde yapacaklarını düşünerek orasını tercih etmeyi kafama koydum; sonra da bu mâkul niyetle Montpellier'den ayrıldım.

Bu şehirde altı hafta yahut iki ay oturduktan sonra kasım sonuna doğru yola çıkıyordum. Ne sıhhatim, ne de tahsil ve terbiyem için hiçbir hayrını görmeden oraya on iki Lui altını kadar bir para bırakmıştım. Mösyö Fritz-Moris'in idaresi altında bir anatomi kuruna başladım. Fakat kesilip biçilen kadavraların iğ-

renç kokularına dayananıadığım için bırakmak zorunda kalmıştım.

Verdiğim karar için için beni rahatsız etmekte olduğundan Pont - Saint - Espritye doğru yoluma devam etmekle beraber derinden derine düşünüyordum. Burası hem Borug - Saint - Andéol hem de Chambéry'nin yolu idi. Anne'nin hâtıraları ve Madam de Larange'inkilerden daha seyrek olmakla beraber mektupları yüreğimde birtakım pişmanlıklar uyandırıyordu. Bunları ilk yolculuğum esnasında yüreğimin içinde boğmuştum. Fakat dönüşümde bu pişmanlıklar o kadar şiddetlendiler ki içimdeki zevk ve eğlence aşkından daha ağır basarak beni yalnız aklın sesini işitecek hale getirdiler. İlk önce şunun içindi ki yeniden oynamaya hazırlandığım maceraperest rolünde, bu sefer talihim bana daha az yardım edebilirdi. Bourg - Saint - Andéol'da İngiltereye gitmiş, İngilizleri tanımış yahut dillerini öğrenmiş biri benim yüzümdeki maskeyi kaldırabilirdi. Sonra Madam de Larnage'in ailesinin bana içerlemesi ve fena muamele etmesi mümkündü. Elimde olmadan lüzumundan fazla düşündüğüm kızı da beni kaygulandırıyordu. Ona âşık olmaktan korkmaktaydım ve bu korku şimdiden beni yarıyarıya ona âşık ediyordu. Anne'nin iyiliklerine karşı kızını baştan çıkarmaya çalışacak en iğrenç bir alışverişe girişerek evin içine anlaşmazlık, şerefsizlik, rezalet ve cehennem mi sokacaktım? Bu düşünce bana dehşet verdi. Kendi kendimle savaşmaya ve bende böyle fena bir meyil patlak verirse mutlaka yenmeye azmettim. Şu halde kendimi böyle bir tehlikeye atmaya ne sebep vardı? Ne olsa artık kanıksadığım bir ana ile yaşarken kalbimi göstermeye cesaret

edemediğim kız için yanmak ne sefil bir durumdu. Bu durumu aramaya gitmekle ve önceden tüketmiş olduğum birtakım zevkler için kendimi felâketlere, hakaretlere, vicdan azaplarına sürüklemeye ne ihtiyaç vardı? Çünkü hevesimin ilk şiddetini kaybettiği şüphesizdi. Zevk arzusu hâlâ duruyordu fakat ihtiras artık eski yerinde değildi. Bunlara kendi durumum, vazifelerim, boğazına kadar borç içinde olduğu halde benim çılgın meraklarım yüzünden daha da batan ve yıkılan iyi ve cömert Anne ile ilgili birtakım düşünceler de katılıyordu. O Anne ki alçakçasına aldatıyordum. Bu kendimi kınama duygusu o kadar şiddetlendi ki sonunda her şeyi alt etti. Saint - Esprit'ye yaklaşırken Bourg - Saint - Andéol'a uğramamaya ve dosdoğru geçip gitmeye karar verdim. Ne saklıyayım biraz göğüs geçirmedim değil; fakat hayatımda ilk defa "kendi hürmetime hak kazanıyordum; vazifeyi zevke tercih ediyorum" diyebilmekten duyduğum zevkin verdiği vicdan huzuru ile bu kararı cesurca tatbik ettim. Benim üzerinde inceden inceye durup düşündüğüm ilk gerçek ödevim işte bu olmuştur. Bana düşünmeyi ve mukayese etmeyi öğreten o idi. Pek az zaman evvel kabullenmiş olduğum çok temiz prensiplerden sonra kendim için çizmiş ve takibetmekten büyük bir iftihar duymuş bulunduğum usluluk ve fazilet kaidelerinden sonra kendi kendimle bu derece az mutabık kalmak ve kendi düsturlarımı bu kadar çabuk ve bu kadar tepeden yalanlamak utancı irademe galebe çaldı. Azmimde gururun da belki fazilet derecesinde payı vardı; fakat bu gurur faziletin kendisi olmasa bile fazilete o kadar benziyen neticeleri vardır ki bu aldanışı affetmek lâzım gelir.

İyi hareketlerin bir kazancı da ruhu yükseltmek ve onu daha iyi hareketlere meyil ettirmektir. Çünkü insan o kadar zaiftir ki yapmaya meyil ettirdiği bir kötülükten vazgeçmesi iyi hareketlerden sayılmak lâzım gelir. Kararı verir vermez başka bir adam yahut daha doğrusu yeniden, bu sarhoşluk anının birdenbire yok ettiği önceki adam oldum. İyi duygular ve iyi kararlarla dolu bir halde, günahımın kefaretini vermek niyetiyle yoluma devam ettim ve bundan sonraki hareketlerimi fazilet kanunlarına ayarlamaktan, kendimi annelerin en iyisinin hizmetine büsbütün bağlamaktan, ona bağlılığım derecesinde sadakat göstermek ve vazifeleriminkinden başka bir aşka kulak vermemekten başka bir şey düşünmedim. Doğru yola dönüşümdeki hulûsum bana başka bir kader vadeder gibi görünüyordu. Ne yazık ki benim kaderim alnıma yazılmış ve daha şimdiden başlamıştı. İyi ve namuslu şeylere karşı aşk ile dolup taşan yüreğim hayatta mâsumluk ve saadetten başka bir şey görmediği bir zamanda felâketlerimin uzun zincirini peşinden sürükliyecek olan uğursuz an gelip çatmış bulunuyordu.

Bir ayak evvel Chambéry'e varmak acelesi bana hesabımdan çok fazla yol aldırmıştı. Geleceğim gün ve saati ona Valence'den yazmıştım. Yolda yarımgünlük bir kazancım olduğu için, eve tam haber verdiğim saatte varmak üzere bu zamanı Chaparillan'da geçirdim. Onu tekrar görmek zevkini bütün güzelliğiyle tatmak istiyordum. Bu zevke onun tarafından beklenilmek zevkini katmak için biraz gecikmeyi tercih etmiştim. Bu ihtiyat her zaman iyi netice verirdi. Eve dönüşlerimin daima bir küçük bayramla kutlandığını görmüştüm.

Bu sefer de daha az bir şey bekliyor değildim. Çok hoşuma giden bu tehalükler böyle bir ihtiyata değerdi.

Bu sebepten tam saatinde eve geldim. Onu yol üzerinde görür müyüm diye ta uzaklardan bakıyordum. Yaklaştıkça yüreğimin çarpıntıları da fazlalaşıyordu. Arabayı şehirde bıraktığım için eve soluk soluğa geldim. Avluda, kapıda, pencerede kimseyi görmedim. Şaşırmaya başlıyordum. Bir kaza ihtimalinden korkarak içeri girdim. Her şey sakindi. Birkaç işçi mutfakta akşam kahvaltısı ediyorlardı. Ortada hiçbir hazırlık alâmeti görülmüyordu. Hizmetçi beni görünce şaşırır gibi oldu. Geleceğimi bilmediği anlaşılıyordu. Yukarı çıktım ve o kadar şefkatle, heyecanla ve temiz duygularla sevdiğim Anne'yi nihayet gördüm. Ona koştum, ayaklarına atıldım. Beni kucaklıyarak "Geldin mi küçük? İyi bir seyahat yaptın mı? Nasılsın?" dedi.

Bu karşılayış beni bir parça şaşırttı. Mektubumu alıp almadığını sordum. "Evet" cevabını verdi. "Ben almadınız sandımdı" dedim ve konuşmamız bu kadarla kaldı. Yanında bir genç erkek vardı ki ben gitmeden önce de görmüş olduğum için tanıyordum. Fakat bu sefer o eve yerleşmiş görünüyordu. Gerçekten de öyle idi. Kısacası yerimin alınmış olduğunu gördüm.

Bu genç adam Vaud memleketindendi. Vantzenried ismindeki babası Chillon şatosunun kapıcısı yahut sözüm ona muhafızı idi. Muhafızın oğlu Perukacı çırağı idi ve ilk defa Madam de Warens'in evine geldiği zaman bu sıfatla evden eve dolaşıyordu. Anne bütün bu gibilere ve hele kendi memleketinden onlanlara yaptığı gibi onu da iyi karşıladı. İriyarı, tatsız tuzsuz bir sa-

rışın adamdı. Oldukça muntazam bir vücudu, bayağı bir çehresi vardı; zekâsı da öyle idi. Güzel Liandre gibi konuşuyor, mesleğinin ağzı ve zevkleriyle söylediği lâkırdıları kadın cihetinden açık olan talihinin uzun hikâyeleriyle karıştırıyor, yattığı markizlerden ancak yarısının isimlerini söylüyor; başlarını süslediği güzel kadınların mutlaka kocalarını da süslediğini iddia ediyordu. Boş, ahmak, cahil, küstah, hasılı mükemmel bir sosyete çocuğu idi. Yokluğum zamanında benim yerimi alan ve dönüşümden sonra da bana ortak olması teklif edilen adam işte böyle bir adamdı.

Dünya bağlarından sıyrılıp kurtulmuş ruhlar fâniler arasında geçen şeyleri kavuştukları ebedî ışığın içinde de görmekte devam ediyorlarsa — ey sevgili ve her türlü hürmete lâyık gölge — kendiminkiler gibi sizin kusurlarınızı da hoş görmeyişimi ve kendiminkilerle beraber onları da okuyucularımın gözleri önüne serişimi affedin. Kendim gibi sizin için de doğruyu söylemek isterim. Sizin kaybınız benim kendiminkinden her zaman çok daha az olacaktır. Sevimli ve tatlı karakterimiz, yüreğinizin sonsuz temizliği, açık sözlülüğünüz ve bütün o mükemmel faziletleriniz hangi za'fınızın kefaretini ödemeye yetmez. O da sırf mantık ve muhakemenizin bazı yanılışlarına zaif demek doğru görülürse... Evet sizin yanılmalarınız oldu; fakat ahlâksızlıklarınız olmadı. Sizin hal ve hareketlerinizde ayıplanmaya müstahak şeyler oldu; fakat kalbiniz daima temiz kaldı. İyilikle kötülüğü kantara vursunlar ve âdil olsunlar. Mahrem hayatı, sizinki gibi açığa vurulsaydı hangi başka kadın sizi kendisiyle kıyaslamaya cesaret edebilirdi.

Yeni gelen adam, Madam de Warens'in her zaman çok sayıda olan küçük işleri için kendini fedakâr, çalışkan ve muntazam bir insan olarak tanıtmıştı ve onun işçilerinin kâhyası olmuştu. Ben ne kadar sessizsem o, o kadar yaygaracı olduğundan çift sürmede, saman, odun, ahır, kümes işlerinde o kadar kendini gösteriyor ve daha çok da sesini işittiriyordu. Onun ihmal ettiği şey yalnız bahçe idi; çünkü bahçe çok sakin ve hiç gürültüsü olmıyan bir işti. En büyük zevki arabaları yüklemek ve sürmek, odun desterelemek ve yarmaktı. Onu her zaman elinde bir balta yahut kazma ile görüyorlar, konuştuğunu, bir şeye vurduğunu, avazı çıktığı kadar bağırdığını işitiyorlardı. Kaç kişinin işini gördüğünü bilmiyorum, fakat her zaman on, on iki kişinin yapacağı kadar gürültü yapıyordu. Bu yaygaralar zavallı Anne'ye tesir etti ve bu delikanlıyı kendi işleri için bir hazine sandı. Onu kendisine bağlamak arzusuna kapılarak tesirli zannettiği bütün çarelere başvurdu ve bu arada en güvendiği vasıtayı unutmadı.

Benim kalbim, bu kalbin en sebatlı, en gerçek ve hele bu anda beni onun yanına sürüklemekte olan duyguları şimdiye kadar anlaşılmış olacaktır. Bütün varlığımda ne süratli ve ne temelinden bir yıkılıştı bu! Bunu anlamak için kendinizi benim yerime koymanız lâzımdır. Gözümün önüne getirmiş olduğum bütün saadet istikbalimin bir anda söndüğünü gördüm. O kadar büyük sevgilerle okşadığım bütün tatlı düşünceler kayboldular ve çocukluğumdan beri hayatımı ancak onunki ile bir arada görmüş olan ben, kendimi ilk defa yalnız buldum. Bu an korkunç oldu ve onu takibeden zamanlar daima karanlığa gömülü kaldılar. Henüz

gençtim fakat gençliğimi canlandıran o tatlı zevk ve ümit duygusu beni ebedî olarak terk etti. O andan sonra duygu varlığım yarıyarıya öldü. Önümde yavan bir ömrün hazin artıklarından başka bir şey görmedim ve arasıra bir saadet hayali arzularıma dokunup geçtiyse bile bu saadet benim o zamana kadar olan kendi saadetim olmamıştır. Onu elde etmekle gerçekten bahtiyar olmıyacağımı gayet iyi duyuyordum.

O kadar aptaldım ve ona güvenim o kadar tamdı ki hakikati bana kendi ağziyle söylememiş olsaydı, yeni gelen adamın teklifsiz hallerine Anne'nin herkesi kolayca kendine yaklaştıran yumuşak mizacının bir neticesi gibi bakacak, bu tek gerçek sebepten şüphe etmeyi aklımdan geçirmiyecektim. Fakat o bu itirafı o kadar sıcağı sıcağına ve öyle bir açık yüreklilikle yaptı ki ben öfkelenebilecek tabiatta bir adam olaydım, bu öfkeyi çok artırabilirdi. Halbuki o bu şeyi gayet basit görüyor, ev işlerindeki ihmallerimi başıma kakıyor ve benim sık sık ortadan kaybolmalarımı bir sebep olarak ileri sürüyordu. Sanki bunların boşluğunu doldurmakta çok acelesi olan bir mizacı varmış gibi.

Yüreğim ıstıraptan sıkışmış olarak: — Ah Anne, dedim, bana neler söylemeğe cesaret ediyorsunuz. Benim size olan bağlılığım değerinde bir bağlılık olabilir mi? Hayatımı birçok defalar kurtarmış olmanız onu bana sevdiren şeyi elimden almak için miydi? Ben bu yüzden öleceğim ve siz çok pişman olacaksınız.

Anne beni çıldırtacak bir sükûnetle cevap verdi: Ben bir çocuktan başka bir şey değilmişim; bu şeylerden ölünmezmiş ve zaten kaybettiğim bir şey de yokmuş; bu yüzden daha az dost olacak değilmişiz; her

mânada münasebetlerimiz daha az samimî olacak değilmiş; bana olan şefkatli bağlılığı ancak kendisiyle beraber eksilip bitebilecekmiş. Kısacası o bana bütün haklarımın olduğu gibi yerlerinde durduklarını ve onları bir başkasiyle bölüşmekle pek bir şey kaybetmiş olmıyacağımı anlatıyordu.

Ona karşı olan duygularımın temizliği, gerçekliği ve kuvveti, ruhumun samimilik ve iffeti hiçbir zaman bana bu andaki kadar şiddette kendini hissettirmemişti. Ayaklarına atıldım, oluk gibi yaşlar akıtarak dizlerini öptüm, taşkın bir hal ile: "Hayır Anne, dedim, sizi küçültmeye razı olamıyacak kadar fazla seviyorum, size sahibolmak benim için o kadar kıymetli bir şeydir ki bunu başkasiyle bölüşemem; bu saadete erdiğim zaman duyduğum acılar aşkımla beraber çoğaldılar, hayır, onu aynı acılar bahasına muhafaza edemem. Size tapmakta devam edeceğim, buna daima lâyık kalın. Size hürmet etmek benim için size sahibolmaktan daha lüzumludur. Ben sizi size bağışlıyorum sevgili Anne. Bütün zevklerimizi kalblerimizin birleşik kalmasına feda ediyorum. Sevdiğim insanı düşürecek bir zevki tatmaktansa bin kere ölmeyi tercih ederim."

Bu kararımda, bana onu telkin eden duyguya lâyık olduğumu söylemeye cesaret edebileceğim bir sebat ile ayak diredim. Ondan sonra bu çok sevgili Anne'ye ancak gerçek bir evlât göziyle baktım ve şurası da kayda değer ki Madam de Warens kararımı, lüzumundan fazla fark etmiş olduğum üzere içinden asla beğenmemiş olmakla beraber beni bu kararımdan döndürmek için ne imalı sözlere, ne okşamalara, ne de kadınların hiç sezdirmeden ve hemen hiç başarısızlığa

uğramadan kullanmasını bildikleri ustalıklı oyunlardan hiçbirisine asla başvurmadı. Kendime artık onunla ilgisi olmıyan bir kader aramaya mecburdum. Fakat bunu tasavvur etmeye bile kudretim yoktu. Onun için hemen öteki uca geçtim, her şeyi yine onun kendinde aradım ve o kadar iyi aradım ki kendimi unutmaya hemen hemen muvaffak oldum. Onu ne pahasına olursa olsun mesut görmek için duyduğum ateşli arzu bütün sevgilerimi sömürmekteydi. Onun kendi saadetini benimkinden ayırmış olmasının hiç hükmü yoktu. Onun kendisi istemiyecek de olsa ben saadetini kendi saadetim gibi görüyordum.

Tohumları ruhumun içinde bulunan, tahsil ve terbiyem sayesinde büyüyen ve açılmak için ancak fena talihin mayasını bekliyen faziletler böylece meyvalarını vermeye başlamışlardır. Bu hiçbir menfaat düşüncesi bulaşmamış meylin ilk meyvesi benim yerimi almış olan insana karşı bütün kin ve haset duygularımı kalbimden uzaklaştırmak olmuştur. Tam tersine bu genç adamı kendime bağlamak, yetiştirmek, tahsil ve terbiyesine çalışmak kendisine saadetini duyurmak yahut mümkünse onu bu saadete lâyık hale getirmek, hasılı bir kelime ile Anne'in, buna benzer bir durumda benim için yaptığını yapmak istedim, hem de gerçekten istedim. Fakat ne çare ki şahıslarımız arasında benzerlik yoktu. Anet'den daha vumuşak ve bilgili olduğum halde ne ondaki soğukkanlılık ve azim, ne de karşısındakini tahakkümü altına alan karakter kuvvetinden mahrumdum. Halbuki benim bu işi başarmak için buna çok ihtiyacım vardı. Sonra Anet'nin bende bulduğu meziyetleri ben bu genç adamda bulamadım: o yumuşak

başlılığı, o bağlılığı, o minneti ve hele onun ihtimamlarına olan ihtiyaç duygumu ve bu ihtimamları faydalı bir hale sokmak yolundaki ateşli arzumu. Bunların hiçbiri onda yoktu. Yetiştirmek istediğim insan bende gevezelikten başka sermayesi olmıyan sıkıcı bir ukalâdan başka bir şey görmüyordu. Tam tersine kendisini evin içinde ehemmiyetli bir insan gibi görüp kendine hayran oluyor, bu eve yaptığını sandığı hizmetleri kopardığı gürültülerle ölçüyor, balta ve kazmalarını benim kitap yığınlarımdan çok daha faydalı sayıyordu. Bir bakıma haksız da değildi. Fakat o bunun her şeyin başı sanarak insanı gülmekten öldürecek tavırlar takınıyordu. Köylülere karşı bir kır asılzadesi edası almaktaydı. Az sonra bana ve nihayet Anne'ye karşı da bunu yaptı. Vintzenried adı ona yeter derecede asîl görünmediğinden onu bırakıp, Mösyö de Courtilles adını aldı ve sonradan Chambéry'de ve evlendiği Maurienne'de bu ad ile tanındı.

Hasılı adlı sanlı bir insan rolünü öyle oynadı ki kendisi evin içinde her şey oldu ve ben hiçe indim. Hoşuna gitmemek felâketine uğradığım zamanlarda beni değil Anne'yi azarladığı için kendisini bu adamın fena muamelelerine uğratmak korkusiyle bütün arzularına baş eğdim ve onun görülmemiş bir gurur ile yaptığı bir iş olarak her odun yarışında işsiz bir seyirci ve ustalığının sakin bir hayranı gibi yanında bulunmam lâzım geldi. Bununla beraber bu oğlan mutlak olarak fena yaratılışlı bir insan değildi. Anne'yi seviyordu, çünkü onu sevmemek imkânsızdı. Hattâ bana karşı da bir nefreti yoktu. Taşkınlıkları arasında kendisine söz söylemek mümkün olunca bizi oldukça

yumuşak başlılıkla dinliyor ve bir aptaldan başka bir şey olmadığını açıktan açığa kabul ediyordu. Ondan sonra da yine aptallıklar yapmaktan geri durmuyordu. O kadar mahdut bir zekâsı ve aşağılık zevkleri vardı ki kendisine lâkırdı anlatmak güçtü ve sohbetinden bir tat duymak hemen hemen imkânsızdı. Elinde bulunan türlü güzelliklerle dolu kadına onun tiksine tiksine iğrenç hizmetine katlandığı kızıl saçlı, kırık dişli ihtiyar bir oda hizmetçisinin tuzlu biberli salçasını ilâve etti. Bu yeni münasebetin farkına vardım ve nefretimden isyan ettim: fakat başka bir şey de fark ettim ki bana daha ziyade dokundu ve beni o zamana kadar olan şeylerin hepsinden daha derin bir ümitsizliğe düşürdü. Bu, Anne'nin benden soğumuş olmasıydı.

Benim kendime zorla kabul ettirdiğim ve onun beğenir gibi göründüğü mahmurluk, nasıl bir çehre ile karşılarlarsa karşılasınlar, kadınların asla affetmiyecekleri şeylerden biridir ki kendilerinin duyacakları mahmurluktan ziyade böyle harekette kendi aşklarına karşı bir çeşit umursamazlık görmelerinden ileri gelir. En aklıbaşında en filozof, şehvet duygularına en az bağlı kadını alınız. En ehemmiyet vermediği erkeğin kendisine karşı irtikâp edebileceği en affedilmez cinayet, kendisini koynuna almak mümkün olduğu halde bunu yapmamasıdır. Bunun müstsnası olmamak lâzımdır; çünkü Madam de Warens'in kalbindeki en kuvvetli ve en tabiî bir sempati, benim fazilet, bağlılık ve hürmetten başka sebepleri olmıyan bir feragatim yüzünden sönüp gitmiştir. Kalbimin en tatlı zevkini meydana getiren o derin samimiliği, o zamandan sonra kendisinde bulamadım. Ancak yeni gelenden bir şikâ-

yeti olduğu zaman benim yanımda bir parça açılmaktaydı. Araları iyi olduğu vakit bana pek az yakınlık gösteriyordu. Hasılı madam de Warens yavaş yavaş benim varlığımla yokluğumu bir tutan bir yaşama tarzı almakta idi. Varlığım onu hâlâ hoşlandırıyordu. Fakat bu onun için artık bir ihtiyaç değildi. Kendisini görmeden günler ve günler geçirecek olsam hiç şüphesiz farkında olmıyacaktı. Ortada hiçbir şey olmadığı halde, eskiden ruhu halinde bulunduğum ve içinde âdeta iki katlı diyebileceğim bir fazlalıkla yaşadığım bu evde kendimi yalnızlığa düşmüş ve yapayalnız kalmış buldum. Bu evde olup biten şeylerden ve hattâ içinde oturan insanlardan yavaş yavaş kendimi ayırmaya alıştım. Yüreğimi durmadan delinip deşilmekten kurtarmak için kitapların arasına kapanıyor yahut da ormanların içinde istediğim gibi inleyip ağlamaya gidiyordum. Bir zaman bu hayat benim için dayanılmaz bir hale geldi. Hissettim ki benim için çok kıymetli olan bir kadının vücudu yanımda dururken kalbi benden uzaklarda olması cektiğim acıları büsbütün azdıracaktır ve onu görmekten vazgeçersem kendimi daha az ıstıraplı bir şekilde ondan ayrılmış hissedeceğim.

Bunun için evden çıkıp gitmeyi kafama koydum ve bunu kendisine söyledim. Mâni olmak şöyle dursun kararımı kolaylaştıracak şeyler yaptı. Grenoble'da Madam Deybens isminde bir arkadaşı vardı. Kocası Lyon Jandarma Başkumandanı Mösyö de Mably'nin dostu idi. Mösyö de Deybens bana Mösyö de Mably'nin çocuklarının mürebbiliğini teklif etti. Razı oldum ve eskiden akla gelmesi bile ikimize de ölüm acıları çektirecek olan bu ayrılık için arkamda en küçük bir has-

ret bırakmadan ve hemen hemen duymadan Lyon'a hareket ettim.

Bir mürebbiye lâzım olan şeyleri hemen hemen biliyor ve bu mesleğin ehli olduğumu sanıyordum. Mösyö de Mably'in evinde geçirdiğim bir yıl esnasında çok yanılmış olduğumu anlamaya vakit buldum. Arasıra fırtına gibi esip savuran öfkelerim araya karışmasaydı tabiatının yumuşaklığı beni bu zenaata az çok elverişli bir insan yapabilirdi. İşler yolunda yürüdüğü ve emeklerimin boşa gitmediğini gördüğüm müddetçe hiçbir şey esirgemiyor, bir melek oluyordum. Fakat işler tersine gidince de ifrit kesiliyordum. Öğrencilerim beni anlamadıkları zaman ağzıma geleni söylüyor bir fena niyet sezdiğim zaman ise onları öldürecek gibi oluyordum. Bu çocukları bilgili ve aklıbaşında insanlar haline getirecek yol bu yol değildi. İki öğrencim vardı ve ikisinin de mizaçları başka başka idi. Bir tanesi sekiz dokuz yaşlarında vardı. Adı Sainte-Marie idi. Bu yüzü güzel zihni oldukça açık, oldukça canlı, afacan, şakacı ve habisti. Fakat neşeli bir habisliği vardı. Kondillac adındaki ikinci öğrencim hemen hemen aptal, haylaz, katır gibi inatçı ve herhangi bir şeyi anlamaya kabiliyetsiz görünüyordu. Bu iki çocuk arasında işlerimin hiç de iyi gitmediği kolayca anlaşılabilir. Sabırla, soğukkanlılıkla belki bu işi bir dereceye kadar başarabilirdim. Fakat bunların ikisi de bende olmadığı için hiçbir iyi iş yapamıyordum ve öğrencilerim baştankara gidiyorlardı. Sebat ve gayretim yok değildi. Fakat zamanım zamanıma uymuyordu ve hele ihtiyat denen şeyden hiç nasibim yoktu. Onlara karşı ancak üç alet kullanabiliyordum ki üçü

de çocuklar için daima faydasız ve çok kere de zararlıdır: Duygu, muhakeme, ve öfke arasıra Saint-Maire ile beraber anlıyacak derecede rikkate kapılıyordum. Çocuk denen mahlûkata kalbden gelen gerçek bir heyecan bulunabilirmiş gibi onda bir rikkat uyandırmak istiyordum. Kimi vakit de beni anlaması mümkünmüş gibi lâkırdı anlatmaya uğraşarak kendimi yoruyordum. Sainte-Marie arasıra ince muhakemeler yürüttüğü için onu akıllı sanmaktaydım; sadece ukalâ olduğunu fark edemiyordum. Küçük Condillac ondan daha belâlı idi. Çünkü hiçbir şey anlamadığı, hiçbir şeye cevap veremediği, hiçbir şeyden teessür duymadığı ve başa çıkılmaz bir inadı olduğu için ancak kafamı kızdırmakla beni mükemmel surette yere vuruyordu. Çünkü o zamanda akıllı uslu olan kendisi, çocuk olan bendim. Bunun kusurlarını görüyor ve hissediyordum. Öğrencilerimin zekâlarını inceliyor, ruhlarının içine giriyordum ve sanırım ki bir kere bile onların hilelerini yutmadım. Fakat ilâcını vermeyi bilmedikten sonra hastalığı anlamak neye yarardı? Her şeyi anladığım halde hiçbir şeyin önüne geçemiyor, hiçbir şeyi beceremiyordum ve neleri yapmak lâzım gelirse tamamı tamamına onları yapıyordum.

Benim kendi hesabıma yaptığım şeyler de öğrencilerim hesabına yaptıklarımdan asla daha başarılı değildir. Madam Deybens beni Madam de Mably'ye tavsiye etmiş, tavır ve hareketlerime çekidüzen vermesini ve beni insan içine çıkacak hale getirmesini ondan rica etmişti. Madam de Mably bunun için biraz uğraştı ve evinin misafirlerini ağırlamayı öğrenmemi istedi. Fakat o kadar beceriksiz davrandım, o kadar mahçup ve

aptal bir insan oldum ki nihayet usandı ve beni yakadan attı. Bu hal beni, âdetim üzere, kendisine âşık olmaktan menetmedi. Kadının bunu fark etmesi için epeyce şeyler yaptım. Fakat aşkımı söylemeye cesaret edemedim. Madam de Mably bana yüz verecek mizaçta bir kadın çıkmadı. Ben de yan yan bakışlarım ve iç çekişlerimle kaldım. Nihayet bunların hiçbir şeye yaramadıklarını görerek çok geçmeden yaptıklarımdan kendim de bıkıp usandım.

Anne'nin evinde ufak tefek hırsızlıkların zevkini tamamiyle kaybetmiştim; çünkü her şey benim olduğu için çalacak hiçbir şeyim yoktu. Zaten başıma yerleştirmiş olduğum yüksek ilkelerin beni bundan böyle bu çeşit alçaklıkların çok üstünde tutmaları gerekirdi ve hiç şüphe yok ki o zamandan sonra da umumiyetle öyle oldu. Fakat bunun sebebi bu gibi meyilleri yenmeyi öğrenmemden ziyade onların köklerini budamış olmamdı. Bugün de aynı arzuları duymuş olaydım, çocukluğumdaki gibi hırsızlık yapmamdan korkulurdu. Bunun bir deliline Mösyö de Mably'in evinde el koydum. Etrafım başımı çevirip bakmayı bile düşünmediğim kolayca çalınabilecek birçok ufak şeylerle dolu olduğu halde çok güzel bir beyaz Arbois şarabını canım çektiğini fark ettim. Bu şarabın sofrada arasıra içtiğim birkaç kadehi pek hoşuma gitmişti. Bu şarap biraz bulanıkça idi. Ben onu zamk ve yumurta akı gibi şeylerle durultmayı becerebileceğimi sanıyordum. Kendimi övdüm, bana inandılar, bu işi yaptım ve şarabı daha da berbat ettim. Fakat bozukluk onun yalnız görünüşündeydi. Yoksa içimi eskisi kadar lezzetli kalmıştı. Çıkan fırsatlardan faydalanarak bunların birkaç

şişesini kendi küçük köşemde keyfimce içmek için elçabukluğiyle aşırdım. Ne yazık ki bir şey yemeden şarap içemezdim. Fakat tedarik etmek için ne yapmalı? Bu köşeye ekmek saklamam imkânsızdı. Uşaklara aldırmak kendimi ele vermek ve hem de ev sahibine hakaret etmekti. Kendim almaya da cesaret edemedim. Yanı kılıçlı güzel bir efendinin ekmekçi dükkânına giderek bir yarım ekmek satın alması olacak şey miydi? Nihayet kendisine köylülerin ekmeği olmadığını söyledikleri zaman "öyle ise çörek yesinler" demiş olan bir büyük prensin sözünü hatırladım. Çörek satın aldım. Bunu yapabilmek için de ne merasimler! Bu niyetle sokağa yalnız çıkarak çoğu vakit bütün şehri dolaşıyor, bir tanesine girmeden önce otuz pastacı dükkânının önünden geçiyordum. İçeriye adım atmaya cesaret etmem için dükkânda yalnız bir kişinin bulunması ve yüzünün beni çok çekmesi lâzımdı. Fakat sevgili küçük çöreğimi elde ettiğim ve odamı kilitleyip bir dolabın dibinden şişemi çıkardığım zaman da onu birkaç sahife roman okuyarak kendi kendime ne büyük bir zevkle içiyordum. Çünkü yemek yerken, candan bir kimse ile başbaşa bulunmadığım zaman, kitap okumak benim için daima bir keyif olmuştur. Yalnız yemek yediğim zaman kitap benim için sofrada eksik olan cemaatin yerini tutar. Sıra ile bir sahife kitap okur, bir lokma yemek yerim ve bana kitabın benimle beraber yemek yiyor gibi gelir.

Hiçbir zaman hovarda ve sefih olmadım. Ömrümde bir kere sarhoş olduğumu bilmem. Onun için küçük hırsızlıklarım öyle pek uluorta şeyler değildi. Fakat yine de gizli kalmadılar, boş şişeler nihayet beni ele

verdiler. Ev sahipleri suçumu yüzüme vurmadılar. Fakat şarap kısmının idaresini elimden aldılar. Bu meselede Mösyö de Mably çok efendice ve çok ihtiyatlı hareket etti. O çok çelebi bir insandı ki vazifesi kadar çetin tavırlar altında gerçek bir karakter yumuşaklığı ve nadir bir kalb temizliği saklardı. Kılı kırka yaran çok doğru bir adamdı ve bir jandarma subayından beklenemiyecek derecede insaniyetli idi. Hoş görünüşünü sezdiğim için kendisine daha fazla bağlandım ve bu bana evinde oturduğum zamanı hayli uzattırdı ki, böyle olmasaydı yapamazdım. Fakat elimden geleni esirgemeden yaptığım bir senelik bir denemeden sonra bana asla gelmiyen bu meslekten ve benim için hiç hoş bir tarafı olmıyan bu sıkıcı durumdan iğrendim ve asla iyi yetiştiremiyeceğime kanaat getirdiğim öğrencilerimi bırakmaya karar verdim. Mösyö de Mably de bunu benim kadar iyi görüyordu. Fakat sanırım ki ben, kendisini beni kovmak zahmetinden kurtarmış olmasaydım o bunu hiçbir zaman kendiliğinden yapmıyacaktı. Bu gibi hallerde bu kadar aşırı nezaket benim beğeneceğim bir şey değildi.

Bu evde durumumu dayanılmaz bir hale getiren şey onu daima eski durumumla karşılaştırmamdı; sevgili Charmettes'imin, bahçem, ağaçlar, çeşmem, yemiş bahçemin hâtıraları ve hele benim kendisi için yaratılmış bulunduğum ve bütün bu şeylerin ruhu bildiğim insanın hâtırası idi. Onu, eğlencelerimizi, mâsum hayatımızı aklıma getirdikçe yüreğim sıkışıyordu ve bir iş görmek cesaretini benden alan bunalmalar hissediyordum. Belki yüz defa hemen saniyesinde yola düşmek ve yürüye yürüye onun yanına gitmek arzusunu

en büyük bir şiddetle hissettim. Onu bir kere daha görmek bahasına hemen oracıkta, ölmeyi cana minnet bilecektim. En sonra, ne olursa olsun, beni onun yanına çağıran bu tatlı hâtıralara karşı koyamadım. Orada nikbin, yeter derecede sabırlı, nazik ve okşayıcı olmadığımı; gösterdiğimden daha fazla bir dostluk gösterirsem çok tatlı bir sevgi havası içinde mesut yaşıyabileceğimi kendi kendime söylüyordum. Dünyanın en güzel projelerini yapıyor, onları hemen uygulamak için yanıp tutuşuyorum. Her şeyi bırakıyor, her şeyden vazgeçiyor ve yola çıkıyorum. Ona doğru âdeta kanatlanıyor, ilk gençliğimin coşkunlukları içinde geliyor ve kendimi ayaklarında buluyorum. Beni karşılayışında, okşayışlarında ve nihayet kalbinde eskiden bulduğum ve benim bugün tekrar kendisine götürdüğüm şeyin dörtte birini bulmuş olaydım sevincimden ölecektim.

İnsanlığa ait şeylerde ne korkunç gafletlerimiz olur. O beni yine ancak kendisiyle beraber ölebilecek olan güzel kalbiyle karşıladı; fakat ne yazık ki ben onda artık yaşamıyan ve yeniden doğmasına imkân olmıyan bir geçmişi aramağa geliyordum. Yanında ancak yarım saat kalmıştım ki eski saadetimin ebedî olarak ölmüş bulunduğunu hissettim. Beni bu evden kaçmaya zorlamış olan aynı yeis verici durumla yüzyüze geldim ve bunda hiç kimsenin bir suçu, günahı bulunduğunu söyliyemem çünkü Courtelles esasta fena bir insan değildi ve beni hoşnutsuzluktan ziyade sevinçle karşılıyor gibi göründü. Ancak bana eskiden dünyada her şeyi göziyle bakmış olan, fakat benim ona bugün de hâlâ her şeyim gibi bakmaktan bir

türlü vazgeçemediğim bir insanın yanında lüzumsuz bir ek olarak yaşamaya nasıl katlanmalı? Eskiden öz çocuğu olduğum bu evde nasıl yabancı gibi yaşamalı? Eski saadetimin tanıkları olan eşyaların manzarası bu mukayeseyi çok yürek parçalayıcı bir hale getiriyordu: Başka bir evde daha az ıstırap çekerdim. Fakat bunca tatlı hâtıranın durup dinlenmeden zihnimde uyandıklarını görmek, kaybettiğim şeylerin duygusunu azdırıp kudurtmak demekti. Nafile hasretlerle yanıp eriyerek kendimi en karanlık bir hüzne kapıp koyuveriyor ve yemek saatleri dışında kendi kendime yaşıyordum. Kitaplarım arasına kapanarak faydalı meşguliyetler arıyor ve eskiden o kadar korktuğum kaçınılmaz tehlikenin çok yakın olduğunu sezerek Anne'nin elinde artık hiçbir şey kalmıyacağı gün için gereken çareleri tekrar aramak düşüncesiyle kendimi yiyip bitiriyordum.

Evinin işlerini, daha fenaya doğru gitmeden yürüyebilecek bir hale sokmuştum. Fakat benden sonra her şey değişmişti. Onun yeni vekilharcı bir müsrifti. İyi at, iyi araba ile caka satmak istiyor, kendini komşulara bir asılzade çehresiyle göstermekten hoşlanıyor, hiç anlamadığı şeyler üzerine durmadan teşebbüslere girişiyordu. Madam de Warens'in ödeneği peşin yeniyor, taksitleri kırdırılıyor, kiralar vaktinde ödenmiyor, borçlar alabildiğine çoğalıp gidiyordu. Bu ödeneğe haciz konmakta gecikilmiyeceğini ve belki de büsbütün kaldırılacağını tahmin ediyordum. Hasılı gözlerim iflâs ve felâketlerden başka bir şey görmüyor ve bunların dehşetini şimdiden hissediyordum.

Sevgili odam benim biricik avunup oyalanacak yerimdi. Orada ruhumdaki karışıklığa bir çare ararken

yaklaştığını gördüğüm felâketler için de bir çare aramayı düşündüm ve eski fikirlerime dönerek zavallı Anne'yi düşmek üzere bulunduğu acı felâketlerden kurtarmak için yeniden İspanya şatoları kurmaya başladım. Edebiyat alanında parlamak ve bu yolda bir servet yapmak için kendimi yeter derecede bilgili hissetmiyor ve zeki sanmıyordum. Kafamda doğan yeni bir fikir, orta halli hünerlerimin veremiyeceği güveni bana telkin etti. Müzik öğretmenliğini bırakmakla müziği büsbütün boşlamış değildim. Tam tersine kendime hiç değilse müzik nazariyelerini bilen bir kimse gözü ile bakabilmek için bu konuları epeyce incelemiştim. Vaktiyle nota okumayı öğrenmek için çekmiş olduğum sıkıntıyı ve bugün de hâlâ notaya bakarak şarkı söylemekte duyduğum zorluğu düşünerek şu neticeye vardım, ki bu zorluk benim kendimden olduğu kadar da müziğin kendisinden gelebilirdi. Hele ki müziği öğrenmek hiç kimse için kolay bir şey değildi. Nota işaretlerinin yapısını incelerken onlardan birçoğunu fena icat edilmiş buluyordum. En küçük havayı notaya almak için alayla nota çizgileri çizmek zorundan kurtulmak için ıskalayı rakamlarla yazmayı çok evvel düşünmüştüm. Fakat oktavlar ile usûl ve kıymetleri işaretlemedeki güçlükler beni bundan alıkoymuşlardı. Bu eski düşünce tekrar aklıma geldi ve meseleyi bir kere daha düşününce bu güçlüklerin başa çıkılmaz şeyler olmadıklarını gördüm. Düşüncelerime başarı ile devam ettim ve kendi icadettiğim numaraları kullanarak, hangi müziği olursa olsun en büyük bir doğruluk ve hattâ diyebilirim ki en büyük sadelikle notaya almaya muvaffak oldum. O günden tezi yok servetimi yaptı-

ğımı sandım ve onu, her şeyi kendisine borçlu olduğum insanla paylaşmak ateşiyle Parise gitmekten başka bir şeyi düşünmedim. Projemi Akademiye gösterir göstermez müzikte bir inkılâp yapacağımdan asla şüphem yoktu. Liyon'dan birkaç para getirmiştim. Kitaplarımı da sattım. Kararımı on beş gün içinde kesinleştiriyor ve uyguluyordum. Sonra da bana bu projeyi ilham eden ihtişamlı fikirle dolup taşan ve hiçbir zamanımda değişmemiş olan o kafamla yola çıkıyor, eskiden Héron çeşmesi ile Torino'dan çıktığım gibi şimdi de müzik sistemimle Savoie'dan ayrılıyordum.

Gençliğimin hata ve kusurları bunlar olmuşlardır. Onların hikâyesini kalbimi memnun eden bir sadakatle anlattım. Eğer sonradan olgunluk çağımı bazı faziletlerle şereflendirebildimse onları da aynı açık yürekli-likle söyliyecektim; niyetim bu idi. Fakat burada durmak zorundayım. Zaman birçok örtüleri kaldırabilir. Hâtıram bizden sonrakilerin ellerine erişebilirse belki onlar söylemek istediğim şeyin ne olduğunu öğrenirler.

O vakit niçin sustuğum anlaşılacaktır.

NOTLAR VE AÇIKLAMALAR

S. 4 — 1. Yazışmalarında Rousseau, doğum günü ile vaftiz günü tarihlerini karıştırmıştır. 28 Haziran 1712 günü doğdu ve aynı yılın 4 Temmuzunda vaftiz edildi. Aslen Ile-de-France'lı olan Didier Rousseau adında baba tarafından bir atası 14 Ekim 1549 da Cenevre vatandaşlığına kabul olunmuştu. (Rousseau'nun soyu ve çocukluğu konusunda aşağıki eserlere bakınız: Musset-Pathay; *Histoire de la vie et des ouvrages de J.-J. Rousseau,* Paris, Brière, 1822, Cilt I; Louis Dufour Vernes: *Recherches sur J.-J. Rousseau et sa parenté,* Cenevre, 1878, ve *Les Ascendants de Rousseau,* Cenevre 1890; Eugène Ritter: *La Famille et la Jeunessse deJ.-J. Rousseau,* Paris, Hachette, 1896.)

S. 4 — 2. Isaac Rousseau, dans hocası ve sonra saatçi. (28 Aralık 1672 — 9 Nisan 1747).

S. 4 — 3. (6.2.1673 — 7.7.1712), Protestan papazı Bernard'ın kızı değil, yeğeni idi.

S. 4 — 4. Doğrusu: On dört çocuk.

S. 5 — 5. Bu açıklama hatalıdır. Gabriel Bernard, Isaac Rousseau'nun kızkardeşi Theodore'yi beş yıl daha önce, 1 Ekim 1699 da nikâhlamıştı.

S. 6 — 6. *İtiraflar* yazarının bu sözü itirazlara yol açmıştır. Eugène Ritter, Rousseau'nun dayısı bu tarihte Cenevrede görevli bulunuyordu, der.

S. 7 — 7. Bu rahatsızlık, vücut yapısına ait bir bozukluktan ileri gelen bir idrar tutukluğudur. Tanınmış yazarın bütün ömrü boyunca acısını çektiği bu sakatlık hakkında Th. Dufour'un *Le Testament de J.-J. Rousseau* (Cenevre, 1907) ve Doktor Cabanès'in *Le Cabinet secret de l'histoire* (Paris, 1900,

3. cilt) adlı eserlerinde oldukça kesin bilgiler vardır.

S. 7 — 8. Suzanne, ya da Suzon Rousseau (13.2.1682 — 11.11.1774), 24.8.1730 da kırk sekiz yaşında iken Nyon'lu Isaac-Henri Goncerut adında bir burjuva ile evlenmişti. Rousseau, ona karşı her zaman büyük bir sevgi gösterdi.

S. 10 — 9. Bu kardeş, 15.3.1705 doğumlu François'dır ki Isaac Rousseau'nun en büyük oğludur. Babasının yanında öğrendiği saatçilik mesleğinde ilerlemesi için 1722 de bir saatçi ustasının yanına verilmişti. Ölüm tarihi belli değildir.

S. 13 — 10. Petitain tarafından 1839 da yayımlanmış olan *İtiraflar*'ın 21 inci sayfasında bu şarkının metni şöyle verilmektedir:

Tircis, je n'ose
Ecouter ton chalumeau
sous l'ormeau;
car on en cause

Déjà dans notre hameau.
Un coeur s'expose
A trop s'engager
Avec un berger;
Et toujours l'épine est sous la rose.

(Tirsis, korkarım ben
Kavalını dinlemeye
Karaağacın altında.
Dile düştük

Bu yüzden bizim obada.
Gönül işleri
Şakaya gelmez
Çoban kişiyle;
Gül deyince de dikensiz olmaz.)

S. 14 — 11. Bu olay 9 Ekim 1722 de geçmiştir. Eugène Ritter'in yukarda sözü edilen kitabında (S. 158 ve de-

vamı) tafsilâtını bulursunuz. Isaac Rousseau 11 Ekim günü Cenevreden ayrılmıştır; üç ay hapis yatmaya ve 50 ekü para cezasiyle mahkeme masraflarını ödemeye gıyaben hüküm giymiştir.

S. 14 — 12. O zaman Cenevre Cumhuriyetine ait, Salève eteğinde küçük bir Savoy köyü.

S. 33 — 13. İki üç yıl değil, sadece birkaç aydır. Cenevreye 1724 sonunda dönmüştü.

S. 61 — 14. Cenevre şehrinin bir tarafı tepedir; bu tepenin en yüksek yerinde kibar mahalleler, altında da, bölük bölük, halk mahalleleri ve bu arada, Rhône nehrine yakın bir yerde, Saint-Gervais mahallesi vardır.

S. 65 — 15. Benoît de Pontverre, otuz sekiz yıldan beri Coufignon papası olan bu zat, gerçekten Savoie Dük'üne mensup beyzadelerden birinin soyundandı. Dük de Savoie, Cenevrelilere düşman olduğu için, bir gün övünmek maksadiyle, Cenevrelileri kaşık kaşık yediğini söylemiş; bu sebepten onun mensuplarına *les gentilshommes de la Cuiller* denilmiş. (Fransızcada *Cuiller*, kaşık demektir.) Rahip Benoît'nın, Savoie'nın en gayretli ve en müteşebbis papaslarından olduğunu söylerler. Altmıştan fazla papazlarından olduğunu söylerler. Altmıştan fazla liyerek öğünürmüş.

S. 86 — 16. Aslında sekiz değil, yirmi gün kadar, yani 24 Marttan 12 Nisana kadar.

S. 157 — 17. Jean-Jackques, Torino'dan ayrıldığı zaman on yedi yaşında bile yoktu.

S. 167 — 18. Söz konusu olan, belki Joseph Adison'un birçok Fransızca basıları bulunan Spectateur'ü, belki de Marivaux'nun bundan örneklenmiş olan bir eseridir.

S. 171 — 19. Pléiade: 1284 (113/1).
Rivayete göre Dük de Savoie Pariste bir dükkânda bir şey almak için pazarlık etmiş ve o kadar aşağı bir fiyat söylemiş ki, kendisini tanımıyan

satıcı usulca, iğrenç bir maddeyi kasteden bir küfür savurmuş. Dük o anda hiç sesini çıkarmamış, fakat kendi dukalığı sınırlarına girince, Lyon yakınlarında, olayı hatırlamış ve sanki bu terbiyesiz satıcıya hitabediyormuşçasına haykırmış: "Parisli satıcı, ağzına olsun!"

S. 175 — 20. Madam de Luxembourg ile Madam de Mirepoix. Yazar, ilerde 10 uncu kitabında bunların adlarını söyliyecektir.

S. 182 — 21. *Narcisse ou l'Amant de lui-même* (Narcisse, yahut Kendi Kendine Âşık), Kıralın Oyuncuları tarafından 18 Aralık 1752 de temsil edilmiş olan bir komedi.

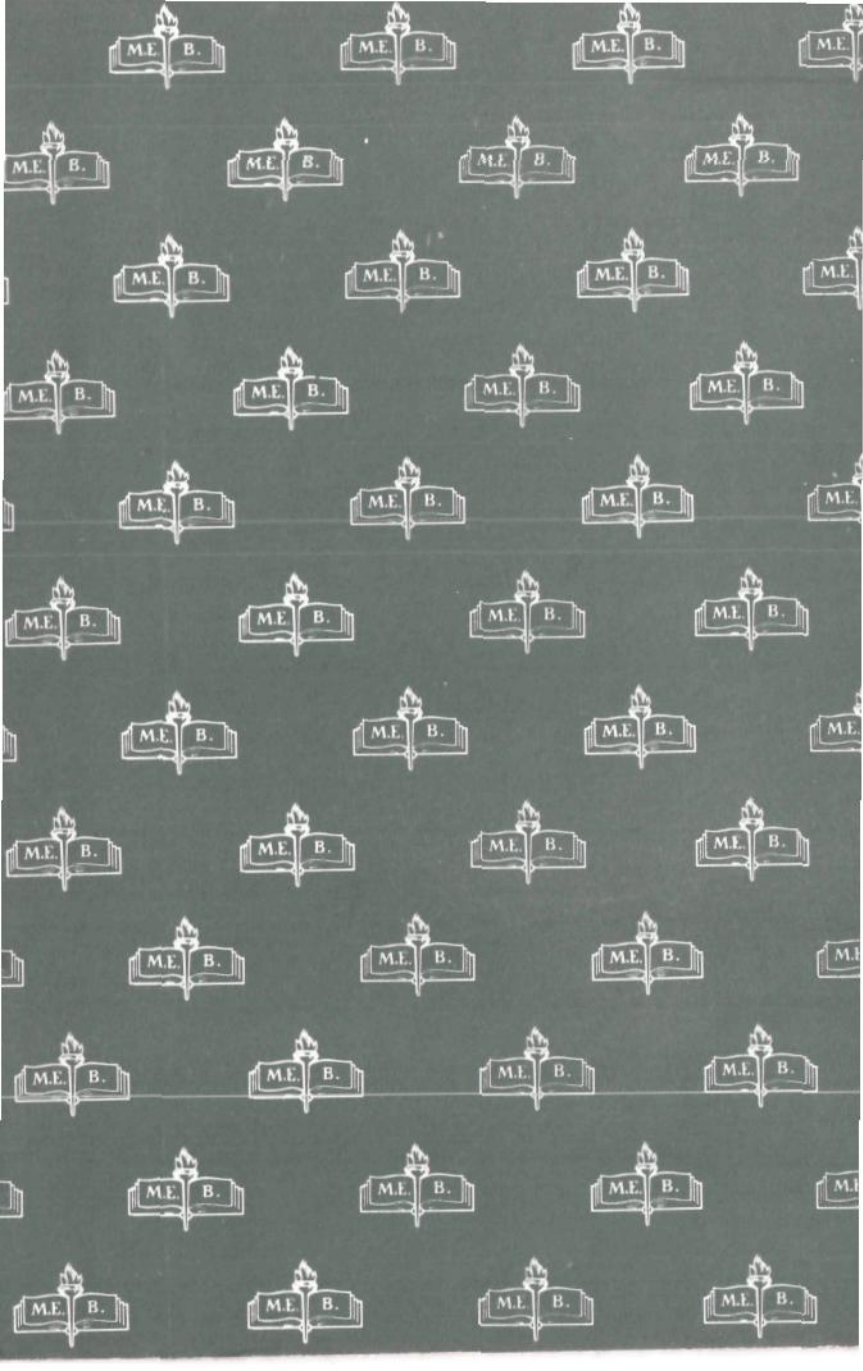
S. 183 — 22. İki değil, on iki yıl sonra. Mösyö de Bernex 23 Nisan 1734 te öldü.

S. 184 — 23. Ain départmanında küçük bir şehrin adı: Lyon posta arabası oradan kalkardı. Louis-Emmanuel Reydelet 1729 dan 1742 ye kadar Seyssel papazı idi.

S. 199 — 24. Rousseau, 27 Nisana doğru döndü. Madam de Warens, aynı ayın sonunda Lyon'a oradan da Parise geçmek üzere Annecy'den ayrılmıştı; Parise gizli bir vazife ile gidiyordu. Dönüşünde Lyon'da 28 Temmuzdan 11 Ağustosa kadar kaldı ve oradan doğruca Torino'ya gitti; burada hem yaptıkları hakkında rapor verecek, hem de Kıraldan yeni oturacağı yeri seçmek için izin istiyecektir. 1731 Nisanında Chambéry'ye varacak ve burada yerleşecektir.

S. 199 — 25. Victor-Amédée II'nin tahttan çekilmesi 3 Eylül 1730 tarihine raslar.

S. 205 — 26. 1 Temmuz 1730 günü. Rousseau'nun hayatında unutulmaz bir tarih olan bu gün hakkında François ve Joseph Sérand çok ilginç bir açıklama yazmışlardır.

M.E. B.

Batı Klasikleri

76

No. 9405

TOPTAN SATIŞ
İstanbul Devlet Kitapları Müdürlüğü
Ankara, İzmir, Adana, Samsun, Elazığ, Erzurum,
Trabzon ve Van Bölge Şeflikleri

PERAKENDE SATIŞ
Millî Eğitim Yayınevleri
ve Bakanlık Yayınları satıcısı kitapçılar

% 6 KDV DAHİL FİYATI : 8000 LİRA
(7547 Lira + 453 Lira)